

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

ULUSLARARASI ÇOCUK HAKLARI
SÖZLEŞMESİ’NİN İRAN HUKUK SİSTEMİNE
YANSIMASI

Shiva NOROUZI

2502170465

Prof. Dr. Sabahattin NAL

İSTANBUL – 2024

ÖZ

ULUSLARARASI ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİ’NİN İRAN HUKUK SİSTEMİNE YANSIMASI

SHIVA NOROUZI

Bu tez, uluslararası çocuk hakları belgelerini ayrıntılı bir şekilde inceleyerek, özellikle Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin İran hukukundaki yansımalarını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Çocuk hakları, 20. yüzyılın başlarından itibaren uluslararası düzeyde giderek artan bir önem kazanmış ve bu alanda çeşitli evrensel belgeler oluşturulmuştur. Bu düzenlemeler arasında, çocuk haklarının etkin ve bağlayıcı bir şekilde korunmasını sağlayan temel belge, 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’dir. Bu sözleşme, İran hükümeti tarafından 5 Eylül 1991 tarihinde imzalanmış ve 13 Temmuz 1994 tarihinde, iç hukuk ve İslam normlarına uygunluğu şartıyla tek bir çekince koyularak kabul edilmiştir.

Araştırmada, uluslararası çocuk hakları belgelerinin İran iç hukukundaki yansımalarını değerlendirmek amacıyla literatür taraması, karşılaştırmalı yasal metin analizi ve vaka incelemeleri gibi yöntemler kullanılmıştır. Bu bağlamda çalışma, İran iç hukukundaki mevcut yasal düzenlemeleri değerlendirerek, özellikle Çocuk Haklarına Dair Sözleşme ile uyumsuzlukları ve bu uyumsuzlukların arka planındaki hukuki ve sistemsal nedenleri tespit etmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, İran’ın sözleşmeye koyduğu çekincenin değerlendirilmesi, sözleşmenin hedefleriyle uyumluluğu ve bu çekincenin etkileri de ayrıntılı olarak incelenmektedir.

Araştırma sonuçları, İran’ın uluslararası çocuk hakları standartlarına uyum sağlama çabalarını ve bu çabaların karşılaştığı hukuki ve uygulama sorunlarını ayrıntılı bir şekilde ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, araştırma aynı zamanda, çocuk hakları alanında meydana gelen ihlalleri ve bu ihlallerin boyutlarını kapsamlı bir şekilde

incelemektedir. Bu tez, elde edilen bulgular ışığında, çocuk haklarının daha etkin bir şekilde korunmasını sağlamak amacıyla stratejik öneriler sunmakta ve hukuki reformların gerekliliğini ve önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Çocuk Hakları, Çocuk Hukuku, İran Hukuk Sisteminde Çocuk, Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi, Çocuk Hakları İhlali.

ABSTRACT

REFLECTION OF THE INTERNATIONAL CONVENTION ON THE RIGHTS OF THE CHILD IN THE LEGAL SYSTEM OF IRAN

SHIVA NOROUZI

This thesis aims to thoroughly examine international children's rights documents, with a particular focus on evaluating the reflections of the United Nations Convention on the Rights of the Child in Iranian law. Since the early 20th century, children's rights have gained increasing importance at the international level, leading to the creation of various universal documents in this field. Among these regulations, the fundamental document ensuring effective and binding protection of children's rights is the 1989 United Nations Convention on the Rights of the Child. This convention was signed by the Iranian government on September 5, 1991, and was ratified on July 13, 1994, with a single reservation regarding its conformity with domestic law and Islamic norms.

The research employs methods such as literature review, legal text analysis, and case studies to assess the reflections of international children's rights documents in Iranian domestic law. In this context, the study aims to evaluate the existing legal regulations in Iran, particularly identifying discrepancies with the Convention on the Rights of the Child and the legal and systemic reasons behind these discrepancies. Additionally, the evaluation of Iran's reservation to the convention, its alignment with the convention's objectives, and the effects of this reservation are examined in detail.

The research findings reveal Iran's efforts to align with international child rights standards and detail the legal and practical challenges encountered in this

process. In this context, the research also thoroughly examines violations in the field of children's rights and the extent of these violations. Based on the findings, this thesis provides strategic recommendations aimed at more effectively protecting children's rights and emphasizes the necessity and importance of legal reforms.

Keywords: Children, Children's Rights, Children's Law, Iranian Legal System, Convention on the Rights of the Child, Children's Rights Violations

ÖNSÖZ

Çocuklar, her toplumun temelini oluşturan ve geleceğini şekillendiren en önemli varlıklar olarak kabul edilmektedir. Ancak günümüzde, İran da dahil birçok bölgede çocuklar, temel insan haklarına uygun yaşam standartlarından mahrum bir şekilde yaşamlarını sürdürmektedir. Bu durum, çocukların sıklıkla çeşitli hak ihlallerine, ihmellere ve istismara maruz kalmalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda, çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesi, yalnızca ulusal düzeyde değil, aynı zamanda uluslararası düzeyde de öncelikli bir insan hakları meselesi olarak ortaya çıkmaktadır.

Çocuk haklarının korunmasına yönelik uluslararası çabalar ve politikalar, çağdaş gelişmelerle paralel olarak evrim geçirmiştir. Modern dünyadaki değişimler, çocuklara yönelik yaklaşımları geleneksel tutumların ötesine taşıyarak, çocuk haklarının hem uluslararası hem de ulusal düzeyde daha etkin bir şekilde korunmasına olanak sağlamıştır. Bu bağlamda, 20. yüzyılda çocuk haklarının uluslararası düzeyde korunması düşüncesi ön plana çıkmış ve bu doğrultuda çeşitli hukuki metinler geliştirilmiştir. Çocukların korunmasına yönelik hazırlanan başlıca uluslararası belgeler arasında Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi (1924), Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi (1959) ve bu alandaki en önemli belge olan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989) bulunmaktadır.

İran, 5 Eylül 1991 tarihinde Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni imzalamış ve 13 Temmuz 1994'te, iç hukuk ve İslam normlarına uygunluk şartıyla tek bir genel çekince koyarak onaylamıştır. Ancak, İran'da çocuk hakları konusundaki yasal çerçeve, İslam hukuku ile uluslararası insan hakları standartlarını sentezleyen bir yapı arz etmekte olup, Sözleşme'nin öngördüğü iyileştirmelerin uygulanmasında tatmin edici bir başarı sağlanamamıştır. Bu durum, çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesi konusundaki çabaların yetersiz kaldığını ve mevcut sorunların zamanla daha da derinleştiğini

göstermektedir. Bu tez, çocuk haklarına ilişkin uluslararası belgeleri analiz ederek, İran'ın özellikle Çocuk Hakları Sözleşmesi bağlamında uluslararası yükümlülükleri ile mevcut hukuki ve pratik durum arasındaki uyumsuzlukları ve etkileşimleri sistemsel bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, çocuk hakları ihlallerinin çeşitli boyutlarını değerlendirerek, bu ihlallere neden olan temel etkenleri ve sonuçlarını açığa çıkarmaktadır. Bu bağlamda, çocuk haklarının etkin bir şekilde korunmasını sağlamak amacıyla çeşitli stratejik öneriler sunmakta ve mevcut hukuki çerçevenin yetersizliklerini belirleyerek, hukuki reformların gerekliliğini vurgulamaktadır. Ayrıca, bu reformların çocuk hakları ihlallerini önlemeye ve mevcut uygulamaları güçlendirmeye yönelik rolünü analiz etmektedir.

Tez sürecinde karşılaşılan en büyük zorluk, İran hükümetinin çocuk hakları ihlalleriyle ilgili konularda, özellikle çocuk evlilikleri, çocuk işçiliği ve idam edilen çocuklar gibi hassas meselelerde resmi veriler sağlamamış olmasıdır. Bu eksiklik, mevcut verilerin gerçek durumu tam anlamıyla yansıtmamasını engellemektedir. Buna rağmen, çeşitli uluslararası raporlar, akademik kaynaklar ve mevcut veriler ışığında, en kapsamlı değerlendirmeyi gerçekleştirme çabası sürdürülmüştür.

Tezin hazırlanmasında desteklerini esirgemeyen, bu çalışmanın akademik niteliğini artıran danışmanım, Prof. Dr. Sabahattin NAL'a gönülden teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, tezin yazım sürecinde fikirleri ve sağladıkları özgür çalışma ortamıyla destek olan Prof. Dr. Nihat BULUT ve Prof. Dr. Fethi GEDİKLİ'ye de ayrı ayrı teşekkür ederim. Bu süreçte her daim yanımda olan ve bana destek veren eşime de derin teşekkürlerimi iletirim. Bu araştırmanın, başta ülkem İran olmak üzere, tüm dünyadaki çocukların durumunun iyileştirilmesi ve haklarının daha etkin bir şekilde korunması açısından en ufak bir etkiyi yaratmasını temenni ederim.

SHIVA NOROUZI

İSTANBUL, 2024

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	ii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	vi
TABLolar LİSTESİ.....	xv
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xvi
FİĞÜRLER LİSTESİ.....	xvii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xvii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK, ÇOCUKLUK, ÇOCUK HUKUKU VE ÇOCUK HAKLARI KAVRAMLARINA İLİŞKİN KURAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL GELİŞİM

I. ÇOCUK VE ÇOCUKLUK KAVRAMLARINA DAİR TEMEL BİLGİLER	5
A. Çocuk ve Çocukluk Kavramının Tanımlanması	6
1. Çocuk Kavramı	7
2. Çocukluk Kavram	8
B. Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk Kavramı ve Çocukluk İmgeleri.....	10
1. Antik Çağda Çocuk Kavramı ve Çocukluk İmgesi	12
2. Orta Çağda Çocuk Kavramı ve Çocukluk İmgesi	19
3. Erken Modern Dönemde Çocuk Kavramı ve Çocukluk İmgesi	24
4. Modern Çağ ve Devamında Çocuk Kavramı ve Çocukluk İmgesi	29
II. İSLAM HUKUKUNDA ÇOCUK KAVRAMI VE ÇOCUKLUK DÖNEMİ	32
A. Cenin Dönemi.....	36
B. Temyiz Öncesi Dönem	39

C. Temyiz Dönemi	40
D. Buluğ Dönemi (Ergenlik)	41
E. Rüşd Dönemi	43
III. ULUSLARARASI HUKUK DÜZENLEMELERİNDE ÇOCUK	44
IV. ÇOCUK HUKUKU VE ÇOCUK HAKLARI KAVRAMLARININ TANIMLANMASI.....	47
A. Çocuk Hukuku.....	48
B. Çocuk Hakları.....	49
C. Çocuk Hukuku ve Çocuk Haklarının Önemi.....	51

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK HAKLARINA İLİŞKİN ULUSLARARASI HUKUKTAKİ GELİŞMELER

I. GENEL OLARAK.....	54
II. ÇOCUK HAKLARINA İLİŞKİN İLK EVRENSEL METİNLER.....	56
V. ÇOCUK HAKLARINA KORUNMASINA İLİŞKİN KÜRESEL İNSAN HAKLARI BELGELER	66
A. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948)	66
B. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (1966).....	69
C. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi (1966)	73
VI. ÇOCUK HAKLARINA ÖZGÜ İNSAN HAKLARI BELGELER	77
A. Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi (1924)	78
1. Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi Hakkında Genel Bilgiler.....	78
2. Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nde Çocuklara Tanınan Haklar	79
3. Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nin Değerlendirilmesi.....	80
B. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi (1959).....	83
1. BM Çocuk Hakları Bildirgesi Hakkında Genel Bilgiler.....	83
2. BM Çocuk Hakları Bildirgesi'nde Çocuklara Tanınan Haklar	84

3.	BM Çocuk Hakları Bildirgesi'nin Değerlendirilmesi.....	86
C.	Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989).....	90
1.	BM Çocuk Hakları Sözleşmesi Hakkında Genel Bilgiler	90
2.	BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Yapısı ve Temel Amacı	91
3.	BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Hukuki Niteliği	95
4.	BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde Çocuk Tanımı.....	96
5.	BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Dayandığı Temel İlkeler	99
a.	Ayrımcılık Yasağı İlkesi	100
b.	Çocuğun Yüksek Yararı İlkesi	104
c.	Çocuğun Yaşama, Hayatta Kalma ve Gelişme Hakkı	109
d.	Çocuğun Görüşlerine Saygı İlkesi (Katılım Hakkı).....	112
6.	BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde Çocuklara Tanınan Hak Çeşitleri.....	117
a.	Çocuğun Medeni ve Siyasi Hakları.....	117
b.	Çocuğun Aile Tarafından veya Alternatif Bakım Ortamlarında Yetiştirilme ve Korunma Hakları	121
c.	Çocuğun Ekonomik, Sosyal, Kültürel ve Refah Hakları	125
d.	Çocuğun Şiddet ve Sömürüden Korunma Hakları.....	129
e.	Savunmasız ve Özel Durumda Olan Çocukların Korunma Hakları.....	132
7.	BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ile İlgili Ek Hükümler	133
8.	BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Değerlendirilmesi	134
9.	BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Denetim Mekanizması Olan BM Çocuk Hakları Komitesi.....	137
a.	BM Çocuk Hakları Komitesi'nin Yapısı ve Görevleri	137
b.	BM Çocuk Hakları Komitesi'nin İzleme Mekanizması.....	139
10.	BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İhtiyari Protokolleri	140
VII.	ÇOCUK HAKLARININ KORUNMASINA İLİŞKİN BÖLGESEL İNSAN HAKLARI BELGELER	141

- A. Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Şartı (1990)..... 142
B. Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (1996) ... 148

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İRAN HUKUK SİSTEMİ ÇERÇEVESİNDE ÇOCUK HAKLARI VE ÇOCUKLARA YÖNELİK HUKUKİ DÜZENLEMELER

I. GENEL OLARAK.....	152
II. İRAN HUKUK SİSTEMİNİN GENEL YAPISI VE İŞLEYİŞİ	153
III. İRAN HUKUK SİSTEMİNDE ÇOCUK HAKLARINA İLİŞKİN YASAL ÇERÇEVE.....	155
A. İran Hukuk Sisteminde Çocuk Kavramı.....	156
B. Anayasa’da Çocuk ve Çocuk Hakları.....	161
C. Medeni Kanun’unda Çocukların Hukuki Statüsü ve Hakları.....	165
1. Medeni Kanun’a Göre Çocukluğun Başlangıcı	165
2. Medeni Kanun’a Göre Çocukluğun Sonu.....	166
3. Medeni Kanun’unda Çocuklara Tanınan Medeni Haklar.....	166
a. Velayet Hakkı ve Çocuğun Korunması.....	166
b. Hezanet Hakkı.....	169
c. Nafaka Hakkı	173
d. Mirası Hakkı.....	176
e. Çocuk Evliliği ile İlgili Düzenlemeler	178
D. Ailenin Korunması Kanunu.....	182
E. Zorunlu ve Ücretsiz Halk Eğitimi Kanunu.....	185
F. İranlı Çocuklar ve Gençler İçin Eğitim Kaynakları ve İmkanlarının Sağlanması Kanunu	186
G. Ceza Kanun’unda Çocukların Cezai Sorumluluğu.....	187
1. Ta’zir Gerektiren Suçlar Bakımından Cezai Sorumluluk.....	189
a. 9-12 Yaş Grubundaki Çocukların Cezai Ehliyeti.....	190
b. 12- 15 Yaş Grubundaki Çocukların Cezai Ehliyeti.....	191

c.	15-18 Yaş Grubundaki Çocukların Cezai Ehliyeti.....	192
2.	Hadd ve Kısas Gerektiren Suçlar Bakımından Cezai Sorumluluk	192
H.	İş Kanun’unda Çocuk Hakları	196
I.	Çocuk ve Gençlerin Korunması Kanunu.....	199
IV.	BM ÇOCUK HAKLARI SÖZLEŞMESİNİN İRAN HUKUKUNA	
	ENTEGRASYONU.....	204
A.	BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin Kabul Süreci	206
B.	BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne Koyulan Çekincenin	
	Değerlendirilmesi.....	208
C.	BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin İç Hukuk Üzerindeki Etkileri ve	
	Uygulama Zorlukları.....	211
V.	İRAN’DA ÇOCUKLARIN MARUZ KALDIĞI TEMEL HAK İHLALLER.....	214
A.	Ayrımcılık.....	214
1.	Cinsiyet Ayrımcılığı	215
a.	Kız ve Erkek Çocukların Cezai Sorumluluk Yaşı.....	216
b.	Kız ve Erkek Çocukların Diyet Tazminatı.....	217
c.	Kız ve Erkek Çocukların Miras ve Mülkiyet Hakları	217
d.	Kız Çocuklarına Yönelik Zorunlu Başörtüsü ve Hicab	
	Uygulaması.....	218
B.	Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliğine Dayalı Ayrımcılık	219
C.	Meşru ve Gayri Meşru Çocuklar Arasındaki Ayrımcılıklar	221
D.	Eğitim Erişimine Yönelik Yapısal Eksiklikler	224
E.	Çocuk Evliliği.....	226
F.	Çocuk İşçiliği.....	231
G.	Çocuklara Uygulanan İdam Cezası	235
H.	Namus Adına İşlenen Çocuk Cinayetleri	238
I.	Silahlı Çatışmalar ve Asker Çocuklar	240
J.	Kız Çocuklara Yönelik Sünnet Uygulaması.....	242
K.	Mülteci Çocuklar	244

SONUÇ VE ÖNERİLER.....	248
KAYNAKÇA	261
ÖZGEÇMİŞ.....	308

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 2.1: Çocuk Haklarına İlişkin Uluslararası Önemli Girişimler.....	64
Tablo 2.2: Çocuklar ile İlgili En Önemli Ulusal Düzenlemeler.....	155
Tablo 3.1: İran Hukuku’nda Çocuk Sayılma Yaşı.....	159
Tablo 3.2: İran’daki Hukuki İşlemler İçin Yeterlilik Yaşlar.....	160
Tablo 3.3: Yeni İslam Ceza Kanunu’nda Çocuklara Uygulanabilir Cezalar.....	194

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik 1.1: Çocuk Kavramı ve Çocukluk İmgelerinin Tarihsel Süreçleri	11
Grafik 3.1: İran’da Kız Çocukların Evlenme Yaygınlığı (2013-2020).....	228

FIGÜRLER LİSTESİ

Figür 1.1: İslam Hukuku'nda Çocukluk Devreleri.....	36
Figür 2.1: Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Temel İlkeleri.....	100
Figür 3.1: 2020 Yılında Kız Çocuk Evliliklerinin Toplam Evliliklere Göre Oranı.....	229

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
a.g.e	: Adı geçen eser
a.e.	: Aynı eser
AIHS	: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi
bkz.	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMÇHK	: Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi
BMÇHS	: Çocuk Haklarına Dair Birleşmiş Milletler Sözleşmesi
bs.	: Baskı
C	: Cilt
Çev.	: Çeviren
ÇHS	: Çocuk Hakları Sözleşmesi
CRIN	Child Rights International Network
Ed. by.	: Editör
et. al.	: ve diğerleri
ESKHS	: Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
İBD	: İstanbul Barosu Dergisi
İHAM	: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi
İHAS	: İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi
İHB	: İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi
m.	: Madde
MSHS	: Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi
No.	: Numara
OHCHR	: The Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights

p. / pp.	: page/pages
para.	: paragraf
s.	: sayfa/sayfalar
UAÖ	: Uluslararası Af Örgütü
UNICEF	: United Nations International Children's Emergency Fund
v.d.	: ve diğerleri
Vol.	: Volume
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

Çocuk hakları, insan hakları kavramının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. İnsan hakları, bireylerin doğuştan sahip oldukları ve toplumsal açıdan kabul gören, yaşamak için gerekli olan, yasal ve dokunulmaz hakların bütünüdür. Bu haklar, ırk, renk, dil, din, etnik köken, sınıf, yaş veya cinsiyet gibi ayrımcılıklar gözetilmeksizin tüm insanlar için geçerlidir. Bu bağlamda, çocuklar toplumun bir parçası olduklarından, çocuk hakları da insan hakları kapsamında değerlendirilmektedir.

Çocuklar, toplumların geleceğini şekillendirmede kritik bir rol oynarken, aynı zamanda toplumun en savunmasız kesimini oluşturdıklarından özel bir korunma ihtiyacı duyarlar. Çocuğun korunması, onun “bir insan” olarak sevgi ve şefkate lâyık olmasının yanı sıra, ailenin en zayıf ve en önemli üyesi olarak kabul edilmesi gerekliliğine dayanmaktadır. Her toplum, çocuğa özgü farklı değerler ve roller atfederken, genellikle hemen hemen her toplumda çocuklar, bir yandan korunması gereken varlıklar olarak görülmekte, diğer yandan çeşitli şekillerde hak ihlallerine maruz kalmaktadır.

Modern insan hakları sisteminin ortaya çıkmasıyla birlikte, genel insan hakları belgelerinin onaylanmasını yanı sıra, bazı özel ve hassas grupların haklarını ve özgürlüklerini destekleyen özel belgeler de hazırlanmıştır. Böylece, tarih boyunca birçok hak ve özgürlükten mahrum bırakılan ve çeşitli noktalarda ağır baskılara maruz kalan çocuklar için de özel çalışmalar başlatılmıştır. Çocuk haklarının uluslararası hukukta korunması düşüncesi ilk kez 20. yüzyılda ortaya çıkmıştır. I. ve II. Dünya Savaşları’nın çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini gidermek, çocukları korumak ve haklarını tanıtmak amacıyla dünya çapında çeşitli hukuki metinler hazırlanmıştır. Çocuk hakları açısından resmi girişimler, 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi ile başlamıştır. Ardından, 1959 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler

Çocuk Hakları Bildirgesi, çocuk haklarının uluslararası düzeyde daha kapsamlı bir şekilde ele alınmasını sağlamış ve ikinci önemli hukuki belge olarak kabul edilmiştir. Ancak çocuk hakları konusunda günümüzdeki anlamda etkin ve bağlayıcı nitelikteki hukuki belge, 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ile dünya gündemine gelmiştir. Bu sözleşme, dünya genelinde çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesi için temel bir çerçeve sunmuş ve uluslararası standartları belirlemiştir. Sözleşme, tüm dünyada çocuk haklarının güvence altına alınması açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların bedensel ve zihinsel gelişimlerinin desteklenmesi için gerekli yasal korumaları içermektedir. Sözleşme, toplumun temel birimi olan çocukların korunması, gelişmesi ve esenliği için aileler ve devletler üzerindeki yükümlülükleri vurgulamaktadır. Bu çerçevede, söz konusu sözleşme, yaşama hakkı, gelişim hakkı, ayrımcılık yasağı ve katılım hakkı gibi temel ilkeleri benimseyerek devletlere çocuk haklarını tanıma ve koruma yükümlülüğü getirmektedir.

Uluslararası normların yerel hukuk sistemlerine entegrasyonu ve bu normların uygulanmasında karşılaşılan zorluklar, her ülkenin hukuki ve kültürel bağlamına göre değişiklik göstermektedir. Bu bağlamda, İran örneği, uluslararası çocuk hakları sözleşmelerinin yerel hukuk sistemine entegrasyonunda karşılaşılan zorlukları ve uygulama farklılıklarını incelemek için önemli bir örnek teşkil etmektedir. İran, 5 Eylül 1991 tarihinde Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni imzalamış ve 13 Temmuz 1994'te sözleşmeye onaylamıştır. Ancak, İran'ın İslami Danışma Meclisi, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni, İslam şariat kuralları ve iç hukuk standartlarına aykırı olmamak kaydıyla kabul etmiştir ve bu bağlamda sözleşmeye genel ve belirsiz bir çekince koymuştur. Bunun nedeni, İran'da 1979 yılında gerçekleşen İslami devrimle birlikte tüm yasaların İslam hukukuna uygun olma ilkesinin benimsenmiş olmasıdır. Bu bağlamda, çocuk hakları da bu ilkeden istisna edilmemiştir. Bu durum çocuklara tanınan hakların Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmeleri ile ne derece uyumlu olduğu konusunda farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İran'ın uluslararası

sözleşmelere yaklaşımı ve bu sözleşmelerin uygulanması, çocuk haklarının hukuki statüsü ve koruma mekanizmaları üzerinde doğrudan etkili olmaktadır.

Bu çalışma, uluslararası çocuk hakları belgelerini inceleyerek, özellikle BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İran hukuk sistemine yansımalarını kapsamlı bir şekilde analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel yaklaşımı, İran'daki resmi Şii mezhebi ve Caferi ekolünün inançları doğrultusunda şekillenen İslam hukuku çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Ancak, diğer mezheplerle benzer hükümler bulunduğu durumlarda, bu mezheplerin ilgili kaynaklarından da yararlanılmıştır. Çalışmada yer alan kaynakların büyük bir kısmı Farsça literatüre dayanmaktadır. Farsça kaynakların, dil ve alfabe farklılıkları nedeniyle okuyucuların bu kaynaklara daha kolay erişebilmesi amacıyla hem orijinal Fars alfabesinde hem de çevirileriyle birlikte dipnotlar ve kaynakçada sunulmuştur.

Çalışmanın ilk bölümünde, çocuk ve çocukluk kavramlarının tarihsel gelişimi detaylı bir şekilde ele alınacak; ardından bu temel kavramların İslam hukukunda ve uluslararası belgelerde nasıl yer aldığı incelenecektir. Ayrıca, çocuk hakları ve çocuk hukuku kavramları da kapsamlı bir şekilde analiz edilecektir. İkinci bölümde, çocuk haklarına ilişkin uluslararası hukukta yaşanan gelişmeler ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır. Bu bağlamda, konuyla ilgili genel insan hakları evrensel metinleri, çocuklara özgü uluslararası belgeler ve bölgesel düzenlemeler detaylı olarak incelenecektir. Üçüncü bölümde ise İran hukuk sistemi çerçevesinde çocuk hakları ve çocuklara yönelik hukuki düzenlemeler kapsamlı bir şekilde analiz edilecektir. Bu kapsamda, Anayasa, Medeni Kanun, Aile Koruma Kanunu ve Ceza Kanunu gibi çeşitli kanunlarındaki düzenlemelerde yer alan çocuklarla ilgili hükümler detaylı bir şekilde incelenecektir. Ayrıca, çocuklara yönelik özel olarak hazırlanmış olan Çocuk ve Gençlerin Korunması Kanunu da kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır. Devamında, İran'ın Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni kabul süreci, yerel hukuka entegrasyonu ve sözleşmeye koyduğu çekinceler geniş bir perspektiften irdelenecektir. Ayrıca,

uluslararası standartların yerel hukuka entegrasyonunda karşılaşılan uygulama zorlukları incelendikten sonra, çocuk hakları ihlallerinin en önemlileri detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Son olarak, İran'daki çocuk hakları uygulamaları uluslararası standartlarla karşılaştırılarak güçlü ve zayıf yönleri ortaya konacak ve potansiyel iyileştirmeler için öneriler sunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK, ÇOCUKLUK, ÇOCUK HUKUKU VE ÇOCUK HAKLARI KAVRAMLARINA İLİŞKİN KURAMSAL ÇERÇEVE VE TARİHSEL GELİŞİM

I. Çocuk ve Çocukluk Kavramlarına Dair Temel Bilgiler

Çocuk ve çocukluk kavramları, çocuk hukukunu ve çocukların haklarını düzenleyen yasal çerçevelerin temelini oluşturmaktadır. Dünya üzerindeki bütün çocukların sahip olduğu çocuk haklarını daha iyi anlayabilmek için çocuk ve çocukluğun iyi bir şekilde kavranması, bu kavramların oluşumunda rol alan unsurların incelenmesi ve tarihsel gelişim süreçlerinin detaylandırılması büyük önem taşımaktadır.

Özellikle çocukluk kavramları, bir taraftan evrensel nitelik taşıırken, diğer taraftan yaş, cinsiyet, sosyoekonomik durum gibi değişkenlerden etkilenen göreceli niteliğe de sahip olan kavramdır. Toplumsal niteliği ağır basan bu kavram, diğer toplumsal kavramlar gibi toplumdaki norm ve değerlerden etkilenmektedir. Bu nedenle, değişik toplumlarda, farklı tarihlerde ve hatta aynı toplumun farklı kesimlerinde değişik anlamlar taşıyarak çeşitli tanımlamalara tabi tutulmuştur.¹ Bu tanımlar aracılığıyla, çocuğun toplum içindeki konumu belirlenmiş ve çocuğun konumuna göre ona değer atfedilmiştir.² Önemle belirtmelidir ki, farklı toplumlar arasındaki çeşitliliğe rağmen, çocuk ve çocukluk kavramlarına yönelik yapılan tüm tanımlar, çocukları yetişkinlerden ayırma gayreti taşımaktadır.

¹ Mehmet Sağlam, Nermin Aral, “Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, C. 1, No: 2, Aralık 2016, s. 43.

² Elif Kösesoy, **Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunma Hakkı**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020, s. 5.

Bu doğrultuda, çalışmamızın temelini teşkil etmesi bakımından çocuk olarak isimlendirilen varlığın genel hatlarıyla tanınmasının isabetli olacağı düşüncesiyle öncelikle çocuk ve çocukluk kavramlarının tanımlanması ve bu kavramların günümüze kadar geçirdiği değişim ve gelişim incelenecektir.

A. Çocuk ve Çocukluk Kavramının Tanımlanması

Çocuk ve çocukluk konusu, dünya üzerindeki bütün toplumlarda en önemli ve tartışmalı konular arasında yer almaktadır. İlk olarak, “çocuk” ve “çocukluk” kavramlarının birbirinden farklı olduğu belirtilmelidir. “Çocuk” somut bir varlığı nitelendirirken, “çocukluk” imgesi, çocuğa yüklenen anlamı ve çocukluk anlayışını ifade etmektedir. “Çocuk” daha çok bir biyolojik kavram olarak değerlendirilen ve insanlık tarihinin en başından beri var olan bir varlıktır. Ancak, “çocukluk” kavramının yalnızca biyolojik bir varlığı tanımlamakla sınırlı olmadığı, aynı zamanda toplumsal, kültürel ve yasal boyutları da içerdiği göz önünde bulundurulmalıdır. Öte yandan, “çocukluk” kavramı yüzyıllar boyunca önemli dönüşümler geçirmiştir. Özellikle 17. yüzyıldan itibaren modern toplumlarda oluşan bu kavram, zamanla daha fazla önem kazanmıştır.³

Elkind, çocuk ve çocukluk kavramı arasındaki farkı aydınlatmak için “çocuk, doğanın bir armağanı; çocukluk imgesi ise toplumun yarattığı bir şeydir” ifadesini kullanmıştır.⁴ Bu bağlamda, “çocukluk” kavramına geçmeden önce “çocuk” kimdir?” sorusunun tartışmak faydalı olacaktır. Hiç kuşku yok ki, bu sorunun cevabı, her medeniyette, her kültürde ve her çağda değişiklik göstermekte ve aynı zamanda her nesil tarafından yeniden ele alınıp yanıtlanması gerekmektedir.⁵ Ancak bu çalışma, bu

³ Hilal Şahin, “Çocuk, Çocukluk Kavramı ve Çocukluğun Tarihsel Gelişimi”, **Türkiye’de Çocuk Olmak**, Ed., Şirin Dilli, Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık, Haziran 2020, s. 3.

⁴ David Elkind, “Değişen Dünyada Çocuk Yetiştirme ve Eğitim”, **Dünyada ve Türkiye’de Değişen Çocukluk: Changing Childhood in the World and in Turkey**, Yay. Haz. Bekir Onur, Çev. Emine Gül Kapçı, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2001, s. 15.

⁵ Mustafa Ruhi Şahin, “Çocuk Hakları: Aynı Okyanusta Yüzmek İçin”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, C. 4, No: 8, 2019, s. 14.

sorunun cevabını bulma iddiasında olmadığı için söz konusu meseleye ilişkin yalnızca kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

1. Çocuk Kavramı

Tarihsel süreç içerisinde “çocuk” kavramı, doğal bir gerçeklik olmasına rağmen, farklı kültür ve hukuk sistemlerinde çeşitli tanımlamalara tabi tutulmuştur. Geçmişte çocuk, genellikle “olgunlaşmamış, eğitilmemiş ve şekillenmemiş” olarak tanımlanmıştır. Ancak, modern çağda çocuk ve çocukluk kavramlarına yüklenen anlamlar ve bakış açıları önemli ölçüde değişmiştir.

Günümüzde çocuk, insanlığın geleceği⁶ ve doğanın bir armağanı olarak bilinmektedir.⁷ Çocuğun bir birey olarak merkeze alınması ve bir hak öznesi olarak değerlendirilmesi, modern döneme ait bir anlayıştır. Çocuğun kim olduğunu tanımlamak son derece zor ve önemlidir, çünkü yapılacak tanım yasaların ve toplumun çocuğa olan bakış açısını doğrudan etkilemektedir.⁸ Bu bağlamda, çocuk kavramının doğru ve kapsamlı bir şekilde anlaşılması; hukuki düzenlemelerin etkili bir şekilde uygulanması ve çocukların haklarının güvence altına alınması için önem taşımaktadır.

Kelime anlamı ile “çocuk” kavramı Türk Dil Kurumu Türkçe güncel sözlüğünde “bebeklik ile erginlik arasındaki gelişme döneminde bulunan oğlan veya kız; yavru, bala, uşak, velet”, “soy bakımından oğul veya kız; yavru, bala, döl, evlat, zürriyet”, “genç erkek”, “büyükler arasında daha az yaşlı olan kişi”, “büyüklerle

⁶ Ahmet Eskicumalı, Erol Eroğlu, “Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Eğitim Düzeyleri ile Çocukların Problem Çözme Yetenekleri Arasındaki İlişki”, *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, No: 1, 2001, s. 165.

⁷ Şahin, *a.g.e.*, s. 3.

⁸ Sağlam, *a.g.e.*, s. 46.

yakışmayacak, daha çok küçüklerin yapabileceği gibi davranan kimse”, “belli bir işte yeteri kadar deneyimi ve yeteneği olmayan kimse” ifadelerle tanımlanmıştır.⁹

Doktrinde çocuk, çeşitli tanımlarla ele alınmaktadır; “insan yavrusu”,¹⁰ “masum, duyarlı, bağımlı, gelişmekte olan ve aynı zamanda da meraklı, canlı ve umut dolu bir insan varlığı”,¹¹ “bedensel, ruhsal ve sosyal yönlerden erginliğe ve olgunluğa ulaşmamış, kendine özgü bir birey”,¹² “olgunlaşmamış, gelişimi tamamlanmamış bir insan yavrusu”,¹³ “göremeyeceğimiz bir zamana gönderdiğimiz canlı mesaj”¹⁴ olarak tanınmaktadır.

Bu tanımlar, çocuğun hem biyolojik hem de sosyo-kültürel bir olgu olduğunu, insanlığın ayrılmaz bir parçası olarak toplumun geleceğinin şekillendirilmesinde kritik bir rol üstlendiğini ortaya koymaktadır.

2. Çocukluk Kavram

Çocukluk dönemi, bireyin yaşam sürecindeki önemli ve özgün evrelerden biri olarak kabul edilmektedir. Çocukluk dönemi, yaşam zincirinin doğal ve ayrılmaz bir parçasıdır.¹⁵ Ancak, tarihsel, sosyal ve kültürel değişimlere paralel olarak çocukluğun anlamı ve çocukluk ile ilgili yaklaşımlar da değişiklik göstermektedir.¹⁶ “Çocukluk” kavramı üzerinde yapılan araştırmalar, çocukluk imgesinin toplumsal bir yaratım

⁹ Türk Dil Kurumu Sözlükleri Güncel Türkçe Sözlük, (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/>, 30 Mart 2022.

¹⁰ Oğuz Polat, **Çocuk ve Hakları**, İstanbul, Analiz Yayınları, 1997, s. 7.

¹¹ Emine Akyüz, **Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması**, 2. bs., Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık, 2012, s. 1.

¹² Umut Cafer Karadoğan, “Çocuk ve Çocukluk Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, C. 4, No: 7, Aralık 2019, s. 196.

¹³ Atalay Yörükoğlu, **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, 5. bs., İstanbul, Özgür Yayınları, 1997, s. 13.

¹⁴ Neil Postman, **Çocukluğun Yok Oluşu**, Çev. Kemal İnal, Ankara, İmge Yayıncılık, 1995, s. 7.

¹⁵ Mine Tan, “Çağlar Boyunca Çocukluk”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. 22, No: 1, 2019, s. 71.

¹⁶ Zeynep Berna Erdiller-Yatmaz, Ersoy Erdemir, Fetiye Erbil, “Çocuk ve Çocukluk: Okulöncesi Öğretmen Adayları Anlatıyor”, **Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi- ENAD**, C. 6, No: 3, 2018, s. 286.

olduğunu belirtmektedir.¹⁷ Bu nedenle, “Çocukluk” kavramı kültürden kültüre, mekândan mekâna ve zamandan zamana değişiklik gösterebilmektedir. Dolayısıyla “Çocukluk” sırf biyolojik ve doğal bir evre olmamakla birlikte soyut düşüncelerden, imgelerden ve değerlerden oluşan bir kavramdır.¹⁸ Yani Çocukluk biyolojik bir dönemi işaret etmesinin yanında, tarihsel, toplumsal, kültürel, dinsel, psikolojik, politik ve ekonomik güçlerle şekillenebilen veya değişebilen toplumsal ve tarihsel bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu nedenle, çocukluk algısı, farklı toplumlarda farklı anlamlar kazanabileceği gibi aynı toplumda zaman içinde değişiklikler gösterebilmektedir.¹⁹ Çocukluk kavramının tanımı, büyük ölçüde toplumun medeniyetini, sosyal gelişimini ve yapısını yansıtmaktadır. Genellikle bu kavram, yetişkinler tarafından toplumun koşullarına göre tanımlanmaktadır.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde “çocukluk” kavramı “çocuk olma durumu”, “insan hayatının bebeklikle ergenlik arasındaki dönemi” ve “çocukça davranış” ifadeleriyle tanımlanmıştır.²⁰ Doktrinde çocukluk, “herhangi bir döneme ait tek bir evrensel deneyimi olmayan ve tarihsel ve kültürel olan bir yapı”,²¹ “yaşam zincirinin doğal halkalarından biri olarak algılanan”,²² “ruhsal ve fiziksel temellerinin atıldığı, insan kişiliğinin şekillendiği ve insan yaşamı boyunca etkili olduğu insan hayatının en önemli dönemi”,²³ “doğal, önü alınamaz ve dünyanın her köşesinde ayniyet gösteren zorunlu bir özel durum”,²⁴ olarak ifade edilmiştir.

¹⁷ Elkind, **a.g.e.**, s. 15.

¹⁸ Kösesoy, **a.g.e.**, s. 21.

¹⁹ Şahin, **a.g.e.**, s. 4.

²⁰ Türk Dil Kurumu Sözlükleri Güncel Türkçe Sözlük, (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/>, 30 Mart 2022.

²¹ Bob Franklin, **Çocuk Hakları**, Çev. Alev Türker, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1993, s. 22.

²² Sağlam, **a.g.e.**, s. 43

²³ Gholamreza Jamshidiha (غلامرضا جمشیدیها), Maryam Shaban (مریم شعبان), “Dinlerde Çocukluk: Hristiyanlık ve İslam’da Çocukluk Analizi” (کودکی در ادیان: تحلیل کودکی در مسیحیت و اسلام), **Müslüman Düşünürlerin Sosyal Teorileri Bilimsel-Araştırma Dergisi** (های اجتماعی فصلنامه علمی – پژوهشی نظریه) (متفکران مسلمان), C. 10, No: 1, 2020, s. 236.

²⁴ Postman, **a.g.e.**, s. 8.

Özetle, “çocuk” kavramı genellikle biyolojik faktörlerle, yaş ve fiziksel gelişim aşamalarıyla ilişkilendirilmektedir. Ancak, yasal düzenlemeler ve toplumsal normlar, çocuk kavramının nasıl anlaşıldığını etkileyebilmektedir. “Çocukluk” kavramı çocuğun yaşadığı biyolojik ve sosyal gelişim dönemini ifade etmekle birlikte, çocuğun yaşadığı sosyal, kültürel ve normatif çerçevelerle şekillenmektedir. Dolayısıyla, bu kavramlar çeşitli toplumlar, çağlar ve kültürler açısından farklı anlamlandırılmaktadır. Tarih boyunca farklı devirlerde çocuk kimmiş? Çocuğun toplumlardaki konumu neymiş? Çocukluk konusu ve kavramı ne zamandan beri önemsenmiş? Bu soruların yanıtları, toplumların tarihsel, sosyal ve kültürel geçmişlerinde gizlidir. Bu düşünceden hareketle öncelikle çocuk kavramının ve çocukluk imgesinin zaman içindeki evrimini incelenecektir.

B. Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk Kavramı ve Çocukluk İmgeleri

Çocuk, insan toplumlarında tarih boyunca merkezi bir rol oynamış ve tüm toplumların ilgi odağı olmuştur. Ancak, bu ilginin niteliği, kapsamı ve biçimi tarihsel süreç boyunca farklılık göstermiştir.²⁵ Tarihsel perspektiften bakıldığında, çocuklar geçmişte toplum tarafından bağımsız bir birey olarak değerlendirilmemiş ve herhangi bir özel konuma sahip olmamışlardır. Yapılan araştırmalara göre, çeşitli uygarlıkların çocukları önemsediklerini göstermektedir, ancak bu önem genellikle çocukların kendi niteliklerinden ziyade, gelecekteki yetişkin rollerine dair beklentilerle ilişkilendirilmiştir.²⁶

Tarih boyunca birçok toplumda çocuklar, farkında olmadan yetişkinlerin dünyasına katılmışlardır. Bu süreçte, çocuklar sıklıkla ekonomik açıdan değerlendirilmiş ve aile bütçesine katkı sağlayan bir unsur olarak görülmüşlerdir. Bununla birlikte, bazı durumlarda çocuklar, ekonomik nedenlerle aileler için bir yük

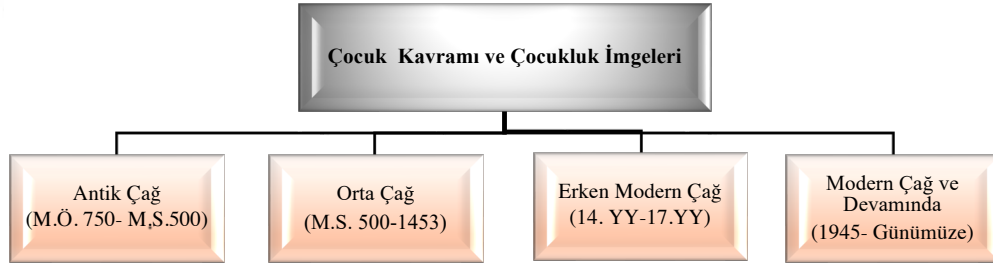
²⁵ Akyüz, a.g.e., s. 21.

²⁶ Şahin, a.g.e., s. 6.

olarak algılanmış ve çocuk yetiştirmek ağır bir külfet olarak kabul edilmiştir.²⁷ Bu bağlamda, çocukların özel ilgi ve korumaya ihtiyaç duydukları gerçeğinin fark edilmesi ve bu gereksinimlere değer verilmesi, uzun bir zaman dilimi ve toplumsal gelişim süreci içinde şekillenmiştir.²⁸

Daha önce belirtildiği üzere, bu literatür derlemesinde çocuk kavramı ve çocukluk imgelerini tüm yönlerini incelemek niyetinde değiliz. Ancak, çocuk haklarını daha iyi anlayabilmek adına, çocuğa dair bakış açılarını ve çocuk ile çocukluk kavramlarının tarihsel süreç içerisindeki gelişimini ve konumunu ele almak, araştırmamızın seyrinde aydınlatıcı olacaktır. Bu doğrultuda, çocuk kavramı ve çocukluk imgeleri tarihsel süreç içerisinde dört ayrı dönem olarak ele alınacaktır.

Grafik 1.1: Çocuk Kavramı ve Çocukluk İmgelerinin Tarihsel Süreçleri

Belirtilen her dönem, kendi toplumsal gerçeklikleri içinde bu kavramları ele almış ve dönemin değerleri ile şekillendirilmiştir.²⁹

²⁷ Akyüz, **a.g.e.**, s. 21.

²⁸ Bilge Nur Pembegül, “TÜBİTAK Tarafından Çocuklara Yönelik Yayımlanan Popüler Bilim Değerlerinin Çocuk Hakları Açısından İncelenmesi”, **Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2019, s. 7.

²⁹ Levent Eraslan, “Çocukluk Sosyolojisine Giriş”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, C. 4, No: 7, 2019, s. 82.

1. Antik Çağda Çocuk Kavramı ve Çocukluk İmgesi

İlk Çağ olarak da bilinen Antik Çağ insanlık tarihinde önemli bir dönemdir. Bu döneme ait günümüze ulaşan belgelerin yetersizliği nedeniyle Antik Çağdaki çocuklar ve çocukluk dönemiyle ilgili tutumlara yönelik bilgiler de sınırlıdır. Bu sınırlı bilgiler ışığında, Antik Çağdan günümüze çocuk kavramı ve çocukluk imgeleri toplumların içinde yer aldığı zaman diliminin özelliklerini yansıtmakla birlikte, çeşitli değişimlere maruz anlaşılmıştır.³⁰ Antik dönemde çocukların değeri, çeşitli uygarlıkların kültürel ve toplumsal dinamikleri tarafından şekillendirilmiştir. Dolayısıyla, çocuk, her toplumun kendine özgü yasaları, kültürel normları, ekonomik durumu, siyasi yapısı ve egemenlik koşulları çerçevesinde, eğitilmesi gereken küçük bir yurttaş olarak tanınmıştır. Bir yetişkinler dünyası olarak bilinen Antik Çağda, çocuk yetişkinlere nazaran merkezi bir konuma sahip olmamakla birlikte yetişkinlerin sınırlarında yaşamasına izin verilmiştir.³¹ Antik toplumlarda, çocuk özgür iradesinden yoksun, ailesinin isteği ve toplumun geleneklerine uygun olarak yetiştirilmiştir.³² Bu dönemdeki toplumlarda, çocuk doğasının tam olarak anlaşılmadığı ve çocukluk döneminin yaşamın ayrı bir evresi olarak tanınmadığı gözlenmektedir. Bu nedenle, çocukluk dönemi yetişkinlik için bir hazırlık evresi olarak algılanmış ve çocuklar genellikle yetişkinlerin gözetiminde ve kontrolünde yetiştirilmiştir.³³ Bütün bunlara rağmen, günümüzde olduğu gibi, Antik dönemde de çocuk aile ve toplum için büyük önem taşımaktaydı, fakat bu önem çocukların bir hak öznesi olarak değerli olduğu anlamına gelmemektedir. Çocukların önemli kılınmasının temel nedenleri arasında, ailenin ve toplumun geleceğinin güvence altına alınması, ailenin ve toplumun

³⁰ Hatice Karakuş Öztürk, “Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerinde Düşünceler”, **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 13, Ekim 2017, s. 254.

³¹ Narges Sajjadiyeh (نرگس سجادیه), Saeed Azadmanesh (سعید آزادمنش), “Tarihsel Evrimde Çocukluğun Kavramsal Altyapıları: Çocukluğun İslami Bir Kavramsallaştırılmasına Yönelik” (زیرساخت های مفهومی (نشریه فلسفه تربیت), **Eğitim Felsefesi Dergisi** (دوران کودکی در تطور تاریخ: به سوی مفهوم پردازی اسلامی از کودکی), C. 1, No: 1, 2016, s. 119.

³² Koray Toptaş, “Eski Mezopotamya’da Çocuk”, **Anadolu Arşivleri**, C. 10, No: 1, 2016, s. 55.

³³ Javad Farzanfar (جواد فرزانه), “Tarihin Akışında Çocukluk Felsefesi” (فلسفه کودکی در گذر تاریخ), **Hourgan (هورگان)**, 20 Aralık 2021, (Çevrimiçi) <https://124.im/rfWvbG8>, 20 Nisan 2022.

güvenliğinin ve sürekliliğinin sağlanması, neslin devamının sağlanması ve aile ekonomisine katkıda bulunmasını işaret edebiliriz. Bu dönemde çocuklar, toplumun en düşük değer verilen bireyleri olarak kabul edilmiş ve genellikle yetişkinlerin dünyasında dikkate alınmamıştır.³⁴ Antik Çağ toplumlarında, çocuklar genellikle ailelerinin ve toplumun istekleri doğrultusunda şekillenmişlerdir. Çocuklar, yetişkinlerin beklentilerini karşılamak ve toplumun normlarına uygun davranmak için eğitilmişlerdir. Bu nedenle, çocukların genellikle yetişkinlerin etkisi altında yaşadıkları ve onların değerleri ile idealleri doğrultusunda şekillendirildikleri söylenebilir.

Antik dönemde, çeşitli uygarlıkların çocuğa attığı değerler farklı nedenlere dayanmaktaydı. Örneğin, Antik Çağda yazılı tarihin başlangıcı olarak kabul edilen Sümer uygarlığında, çocuğun değerli algılanmasının sebebi onun bir yatırım aracı olarak görülmesinden kaynaklanmıştır.³⁵ Eski Yunan toplumunda ise çocuğa verilen değer, onun iyi bir yurttaş olma potansiyeline sahip olması, askeri güç kazanması, sitenin devamlılığını ve güvenliğini sağlamasıyla ilişkilendirilmiştir. Bu görüşler, Eski Yunan filozoflarının düşüncelerinde de yansımaktadır.³⁶ Eski Yunan toplumunda, yedi yaşına ulaşan erkek çocuklar, ailelerinden ayrılarak devletin sürekliliği ilkesi temelinde yapılandırılmış bir eğitim sistemine tabi tutulmuşlardır. Bu sistem, bireylerin fiziksel güç, cesaret, itaat ve liderlik yetkinliklerini geliştirmeyi amaçlamıştır.³⁷

Eski Roma'da çocukların aile ve toplum içindeki durumuna ilişkin kaynaklar yetersizdir; mevcut bilgiler ise çoğunlukla aristokrasiye odaklanmakta ve alt sınıflara ya da farklı eyaletlerdeki çocuklara dair sınırlı veriler sunmaktadır. Mevcut sınırlı bilgiler doğrultusunda, Romalıların yaşamında belirleyici bir unsur olan gelenek, aile

³⁴ Ayten Ünal, “Antik Çağ’da Çocuk, Çocukluk ve Eğitim Üzerine Bir İnceleme”, **Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi**, C. 15, No: 2, 2024, s. 1341.

³⁵ Karakuş Öztürk, **a.g.e.**, s. 257.

³⁶ Rabia Dirican, “Tarihi Süreçte Çocukluk ve Çocuk Hakları”, **Çocuk ve Gelişim Dergisi**, C. 2, No: 2, 2018, s. 42.

³⁷ Derya Çığır Dikyol, “Antik Yunan’dan Bir Eğitim Modeli: Sparta”, **Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi**, C. 6, No: 2, 2016, s. 191.

yapısının şekillenmesinde güçlü bir etki yaratmıştır. Bu bağlamda, çocukların aile içindeki hukuki statüsü, geleneksel sürekliliğin izlerini yansıtmaktadır.³⁸ Eski Roma’da çocuk, ailenin itibarının, genişlemesinin ve güçlenmesinin bir sembolü olarak kabul edilmiştir.³⁹ Dolayısıyla, çocuğa verilen değer, onun gelecekte topluluğun yararlı bir üyesi olma potansiyeline dayanmaktaydı. Benzer şekilde, Antik İran Uygarlığında da çocuğun değeri, gelecekte güçlü bir savaşçı olma dileğiyle ilişkilendirilmiştir.⁴⁰ Bu, Pers İmparatorluğu’nun genişliği ve stratejik önemiyle bağlantılıdır. Persler için savaş, imparatorluğun genişlemesi ve güvenliği açısından kritik bir meseleydi. Bu nedenle, çocukların mümkün olan en kısa sürede yetişkinliğe ulaşmaları ve savaşa katılmaları beklenmiş ve onların büyüme süreci hızlandırılmıştır.⁴¹

Diğer Antik toplumlarda olduğu gibi, Çin uygarlığında da çocuğa özgü bir değer atfedilmemiştir. Çin toplumunda, çocuklar genellikle ailenin ve toplumun devamlılığı için önemli görülmüşlerdir. Konfüçyüs gibi bazı düşünürler çocuklar hakkında olumlu düşüncelere sahip olsalar da genel olarak çocuklara özel bir değer verilmemiştir.⁴²

Antik Çağ dünyasının belirgin bir temel özelliği ataerkil yapısıdır.⁴³ Bu yapıda, ailede baba figürü tam otoriteye ve sorumluluğa sahipti ve aile biriminin lideri olarak kabul edilirdi. Babanın, aile ve çocuklar üzerindeki sınırsız ve sonsuz hakimiyetiyle

³⁸ Nurcan İpek, “Arkaik ve Klasik Dönem Roma Ailesinde Çocuk ve Yeni Doğan Bebeğin Terk Edilmesi Meselesi”, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C. 23, No: 2, 2017, s. 297.

³⁹ Karakuş Öztürk, *a.g.e.*, s. 257.

⁴⁰ Majid Khari Arani (مجد خاری آرائی), Akbar Rahnama (اکبر رهنما), “Antik İran’da Çocukluk Kavramına İlişkin Görüş ve Düşüncelerin Seyrinin İncelenmesi” (بررسی سیر آراء و اندیشه‌های مربوط به مفهوم کودکی در (ایران باستان), *Felsefe ve Çocuk (فلسفه و کودک)*, No: 18, 2018, s. 47.

⁴¹ Javad Farzanfar (جواد فرز انفر), Yahya Ghaedi (یحیی قاضی), Mirabdolhossein Naghibzadeh (میر عبدالحسین), “Çocukluk Dönemi Felsefesinin İncelenmesi” (بررسی (نشریه پژوهش های تربیتی), *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, C. 6, No: 2, 2009, s. 18.

⁴² Seyed Mohsen Mortazavi (سیدمحسن مرتضوی), Mehraneh Shaygan (مهرانه شایگان), Tahere Mortazavi (طاهره مرتضوی), “Doğu Kültürlerinde Çocukluk: Antik Çin ve Hindistan” (جایگاه کودکی در فرهنگ مشرق (زمین: چین و هند باستان: همایش ملی انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران), *İran Eğitim Felsefesi Derneği Ulusal Konferansı (همایش ملی انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران)*, C. 5, 2014, s. 236.

⁴³ Toptaş, *a.g.e.*, s. 56

birlikte çocuk üzerinde serbestçe tasarruf hakkı da bulunmaktaydı.⁴⁴ Bu durum bazen babaların çocukları üzerinde suiistimaller yapmasına neden olmuştur. Bu dönemde, çocuk ödenemeyen borçlara karşılık alacaklıya rehin bırakılan, maddi imkansızlıklar veya dini inançlar sebebiyle köle olarak satılan, evlatlık verilen, terk edilen ve hatta öldürülme olasılığı olan bir “nesne” niteliğindeydi. Ayrıca, bazı durumlarda, aileler yeni doğmuş çocukların yaşamlarına son verme eğiliminde bulunmalarında dair bilgiler de mevcuttur. Örneğin, Araplar’da yeni doğan kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesi gibi uygulamalar, kadın ve çocukların yaşamlarının değerinin düşük olduğunu göstermektedir.⁴⁵ Benzer şekilde, hasta, istenmeyen, özürlü veya sakat çocukların Yunan Uygarlığında ölüme terk edilmesi veya öldürülmesi bu olayın örnekleri olarak karşımıza çıkmaktadır.⁴⁶

Temeli ataerkilliğe dayanan Eski Roma toplumunda da çocuk, babanın sınırsız ve mutlak hâkimiyeti altındaydı ve hukuki açıdan bağımsız bir birey olarak kabul edilmemekteydi.⁴⁷ Roma uygarlığında aile birimine verilen değer ve ailenin önemi, çocuğun yaşam hakkının bile aile iradesine bırakılmasına yol açmıştır. Benzer şekilde, Eski Çin’de de baba figürü büyük öneme sahipti ve ailenin lideri ve dünyanın gökyüzü olarak kabul edilmekteydi. Çocuklar, babalarına itaat etmek ve atalarına tapınmakla yükümlü tutulmuşlardı.⁴⁸ Eski Türkler de ataerkil bir yapı egemendi ve çocukların velayeti daima babanın üzerindeydi. Anne figürü, babanın yokluğunda önem kazanıyordu ancak yine de ailedeki karar alma sürecinde ikincil bir konumdaydı.⁴⁹

⁴⁴ Abdullah Demir, “Tarihten Günümüze Çocuk Hakları”, **International Journal of Early Childhood Education Research**, Vol. 1, No: 3, 2012, p. 37.

⁴⁵ Ian Jenkins, **Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Buluntular Işığında Antik Devirde Çocuk Eğitimi**, Çev. Hasan Malay, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1993, s. 10.

⁴⁶ Hatice Palaz Erdemir, Hilal Erdemir, “Antik Çağ’da Çocuk Olmak: Ölmek ya da Ölmemek!”, **Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu**, C. 2, Yay. Haz. Dounay Şenol, Sıtkı Yıldız, Talat kıymaz, Hasan Kala, Ankara, Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları, Nisan 2012, s. 645.

⁴⁷ Sevgi Kayak, “Arkaik Dönem Roma Toplumunda Hukuki Statüsü Bakımından Çocuk”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 37, No: 1, 2022, s. 246.

⁴⁸ Mortazavi, Shaygan, Mortazavi, **a.g.e.**, s. 236.

⁴⁹ Akyüz, **a.g.e.**, s. 25.

Antik Çağ'da kız ve erkek çocuklar arasında belirgin bir eşitsizlik ve ayrımcılık görülmekteydi.⁵⁰ Bu durum, çeşitli Antik toplumlarda farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Kız çocuklarına hiçbir şey kazandırmayan bu dönemde, erkek çocuklarına önem verilmiştir. Ancak erkek çocukları bile bu durumdan eşit bir şekilde faydalanmamış ve genel olarak en büyük erkek çocuk önemli sayılmıştır. Bu eşitsizliği barındıran en önemli Antik toplumlarından biri Eski Yunan uygarlığıdır. Bu dönemde, toplum, çocukları cinsiyetlerine göre sınıflandırarak onlara farklı önem dereceleri atfetmiştir. Bu bağlamda, erkek çocukları genellikle daha fazla değer görürken, kız çocukları genellikle ikinci planda kalmıştır.

Antik Çağda çocukların eğitime büyük önem verilmiş olmasına rağmen, eğitimde cinsiyet ve sınıf bazlı ayrımcılıkların varlığı dikkat çekicidir. Bu dönemde, eğitimde erkek çocuklar genellikle öncelikli olarak kabul edilirken, kız çocuklara eğitim fırsatları daha kısıtlıydı.⁵¹ Cinsiyet ayrımcılığına ek olarak, sosyal sınıf da eğitimde belirleyici bir rol oynamıştır. Zengin ve soylu ailelerin çocukları, genellikle daha iyi eğitim imkanlarına sahipken, alt sosyo-ekonomik sınıflara mensup çocuklar eğitimden mahrum bırakılmış ve genellikle ailelerinin geçimine katkıda bulunmak için çalışmışlardır. Antik Hindistan'da, alt sınıf çocuklar sıklıkla üst sınıfların hizmetkarları olarak yetiştirilmiş ve eğitimden yoksun bırakılmışlardır.⁵² Antik Yunan toplumunda güç, zekâ ve yetenek açısından erkekleri üstün gördüğü bir anlayış egemendi. Bu nedenle, iyi bir yurttaş olabilmek için erkek çocukların eğitim alması gerektiği savunulmuştur.⁵³ Ancak eğitimi konusunda istisnai uygulamalara sahip olan Isparta'da durum farklıydı ve erkeklerin eğitime önem verildiği kadar kızların eğitime de değer verilmiştir. Bu durumun nedeni, Isparta'da eğitimin temel amacının, gelecek için

⁵⁰ Karadoğan, **a.g.e.**, s. 198.

⁵¹ Ünal, **a.g.e.**, s. 1355.

⁵² Farzanfar, **a.g.e.**, (Çevrimiçi) <https://l24.im/rfWvbG8>, 21 Nisan 2022.

⁵³ Karadoğan, **a.g.e.**, s. 199.

çocukları güçlü, korkusuz, itaatkâr ve cesur askerler olarak yetiştirme hedefinden kaynaklanmaktadır.⁵⁴

Yunan uygarlığı gibi Romalılar da çocuk eğitime büyük önem verdiği görülmektedir. Bu toplumlarda da çocukların eğitimi cinsiyet temelli bir ayrımcılığa tabi tutulmuş ve erkek çocuklar daha özenle yetiştirilmiştir.⁵⁵ Eski Mısır uygarlığında soyun kız tarafından sürdürmesi nedeni ile kız çocuklar da önemsenmiş ve eğitim almıştır. Yapılan arkeolojik çalışmalarda, okul amaçlı kullanılan mekanların varlığı kanıtlanmıştır.⁵⁶ Ayrıca, bilinen en eski oyuncakların Mısırlılara ait olduğu ve Mısırlıların geniş bir oyuncak çeşitliliğine sahip oldukları tespit edilmiştir.⁵⁷

Eski İran Uygarlığı, çocukların eğitime çok önem veren kültürler arasında yer almıştır. Bu toplumda eğitim, aile içinde başlamış ve annenin rolü büyük önem taşımıştır.⁵⁸ Eğitimin ilk aşamasında, çocuklar cinsiyet ayrımı yapılmaksızın yedi yaşına kadar süren bir eğitim sürecinden geçirilmişlerdir. İkinci aşama, yedi yaşından başlayarak on beş yaşına kadar devam eden genel bir eğitimi içermiştir. Bu aşamada, çocuklar kız ve erkek olarak iki kategoriye ayrılmıştır. Bu dönemde genellikle kız çocuklara teorik bilgiler, sanat ve ev işleri öğretilmiştir. Üçüncü aşama, bireyin duygusal olgunlaşma ve gelişimiyle örtüşen özel bir eğitim dönemini başlatmıştır. Bu aşamada çocukların yetenekleri belirlenip ve bireysel yeteneklere göre profesyonel eğitimler verilmiştir. Pers toplumunda, kız ve erkek çocukların eğitimi konusunda cinsiyet ayrımcılığı, az olsa da sınıfsal ayrımcılık, eğitimde kendini göstermiştir. Bu dönemde, çocuklar aile sınıflarına bağlı olarak farklı eğitimler almıştır. Prensler ve soylu çocuklar siyaset bilimi, savaş ve hükümdarlık eğitimi alırken, din adamları ve zanaatkarların çocukları babalarının mesleğini öğrenmiştir. Öğretmenlerin, saray

⁵⁴ Erdemir, **a.g.e.**, s. 648.

⁵⁵ Karakuş Öztürk, **a.g.e.**, s. 258.

⁵⁶ Erdemir, **a.g.e.**, s. 652.

⁵⁷ Zeynep Erkut, Serap Balcı, Suzan Yıldız, “Tarihsel Süreç İçinde Çocuk”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, C. 2, No: 3, Haziran 2017, s. 20.

⁵⁸ Khari Arani, Rahnama, **a.g.e.**, s. 54.

mensuplarının ve iş adamlarının çocukları ise kültürel, idari ve ekonomik konularda eğitim görmüşlerdir. Pers İmparatorluğu'nun genişliğinden dolayı sınırları korumak, ulusal birliği sağlamak, seferberlik ve savaş ruhunu geliştirmek amacıyla beden eğitimi, binicilik, atıcılık, okçuluk, avcılık, polo, cirit atma ve yüzme gibi konular da eğitim programlarının bir parçası olmuştur.⁵⁹

Eski Türk toplumunda çocuğun eğitimi ve öğretiminde, aile yanında öğretmenlik yapan bireyler önemli bir rol oynamıştır. Kız çocukları genellikle anneleri, erkek çocukları ise babaları tarafından hayata hazırlanmıştır. Eski Türklerde, çocuklar yazılı olmayan törelerle yetiştirilmiş ve bu töreler aracılığıyla korunmuştur.⁶⁰

Antik Çağda çocukluk algısı, her toplumun kendine özgü koşullarına, normlarına ve değerlerine bağlı olarak göreceli ve yerel bir şekilde biçimlendirilmiştir.⁶¹ Antik toplumlarda farklı coğrafyalara ve uygarlıklara rağmen, çocukluk kavramında belirli benzerliklerin görülmesi dikkat çekicidir. Toplamların ihtiyaçları ve ideal insan modeli, çocukluk kavramının anlamını, çocuğun toplum içindeki önemini ve işlevini doğrudan şekillendirmiştir. Ancak bu dönemde çocukların yaşam şartlarının olumlu yönde ilerlemediği ve çocukluk kavramının gelişmediği anlaşılmaktadır. Bu dönemde yaşayan çocuk yetişkinlere nazaran herhangi bir özel statüye sahip olmamakla birlikte ailenin başında olan babaların etkisi altında yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Bu dönemde çocuğun yararı göz ardı edilerek anne-babanın, aile ve toplumun yararlarına öncelik verilmiştir.⁶² Bu bilgiler, Antik Çağ'daki birçok toplumda çocukların değersiz bir varlık olduğu algısını güçlendirmektedir. Ancak, bu algı, çocukların aile ve toplum için önemsiz olmalarından ziyade, bireysel haklarının dikkate alınmamasıyla ilişkilidir.

⁵⁹ A.e., s. 45.

⁶⁰ Mahmut Şalgam, "Türk Bozkır Kültüründe Eğitim", **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Nevşehir, 2021, s. 7.

⁶¹ Tan, a.g.e., s. 71.

⁶² Akyüz, a.g.e., s. 22.

2. Orta Çağda Çocuk Kavramı ve Çocukluk İmgesi

Tarihi süreç içerisinde, çağlar boyu ihmal edilen çocuk ve çocukluk algısı, Orta Çağ'da da yeterince ilgi görmemiştir. Avrupa tarihinin en karanlık çağı olarak nitelendirilen bu dönemde, çocuklar “küçük yetişkinler” olarak görülmüş ve çeşitli kısıtlamalar altında yaşamak zorunda kalmıştır. Orta Çağ'da çocukları yetişkinlerden ayıran tek belirleyici özellik, fiziksel büyüklükleri ve ağırlıkları olmuştur.⁶³ Bu nedenle, Orta Çağ çocuğu, bağımsız bir kimlik ve toplum içinde kendine ait bir konuma sahip olmayan bir varlık olarak görülmüştür ve çocukluk çağı, bebeklik ile yetişkinlik arasında kalan normal bir süreç olarak değerlendirilmiştir.⁶⁴

Bu dönemde çocukluk anlayışı büyük ölçüde dini algıları ve ritüeller tarafından şekillenmiş ve Antik Çağda görülen anlayıştan önemli ölçüde ayrılmıştır.⁶⁵ Önceki dönemlerde devletin siyasi devamlılığı için yetiştirilen çocuklar, artık dini amaçlar doğrultusunda yetiştirilmiştir. Orta Çağ dönemindeki Hristiyanlık ve kilise kaynaklı düşünceye göre, çocuk insanın “ilk günah” eseri olarak görülmüştür.⁶⁶ Bu nedenle doğası gereği kötü ve günahkâr olarak kabul edilmiştir. Bu olumsuz algı, çocukların hayatlarını çeşitli yönlerden etkilemiş ve onlara karşı karamsar bir tutum benimsenmiştir. Bu karamsar bakış açısıyla tanınan “şer çocuk”, ahlaksızlık, istismar, kürtaj, ağır cezalar, çalıştırılma, desteksizlik, açlık, yoksulluk, hastalık cehalet gibi olumsuz durumlarla karşı karşıya kalmıştır.⁶⁷ Çocuğu ilk günah taşıyıcısı olarak gören bu anlayış, çocuğun ruhunun ve bedeninin bu günden arınması gerektiğini savunmuştur. Bu günahı arındırmak için, özellikle eğitim konusunda bir disiplin ve fiziksel ceza kullanımını meşrulaştırmıştır. Bu durumda, çocukların eğitimi genellikle

⁶³ Mehmet Toran, “Çocukluğun ve Erken Çocukluk Eğitiminin Tarihi ve Kuramsal Temelleri”, **Okul Öncesi Eğitime Giriş**, Ed., Zârif Seçer, Ankara, Eğiten Kitap, 2012, s. 4.

⁶⁴ Özge Özcan, “Orta Çağ'dan Erken Modern Döneme Çocukluğun Tarihsel Gelişimi”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, C. 2, No: 4, 2017, s. 92.

⁶⁵ Karakuş Öztürk, **a.g.e.**, s. 255.

⁶⁶ Sevinç Güçlü, “Çocukluk ve Çocukluğun Sosyolojisi Bağlamında Çocuk Hakları”, **Sosyoloji Dergisi**, No: 1, 2016, s. 4.

⁶⁷ Jamshidiha, Shaban, **a.g.e.**, s. 267.

kiliseler tarafından üstlenilmiş ve ebeveynler ile öğretmenler tarafından sıkı disiplin koşulları uygulanmıştır; hatta çocukların davranışlarını düzeltmek amacıyla dövmelerine izin verilmiştir. Bu dönemde, çocukların küçük yaşlarda manastırlara yerleştirilmesine dair bilgiler de bulunmaktadır.⁶⁸

Bu dönemdeki çocukların eğitim hayatı incelendiğinde, genellikle disiplinli, kademeli ve erkek ağırlıklı bir eğitim anlayışının hâkim olduğu gözlenmektedir. Ancak, bu durumda bile eğitim genellikle zengin aristokrat sınıfına mensup sınırlı sayıdaki çocuğa sunulmuş ve çoğu çocuk eğitimden yoksun bırakılmıştır.⁶⁹ Bu dönemde çocuklara yönelik eğitim materyallerinin, onların zihinsel gelişim dönemleriyle uyumlu olmadığı belirtilmelidir.

Orta Çağ çocuk ve çocukluk anlayışının en temel özelliklerinden biri, çocuğun ebeveynleriyle kurduğu ilişkinin zayıf olmasıdır.⁷⁰ Bu dönemde yüksek doğum oranları nedeniyle, çocukların anne ve babaları tarafından yetiştirilmesi yerine, diğer yetişkin bireyler tarafından bakılması yaygın bir durum haline gelmiştir. Orta Çağ'da çocukluk dönemi, büyük ölçüde yetişkinlerin davranışlarının taklit edilmesiyle geçirilmiştir.⁷¹ Bu durumun en büyük kanıtlarından biri, çocukların giyim tercihleridir.⁷² Orta Çağ'dan günümüze kalan sanat eserleri incelendiğinde, gerçekçi bir çocuk tasvirine neredeyse hiç rastlanmadığını ve mevcut tasvirlerde çocukların adeta minyatür yetişkinler gibi resmedildiği görülmektedir. Giyim konusunda, çocuklar için özel giysilerin bulunmadığı ve çocukların yetişkinlerle ayırt edilemeyecek kadar benzer giyim

⁶⁸ Özlem Genç, “Çocukların Orta Çağ Avrupa’sındaki Yeri”, **Uluslararası Tarih Araştırma Dergisi**, C. 1, No: 1, Mart 2016, s. 254.

⁶⁹ Sajjadiyeh, Azadmanesh, **a.g.e.**, s. 120.

⁷⁰ Özcan, **a.g.e.**, s. 96.

⁷¹ Genç, **a.g.e.**, s. 248.

⁷² Özcan, **a.g.e.**, s. 102.

tarzlarına sahip oldukları görülmektedir. Ancak, sosyal sınıflara göre giysilerine belirgin farklılıkların olduğu da gözlemlenmektedir.⁷³

Bu dönemde, çocuklar cinsiyet temelli ayrımcılığın etkilerine maruz kalmışlardır. Erkek çocukla, ailenin ekonomik katkısını sağlama ve aile soyunu devam ettirme gibi rolleri nedeniyle daha değerli görülmüşlerdir. Kız çocukları genellikle geleneksel ev işleriyle uğraşırken, erkek çocuklar tarlalarda çalışmak, zanaatkarların yanında çıraklık yapmak, askeri kariyer veya dini yaşama adım atmak gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır.⁷⁴

Orta Çağ Avrupası'nda, soylular ile halk arasındaki ayrım nedeniyle, yasaların uygulanması herkes için eşit olmamıştır.⁷⁵ Bu durum, sınıfsal ayrımcılığın varlığını sürdürdüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, toplumun farklı sınıflarına mensup çocuklar, çeşitli koşullarda büyütölmüşlerdir.

Fransız nüfus bilimci ve sosyal tarihçi P. Aries'in 1960'ta yayınlanan "L'Enfant et la Vie familiale Sous L'ancien Régime" (Eski Rejimde Çocuk ve Aile Hayatı) adlı eseri, çocukluk konusundaki çalışmalara önemli katkılarda bulunarak bu alandaki araştırmaları gündeme taşımıştır. Ariès'in eseri, Orta Çağ döneminde çocukların özel bir sosyal statüye sahip olmadığını ve çocukluğun sosyal olarak inşa edilmediğini vurgulayan ilk çalışmadır.⁷⁶ Ariès, Orta Çağ boyunca çocukluğun kendine özgü bir doğası veya yetişkinlikten ayırt edici özelliklerinin olmadığını, bu dönemde çocukların, günümüzdeki anlayıştan farklı olarak, yetişkinlerden ayrı bir kategori olarak değerlendirilmediğini savunmaktadır.⁷⁷ Ariès, çocukluk döneminin genellikle

⁷³ Philip Aries (فيليب اريه), **Centuries of Childhood A Social History of Family Life** (قرون كودكى تاريخ), Çev. Zeynab Sadat Ghani (زينب سادات غنى), Tahran, Çocuklar ve Gençler için Zihinsel Gelişim Merkezi (كانون پروش فكرى كودكان و نوجوانان), 2020, s. 67.

⁷⁴ Genç, **a.g.e.**, s. 241.

⁷⁵ Sevil Lale Kurt, "Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler ve Türkiye Uygulaması", **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, No: 36, Ocak- Haziran 2016, s. 101.

⁷⁶ Karakuş Öztürk, **a.g.e.**, s. 261.

⁷⁷ Aries, **a.g.e.**, s. 13-34.

yetişkinliğe hazırlık ve geçiş dönemi olarak algılandığını öne sürdürmüştür. Bu iddiayı desteklemek için, Orta Çağ dönemi resimlerinde çocukların genellikle annelerinin kucağında, minyatür bir yetişkin figürü olarak tasvir edilmesini örnek gösterilmiştir.⁷⁸ Philippe Ariès'e göre, Orta Çağ'da bir bebek kundaktan çıkar çıkmaz yetişkin yaşamının bir parçası haline gelmekteydi. Çocuklar, yetişkinlerle benzer şekilde toplumsal hayata aktif bir şekilde katılmakta, aynı oyunları oynamakta ve yetişkinlerin giyim tarzını benimsemektedirler.⁷⁹ Dolayısıyla, bu dönemde çocukların hayatlarının büyük bir kısmı, büyükleri taklit ederek geçmekteydi.⁸⁰ Bu durum, dönemin çocuk algısının günümüzden oldukça farklı olduğunu göstermektedir.

Ariès'in Orta Çağ'da çocukluk anlayışının yetişkinlikten farklı olmadığı tezinden, çocuk sevgisinin yokluğu ya da çocukların terk veya ihmal edilmesinden ziyade, kültürel, sosyolojik ve düşünsel olarak çocukluk bilincinin eksikliğiyle hareket edildiği sonucu çıkarılmalıdır.⁸¹ Son yıllarda, Philippe Ariès tarafından ortaya atılan ve uzun süredir devam eden Orta Çağ döneminde çocukluğun ihmal edildiği ve önemsenmediği yönündeki düşüncesi, mezar taşı gravürleri ve mektuplar gibi çelişkili kanıtların keşfiyle birçok bilim insanı tarafından eleştiri ve sorgulanmaya maruz kalmıştır.⁸² Bu doğrultuda, Orta Çağ döneminde çocukluk bilincinin gerçekten mevcut olup olmadığı ya da modern anlayışlarımızın bu bilinci yeterince kavrayıp kavrayamadığı, önemli bir tartışma konusu olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, Christopher Carlsmith, Orta Çağ Almanyası'nda elde edilen bulguların diğer tarihsel dönemler ve coğrafi bölgeler için ne kadar genellenebilir olduğunu tartışmıştır. Carlsmith, Almanya'daki verilerin ve gözlemlerin, farklı zaman dilimlerinde ve

⁷⁸ Sağlam, **a.g.e.**, s. 21.

⁷⁹ Güçlü, **a.g.e.**, s. 4.

⁸⁰ Genç, **a.g.e.**, s. 258.

⁸¹ **A.e.**, s. 2.

⁸² Jean E. Jost, "Loving Parents in Middle English Literature", **Childhood in the Middle Ages and the Renaissance: The Result of a Paradim Shift in the History of Mentality**, Ed. by., Albrecht Classen, Berlin, De Gruyter, 2005, p. 307.

bölgelerde geçerli olup olmadığını değerlendirirken, kültürel ve tarihsel farklılıkların bu genelleştirmeleri nasıl etkileyebileceğini incelemektedir.⁸³

Bazı yeni görüşlere göre, Orta Çağ döneminde çocukluk kavramının mevcut olduğu ve ebeveynlerin çocuklarına hem maddi hem de duygusal kaynaklar ayırdığı iddia edilmektedir. Orta Çağ'da bebek ve çocuk ölümlerinin yüksek oranda gerçekleşmesinin, duygusal bağın eksikliğinden değil, dönemin tıbbi bilgi ve becerilerinin sınırlılığıyla ilişkilendirildiği vurgulanmaktadır.⁸⁴ Bu düşünürler, Orta Çağ dönemine ait bazı yasalarda çocuklara bazı hakların tanındığına dikkat çekmişlerdir. Örneğin, 10. yüzyılın başlarında Batı Sakson Kralı Athelstan tarafından çıkarılan bir yasa, 12 yaşından büyük hırsızların 12 peniden fazla mal çaldıkları takdirde idam edilmelerini öngörmüştür. Ancak, zamanla gençlerin bu tür hafif suçlar için ölüm cezasına çarptırılmasının adaletsiz olduğu düşünülerek, 15 yaş altındaki suçluların kendilerini savunmaya veya kaçmaya çalışmadıkları sürece ölüm cezasına çarptırılmamalarına karar verilmiştir.⁸⁵

Çeşitli eğitimciler ve yazarlar arasında farklı görüşler olmasına rağmen, genel olarak Orta Çağ'da çocukluk dönemi, modern anlamda dikkate değer ve önemli bir dönem olarak kabul edilmemiştir. Bu dönemde günümüzdeki anlamda, çocuk ve çocukluk kavramlarına rastlanmadığı bir gerçektir. Özetle, Orta Çağ'da çocuklara yönelik olumsuz tutumlar, Antik Çağ'daki tutumlarla benzerlik göstermektedir. Kötü yaşam koşulları, toplumun ve ebeveynlerin ihmali, zayıf bağışıklık sistemi, yüksek hastalık ve ölüm oranları, tıbbi bilgi eksikliği ve özellikle 1347-1351 yılları arasında meydana gelen “Kara Veba” gibi salgınlar nedeniyle birçok çocuk hayatını

⁸³ Christopher Carlsmith, “The Child in the Classroom: Teaching a Course on the History of Childhood in Medieval/Renaissance Europe”, **Childhood in the Middle Ages and the Renaissance: The Result of a Paradim Shift in the History of Mentality**, Ed. by., Albrecht Classen, Berlin, De Gruyter, 2005, p. 417.

⁸⁴ Shulamith Shahar, **Childhood in the Middle Ages**, London, Routledge, 1992, p. 2.

⁸⁵ Colin Heywood, **A History of Childhood: Children and Childhood in the West From Medieval to Modern Times**, Cambridge, Polity Press, 2001, p. 13.

kaybetmiştir.⁸⁶ Ayrıca, çocukların zor koşullarda çalıştırılmaları, erken yaşta evlendirilmeleri, iktidara getirilmeleri ve hatta suçlu bulunduklarında idam edilmeleri gibi durumlar, çocukların “küçük yetişkinler” olarak görüldüğünü gösteren olgular arasındadır. Bu karanlık dönem, Roma İmparatorluğu’nun 1453 yılında yıkılmasıyla son bulmuştur.

3. Erken Modern Dönemde Çocuk Kavramı ve Çocukluk İmgesi

Rönesans (15.-16.yüzyıl) ve Aydınlanma (17.-18.yüzyıl) dönemlerini kapsayan Erken Modern dönem, çocukluk imgesinin evriminde önemli bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu dönem, modern çocukluk imgesinin temellerinin atıldığı bir zaman dilimini temsil etmektedir. Orta Çağ’ın bitimi ve Rönesans döneminin başlangıcıyla birlikte hümanizm kavramı ön plana çıkmıştır. Aydınlanma Dönemi’nin etkisiyle, toplumların ekonomik, sosyal, politik ve kültürel yapılarına yönelik belirgin ve köklü değişimler yaşanmıştır.⁸⁷ Bu gelişmeler paralelinde, geçmişe kıyasla çocuk ve çocukluk algısında önemli değişiklikler meydana gelmiş ve çocukluk felsefesine yönelik tutumlar adım adım ilerlemiştir. Bu bağlamda “Çocukluk” kavramı belirgin bir şekilde önem kazanmış ve kendilerine özgü, farklı ve giderek gelişen yeni bir çocukluk anlayışının oluşturulmasına yol açmıştır. Dolayısıyla, Rönesans dönemiyle birlikte ortaya çıkan yeni dünya düzeni ve bireyin değerinin keşfi, çocukluğa atfedilen anlamların değişmesine neden olmuş ve çocukluğun yetişkinlikten farklı bir yaşam evresi olarak kabul edilmesine zemin hazırlamıştır.⁸⁸ Bu dönüşümle birlikte, çocuklar zayıf, yetersiz ve ilk günah taşıyıcısı olarak değil, önemli varlıklar olarak

⁸⁶ Erdiller-Yatmaz, Erdemir, Erbil, **a.g.e.**, s. 22.

⁸⁷ Mehmet Akad, Bihterin Vural Dinçkol, Nihat Bulut, **Genel Kamu Hukuku**, 12. bs., İstanbul, Der Yayınları, 2016, s. 89.

⁸⁸ Sinem Burcu Uğur, “Geçmişten Günümüze Şekillenen Çocukluk Algısı ve Çocuk Yetiştirme Pratikleri”, **SDÜ Fen- Edebiyat Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 1, No: 45, Aralık 2018, s. 228.

değerlendirilmiştir. Bu yeni bakış açısıyla, çocuklar artık masum ve yetişkinler tarafından korunmaya ve eğitime muhtaç varlıklar olarak kabul edilmiştir.

Modern çocukluk anlayışının oluşumunda etkili olan ana tetikleyici faktörlerden biri, burjuvazi ve kentleşme olmuştur.⁸⁹ Tarihin çeşitli dönemlerinde değer görmeyen çocuklar, burjuvazinin egemenliği altında topluma entegre edilmiş ve önem kazanmışlardır. Bu süreçte, burjuvazi yeni bir aile modelini benimsemiş ve belli bir yakınlığı gerektiren modern aile ilişkilerinin doğuşuna olanak sağlamıştır.⁹⁰ Bu durum, çocuklar ile ebeveynleri arasında duygusal derin bağların oluşmasına ve “çocukluk duygusunun” gelişmesine yol açmıştır.⁹¹

Çocukluk duygusunun gelişiminde etkili olan diğer önemli faktörler arasında sanayinin gelişmesi, orta sınıfın yükselişi, aile yapısının değişmesi, çocuk ölümlerinin azalması, boş zamanların artması ve aile ile çocuk arasındaki duygusal bağın güçlenmesi bulunmaktadır.⁹² Bu şekilde, önceki dönemlerde yetişkin dünyasının bir parçası olarak görülen çocuk, korumacı bir anlayışın hâkimiyetiyle birlikte aile içinde özel bir konum kazanmıştır. Modern çocukluk düşüncesinin temelinde yatan önemli öğelerden biri, devletin güçlenmesi ve aileye karşı artan otoritesidir. Bu durum, aile reisinin çocuk üzerindeki mutlak hakimiyetinin azalmasına ve çocuğa karşı bakım ve koruma yükümlülüğünün ortaya çıkmasına yol açmıştır.⁹³ Bu dönemde, ebeveynler ile çocuklar arasındaki derin, sıcak ve sevgi dolu ilişkilerin gelişmesine rağmen, çocukluk döneminin özel ve kritik bir evre olduğu anlayışı henüz tam olarak yaygınlaşmamıştır.

Çocukluğun yaşamın en özel bir dönemi olduğu ve yetişkinlikten farklı bir niteliğe sahip olduğu görüşü ilk olarak 17. yüzyılda Batı Dünyasında ortaya atılmıştır.

⁸⁹ İsmet Galip Yolcuoğlu, “Sosyal Çalışma ve Çocuğun İyi Hali”, **Toplum ve Sosyal Hizmet**, C. 20, No: 1, 2009, s. 85.

⁹⁰ Sağlam, **a.g.e.**, s. 22.

⁹¹ Şahin, **a.g.e.**, s. 14.

⁹² **A.e.**, s. 15.

⁹³ Akyüz, **a.g.e.**, s. 22.

Bu dönemden itibaren, Orta Çağda çocukların ilk günahın taşıyıcısı olarak görüldüğü anlayış ve çocuklara yönelik kötümser algılar terkedilerek, çocuğun bir birey olarak yüce değeri keşfedilmiştir. Bu dönemde egemen olan çocukluk anlayışı, çocukluğun insan yaşamında diğer dönemlerden farklı bir biyolojik kategori olduğu varsayımına dayanmakta ve çocukların zayıflığı ile masumiyetine vurgu yapmaktadır.⁹⁴ Bu yeni çocukluk anlayışı, çocukluk duygusunun gelişimine katkıda bulunmuş ve çocukların ailenin küçük bir bireyi olarak değer kazanmasını sağlayarak toplum yaşamında büyük değişimlere yol açmıştır.⁹⁵ İnşa edilen bu yeni çocukluk paradigması, çocukların aile, okul ve devlet kurumları içinde sevgi nesnesi olarak konumlandırılmasına olanak sağlamıştır. Ancak, bu dönemde cinsiyet ve sınıf temelli ayrımcılık toplumsal yaşamda etkili olmaya devam etmiş ve varlığını sürdürmüştür. Bu durum, çocukluk algısının özellikle varlıklı ailelerde ve erkek çocuklarda şekillendiğini göstermiştir. Bu nedenle, çocukluk ayrıcalıklarına sahip olanların genellikle “varsıl erkek” çocuklar olduğu ortaya çıkmıştır. Kız çocukları ve yoksul işçi ailelerinin çocukları ise bu ayrıcalıklardan mahrum bırakılmıştır.⁹⁶ Dönemin portre eserlerinden, bu değişim açıkça görülebilmektedir. 17. yüzyılda kıyafet konusundaki değişim öncelikle orta ve üst sınıflardaki erkek çocuklar üzerinde gerçekleşmiştir.⁹⁷

Bu bağlamda, alt sınıflara mensup çocuklar, yetişkinlerden farklı bir konuma sahip olmaksızın, giyim, çalışma ve oyun gibi günlük yaşam pratiklerinde herhangi bir ayrıcalık veya farklılık olmaksızın geleneksel yaşam biçimlerini sürdürmüşlerdir.⁹⁸ Bu dönemden itibaren çocuklar, ilk defa olarak minyatür yetişkinler gibi değil, farklı bir şekilde tasvir edilmişlerdir.⁹⁹

⁹⁴ Özcan, a.g.e., s. 113.

⁹⁵ A.e., s. 111.

⁹⁶ Farzanfar, a.g.e., (Çevrimiçi) <https://124.im/rfWvbG8>, 21 Mayıs 2022.

⁹⁷ Aries, a.g.e., s. 67.

⁹⁸ Emrah Akbaş, Reyhan Atasü Topçuoğlu, “Modern Çocukluk Paradigmasının Oluşumu- Eleştirisel Bir Değerlendirme”, **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, C. 20, No: 1, Nisan 2009, s. 96.

⁹⁹ Elkind, a.g.e., s. 231.

Bu etkenlere ek olarak, çocukların statüsünde önemli değişimlere zemin hazırlayan faktörlerden biri de matbaa endüstrisinin ortaya çıkışıdır.¹⁰⁰ Matbaanın icadı, bilimin ve bilimsel metinlerin hızla yayılmasına neden olmuştur. Bu durum, okullaşmanın artmasına, eğitimin yaygınlaşmasına ve okuryazarlık oranlarının yükselmesine katkıda bulunmuştur. Bunun neticesinde, çocukluk bilincinin toplum içinde kökleşmesine ve sağlam bir temel bulmasına imkân sağlanmıştır. Ayrıca, değişen çalışma hayatı koşulları da toplumda eğitilmiş iş gücüne olan ihtiyacı artırmıştır. Bu durum da eğitimin öneminin artmasına ve eğitim sürelerinin uzamasına yol açmıştır.

Aydınlanma Çağı'nda, çocuklara yönelik bakış açısının değişmesine katkı sağlayan en önemli etkenlerden biri, dönemin önde gelen filozofları John Locke ve Jean-Jacques Rousseau'nun düşünceleridir.¹⁰¹ Bu düşünürler, çocukların yetişkinlerden farklı varlıklar olduklarını ve özel bir eğitim sürecine tabi tutulmaları gerektiğini savunmuşlardır.¹⁰² Özellikle Locke'un "Eğitim Üzerine" adlı eseri, bu dönüşümde önemli bir etki yaratmıştır. Locke, çocukların gelişiminde çevrenin belirleyici etkisini vurgulamış, çevrenin bireyin karakterini ve kişiliğini şekillendiren temel faktör olduğuna dikkat çekmiştir. Kilisenin ilk günah doktrinini radikal bir tavırla reddederek, insanın doğuştan masum olduğunu ve boş bir levha gibi olduğunu ifade etmiştir. Locke'a göre, çocuklar beyaz bir kâğıt veya balmumu gibi şekillendirilebilir varlıklardır.¹⁰³ Locke, çocukların eğitim yoluyla geliştirilebilecek ve biçimlendirilebileceklerini savunmuştur.¹⁰⁴

¹⁰⁰ Postman, **a.g.e.**, 31.

¹⁰¹ Fatma Ayperi, Tuğçe Aybar, "Felsefede Çocuk ve Çocukluk Kavramı", **LSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 33, s. 474.

¹⁰² Sajjadiyeh, Azadmanesh, **a.g.e.**, s. 121.

¹⁰³ John Locke, **Eğitim Üzerine**, Çev. Aylin Uğur, Ankara, Yeryüzü Yayınevi, 2004, s. 189.

¹⁰⁴ Tuba Şahin Sak, "Çocukluğun Tarihi", **Çocuk Hakları**, Ed., Zihni Merey, 3.bs, Ankara, Pegem Akademi, Aralık 2018, s. 47.

Benzer şekilde, J.J. Rousseau, eğitim reformunda yol gösteren ve oldukça etkili olan “Emile” adlı eserinde, çocuğu doğuştan masum ve günahsız bir varlık olarak tanımlamış ve doğal çocuk anlayışını benimsemiştir. Rousseau, çocukluğu insan gelişiminin en doğal evresi olarak kabul etmiş, bu dönemin özgürce gelişmeye olanak tanıyan bir süreç olması gerektiğini savunmuştur. Ayrıca, Rousseau, çocukların toplumda sahip oldukları statüyü yükselterek, onları kendine özgü ihtiyaçları ve hakları olan sosyal varlıklar olarak görmüştür.¹⁰⁵ Rousseau aynı eserde çocuklara karşı anne ve babanın sorumluluklarına da değinmiş ve çocuğun doğumuyla birlikte ebeveynlerin rolünü vurgulamıştır. Rousseau, çocukların ebeveynlerin mutlak iktidarı altında tutulmaları gerektiği görüşünü reddetmiş ve çocukları babalarının otorite kuracağı bir özne olarak değil, aksine onların korunması altında bulunan bir emanet olarak tanımlamıştır.¹⁰⁶ Rousseau’nun görüşüne göre, çocuğun gelişmesi için esas olanın otorite değil, özgürlüktür.¹⁰⁷ Rousseau’nun bu fikirleri, günümüzde Batı merkezli çocuk algısının şekillenmesinde kritik bir rol oynamaktadır.

Tüm bu hususları dikkate alarak belirtmek gerekir ki, 17. yüzyıldan itibaren toplumsal değişimler, çocukların kendilerine özgü bir kimlik geliştirme sürecini başlatmıştır. Bu dönemde, çocukluk, masumiyet ve zayıflık dönemi olarak kabul edilmiş ve bu masumiyetin korunması görevi yetişkinlere tevdi edilmiştir.¹⁰⁸ Bu süreçte, çocukluk kavramı önemli değişimler yaşamış ve farklı algılara konu olmuştur. İlk olarak, modern anlamda olmasa da çocukluk kavramı gündeme gelmiş ve yeni bir iyimser çocukluk ideali doğmuştur. İkinci olarak, Orta Çağ’da çocuğun günahkâr bir varlık olarak algılanmasına karşın, bu dönemde çocuğun saflığı ve masumiyeti ön plana çıkarılmıştır. Son olarak, çocuk ile yetişkin arasındaki ayrım, farklı bir

¹⁰⁵ Jamshidiha, Shaban, **a.g.e.**, s. 263.

¹⁰⁶ Jean Jacques Rousseau, **Emile**, Çev. Yaşar Avunç, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009, s. 42.

¹⁰⁷ **A.e.**, s. 95.

¹⁰⁸ Hüseyin Şimşek, “Eğitim ve Oyun Bağlamında 19. Yüzyılda Türk Çocukluk Anlayışında Değişmeler”, **Değerler Eğitimi Dergisi**, C.11, No: 25, Haziran 2013, s. 217.

perspektiften ele alınmaya başlanmıştır.¹⁰⁹ Bu süreçte çocukluk kavramı, büyük ölçüde orta ve üst sınıflara odaklanarak gelişmiş, alt sınıflara mensup çocukluğun keşfi ise daha sonraki yüzyıllarda mümkün olmuştur.

Netice itibariyle, çocukluk kavramı, modernleşme süreciyle birlikte ortaya çıkan yeni bir toplumsal olgu olarak değerlendirilebilir.¹¹⁰ Bu dönemde, çocuk ve çocukluk kavramları yeniden tanımlanmış ve çocukluk, giderek ayrı ve özel bir yaşam evresi olarak algılanmaya başlamıştır.¹¹¹ Modern çocukluk imgesi, koruyucu ve savunucu bir yaklaşıma dayanarak çocuğun özel korunmasına vurgulamış ve ebeveynlere bu konuda sorumluluk yüklemiştir. Ancak modernizmin etkisiyle, çocuğa karşı duyarlılık artmış olsa da, o dönemde çocuğun birey olarak değeri henüz tam anlaşılmamış ve bugünkü anlamda çocuk haklarından söz etmek mümkün olmamıştır.

4. Modern Çağ ve Devamında Çocuk Kavramı ve Çocukluk İmgesi

19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başları, çocuk ve çocukluk kavramlarında önemli gelişmelerin yaşandığı bir dönemi işaret etmektedir. Çocuklar, 19. yüzyılda birey olarak korunmaya değer varlıklar olarak tanınmış, 20. yüzyılda ise çocuk hakları kavramı uluslararası düzeyde kabul görmüştür.¹¹² Bu süreçte, bilimsel gelişmelerin yanı sıra küreselleşme ve gerçekleştirilen reformlar, “çocukluk” kavramını yeniden icat edilmesine ve “çocuk” figürünün hem aile hem de ulusal düzeyde merkezi bir önem kazanmasına neden olmuştur. Geleneksel geniş aile yapısının yerini çekirdek aile

¹⁰⁹ Sajjadiyeh, Azadmanesh, **a.g.e.**, s.122.

¹¹⁰ Ercümen Erbay, **Çocuk Hukuku**, İstanbul, Yeni İnsan Yayınevi, 2009, s. 2.

¹¹¹ Şahin Sak, **a.g.e.**, s. 47.

¹¹² Ercüment Erbay, Nurullah Çalış, “Kurum Bakımı Altında Kalan Bireylerin Deneyimleriyle Korunma İhtiyacı Olan Çocuk Olmak: Retrospektif Bir Araştırma”, **Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırmaları Dergisi**, C. 23, 2022, s. 11.

modelinin almasıyla birlikte, çocuklar ailenin odak noktası haline gelmiş ve onlara yönelik ilgi ile şefkatin artışı gözlemlenmiştir.

18. ve 19. yüzyıllarda gerçekleşen sanayileşme ile birlikte, çocuk ve çocukluk imgesi toplumsal değer kazanmış; ancak aynı dönemde çocuklar, sanayileşmenin olumsuz etkilerinden korunamamış ve acımasız bir şekilde sömürülmüştür. Bu paradoksun temel sebebi, sanayinin gelişmesiyle birlikte hız kazanan makineleşme sürecidir. Makineleşme süreciyle birlikte, çalışma düzeni değişmiş ve insan gücüne olan ihtiyaç büyük ölçüde artmıştır.¹¹³ Bu durum, küçük yaşta olan çocukları ucuz işçi haline getirerek, uzun saatler boyunca tehlikeli koşullarda ve fabrikalarda çalıştırılmalarına sebep olmuştur.¹¹⁴ Yoksul ailelere mensup çocukların yaşadığı zorluklar, sanayileşme süreciyle daha da kötüye gitmiştir.¹¹⁵ Bu nedenle, sanayileşme, çocuk kavramı açısından belki de en karanlık dönemlerden biri olarak kabul edilmektedir.¹¹⁶ Ancak, 20. yüzyılın sonlarına doğru bu durum değişmeye başlamış ve çocuklar, üretici rolünden ziyade, toplumsal olarak daha çok tüketici rolüne dönüşmüşlerdir.

Modern eğitim reformları, çocuk haklarının korunması ve güçlendirilmesi açısından kritik bir rol oynamıştır. 19. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle Avrupa’da çocukların eğitime yönelik farkındalık artmış ve birçok ülke, eğitim sistemlerinde köklü reformlar gerçekleştirerek çocukların eğitim hakkını güvence altına almayı amaçlamıştır. Bu süreçte, modern devlet okullarının ortaya çıkmasıyla birlikte, çocuklar zorunlu eğitim sürecine tabi tutulmuştur. Ulusal eğitim sistemleri, çocukların işyerlerinden okullara gitmesini sağlayarak, çocuk işçiliğinin önüne geçilmesine ve çocukluk dönemlerinin uzatılmasına olanak tanımıştır. Eğitim reformları, sadece

¹¹³ Uğur, a.g.e., s. 229.

¹¹⁴ Bilal Çoşan, “Sanayi Devrimi’nden Çok Uluslu Şirketlere Çocuk İşçiliği: Şahin Penceresinde Yavru Kuş”, *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, C. 2, No: 2, 2019, s. 287.

¹¹⁵ Roy Lowe, “Childhood Through the Ages”, *An Introduction to Early Childhood Studies*, Ed. by., Trisha Maynard, Nigel Thomas, London, SAGE Publications, 2009, p. 27.

¹¹⁶ Dorothy R. Marlow, *Textbook of Pediatric Nursing*, London, W.B. Saunders Co, 1977, p. 4.

yalnızca akademik başarıyı değil, aynı zamanda çocukların sosyal ve duygusal gelişimini de destekleyen bir yaklaşımı benimsemiştir.

Bu dönemdeki belirgin bir gelişme, 20. yüzyılın ortalarından itibaren çocuk haklarıyla ilgili farkındalığın artmasıdır. İki dünya savaşı sırasında, çocuklara yönelik yaşanan hak ihlalleri, çocukların korunmasına yönelik önlemlerin alınmasının gerekliliğini ortaya koymuştur.¹¹⁷ Bu dönemde, ulusal ve uluslararası düzeyde istismar ve sömürüden korunmaya yönelik yasal düzenlemeler yapılmıştır. Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısında, çocuk hakları alanında büyük ilerlemeler kaydedilmiş ve çocukların eğitim, sağlık ve refah gibi hakları güvence altına alınmıştır. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kabulü, çocuk haklarının uluslararası düzeyde tanınmasını ve korunmasını sağlamıştır. Ayrıca, uluslararası düzeyde çocuk haklarına yönelik farkındalık önemli ölçüde artmış ve çocukların korunmasına yönelik uluslararası iş birliği belirgin bir şekilde güçlenmiştir.¹¹⁸

Bu dönemde, çocuklar yalnızca ailelerin değil, aynı zamanda devletlerin koruma kapsamına alınmış ve çocukların refahı, toplumun genel refahıyla doğrudan ilişkilendirilmiştir. Bu gelişmelerin sonucunda, modern çağda çocuk ve çocukluk kavramı, sadece aile içinde değil, toplumun tüm kesimlerinde merkezi bir öneme sahip olmuştur. Çocuklar artık sadece ekonomik bir kaynak olarak değil, aynı zamanda toplumun geleceği ve refahı açısından kritik hak özneleri olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, çocuk haklarına ve çocukların refahına yönelik politikalar ve programlar, modern çağın vazgeçilmez unsurları arasında yer almıştır.

¹¹⁷ Güçlü, a.g.e., s. 9.

¹¹⁸ Afshin Jafari (افشین جعفری), Heydar Esmaelpoor (حیدر اسماعیل پور), “Çocuk Hakları Sözleşmesi Perspektifinden Çocukluk ve Ergenliğin Felsefi ve Hukuki Temelleri” (مبانی فلسفی و حقوقی دوره کودکی و (نوجوانی از منظر نظام حقوقی اسلام و کنوانسیون حقوق کودک), *Tıp Hukuku Dergisi* (فصلنامه حقوق پزشکی), İnsan Hakları ve Vatandaşlık Haklarına İlişkin Özel Yazı, 2018, . 131.

II. İslam Hukukunda Çocuk Kavramı ve Çocukluk Dönemi

Din, sosyal ve kültürel bağlamda kavramsal tanımlamaların inşa edilmesinde önemli bir etken olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, İslam dini geleneği ve şariat hükümleri, kültürel anlayışlar ve uygulamalar üzerinde belirleyici bir etkiye sahiptir.¹¹⁹ Bu durum, çocukluk kavramının yerel tanımında da önemli bir rol oynamaktadır.¹²⁰ İslam Hukuku'nda çocuk ve çocukluk konuları, dikkate alınan ve ayrıntılı bir biçimde ele alınan konular arasında yer almaktadır. Çocuk ve çocuk haklarıyla ilgili hükümler, tarihsel olarak Kur'an ve hadislerde başlamıştır.¹²¹ Ancak, bu konunun Kur'an ve Sünnet açısından incelenmesi ve tartışma açılarının açıklanması, bağımsız bir tartışma konusu oluşturulduğundan dolayı, çalışmamızda bu konulara yalnızca kısaca değinerek genel bir bilgilendirme yapmayı tercih edeceğiz.

İslam alimleri ve hukukçuları tarafından benimsenen genel anlayışa göre, İslam sonrasında çocukluk statüsünde önemli değişimler yaşanmıştır. Bu değişimler, çocukların değerli varlıklar olarak kabul edilmesine olanak sağlamıştır. Cahiliye devri olarak adlandırılan İslamiyet öncesi dönemde, Arap toplumunda özellikle kız çocuklarına genellikle herhangi bir hak tanınmamıştır. Bu dönemde, kız çocuklarının diri diri gömülmesi veya bir kuyuya atılması gibi uygulamalar söz konusu olmuştur.¹²² İslam dini, bu uygulamalara son vererek çocuklar için bir rahmet kapısı açmış ve onların toplumsal yaşama katılımını teşvik etmiştir. Ancak, belirtmek gerekir ki, önceki dönemlerde olduğu gibi, İslam hukukunda da bazı konularda kız ve erkek çocuklar arasındaki eşitsizlik devam etmiştir.

¹¹⁹ Mohammad Saiful Islam, "Fundamental Human Rights Towards Childhood: Islamic Guidelines are Unique to Protect the Child", **Journal of Asia Pacific Studies**, Vol. 4, No: 2, December 2015, p. 178.

¹²⁰ Jamshidiha, Shaban, **a.g.e**, s. 236.

¹²¹ İbrahim Canan, "İslam'da Çocuk Hakları", **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Dergisi**, C. 1, No: 1, Haziran 1995, s. 9.

¹²² Orhan Çeker, **İslam Hukukunda Çocuk**, İstanbul, Kayıhan Yayınları, 1990, s. 20.

İslam inancına göre, insan, eşrefi mahlukat olarak yaratılmış ve Tanrı'nın en üstün yaratışı, yeryüzündeki işareti ve temsilcisi olarak görülmüştür.¹²³ Çocuklar da bir insan olarak ilahi bir ruha sahip varlıklardır. Çocuğun bu ilahi doğasının korunması ve olası günahlardan uzak tutulması için uygun bakım ve eğitim gereklidir. İslam'da çocuklar, Allah'ın büyük bir lütfu olarak kabul edilen ve yetişkinlere emanet edilen varlıklar olarak değerlendirilir. Bu nedenle, onların korunması, güvenliklerinin sağlanması ve himaye edilmeleri önem arz etmektedir.¹²⁴ Çocukların yetiştirilmesi ve ihtiyaçlarının karşılanması, ebeveynlerin, ailenin ve toplumun ortak sorumluluğundadır.¹²⁵ Aile ortamı, çocuğun ilk sosyal etkileşim alanı olduğundan, çocuk en fazla aile bireyleri, özellikle ebeveynlerinden etkilenmektedir. Bu nedenle, aile yapısının güçlendirilmesi için aile bireylerine hak ve sorumluluklar tanınmıştır.

İslam öğretilerinde, çocuklara yönelik birçok hak ve koruyucu tedbir öngörülmektedir. Bu haklar, çocukların insan olarak sahip oldukları genel haklar ve çocuk olarak sahip oldukları özel haklar olmak üzere iki yönlü olarak ele alınmaktadır. Bu haklar, doğum öncesi ve doğum sonrası dönemi içermektedir. Bu bağlamda, çocuk, ana rahmine düştüğü andan itibaren bir birey olarak kabul edilmekte ve himaye altına alınmaktadır.¹²⁶

İslam geleneğinde, çocuğun eğitimi ve yetiştirilmesine büyük önem verilmektedir. Bu bağlamda, ebeveynlerin çocuklarına karşı en kritik sorumluluklarından biri de çocuklarının eğitime özen göstermektir. Bu eğitim, temel

¹²³ Tayebbeh Sadehpour (طیبه صادق پور), Kuran'da İnsan Onuru (کرامت انسان در قرآن), **Kapsamlı İnsani Bilimler Portalı** (پرتال جامع علوم انسانی), 2007, (Çevrimiçi) <https://ensani.ir/fa/article/140207/>, 22 Aralık 2021.

¹²⁴ M. Abdul Fatah Santoso, "Islamic Perspective on the Rights of Child: Thier Consequenses for the Roles of State and Civil Society (Especially in Education)", **The First International Conference on Child- Friendly Education**, 2016, p. 18.

¹²⁵ Al-Azhar Univeristy and UNICEF, **Children in Islam, Their Care, Upbringing and Protection**, Cairo, Al-Azhar University in Cooperation with the UNICEF, 2005, p. 3.

¹²⁶ Mohammad Hossein Alemi (محمدحسین عالمی), Fariba Taei (فریبا طایی), "Çocuk Haklarının İran Hukuku ve Uluslararası Düzenlemeler Açısından Karşılaştırmalı İncelemesi" (بررسی تطبیقی حقوق کودک از منظر (فصلنامه علمی مطالعات حقوق), **Bilimsel İslami İnsan Hakları Çalışmaları Dergisi** (بشر اسلامی), C. 10, No: 1, Bahar 2022, s. 183.

okuma yazma becerilerini öğretmekle sınırlı kalmaz; aynı zamanda, çocuğu tevhit ve ibadet gibi dini değerlerle donatarak Allah’a yakınlaşma sürecine hazırlamayı hedefler. Ayrıca eğitim, çocuğun toplum içinde yaşama hazırlanması ve insanın yaşamını sürdürebilmesi için gerekli bilgi ve becerilerin kazandırılmasını da barındırmalıdır. Çocuklara verilen eğitim, onların yetenekleri ve yaşlarına uygun olarak aşamalı bir şekilde gerçekleştirilmelidir.¹²⁷

Diğer dillerde olduğu gibi Arapça’da da “çocuk” kelimesi, yetişkinlerle dalga geçmek, alay etmek veya küçük düşürmek için günlük dilde kullanılabilir. ¹²⁸ İslam dininin anayasası olan Kur’an-ı Kerim’de, çocuk anlamına gelen terimler arasında “ibn”, “veled”, “gulâm”, “sagîr”, “zürriyyet”, “hafede”, “ehl”, “âl”, “yetîm”, “rebâib” gibi çeşitli kelimeler bulunmaktadır. ¹²⁹ Bu çeşitlilik, Arap dilinin zenginliğine işaret etmektedir. Ancak, rivayetler, hadisler ve ayetlerde çocuk için belirli ve kesin bir tanım bulunmamakla birlikte, çocukluğun başlangıcı ve sonu konusunda net bir ifadeye rastlanmamaktadır. Bu durum, İslam hukukçuları arasında farklı görüşlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bazı İslam düşünürleri, çocukluğun başlangıcını sağ ve tam doğum anıyla başladığını ifade ederken, bazıları ise çocuğun anne rahmine düştü andan itibaren çocukluk döneminin başladığını belirterek cenin dönemini de bu kapsama dahil etmişlerdir. ¹³⁰ Çocukluğun sona erdiği zaman dilimi konusunda da kesin bir görüş

¹²⁷ Mohammad Hossein Abbasi (محمدحسین عباسی), Mohsen Abolhasani (محسن ابوالحسنی), “İslam Dini Perspektifinden Çocukların Eğitim Hakkının Zorunluluğu, Kapsamı ve Sorumluları Üzerine Bir Analiz” (واکاوی ادله لزوم حق آموزش کودک، قلمرو و متولیان آن از نگاه دین مبین اسلام), **Ulusal Yönetim, Ekonomi ve İslami Bilimler Konferansı (کنفرانس ملی مدیریت، اقتصاد و علوم اسلامی)**, 2024, s. 7.

¹²⁸ Franz Rosenthal (فرانتس روزنتال), “Childhood in Islam” (کودک در اسلام), Çev. Afsaneh Monfared (افسانه), **Makaleler ve İncelemeler (مقالات و بررسیها)**, C. 67, 2000, s. 209.

¹²⁹ Hayati Hökelekli, “Çocuk”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/cocuk#1>, 27 Aralık 2023.

¹³⁰ Seyyed Abolghasem Naghibi (سید ابوالقاسم نقیبه), “İslam Hukukunda Çocukluğun Başlangıcı ve Sonuna İlişkin Teoriler” (نظریات آغاز و انجام کودکی در حقوق اسلامی), **Fıkıh ve İslam Hukuku Araştırma Dergisi (پژوهشنامه فقه و حقوق اسلامی)**, C. 1, No: 1, Yaz 2008, s. 197.

birliği mevcut değildir. Fıkıhçılar genellikle çocuğu, dinî olgunluk mertebesine erişmemiş bir birey olarak değerlendirmişlerdir.¹³¹

Şia anlayışa göre, İslam hukukunda “çocukluk” dönemi, doğum anından ergenlik çağına kadar uzanan süreyi kapsamaktadır ve bu dönemi yaşayan birey de “çocuk” olarak adlandırılmaktadır.¹³² Çeker’e göre ise çocuk, yaş küçüklüğü nedeniyle mükellef olmayan bir insandır, ancak bu tanım çocuğun tasarrufta bulunabilme durumunu ifade etmediği için eksik kalmaktadır. Dolayısıyla, çocuk kavramının “yaş küçüklüğü nedeniyle balığ ve reşit olmayan insan” şeklinde tanımlanması daha doğru olacaktır.¹³³

Çocukluk dönemi, doğum anından ergenlik çağına kadar uzanan bir süreci kapsasa da, İslam hukuku, çocukların haklarını ana rahmindeki gebelik sürecinden itibaren korumuştur.¹³⁴ Bu nedenle, İslam Hukuku’ndaki çocuk tanımını anlamak için çocukluk dönemini beş ayrı aşama olarak ele almak daha isabetli olacaktır. Çocukluk devrelerinin farklı aşamalarında çocuğun ehliyeti ve hukuki durumu değişiklik göstermekte olup, bu dönemlerin tamamında çocuğun korunmasına yönelik tedbirler alınarak haklarının güvence altına alınması sağlanmıştır. Bu aşamalar, İslam hukukunun Caferi ekolüne (Şii inancına) göre ele alınmış olmakla birlikte, ortak hükümlerde diğer mezheplerin kaynaklarından da yararlanılmıştır. Çocukluk döneminin beş aşaması aşağıdaki grafikte gösterilmektedir.

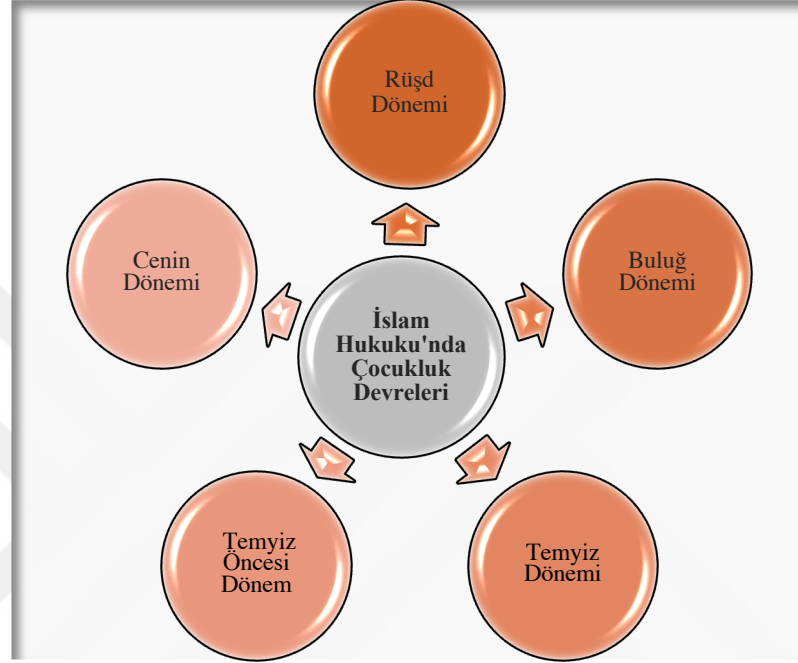
¹³¹ Seyyed Mohammad Mousavi Bojnourdi (سید محمد موسوی بجنوردی), “İlgili Haklardan Yararlanmak İçin İslam Düşüncesinde ve İran Kanunlarında Çocukluk Kavramı ve Kriterlerinin İncelenmesi” (بررسی مفهوم پژوهشنامه), **Matin Araştırma Dergisi** (و معیار کودکی در تفکر اسلامی و قوانین ایران برای بهرمنندی از حقوق مربوطه), C. 5, No: 21, Mart 2004, s. 43.

¹³² Narges Sajjadiyeh (نرگس سجادیه), Saeed Azadmanesh (سعید آزادمنش), Khosrow Bagheri Noaparast (تبیان), “İslam Eylem Teorisi Perspektifinden Çocukluğun Doğasının Açıklanması” (مجله پژوهشنامه مبانی تعلیم و تربیت), **Eğitim Temelleri Dergisi** (خسرو باقری نوع پرست), C. 6, No: 1, İlkbahar ve Yaz 2016, s. 97.

¹³³ Çeker, a.g.e., s. 29.

¹³⁴ Gholamreza Peyvandi (غلامرضا پیوندی), “Çocukluk Kriterlerinin Karşılaştırmalı Çalışması” (مطالعه), **İslam Hukuku Bilimsel Araştırma Dergisi** (فصلنامه علمی پژوهشی حقوق اسلامی), C. 7, No: 27, Ocak 2010, s. 163.

Figür 1: İslam Hukuku'nda Çocukluk Devreleri

A. Cenin Dönemi

Doğum öncesi dönem, uluslararası çocuk hakları belgelerinde ihmal edilse de insan hayatındaki en etkili aşamalardan birini oluşturur.¹³⁵ İnsan hakları belgeleri çoğunlukla doğmuş ve yaşayan bireylerin haklarına odaklanırken, cenin dönemine ilişkin spesifik düzenlemeler nadiren yer almaktadır.¹³⁶ Bununla birlikte, bazı belgelerde anne sağlığının korunması yoluyla dolaylı olarak doğum öncesi dönemin ve ceninin de korunması gerektiği vurgulanmaktadır. Örneğin, Kadınlara Karşı Her Türülü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'nin 12. Maddesi çerçevesinde taraf

¹³⁵ Mohammad Mehdi Meghadadi (محمد مهدی مقادری), Maryam Javadpour (مریم جوادپور), "İslam Hukuk Sisteminde Fetüsün Fiziksel ve Psikolojik Bütünlüğünün Korunması" (حمایت از تمامیت جسمی و روانی جنین) (در نظام حقوقی اسلام), *Kadınlara ve Ailenin Kültürel ve Sosyal Konseyi Dergisi* (فصلنامه شورای فرهنگی), No: 62, Kış 2014, s. 106.

¹³⁶ Bkz. ÇHS Giriş Paragraf.

devletler, özellikle hamilelik sırasında kadınlara yeterli sağlık hizmetlerinin sağlanmasını güvence altına alır.¹³⁷

Doğum öncesi dönem, İslam hukukunda cenin dönemi olarak tanımlanmıştır. Arapça bir kelime olan “cenin”, kök itibarıyla “cenne”(ج ن ن) fiilinden türetilmiş, sözlükte “gizli olan şey, gizlenmiş, örtünmüş, gözle görünmeyen, üstü gömülü, örtülü, gecenin örtmesi, gizlemesi ve anne rahmindeki çocuk” gibi anlamlar içermektedir¹³⁸. Basit bir ifadeyle, çocuk annenin karnında “gizlendiği” için “cenin” olarak adlandırılmıştır.¹³⁹ Buna bağlı olarak cenin devresinin başlangıcı anne rahmine düşmesinden itibaren doğumuna kadar geçen süreyi kapsayan ve doğumla sona eren devredir.¹⁴⁰

Kur’an-ı Kerim’in birçok ayetinde insanın yaratılış süreci ve ana rahminde geçirdiği evreler ayrıntılı bir şekilde ele alınmaktadır.¹⁴¹ Örneğin, Mu’minun Suresi’nin 12-14. ayetlerinde insanın biyolojik yaratılış süreci özetlenir ve bu süreçte ceninin anne rahminde geçirdiği aşamalara vurgu yapılır. Söz konusu ayetlerde insanın yaratılışının başlangıç noktasının “nutfe” olduğu belirtilmektedir.¹⁴²

İslam hukukçularının genel görüşüne göre, cenin dönemi çocukluğun başlangıcı olarak kabul edildiği için cenin dönemini çocukluktan ayırmak mümkün değildir.¹⁴³ Bu nedenle, anne karnındaki ceninin menfaatini korumak için belirli haklar

¹³⁷ Bkz. Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi, m. 12.

¹³⁸ İsmail Bilgili, “İslam Hukukunda Cenin Hakkı ve Onuruyla İlgili Hükümler”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, C. 12, No: 24, 2014, s. 221.

¹³⁹ Şükran Faziloğlu, “Arap Dilinde “Çocuk Tasavvuru” Üzerine Bir Tahlil Denemesi”, **Journal of Oriental Studies İstanbul University Press**, No: 34, 2019, s. 27.

¹⁴⁰ Muhammad Arif Abdunazar, “İslam Hukukunda Çocuk İstismarını Önleyici Tedbirler”, **Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Konya, 2012, s. 50.

¹⁴¹ Bilgili, **a.g.e.**, s. 219.

¹⁴² Kur’an-ı Kerim, Mü’minun Suresi, 12-14.

¹⁴³ Çeker, **a.g.e.**, s. 30.

tanınmış ve bu hakları güvence alınması için tedbirler öngörmüştür.¹⁴⁴ Bu bağlamda, ceninin yaşamının korunmasına büyük önem verilmiş, çocukların hayatı kutsal kabul edilerek ebeveynler dahil hiç kimsenin cenine zarar verme hakkı olmadığı belirlenmiştir. Ceninin dış müdahalelerle yaşamının sonlandırılması kesin hükümlerle yasaklanmış ve bu tür eylemler ceza ve diyete tabi tutulmuştur. Aynı şekilde, gebelik, ananın hayatını ciddi şekilde tehdit etmedikçe ve zaruret olmadıkça kürtaj için izin verilmemiştir.¹⁴⁵

İslam hukukunun getirdiği hükümler cenine, eksik bir kişilik ve vücûb ehliyeti tanınmıştır¹⁴⁶. Ceninin sahip olduğu haklardan yararlanabilmesi için belirli şartlar öngörülmüştür.¹⁴⁷

- Cenin, hak doğuracak tasarrufların veya olayların meydana geldiği sırada ana karnında bulunmalıdır.
- Cenin, sağlıklı bir şekilde doğmalıdır.

İslam Hukuku, cenin lehine olan hakları tanıyarak ve onun menfaatinin gözetilerek, çocukların doğmadan önce her türlü tehlikeye karşı korunmasını sağlamıştır. Hayat hakkı, nesep hakkı, miras hakkı ve velayet hakkı ceninin korunması ve menfaatlerinin gözetilmesi amacıyla İslam hukukunda öngörülmüştür.

¹⁴⁴ Hedayatollah Hadafmand Nabipour (هدایت الله هدفمند نبی پور), “İslam’da ve Uluslararası Belgelerde Çocuk Hakları” (حقوق اطفال در اسلام و اسناد بین الملل), *İslam Hukuku Çalışmaları Dergisi* (مطالعات حقوق اسلامی), C. 13, No: 13, s. 141.

¹⁴⁵ Hossein Esmaili (حسین اسماعیلی), “Anne ve Ceninin Hayatının Tehlikeye Girmesi Durumunda Kürtajın Değerlendirilmesi” (بررسی سقط جنین در صورت به خطراتادن جان مادر و جنین), *Tıp Fikhi Dergisi* (فصلنامه فقه پزشکی), C. 7, No: 21 ve 22, Bahar ve Yaz 2015, s. 76.

¹⁴⁶ İbrahim Hata, “İslam Hukuku’nda Çocuk Düşürme”, *Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Uludağ, 2011, s. 34.

¹⁴⁷ Çeker, a.g.e., s. 137.

B. Temyiz Öncesi Dönem

Çocuk doğumdan başlayarak buluğ çağına kadar olan süreçte, temyiz gücü esas alınarak “sağır-i gayr-i mümeyyiz” ve “sağır-i mümeyyiz” şeklinde iki aşamaya ayrılmaktadır. Bu çerçevede, temyiz öncesi dönem ve temyiz dönemi olarak iki ayrı evreden söz etmek gerekmektedir.¹⁴⁸

Temyiz, kelime anlamıyla ayırma ve farklılıkları seçme anlamına gelmektedir.¹⁴⁹ Genel anlamda ise, iyi ile kötüyü, hayır ile şerri, faydalı ile zararlıyı birbirinden ayırt edebilme yeteneğini ifade etmektedir. Temyiz, çocuğun bilişsel yetilerinde, ergenlik öncesi ve ergenliğe yakın dönemde ortaya çıkan niteliksel bir gelişim sürecidir. Bu dönemde, çocuk kademeli olarak olayları ve durumları ayırt etme yeteneğini kazanmaya başlar.¹⁵⁰ Temyiz öncesi dönem, çocukluk sürecinin ikinci aşamasını teşkil eder ve bu aşama, bireyin temyiz çağına erişimine kadar devam etmektedir. Bu dönemdeki çocuğa gayri mümeyyiz adı verilmektedir. Temyiz çağının kesin bir yaş sınırı olmamakla birlikte, fakihlerin genel görüşüne göre doğumdan başlayıp yedi yaşına kadar olan dönem temyiz öncesi dönem olarak kabul edilir.¹⁵¹ İslam hukukuna göre çocukluk dönemi, çocuğun doğumundan temyiz gücünü kazandığı yedi yaşına kadar olan süreci kapsamaktadır.¹⁵²

“Sağır-i gayr-i mümeyyiz”, henüz olgunlaşmamış, algı ve ayırım yapma yeteneğine sahip olmayan ve menfaati ile zararı birbirinden ayırt edemeyen çocuğu ifade etmektedir. Vücub ehliyetinin temeli insan olma niteliğine dayandığı için, gayr-i mümeyyiz çocukta vücub ehliyeti bulunmaktadır. Ancak, eda ehliyeti, idrak ve

¹⁴⁸ Sajjadiyeh, Azadmanesh, Bagheri Noaparast, **a.g.e.**, s. 93.

¹⁴⁹ Çeker, **a.g.e.**, s. 38.

¹⁵⁰ Naghibi, **a.g.e.**, s. 198.

¹⁵¹ Adel Sarikhani (عادل ساریخانی), Saeed Atazadeh (سعید عطازاده), “Fıkıh ve Pozitif Hukukta Kız Çocukların Cezai Ehliyet Yaşı Ölçütü” (معیار سن کیفری دختران در فقه و حقوق موضوعه), **Karşılaştırmalı Hukuk Araştırmaları (مطالعات حقوق تطبیقی)**, C. 4, No: 2, 2013, s. 58.

¹⁵² Süleyman Emre Zorlu, “Günümüz ve İslam Hukukunda Çocuk Hakları Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 21, No: 2, 2013, s. 132.

muhakeme gücünün yeterince gelişmemesi sebebiyle mevcut değildir. Bu nedenle, Gayr-i mümeyyiz çocuğun yaptığı hukuki işlemler ve kendi adına gerçekleştirdiği her türlü tasarruf, mutlak olarak geçersiz ve etkisizdir.¹⁵³ İslam Hukuku, bu dönemdeki çocuğun işlemlerini gerçekleştirmek için kanuni temsilci belirlemektedir.¹⁵⁴

Gayr-i mümeyyiz çocuk, haksız fiillerinden doğan borçlardan sadece malı kısmıyla sorumlu tutulur.¹⁵⁵ Örneğin, bir gayri mümeyyiz çocuk başkasının malına zarar verdiğinde, bu zarar çocuğun mal varlığından karşılanır. Gayr-i mümeyyiz çocuklar, idrak güçlerinin eksikliği sebebiyle cezai sorumluluğun olmadığı için, bu çocuklara karşı had, kısas ve ta'zîr cezaları uygulanmaz. Zira, Buluğa erişmemiş çocuklar, had ve kısas cezalarını çekmeye ehil değildirler.¹⁵⁶ Bu tür cezaları gerektiren suçların çocuklar tarafından işlenmesi durumunda, tazminata çevrilir. Bu durumda, çocuğun korunması amacıyla veli muhatap alınarak âkile sistemi devreye girmektedir.¹⁵⁷

C. Temyiz Dönemi

Çocukluk dönemi içinde dikkate değer bir evre, temyiz dönemidir. Temyiz dönemin belirli bir yaş sınırı olmayıp, bu evre çocuktan çocuğa farklılık gösterebilir. Ancak temyiz yaşı, hukuki açıdan önemli bir rol oynadığından, bu evrenin belirli bir yaşla ilişkilendirilmesi kaçınılmazdır.¹⁵⁸ Bu bağlamda, fakihlerin çoğunluk görüşüne göre, temyiz dönemi yedi yaşında başlar ve bu yaş, temyizlik döneminin başlangıç

¹⁵³ Fatemeh Andi (فاطمه اندی), Maryam Jalalian (مریم جلالیان), “Hukuki ve Fıkhi Açıdan Sağır-i Gayr-i Mümeyyizin Hukuki Sorumluluğunun İncelenmesi” (بررسی فقهی و حقوقی مسئولیت مدنی صغیر ممیز), **Fıkıh ve İslam Hukuku Bilimsel Araştırma Konferansı** (همایش علمی پژوهشی فقه و حقوق اسلامی), 2019, s. 2.

¹⁵⁴ Mehmet Onur, “Bir Ehliyet Arızası Olarak İslam Hukukunda Sefeh”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Konya, 2011, s. 15.

¹⁵⁵ Andi, Jalalian, **a.g.e.**, s. 6.

¹⁵⁶ Çeker, **a.g.e.**, s. 209.

¹⁵⁷ Cemil Liv, “İslam Hukuku Açısından Çocuk İhmal ve İstismarı”, **Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi**, No: 1, 2021, s. 57.

¹⁵⁸ Çeker, **a.g.e.**, s. 40.

noktası olarak kabul edilir. Temyiz dönemindeki çocuk, “sağîr-i mümeyyiz” olarak adlandırılır.¹⁵⁹

Temyiz dönemi, temyiz kudreti ile başlayan ve buluş çağına kadar devam eden süredir. Temyiz ile birlikte çocuğa birtakım hak ve sorumluluklar tanınmıştır. Ayrıca, bir çocuğun mümeyyiz veya gayr-i mümeyyiz olduğu konusunda şüphe olduğunda, genellikle onun gayr-i mümeyyiz olarak kabul edilmesi gerekmektedir.

“Sağîr-i mümeyyiz” olarak adlandırılan çocuk, buluş çağına erişmediği için zihinsel olarak kısmen gelişmiş ve nispi bir olgunluğa sahiptir. Bu dönemde, çocuk genellikle iyi ile kötüyü, kazanç ile zararı ayırma yeteneğine sahiptir. Bu nedenle, temyiz döneminde çocuğun, vücut ehliyeti tam ve nispeten edâ ehliyetine sahip olduğu kabul edilmektedir.¹⁶⁰ Başka bir ifadeyle, belirli türdeki fiil ve hukukî işlemleri yapmaya ehil olduğu gibi, bazıları için ehliyetsiz veya bazıları için sınırlı ehliyete sahiptir. Mümeyyiz çocuğun menfaatini taşıyan ve lehine olan hukuki işlemler, kanuni temsilcisinin izin ve onayı olmaksızın geçerli kabul edilmektedir. Ancak, çocuğun aleyhine olan hukuki işlemler, kanuni temsilcinin izni olsa bile geçersiz ve hükümsüzdür. Çocuğun hem lehine hem aleyhine olan hukuki işlemler ise, çocuğun menfaati esas alınarak kanuni temsilcinin izni ve onayına tabi tutulur.¹⁶¹

D. Buluş Dönemi (Ergenlik)

Ergenlik çağı olarak da adlandırılan buluş çağı, bireyin çocukluk döneminden ayrılıp gençlik çağına adım attığı, hayatının en hassas ve önemli dönemlerinden biridir. Bu dönem, genellikle çocukluğun sonunu ve yetişkinliğe geçişi belirleyen bir objektif ölçü ve sınır olarak benimsenmektedir. Kur'an-ı Kerim'de, bulûğ (ergenlik) insanın

¹⁵⁹ Sajjadiyeh, Azadmanesh, Bagheri Noaparast, **a.g.e.**, s. 93.

¹⁶⁰ Naghibi, **a.g.e.**, s. 198.

¹⁶¹ Çeker, **a.g.e.**, s. 78.

gelişim ve olgunlaşma aşamalarından biri olarak tanımlanmakta olup, bu dönemi belirli bir yaş sınırıyla değil, bireyin cinsel olgunluğa ulaşmasıyla ilişkilendirmektedir.¹⁶²

İslam hukukunda ergenlik çağı, hukukçuların görüş ayrılıklarına tabidir. İslam dininin farklı mezhepleri, ergenliğin başlangıcı konusu doğal ve fizyolojik belirtiler ile dini ve hukuki kriterler açısından değerlendirilmiştir. Genel olarak, ergenliğin başlamasıyla ilgili bazı doğal ve fizyolojik belirtiler bilinmektedir. Kasıkların kılınması ve ihtilam gibi belirtiler, kız ve erkek çocuklar için ortak olabilirken, erkek çocuklar için hamile bırakma ve kız çocuklar için hamile kalma ile hayız görmek gibi belirtiler, bağımsız ve farklı işaretler olabilir. Ancak bu belirtiler, her birey için aynı olmadığı ve iklim şartlarına göre coğrafi bölgeler arasında farklılık gösterebildiği unutulmamalıdır.¹⁶³ Bununla birlikte, Şii hukukçuların genel görüşüne göre, erkek çocuklar için buluğ çağının başlangıcı 15 (ay yılı) yaştan tamamlanması, kız çocuklar için ise 9 (ay yılı) yaştan tamamlanması olarak belirlenmiştir.¹⁶⁴ Buluğ çağına erişen her kişi, İslam terminolojisinde “baliğ” olarak adlandırılır. İslam dini bakımından sorumluluk veya mükellefiyet, buluğ (ergenlik) yaşıyla başlamaktadır.¹⁶⁵ Bu nedenle, buluğ, hukuki sorumluluğun başlangıcı olarak kabul edilen ve insan hayatının en kritik dönemlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Buluğ çağıyla birlikte, kişinin yeterli derecede olgunluk kazandığı varsayılır.

Sonuç olarak, şunu belirtmemiz gerekir ki, buluğ ve rüşd birbirinden tamamen ayrı birbiriyle ilgisi olmayan kavramlardır. Buluğ, insanın fiziksel (bedensel) gelişimini ifade ederken, rüşd kişinin akli olgunluğuyla ilgilidir. Bir kişi, aklî olgunluğa

¹⁶² Mohammad Nouri (محمد نوری), Hossein Ahmari (حسین احمدی), Seyyed Mohsen Razmi (سید محسن رزمی), “Ergenlik Yaşı ve Kavramının İmamîyye Fıkhi Açısından İncelenmesi” (بررسی سن بلوغ و مفهوم شناسی آن), *(مطالعات فقهی و فلسفی)*, C. 14, No: 49, 2022, s. 17. (از منظر فقه امامیه)

¹⁶³ Mazaher Heydari (مظاهر حیدری), “İslam Hukukunda Ergenlik ve Rüşd Yaşı ile İran Medeni Hukukundaki Yasal Yaş Arasındaki Fark” (تفاوت سن بلوغ و رشد در شریعت اسلام و سن قانونی در قانون مدنی ایران), *(مجله مطالعات فقه امامیه)*, Yaz 2019, No: 12, s. 164.

¹⁶⁴ A.e., s. 157.

¹⁶⁵ Mehmet Emin Ay, “İslam Hukuku Kaynaklarına Göre; Pedagojik Açıdan Çocuk Eğitiminde Dayak Cezasına Getirilen Sınırlamalar”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 3, No: 3, 1991, s. 226.

erişmeden de baliğ olabilmektedir.¹⁶⁶ Ergenlik ve rüşd, farklı yaşlarda gerçekleşebileceği için bu iki önemli dönemi ayrı ayrı ele alarak rüşd dönemini ayrıca incelemeliyiz.

E. Rüşd Dönemi

İnsan gelişimi, bedensel ve zihinsel olarak iki ayrı alanda gerçekleşmektedir. Bedensel gelişim buluşu, zihinsel gelişim ise rüşdü ifade etmektedir. Bu bağlamda, rüşd akıl olgunluğunu yansıtır ve ergenlik öncesinde veya sonrasında, hatta ergenlikle birlikte de gerçekleşebilir.¹⁶⁷

“Rüşd” Arapça kökenli bir kelimedir ve sözlük anlamında; “salah”, “rehberlik”, “uygun ve normal davranış”, “iyi ile kötüyü ayırt etme”, “doğru yolu bulup gitme”, “doğru yolda gitme”, “doğru düşünme”, “akıl sahibi olma” ve “ergen olma” gibi anlamları taşımaktadır. Rüşdüne erişmiş olan kişiye “reşid” denmektedir.¹⁶⁸

İslam hukukçularının genel yaklaşımına göre, bireyin malî yönlü hukuki işlemlerde tam edâ ehliyetine sahip olabilmesi, yalnızca bulûğ çağına ulaşmasıyla sınırlı olmayıp, aynı zamanda rüşd şartını da taşımasını gerektirir. Buna göre, birey yalnızca ergenlik çağına erişmekle değil, reşidlik niteliğini de kazandığında tam edâ ehliyetine sahip olur ve hacr durumundan kurtulur. Bu aşamada, birey herhangi bir kanuni temsilciye ihtiyaç duymaksızın bağımsız bir şekilde tasarruf yetkisini kullanabilir.¹⁶⁹

¹⁶⁶ Çeker, a.g.e., s. 49.

¹⁶⁷ Abbas Borzouei (عباس برزویی), Mahmoud Kazemi (کامپی محمود), “İran’ın Pozitif Hukuku ve İslam Hukukundaki Olgunlaşma Ölçütlerinin Fransız Hukuku ile Karşılaştırmalı Bir Şekilde Yeniden İncelenmesi” (از بلوغ جسمانی تا رشد عقلانی: بازخوانی اماره ی رشد در حقوق موضوعه ی ایران و فقه اسلامی با مطالعه ی (فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی), *Özel Hukuk Araştırmaları Dergisi* (C. 4, No: 13, s. 126.

¹⁶⁸ A. e., s. 124.

¹⁶⁹ Mahrad Pakzad (مهرداد پاکزاد), “İran Hukukunda Rüşd Çağının İncelenmesi” (بررسی سن رشد در حقوق), *همایش پژوهش های مدیریت و علوم (İran’da Yönetim ve İnsan Bilimleri Araştırmaları Konferansı)* (ایران), Tahrn Üniversitesi, 2019, s. 1565.

Son olarak, rüşdün belirli bir yaşla sınırlı olmadığı ve bireyler arasında farklılık gösterebileceği vurgulanmalıdır. Bazı bireylerde rüşd erken yaşlarda gerçekleşirken, diğerlerinde daha ileriki yaşlarda ortaya çıkabilir. Ancak son yıllarda, hukuki düzenlemeler rüşdü belirli bir yaşla ilişkilendirerek daha sistematik bir hale getirme eğilimindedir.

III. Uluslararası Hukuk Düzenlemelerinde Çocuk

Genel olarak insan haklarına ilişkin tüm uluslararası belgeler, çocukları da kapsayarak evrensel bir koruma sağlamaktadır. Bu belgelerde, genellikle 18 yaşın altındaki herkes çocuk olarak kabul edilmektedir.¹⁷⁰ Ancak, bazı ülkelerde, özellikle Müslüman ülkelerde, çocukluk döneminin başlangıcı ve sonu konusunda farklı yaklaşımlar benimsenmiştir.¹⁷¹

Uluslararası alanda çocuk haklarını düzenleyen en önemli belge, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (BMÇHS) olarak kabul edilmektedir. Söz konusu sözleşme çocuğu belirli bir şekilde tanımlayan tek uluslararası belge niteliğindedir.¹⁷² Bu bağlamda, sözleşmenin birinci maddesi, çocuk kavramını tanımlaması bakımından son derece önemlidir. Bu maddeye göre;

“Bu Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır.”¹⁷³

BMÇHS, 18 yaşından küçük her bireyi çocuk olarak tanımlamaktadır. Ancak, sözleşme çocukluğun başlangıcı hakkında herhangi bir açıklama yapmamış ve yalnızca çocukluğun bitişini 18 yaş olarak belirlemiştir. Bu sessizliğin nedeni, sözleşmenin

¹⁷⁰ Peyvandi, **a.g.e.**, s. 138.

¹⁷¹ **A.e.**, s. 140.

¹⁷² Gerison Lansdown, Ziba Vaghri, “Article 1: Definition of a Child”, **Monitoring State Compliance with the UN Convention on the Rights of the Child an Analysis Attributes**, Ed. by., Ziba Vaghri, Jean Zermatten, Gerison Lansdown, Roberta Ruggiero, Geneva, Springer, 2022, p. 408.

¹⁷³ Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, 20 Kasım 1989, Madde 1.

hazırlık aşamasında çocukluğun başlangıcıyla ilgili çeşitli tartışmaların yaşanmasıdır. Arjantin gibi bazı ülkeler, çocukluğun başlangıcını ana rahime düşme anı olarak kabul ederken, Birleşik Krallık gibi, diğer ülkeler bunu canlı doğum anı olarak değerlendirmiştir. Nihayetinde, sözleşmeyi hazırlayanlar, kürtaj ve doğum öncesi gibi tartışmalı konularda herhangi bir tarafı desteklemeden, bu meseleleri Taraf Devletlerin iç hukuklarına bırakmayı tercih etmiştir.¹⁷⁴ Bu tarafsız yaklaşım, Sözleşme'nin farklı uygulamalara sahip ülkeler tarafından kabul edilmesini sağlamayı hedeflemiştir. Bu amacın büyük ölçüde başarıya ulaştığı söylenebilir; zira günümüzde, ABD hariç olmak üzere, BM'e üye ülkelerin tamamı da dahil olmak üzere 196 ülke bu sözleşmeye taraf olmuştur.¹⁷⁵

Sözleşmenin 1. maddesinde dikkat çeken bir diğer husus, çocukluk döneminin 18 yaşına kadar devam ettiğinin belirtilmesidir. Bu madde, çocuğa uygulanabilir yasa, daha önce reşit olduğunu belirtmediği sürece, çocukluk döneminin 18 yaş gününüyle sona erdiğini ve bu tarihten itibaren bireyin reşit sayılacağını vurgulamaktadır. Bu ifade, çocuğun erken yaşta reşit olabilme olasılığını gündeme getirmektedir. Sözleşme, çocukluk döneminin sona ermesini kendi amaçları doğrultusunda tanımlarken net bir ifade kullanmakta, ancak kesin bir tutum sergilememektedir. Bu durum, çocuğun reşitlik yaşının sadece belirli bir yaşla sınırlı olmadığını, aynı zamanda iç hukuk sistemlerinde reşitlik yaşının 18 yaşından daha düşük olabileceğini göstermektedir.¹⁷⁶ Sözleşme'deki tek açık istisna, silahlı çatışmalara katılım için asgari yaşın 15 olarak belirlendiği 38. Maddede yer almaktadır. Bu durum, Sözleşme'nin prensipleri ve hükümleriyle uyumsuz yaş belirlemelerine yol açmakta ve Sözleşme'de öngörülen çocuk haklarına ilişkin yükümlülüklerin yerine getirilmemesi riskini taşımaktadır. İnsan Hakları Komitesi ve Çocuk Hakları Komitesi, bu konuda Taraf Devletleri düzenli

¹⁷⁴ Rachel Hodgkin, Peter Newell, **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı**, Çev. Şebnem Akipek, 2. bs., Geneva, UNICEF, 2003, p. 3.

¹⁷⁵ United Nations Treaty Collection, **Convention on the Rights of the Child**, United Nations, (Çevrimiçi) <https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg> , 14 Ocak 2023.

¹⁷⁶ Peyvandi, **a.g.e.**, s. 141.

olarak uyararak, reşitlik yaşının 18 yaşından küçük olduğu devletleri bu yaş sınırını gözden geçirmeye ve artırmaya teşvik etmektedir.¹⁷⁷

Bölgesel düzeyde, 1990 tarihli Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Şartı, çocuğun tanımını net bir şekilde belirlemiştir.¹⁷⁸ Şart'ın 2. maddesi, bu belgenin hedefleri doğrultusunda, "18 yaş altındaki her insani" çocuk olarak kabul etmektedir.¹⁷⁹ Bu tanım, istisnasız olarak çocukluk dönemini 18 yaşına kadar genişletmekte ve bu yaş aralığındaki tüm bireylerin çocuk haklarından yararlanmasını sağlamaktadır. Diğer uluslararası belgelerde çocuk tanımı doğrudan yapılmamış olmasına rağmen, çocukluğun sona ermesiyle ilgili hükümler bulunmaktadır. Örneğin, 16 Aralık 1966 tarihli Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 6. Maddesinin 5. fıkrasında, "yaşama hakkı" başlığı altında on sekiz yaşından küçük kişilere işledikleri suçlar nedeniyle ölüm cezası verilemeyeceğine dair hüküm yer almaktadır.¹⁸⁰ Bu madde, doğrudan bir çocuk tanımı sunmamakla birlikte, dolaylı olarak 18 yaş altındaki her bireyin çocuk olarak kabul etmektedir. Benzer bir durum, Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına dair Ek Sözleşme'nin 1. Maddesi'nin (d) paragrafında da gözlemlenmektedir, burada çocukluğun sona erme yaşı 18 olarak belirlenmiştir.¹⁸¹

1956 tarihli Çocuklara Karşı Nafaka Mükellefiyetine Uygulanacak Kanuna Dair Sözleşme, çocuk kavramına getirdiği farklı bakış açısıyla dikkat çeken bir uluslararası belgedir. Sözleşmenin 1. maddesinde, çocuk kavramı geniş bir çerçevede ele alınmış ve meşru olmayan çocuklar dâhil olmak üzere, aile ilişkisi, ebeveynlik, evlilik veya hısımlık gibi bağlardan doğan bakım yükümlülüklerine uygulanacağı belirtilmiştir. Bu Sözleşme, çocuğun bakım ve nafaka gereksinimlerini daha geniş bir

¹⁷⁷ Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, s. 5.

¹⁷⁸ Lansdown, Vaghri, **a.g.e.**, s. 408.

¹⁷⁹ Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Şartı, 11 Temmuz 1990, Madde 2.

¹⁸⁰ Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, 16 Aralık 1966, Madde 6 (5).

¹⁸¹ Kölelik ve Köle Ticaretinin Yasaklanması Hakkında Ek Sözleşme, 7 Eylül 1956, Madde 1 (d).

çerçevede ele alarak, nesebi sahih, nesebi gayrisahih, evlat edinilmiş ve evli olmayan, ayrıca 21 yaşını doldurmamış bireyleri “çocuk” olarak kabul etmektedir.¹⁸²

Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) 1999 yılında Cenevre’de gerçekleştirilen 87. Genel Konferansı’nda kabul edilen 182 sayılı Kötü Şartlardaki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasında İlişkin Acil Önlemler Sözleşmesi’nin 2. maddesi, “çocuk” teriminin kapsamını doğrudan tanımlamamakla birlikte, Sözleşme’nin amacı doğrultusunda bu terimin 18 yaş altındaki herkesi kapsadığını açıklamaktadır.¹⁸³

Sonuç olarak, uluslararası belgeler genellikle çocukluk dönemi için son yaş sınırını 18 olarak belirlemektedir. Bu yaş, uluslararası insan hakları standartları çerçevesinde, çocukluk döneminin sona erdiği ve bireyin reşit kabul edilmeye başlandığı yaş olarak kabul edilmektedir.

IV. Çocuk Hukuku ve Çocuk Hakları Kavramlarının Tanımlanması

Çocuk hukuku ve çocuk hakları modern toplumların en hassas ve kritik meselelerinden birini oluşturmaktadır. Toplumun en kıymetli varlıklarından biri olan çocukların haklarının korunması ve refahlarının sağlanması büyük bir öneme sahiptir.¹⁸⁴ Bu bağlamda, çocuk hukuku, toplumun geleceği açısından stratejik bir rol oynamakta ve bu alandaki yasal çerçevenin etkin bir şekilde oluşturulması ve uygulanması gerekmektedir. Çalışmamızın devamında çocuk hukuku ve çocuk hakları kavramları ele alınacaktır.

¹⁸² Çocuklara Karşı Nafaka Mükellefiyetine Uygulanacak Kanuna Dair Sözleşme, 24 Ekim 1956, Madde 1 ve 13.

¹⁸³ En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi, 17 Haziran 1999, Madde 2.

¹⁸⁴ Jale Cesuroğlu, Eylem Menteşoğulları, Melih Yıldız, “Çocuk Hukuku ve Çocuk Haklarının Önemi Üzerine”, *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, No: 28, 2023, s. 18.

A. Çocuk Hukuku

19. yüzyılın başlarından itibaren insan haklarının önem kazanması ve toplumun korunmaya muhtaç kesimlerinin korunması gereksiniminin ortaya çıkmasıyla birlikte çocuk hukuku da dikkat çekici bir gelişim sürecine girmiştir. Bu dönemde, toplumun en hassas gruplarından biri olan çocuklar, yetişkinlerden farklı haklara sahip oldukları gerçeğiyle yüzleşilmiş ve dünya genelinde çocuk hakları hareketleri ortaya çıkmıştır. Tarihin ilk devirlerinden bu yana, çocuğun yetiştirilmesi ve korunması genellikle ailenin ahlaki sorumluluğu olarak görülmüştür; ancak, ilerleyen dönemlerde yapılan yasal düzenlemelerle bu sorumluluklar anne ve babanın hukuki yükümlülüğü haline gelmiştir.¹⁸⁵ Devletin müdahalesiyle birlikte, devletin çocuklara karşı belirli pozitif yükümlülükleri doğmuştur. Bu yükümlülükler arasında, anne babayı destelemek, denetlemek, çocukların yetenekleri doğrultusunda gelişmelerini sağlamak, ekonomik ve sosyal refahını temin etmek, çocuğun yüksek yararını öncelikli tutmak ve çocuğa tanınan bütün hakları korumak gibi unsurlar yer almaktadır.

Günümüzde çocuk hukuku, devlet tarafından çocuklara özgü tanınan ve herkes tarafından uyulması gereken toplumsal davranış kurallarını içeren bir hukuk dalıdır.¹⁸⁶ Adından da anlaşılacağı üzere, çocuk hukuku hukukun çocuklara mahsus ve özgü hakları düzenleyen bir alandır.¹⁸⁷ Bu bağlamda çocuk hukuku sürekli gelişim içerisinde olan yeni bir hukuk dalıdır.¹⁸⁸ Bu hukuk dalı, toplumun en güçsüz ve savunmasız kesimi olan çocukları koruma amacını taşımaktadır. Bu bağlamda, çocuk hukukunun öznesi çocuklar ve konusu ise çocukların haklarıdır.¹⁸⁹ Bu anlamda, bu hukuk dalı çocukları hakların konusu olarak değil, hakların öznesi olarak kabul etmektedir.¹⁹⁰ Bu

¹⁸⁵ Akyüz, **a.g.e.**, s. 4.

¹⁸⁶ Rona Serozan, **Çocuk Hukuku**, İstanbul, Vedat Kitapçılık, 2017. s. 1.

¹⁸⁷ Ali Naim İnan, “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 44, No: 1, 1995, s. 768.

¹⁸⁸ Memduh Cemil Şirin, “Çocuk Hukuku Ne Değildir? Çocuk Hukuku Yazılarına Giriş”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, C. 1, No: 1, 2016, s. 49.

¹⁸⁹ Serozan, **a.g.e.**, s. 9.

¹⁹⁰ Hasan Tahsin Fendeoğlu, **Çocuk Hukuku**, 2. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2021, s. 28.

durum, çocukların sadece haklardan yararlanan bireyler değil, aynı zamanda bu hakları talep edebilen ve koruyabilen aktif öznelere dönüştüğünü ifade eder.

Çocuk hukukun temel amacı, çocuklara özgü hakların tanınması ve güçlendirilmesidir. Bu hukuk dalı, çocukların korunması, bakımı, desteklenmesi ve haklarının savunulması gibi konuları kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Çocuk hukuku, çocuğun ve toplumun çıkarlarını birleştirerek, çocuğun korunması ve her durumda çocuğun yüksek yararını sağlama hedefini benimsemektedir. Bu doğrultuda, bu disiplin, çocukların yasal haklarının teminat altına alınmasını ve çıkarlarının korunmasını sağlamak amacıyla çeşitli hukuki düzenlemeler ve kurallar oluşturmaktadır.¹⁹¹ Dolayısıyla, çocuk hukuku, tek bir kanuna dayalı bir alan olmayıp, farklı hukuk dallarıyla etkileşim içinde olan ve kendine özgü bir yapıya sahip bağımsız bir hukuk dalı olarak değerlendirilebilir.¹⁹²

Özetle, çocuk hukuku dar anlamıyla, ebeveynlerle çocuklar arasındaki hakları, sorumlulukları ve ilişkileri düzenleyen yasal kuralların bütünüdür. Daha geniş bir perspektiften ele alındığında ise, çocuk hukuku kamu hukuku, özel hukuk, sosyal hukuk ve uluslararası hukuk, özellikle de Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi belgelerle düzenlenen ve çocuk haklarını kapsayan kuralların bütünüdür.¹⁹³ Çocuk hukuku aynı zamanda, insan hakları hukukunun da bir parçası olarak kabul edilmektedir.

B. Çocuk Hakları

“Çocuk hakları” kavramı, çocuk ve çocukluk kavramlarının aksine oldukça yeni bir kavramdır. Çocuğun, bir nesne olmaktan ziyade bir özne olarak görülmesi ve uluslararası belgelerde yer alması, uzun bir mücadele neticesinde gerçekleşmiştir.

¹⁹¹ Cesuroğlu, Menteşoğulları, Yıldız, **a.g.e.**, s. 16.

¹⁹² Şirin, **a.g.e.**, s. 57.

¹⁹³ Akyüz, **a.g.e.**, s. 5.

“Çocuk” ve “hak” kelimelerinin birleşimiyle oluşan “çocuk hakları”, insan haklarının ortaya çıkış sürecinden bağımsız değildir. Buna karşın, insan hakları ile doğrudan sıkı bir ilişki içerisinde olan ve insan hakları şemsiyesi altında yer alan haklar arasındadır.¹⁹⁴

İnsan hakları, bireylerin doğuşundan itibaren sahip oldukları ve kimsenin alıp veremeyeceği, yaşamak için gerekli ve toplumsal açıdan kabul görmüş yasal haklardır.¹⁹⁵ Bu haklar herhangi bir ırk, cins, dil, din, etnik köken, sınıf, yaş ve din gibi ayrımcılıklar gözetilmeksizin bütün insanlar için geçerlidir. İnsan haklarının doğal bir uzantısı olarak ortaya çıkan çocuk hakları, insan haklarıyla bağlantılı tüm hakların toplumun bir parçası olan çocuklar için de tanınmasını ifade eder. Bu doğrultuda, çocuk hakları, dünya genelindeki tüm çocukların sahip olduğu evrensel nitelikteki haklardır.

Geçtiğimiz yüzyılda, ulusal ve uluslararası düzenlemeler aracılığıyla “insan hakları” kavramının kapsamı genişlemiş ve bu haklar çocuklara da uygulanmaya başlanmıştır.¹⁹⁶ Çocuk hakları, insan hakları mücadelesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmasına rağmen, günümüzde insan hakları mücadelesinin önemli bir alanını temsil etmektedir. Temel insan hakları çatısı altında öne çıkan özel ve yeni bir hak alanı olan çocuk hakları, üçüncü kuşak haklar çerçevesinde ortaya çıkmıştır.¹⁹⁷ Bu oluşumda, çocukluk yetişkinlikten farklı bir dönem olarak kabul edilmiştir.

En temel anlamıyla çocuk hakları, bireyin çocuk olmasından kaynaklanan, çocukluk dönemini sağlıklı ve güvenli bir şekilde geçirebilmesi için gerekli olan ve toplumsal olarak kabul edilmiş yasal hakları ifade etmektedir.¹⁹⁸ Hukuki çerçeve içerisinde güvence altına alınan bu haklar, çocuklara tanınan yararlar olarak da

¹⁹⁴ Kösesoy, a.g.e., s. 39.

¹⁹⁵ Seyyedeh Latifeh Hosseini (سیده لطیفه حسینی), “İnsan Hakları Kavramının İncelenmesi” (بررسی مفهوم), *Koruyucu Konseyi Araştırma Enstitüsü (پژوهشکده شورای نگهبان)*, 9 Mayıs 2014, s. 6.

¹⁹⁶ Saiful Islam, a.g.e., s.178.

¹⁹⁷ Ercüment, a.g.e., s. 17.

¹⁹⁸ Adem Arkadaş-Thilbert, “Çocuk Hakları”, *Türkiye Klinikleri Halk Sağlığı*, C. 1, No: 2, 2015, s. 1.

tanımlanabilir. Her çocuk, doğum anından itibaren bu haklara sahiptir. Dolayısıyla, bu haklar, tüm çocukların doğuştan sahip oldukları ve devletler tarafından korunması gereken temel haklardır. Bu haklar, yaşama hakkı, sağlık hakkı, eğitim hakkı, ayrımcılık yasağı ve adil yargılanma gibi temel hakları içermektedir. Çocuk haklarının temel amacı, çocuğun en uygun ve ideal koşullarda gelişimini sağlayarak onun değerlerini korumaktır.

Özetle, çocuk hakları, insan haklarının önemli bir alanı olarak zaman içinde gelişen bir alan olmuştur. Özellikle, Uluslararası hukuk alanında, çocuk haklarına ilişkin önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu ilerlemeler sayesinde, günümüzde çocuk hakları uluslararası ve bölgesel belgelerin yanı sıra ulusal yasalarla da güvence altına alınmıştır. Çağımızda çocuklar sadece korunmaya muhtaç varlıklar olarak değil, aynı zamanda hak sahibi bireyler olarak kabul edilmektedir. Bir önceki yüzyılda, çocukların korunması ve refahına odaklanan yaklaşımlar, günümüzde çocuk haklarına dair daha kapsamlı ve bütüncül bir perspektife geçilmiştir.

C. Çocuk Hukuku ve Çocuk Haklarının Önemi

Çocuklar, toplumun en savunmasız, masum, merhametli, sürekli gelişen ve umut dolu bireyleridir. Dolayısıyla, onların fiziksel, duygusal ve psikolojik gelişimlerini desteklemek ve korumak, toplumsal sorumluluğumuzun temel taşlarından biridir. Günümüzde, çocuklar toplumların en değerli varlıkları ve yegâne geleceği olarak görülmektedir.¹⁹⁹ Bu nedenle, onların haklarını korumak ve refahlarını sağlamak oldukça önemlidir. Çocuk hakları son yıllarda uluslararası hukukta önemli bir konu haline gelmiş ve çağın gereksinimlerine paralel olarak geliştirilerek giderek daha fazla önem kazanmıştır.

¹⁹⁹ Emine Arslan Kılıçoğlu, Engin Güneş, “Çocuk Refahi”, **Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırmaları Dergisi**, 2023, C. 3, No: 6, s. 117.

Çocuk hakları yalnızca çocuklarla sınırlı kalmayıp, dünya genelinde geleceğe dair endişeleri içeren bir alan olarak önem arz etmektedir.²⁰⁰ Çocukların birey olarak tanınmaları, toplumun gelecekteki yapısını şekillendirmeleri açısından büyük bir önem taşımaktadır. Çocuklara yönelik hak ihlalleri, sadece onların yaşamlarını olumsuz etkilemekle kalmayıp, toplumsal adalet ve eşitlik ilkelerine de zarar vermektedir. Bu nedenle, çocuk haklarının korunması, bir toplumun medeniyet seviyesinin en temel göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Bu hakların güçlendirilmesi, demokratik bir toplumun kültürel mirasına ve geleceğine yönelik en faydalı yatırım olarak değerlendirilmektedir.²⁰¹ Bu çerçevede, çocuk haklarının hukuki korunması, bir toplumun gelişimi ve sürdürülebilirliği açısından kritik bir öneme sahiptir. Çocuklar, fiziksel ve zihinsel gelişim süreçlerinde yetişkinlerden farklı ihtiyaçlara sahip olduklarından, hukukun bu özel gruba yönelik düzenlemeler içermesi elzemdir. Bu bağlamda, çocuk haklarının güvence altına alınması, çocukların fiziksel, duygusal ve sosyal yönden sağlıklı bir gelişim göstermelerini destekleyerek toplumun genel refahına katkıda bulunmaktadır. Hukukun çocuklara yönelik düzenlemelerinin yeterli ve etkili olması, çocukların sağlıklı bir şekilde gelişimlerini tamamlamaları için hayati bir öneme sahiptir. Çocukların yüksek yararının gözetildiği bir hukuk sistemi, sadece çocukların değil, tüm toplumun refahı için de vazgeçilmezdir.²⁰²

Sonuç olarak, çocuk hakları ve çocuk hukuku, toplumun geleceği açısından kritik öneme sahip bir konudur. Çocukların haklarına saygı göstermek, onların korunmasını temin etmek ve refahlarını artırmak, yalnızca bireylerin değil, tüm toplumun ortak sorumluluğudur. Toplumsal gelişimin sağlanabilmesi için çocuk

²⁰⁰ Fendeoğlu, **a.g.e.**, s. 36.

²⁰¹ Serozan, **a.g.e.**, s. 9.

²⁰² Fatemeh Meysami (فاطمه میثمی), Ayda Aghajani Ronaghi (آیدا آقاجانی رونقی), Aramesh Shahbazi (آرامش شهبازی), “Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve İran Hukuku Perspektifinden Çocuğun En Yüksek Yararı: Uygulamalar ve Teorik Değerlendirme” (بهترین منفعت کودک در حقوق بینالملل بشر و حقوق ایران: تاملی در (پژوهشهای حقوق تطبیقی) **Karşılaştırmalı Hukuk Araştırmaları**, C. 24, No: 2, 2020, s. 139. (رویه و نظریه

haklarına saygı duymalı ve onları etkin bir şekilde korunmalıdır. Bu yaklaşım, sadece etik bir yükümlölük değil, aynı zamanda toplumsal bir görevdir.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK HAKLARINA İLİŞKİN ULUSLARARASI HUKUKTAKİ GELİŞMELER

I. Genel Olarak

Günümüzde evrensel bir kavram olarak bilinen çocuk hakları, aynı zamanda insan haklarının ayrılmaz bir parçasıdır. Çocuk haklarının oluşması ve gelişmesi insan haklarının gelişim serüvenine bağlı olarak gerçekleşmiştir.¹ Ancak çocuk haklarının korunması ve insan hakları içerisinde yeni bir sınıflandırma olarak algılanması, aniden gerçekleşmemiş; belki de bir dizi değişim ve gelişim aşamalar sonucunda ortaya çıkmıştır. 20. yüzyılın başında ortaya çıkan I. ve özellikle II. Dünya savaşları ardından, modern insan hakları kavramının uluslararası alanda önem kazanmasıyla birlikte bu hakların uluslararası korunmasına yönelik çabalar başlatılmıştır. Bu doğrultuda, genel insan hakları belgelerinin yanı sıra çocuklar, kadınlar, yerli halklar, etnik azınlıklar, göçmen, işçiler veya engelli insanlar gibi bazı savunmasız grupların korunma ihtiyaçları giderek daha fazla önem kazanmıştır.² Bu nedenle, genel insan hakları belgelerinin yanı sıra, çocuk haklarına özgü uluslararası belgeler oluşturulmuş ve çocuk haklarını düzenleyen çeşitli hukuki metinler geliştirilmiştir. Bu gelişmeler, çocuk hukukunun evrimini hızlandırma ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Çocuk haklarına ilişkin duyarlılık, ilk olarak sanayi devrimi ile birlikte kendini göstermiştir. Bu dönemde, çocuklar, madenlerde ve fabrikalarda ucuz işçi olarak ağır ve tehlikeli çalışma koşulları altında çalıştırılmıştır.³ Özellikle işyerlerinde, çocukların özel

¹ Zihni Merey, **Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi**, 3. bs., Ankara, Pegem Akademi, 2018, s. 76.

² Gökem Birinci, “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin Kısa Tarihi I: Milletler Cemiyeti’nden Birleşmiş Milletler’e”, **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 7, No: 2, 2017, s. 51.

³ Çoşan, **a.g.e.**, s. 289.

korumaya ihtiyacı olduğu fikri 19. yüzyılın ortalarında ortaya çıkmıştır.⁴ Çocukların çalışma koşullarının iyileştirilmesine yönelik en etkili yasal düzenlemeler, öncelikle İngiltere’de yapılmıştır. 1802 tarihli “Çırakların Bedensel ve Tinsel Sağlıkları Hakkında Yasa” çerçevesinde, çırakların gece ve gündüz işveren yanında kalmaları durumunda, işverenin kız ve erkek çocuklar için ayrı yatakhaneler sağlaması, günlük çalışma saatlerini 12 ile sınırlı tutması, okula devam etmelerini temin etmesi, yılda bir kez giysi vermesi ve gece çalışmayı yasaklaması gerekmektedir.⁵

Çocukların korunması için asgari standartlar belirleme girişimleri, Milletler Cemiyeti’nin kuruluşundan öncesine dayanmaktadır. 19. yüzyılın sonlarına doğru, sivil toplum kuruluşları gibi devlet dışı aktörler tarafından, çocuk ticareti ve çalışan çocukların adil ve insani çalışma koşullarını sağlamaya yönelik çabalar gerçekleştirmiştir.⁶ Uluslararası alanda, çocukların korunmasına yönelik bir örgütünün kurulması düşüncesi ilk olarak 1894 tarihinde Jules de Jeune tarafından ortaya atılmıştır.⁷ Bu doğrultuda, çocukların korunması amacıyla gerçekleşen ilk etkili ve resmi girişim 1912 yılında İsviçre’de gerçekleştirilmiştir. Bu yönde yapılan bir başka çalışma ise aynı yıllarda Belçika’da gerçekleşmiştir. Bu çalışmaların amacı, ülkelerin çocuklara ilişkin mevcut yasa, tüzük ve önemli yayınları toplayarak genel bir başlık altında yayınlamak ve ileride çocukların korunmasına yönelik uluslararası bir anlaşma yapılmasını sağlamak olmuştur. Ancak 1914’te Birinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesiyle bu alandaki çalışmalar tamamen durma noktasına gelmiştir.⁸

⁴ Fanette Pradon, “Child Labour and Industrialization”, **Université d’Angers Master’s thesis**, Angers, 2015, p. 3.

⁵ Levent Şahin, “Geçmişten Günümüze Çocuk İşçiliği”, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C. 2, 2012, s. 108.

⁶ United Nations, **Legislative History of the Convention on the Rights of the Child**, Vol. I, New York and Geneva, United Nations, 2007, p. 3.

⁷ Emine Akyüz, “Çocuk Hakları Bildirisi ve Türk Hukuk Sistemi”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. 13, No: 1, 1980, s. 339.

⁸ Gülgün Müftü, “Çocuk Hakları ve Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme: Bir Tarihçe”, **Sosyal Haklar Derneği**, 22 Nisan 2020, (Çevrimiçi) <https://sosyalhaklardernegi.org/cocuklarin-haklari-ve-bm-cocuk-haklarina-dair-sozlesme-bir-tarihce/>, 18 Haziran 2022.

Bu bölümde, çocuk haklarının ortaya çıkışını ve gelişimini inceleyerek, bugüne kadar olan uluslararası özel, genel ve bölgesel sözleşmelere değineceğiz.

II. Çocuk Haklarına İlişkin İlk Evrensel Metinler

Belirtildiği şekliyle, küresel anlamda, çocuk hakları düşüncesi, nispeten yeni bir kavramdır.⁹ Çocuk haklarının korunması düşüncesinin ortaya çıkışı eski tarihe dayanmamakla birlikte, bu düşüncenin yerleşmesi ve günümüzdeki durumuna gelmesi, oldukça uzun aşamalar sonucunda gerçekleşmiştir. Genel olarak, çocukları açıkça kapsamına alan ilk uluslararası düzenlemeler, çalışma koşulları ve kölelik dahil olmak üzere çocukların sömürüsü ve istismarının önlenmesi bağlamında gerçekleşmiştir.¹⁰ 19. yüzyılın sonlarında, sivil toplum kuruluşlarının beyaz köle ticaretiyle mücadele etmeye başlaması sonucunda, sırasıyla 1905 ve 1910'da iki uluslararası sözleşmenin kabul edilmesi dikkat çekicidir.¹¹ 18 Mayıs 1904 tarihli Beyaz Köle Ticaretinin Önlenmesine Dair Uluslararası Anlaşma ve bunu izleyen 1910 tarihli Beyaz Köle Ticaretinin Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme, insan ticaretinden söz eden uluslararası nitelikteki ilk belgelerdir.¹² Bu belgelerle birlikte, beyaz ırka mensup olan kadınları ve kız çocukları açıkça insan ticaretine maruz kalan kişiler olarak ele alınmış ve onların ticareti yasaklanarak, mağdurların korunması ve faillerin cezalandırılması amaçlanmıştır. Birkaç yıl sonra, 30 Eylül 1921 tarihinde Milletler Cemiyeti aynı konuda “Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşmeyi” onaylanmıştır. Bu sözleşme, “beyaz köle ticareti” yerine “kadın ve çocuk ticareti” ifadesini kullanarak çocukları da net

⁹ Aline Cole-Albäck, “Children’s Rights in Early Childhood: An Exploration of Child rights Pedagogy in England and Finland”, **Ph.D. Thesis Birmingham City University**, Birmingham, January 2020, p. 7.

¹⁰ Anna Holzscheiter, “Governing Children’s Rights in Global Social Policy- International Organization and the Thin Line Between Child Protection and Empowerment”, **International Organizations in Global Social Governance**, Ed. by., Kerstin Martens, Dennis Niemann, Alexandra Kassch, London, Palgrave Macmillan, April 2021, p. 145.

¹¹ United Nations, **Legislative History of the Convention on the Rights of the Child**, a.g.e., s. 3.

¹² Sesim Soyer Güleç, “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Güney Kıbrıs ve Rusya’ya karşı Verdiği 07.01.2010 Tarihli “Rantseva” Kararından Çıkan Bazı Sonuçlar”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 70, No: 1, 2012, s. 129.

bir şekilde sözleşme kapsamına alınmıştır.¹³ Böylece, çocukların cinsiyetine bakılmaksızın kız ve erkek çocuklarının insan ticaretine konu edilebileceği açıkça ifade edilmiştir. Ayrıca, ticarete maruz kalan kişilerinin tespiti ve faillerin yargılanması için taraf devletlere gereken tedbirleri alma yükümlülüğü de getirmiştir¹⁴.

Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı travmaları onarmak ve evrensel barışı ile güvenliği sağlamak amacıyla 1919 yılında Milletler Cemiyeti kurulmuştur. Milletler Cemiyeti'nin kurulması, çocuk haklarının yeni bir boyut kazanmasına yol açmıştır. Birinci Dünya Savaşı'nın ardından, çocukların korunması hakkının gündeme geldiği ilk uluslararası toplantı, 29 Ekim 1919'da Amerika'nın Washington eyaletinde Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından yapılan Genel Konferans ile gerçekleşmişti. Bu toplantıda, çocuk işçiliğine ilişkin 1919 tarihli 5 No'lu Asgari Yaş (Sanayi) Sözleşmesi kabul edilmiştir.¹⁵ Söz konusu sözleşme, çocukların işyerlerinde asgari çalışma yaşları ve çalıştıkları ortamlar ile ilgili konulara yer vererek çocukların iş dünyasında çalışma şartlarının iyileştirilmesi amaçlamıştır.¹⁶ Bu sözleşmeyle, 14 yaşından küçük çocukların sanayi kuruluşlarında çalıştırılmasını yasaklanmıştır. Zamanla, çocuk işçiliğini düzenleyen diğer ILO Sözleşmeleri de düzenlenmiştir.

Çocuk haklarının korunması yönünde gerçekleşen bu girişimlerin yanı sıra, çocukların kendi uluslararası insan haklarına sahip olması, 1920'lere kadar uzanmaktadır.¹⁷ İngiliz sosyal reformcusu Eglantyne Jebb ve kız kardeşi Dorothy, dünya çapındaki çocukların hayatlarını iyileştirmeyi planlayarak hızla gelişen Save the Children Fonu'nu 1919 yılında Londra'da kurmuşlardır. Bizzat Eglantyne Jebb tarafından hazırlanan Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nin tasarı metni, Milletler Cemiyeti Genel

¹³ Sezin Vural, "İnsan Ticareti Suçu", **Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2018, s. 94

¹⁴ Kadın Dayanışma Vakfı, **Kadın Ticareti ile Mücadele**, Ankara, Kadın Dayanışma Vakfı, Temmuz 2010, s. 22.

¹⁵ Zakir Avşar, Eren Öğütoğulları, "Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği Mücadele Stratejileri", **Sosyal Güvenlik Dergisi**, C. 2, No: 1, Ocak 2012, s. 7.

¹⁶ Merey, **a.g.e.**, s. 77.

¹⁷ Cole-Albäck, **a.g.e.**, s. 7.

Kurulu tarafından 26 Eylül 1924 tarihinde kabul edilmiştir.¹⁸ Tarihsel olarak bakıldığında, çocuk hakları konusunda ilk etkili adımın beş maddeden oluşan “Cenevre Çocuk Hakları” Bildirgesi ile atıldığı görülmektedir. Birinci Dünya Savaşı, deneyiminden doğan 1924 Bildirgesi, çocuk haklarına odaklanma biçimi açısından oldukça özlüdür.¹⁹ Nitekim bu bildiri, daha çok savunmasız olduğu düşünülen çocuklara karşı toplumların sorumluluklarını ana hatlarıyla belirlemiştir.

27 Eylül 1934 tarihinde Milletler Cemiyeti Genel Kurulu, “Çocuk Hakları Bildirisi” ni yeniden onayladı. Ancak, İkinci Dünya Savaşı’nın başlaması ve Milletler Cemiyeti’nin geçerliliğini yitirmesi sonucunda, bu bildirgenin herhangi bir yaptırım gücü kalmamıştır.²⁰ İkinci Dünya Savaşı dehşeti sonrasında, 1945 tarihinde Milletler Cemiyeti’nin yerine geçmek üzere kurulan Birleşmiş Milletler, insan hakları üzerine odaklanmıştır. 1948 yılında yayınlanan İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, bu yolda atılan en temel adımdır. Söz konusu Bildirge’nin, 25. ve 26. Maddelerinde, bütün çocukları kapsayan çocuk haklarına ilişkin özel hükümler yer almaktadır. 25. Madde “anne ve çocuğa özel bakım ile yardım” ve “sosyal koruma” hakkı tanımaktadır. 26. Madde ise “herkesin eğitim hakkına sahip olduğunu” ve bu hakkın “en azından ilk ve temel aşamalarda parasız olması” gerektiğini belirtmektedir. Bu bildirge, genel insan hakları belgesi olması nedeniyle, bildirgede yer alan tüm hakları çocukları da kapsamaktadır.

Dünya Savaşlarının yıkıcı sonuçları ve çocukların psikolojik ve fiziksel sağlığı üzerindeki olumsuz etkilerinin yanı sıra, çocukların sahip olduğu özel hassas durumlar ve özellikler nedeniyle Birleşmiş Milletler, genel insan haklarına odaklanmasının yanı sıra çocukların haklarına özel bir önem vermeyi hedeflemiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde, çocukların korunması her zamankinden daha fazla önem kazanmıştır. Bu doğrultuda, 11 Aralık 1946’da BM Rehabilitasyon İdaresi tarafından, İkinci Dünya

¹⁸ Hicran Atatanır, “Çocukluk Olgusunun ve Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi”, **Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi**, C. 2, No: 2, Eylül 2022, s. 213.

¹⁹ Wouter Vandenhoe, Gamze Erdem Türkelli, Sara Lembrecht, “Introduction: Three Decades of Children’s Right Law”, **Advanced Introduction to Children’s Rights**, Cheltenham, Edward Elgar Publishing, November 2022, p. 2.

²⁰ Kurt, **a.g.e.**, s. 103.

Savaşı'ndan olumsuz etkilenen Avrupa ülkelerindeki çocuklara ve annelere acil yardım sağlamak amacıyla Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu (UNICEF) kurulmuştur. Daha sonra, Daha sonra, 1953'ten itibaren UNICEF'in sadece acil yardım gerektiren durumlarla sınırlı kalmayıp uluslararası düzeyde uzun vadeli kalkınma çalışmalarına katkıda bulunması için BM sistemi içinde kalıcı bir örgüt olması kararlaştırılmıştır.

Çocukların korunmasıyla ilgili konuları incelemek üzere, “BM Sosyal Sorunlar Meclisi” oluşturulmuştur.²¹ Bu meclis, 3 Nisan 1950 tarihinde yaptığı toplantıda, Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi ve İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'ndeki modern anlayışı dikkate alarak yeniden düzenlenmesine karar vermiştir. Nihayet, uzun süren çalışmaların ardından, 20 Kasım 1959 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, Cenevre Bildirgesi'ni genişleterek, 10 ilkedен oluşan Çocuk Hakları Bildirgesi'ni kabul etmiştir. Bununla birlikte, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi'nin herhangi bir yaptırım gücünün olmaması, imzalayan devletlerin iyi niyet ifadesinden öteye gitmemiştir. Önceden var olan Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi'nin yenilenmiş ve geliştirilmiş hali olan bu bildirge, 30 yıl sonra Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin temelini oluşturmuştur.

Birkaç yıl sonra, BM Genel Kurul'u 7 Kasım 1962 tarihinde “Evliliğe Rıza Gösterilmesi, Asgari Evlenme Yaşı ve Evliliğin Tesciline Dair Sözleşmeyi” benimsemiştir. Söz konusu sözleşme, çocuklara özel sözleşme olmasa da çocukları da koruma altına alan bir uluslararası sözleşme niteliğindedir. Bu sözleşmede, evliliğin her iki tarafın tam ve özgür iradesi ile gerçekleştirilmesi, evlenme akdinin yasalara uygun yetkili merciler tarafından ve şahitler önünde yapılması, devletler tarafından evlilik için asgari yaş belirterek bu yaş altındaki evliliklerin geçersizliği ve evliliklerin, yetkili merci tarafından uygun bir resmî sicile kaydedilmesi gerektiği ifade edilmiştir.²²

²¹Akyüz, **a.g.e.**, s. 342.

²²Aslıhan Doğan Köroğlu, “En Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Erken Yaşta Evliliklerle Mücadele ve Türkiye Uygulamaları”, **Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Uzmanlık Tezi**, Ankara, Nisan 2014, s. 30.

1966 Tarihinde Birleşmiş Milletler, uluslararası alanda insan haklarının tanınması ve korunması amacıyla “Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi” ve “Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi’ni” onaylamıştır. İkiz sözleşmeler, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nde olduğu gibi genel insan hakları belgeleri oldukları için, bu sözleşmelerde tanımlanan hakları çocukları da içermektedir. Söz konusu sözleşmelerde, tüm çocuklara herhangi bir ayırım gözetmeden eşit haklar tanınmıştır. Bu sözleşmelerde çocuklarla ilgili hükümler bulunsada çocukları korumaya yönelik yeterli olmamıştır. İki yıl sonra, 1968 tarihinde Tahran Uluslararası İnsan Hakları Konferansı tarafından, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin kabul edilmesinden bu yana geçen 20 yılda ülkelerin kaydettiği ilerlemeyi değerlendirmek için bir toplantı yapılmıştır. Bu konferans, aynı zamanda gelecekteki insan hakları çalışmalarına dair bir gündem belirlenmesini ve ulusal taahhütlerin desteklenmesini hedeflemiştir.²³

Çocuk hakları alanında atılan bir diğer etkili adım, 1973 tarihinde Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tarafından onaylanan 138 No’lu “Asgari Yaş Sözleşmesi”²⁴ ile gerçekleşmiştir. Sözleşme, bir kişinin sağlığı, güvenliği veya ahlaki acıdan tehlikeli olabilecek işleri üstlenebilmesi için asgari yaşının 18 olması gerektiğini ifade etmiştir. Ardından 1974 yılında “Olağanüstü Durumlarda ve Silahlı Çatışma Hallerinde Kadınların ve Çocukların Korunmasına Dair Bildirge,”²⁵ onaylanmıştır. Söz konusu Bildiri ile sivil kadın ve çocuklara yönelik saldırı veya tutuklama yasaklanarak silahlı çatışmalar sırasında kadın ve çocuk haklarının kutsallığına vurgu yapılmıştır.

Tüm bu gelişimlere rağmen, zamanla gelişen ve kalkınan dünyada, çocuk haklarının korunması ve gelişmesi, onların her türlü ihmal ve istismardan uzak tutulmaları için bağlayıcı uluslararası belgelere ihtiyaç duyulmuştur. Daha önceki 1924 tarihli Çocuk Hakları Bildirisi ve 1959 tarihli Çocuk Hakları Bildirgesi kısa bir çocuk hakları

²³ John Humphrey, “Human Rights: The United Nations and 1968”, **Journal of the International Commission of Jurists**, Vol. IX, No. 1, June 1968, p. 1.

²⁴ 138 No’lu Asgari Yaş Sözleşmesi, 6 Haziran 1973.

²⁵ Olağanüstü Durumlarda ve Silahlı Çatışma Hallerinde Kadınların ve Çocukların Korunmasına Dair Bildirge, 14 Aralık 1974.

katalogundan öteye geçmemişler ve hiçbirinin herhangi bir yaptırım gücü olmamıştır.²⁶Bu nedenle, Polonya yetkilerinin çağrı ve önderliğinde Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin hazırlık çalışmalarına başlatılmıştır. Bu doğrultuda, BM Genel Kurulu 1978 tarihinde Polonya tarafından hazırlanan çocuk hakları sözleşmesinin taslağını incelemek ve tartışmak amacıyla 43 üye Devletin temsilcileri, ajanslar ve sivil toplum kuruluşlarından oluşan bir çalışma grubu kurmuştur.²⁷ Bir yıl sonra, BM Genel Kurulu, 1959 tarihli Çocuk Hakları Beyannamesi'nin 20. yıldönümünü kutlayarak 1979'u Uluslararası Çocuk Yılı ilan etti. Aynı içerisinde, “Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşmesi” (CEDAW)²⁸ BM Genel Kurulu tarafından kabul edildi.²⁹ Sözleşme, çocukları da ilgilendiren birçok hükmü içermektedir. Söz konusu sözleşmede, çocuk evliliklerinin yasaklanması, evlenmek için belirlenen asgari yaşın tespiti ve evliliklerin resmi sicile kaydedilmesi gibi konulara yönelik hükümler yer almaktadır. Bu hükümler, taraf devletlerin yasal düzenlemeleri yapmaları ve gerekli tedbirleri almaları gerektiğini vurgulamaktadır.³⁰

Sözleşme'nin 5. maddesi, çocukların yetiştirilmesi ve gelişiminde kadın ve erkeğin ortak sorumluluğunu vurgular ve çocukların çıkarlarının her durumda öncelikli olduğunu belirtir. Buna ek olarak, bu prensibin eğitim ve kamu bilgilendirme programları aracılığıyla desteklenmesi gerektiği taraf devletlere önerilmektedir. Benzer şekilde, Sözleşme'nin 10. maddesi, eğitimde kadın ve erkek arasında fırsat eşitliği çağrısında bulunarak cinsiyet eşitliğine vurgu yapmaktadır. Bu hükümler, aile meselelerinde çocuğun yüksek yararının giderek daha fazla kabul gördüğünü ve bunları diğer tarafların (ebeveynler, kamu makamları, vasiler) çıkarlarından üstün olarak tanımlanmasıyla birlikte uluslararası alanda çocuğun statüsünün yavaş ama istikrarlı bir biçimde yükseldiğini işaret etmektedir.

²⁶ Kurt, **a.g.e.**, s. 105.

²⁷ Merey, **a.g.e.**, s. 78.

²⁸ Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme (CEDAW), 18 Aralık 1979.

²⁹ Doğan Köroğlu, **a.g.e.**, s. 32.

³⁰ Kadına Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşmesi, m. 16.

1978 ile 1989 arasındaki on yıllık süreç boyunca gerçekleştirilen sonucunda, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, 20 Kasım 1989’da BM Genel Kurulu tarafından oybirliğiyle kabul edilmiş ve 26 Ocak 1990 tarihinde imzaya açılmıştır. Söz konusu sözleşme, imzaya açıldığı ilk günde 61 ülke tarafından imzalanmıştır. Günümüzde Sözleşme tarihteki en geniş çapta onaylanan insan hakları konumundadır.³¹ 1989 tarihli Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, çocuk haklarının tanınması ve korunması alanında bir milat oluşturan en önemli ve kapsamlı uluslararası sözleşme niteliğindedir. Bu sözleşme, çocuklara ilişkin hukuki bağlayıcılığa sahip ilk uluslararası belgedir.³² Sözleşme, 54 maddeden oluşmakta olup, çocukların sosyal, ekonomik, politik, sivil ve kültürel aktörler olarak rollerini tanımlayarak çocukların haklarının her düzeyde korunması için asgari standartları garanti etmektedir. Bu sözleşmenin ülkeler tarafından kabul edilmesiyle birlikte, çocuk haklarının gelişiminde adeta bir zirve yaşanmış ve çocuk hakları küresel ölçekte hızla ilerleme kaydetmiştir.³³

ÇHS’nin onaylanmasında bir yıl sonra, 1990 yılında Dünya Çocuklar Zirvesi, New York’ta gerçekleştirilmiştir. Artan çocuk suça sürüklenmesine yönelik, çocuk adalet sistemine ilişkin bazı ilke ve kurallar da gündeme gelmiştir. Bu bağlamda, çocukları suça karşı ve ceza adalet sistemi içinde koruyabilmek amacıyla 1985 tarihli BM “Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar” (Beijing Kuralları)³⁴, 1990 tarihli BM “Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin Havana

³¹ Fikret Yaman, “Çocuk Hakları Sözleşmesine Taraf Olmayan Ülke: Amerika Birleşik Devletleri”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, C. 22, No: 55, Nisan- Haziran 2022, s. 377.

³² Parliament of South Africa, **Fast Fact- United Nations Convention on the Rights of the Child (CRC)**, Cape Town, Public Education office, 19 November 2019, p. 2,

³³ Bahar Doğan, **Uluslararası Sözleşmelere Işığında Çocukların Kişisel Hakları**, Ankara, Adalet Yayınları, 2021, p. 20.

³⁴ Birleşmiş Milletler Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar (Pekin (Beijing) Kuralları), 29 Kasım 1985.

Kuralları” (Havana Kuralları)³⁵ ve aynı yıl düzenlenen BM “Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine İlişkin Yönlendirici İlkeleri” (Riyad İlkeleri)³⁶ geliştirilmiştir.³⁷

1991 yılında UNICEF, Save the Children, Defence for Children International ve diğer kuruluşlar, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin raporlama sürecinden elde edilen verileri incelemek üzere bir araya gelerek Uluslararası Çocuk Hakları Ağı (CRIN) kurmuştur. Aynı zamanda, çocuk işçiliğinin devam etmesi üzerine 1999 yılında Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), çocukların sağlığına, güvenliğine veya ahlaki değerlerine zarar verebilecek her türlü işin derhal yasaklanması ve sona erdirilmesi çağrısında bulunan “Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimleri Sözleşmesi’ni” kabul etmiştir. UNICEF, çocuk işçiliğiyle ilgili uluslararası standartların ve politikalarının benimsenmesini desteklemek üzere 1996 yılından itibaren ILO ile iş birliği yapmaktadır.

2000 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu, 1989 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’ye ek olarak, çocukların silahlı çatışmalara katılmasını önlemek ve çocukların satışı, cinsel sömürsünü ve istismarını sona erdirmek için Taraf Devletleri çeşitli önlemler almaya zorlayan iki İhtiyari Protokol’ü kabul etmiştir.³⁸ Bunun ardından, 2002’de BM Genel Kurulu tarafından düzenlenen çocuklara özel bir oturumda, devletlerin Çocuk Hakları Sözleşmesi’nden kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirme süreci değerlendirilmiştir. Bu oturumda, çocuklara uygun bir dünya oluşturmak için genel bir politika çerçevesi belirlenmiş ve 2010 hedefleri tespit edilmiştir. 2011’de, 1989 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’ ye yeni bir İhtiyari Protokol kabul edilmiştir. Bu protokol, Çocuk Hakları Komitesi’nin çocuk hakları ihlalleriyle ilgili şikayetleri inceleme ve soruşturma yetkisi kazanmasını sağlamıştır.

³⁵ Birleşmiş Milletler Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin Kuralları (Havana Kuralları), 14 Aralık 1990.

³⁶ Birleşmiş Milletler Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine İlişkin Yönlendirici İlkeler (Riyad İlkeleri), 14 Aralık 1990.

³⁷ Atatanır, **a.g.e.**, s. 215.

³⁸ Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol (25 Mayıs 2000) ve Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol (8 Eylül 2000).

Tablo, 1900’lerden günümüze kadar uluslararası alanda çocuk haklarını doğrudan veya dolaylı korumaya yönelik önemli adımları içermektedir. Belirtmek gerekir ki, bu liste kapsamlı olmamakla birlikte önemli kaynakların bir örneğini sunmaktadır.

Tablo 2.1: Çocuk Haklarına İlişkin Uluslararası Önemli Girişimler

1904	Beyaz Köle Ticaretinin Önlenmesine Dair Uluslararası Anlaşma
1910	Beyaz Köle Ticaretinin Önlenmesine Dair Uluslararası Sözleşme
1919	5 No’lu Asgari Yaş (Sanayi) Sözleşmesi
1921	Kadın ve Çocuk Ticaretinin Yasaklanmasına Dair Sözleşme
1924	Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi
1926	Köleliğe Dair Sözleşme
1934	Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi’nin Milletler Cemiyeti Tarafından Yeniden Onaylanması
1946	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF)
1948	Evrensel İnsan Hakları Bildirgesi
1948	Paris Uluslararası Çocuk Merkezi
1949	Savaş Zamanında Sivil Kişilerin Korunmasına İlişkin 1949 Dördüncü Cenevre Sözleşmesi
1959	Çocuk Hakları Evrensel Bildirgesi
1966	Medeni ve Siyasi Haklar İlişkin Uluslararası Sözleşme
1966	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme
1962	Evliliğe Rıza Gösterilmesi, Asgari Evlenme Yaşı ve Evliliğin Tesciline Dair Sözleşme
1968	Tahran Uluslararası İnsan Hakları Konferansı
1973	İstihdamda Asgari Yaşa ile İlgili 138 Sayılı ILO Sözleşmesi
1974	Olağanüstü Durumlarda ve Silahlı Çatışma Hallerinde Kadınların ve Çocukların Korunmasına Dair Bildirge
1978	Alma-Ata Temel Sağlık Hizmetleri Konferansı
1978	Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Taslağı
1979	Çocuk Yılı Etkinlikleri ve UNICEF’in öncü rolü
1979	Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi
1985	Birleşmiş Milletler Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar (Pekin Kuralları)
1986	Kalkınma Hakkı Bildirgesi
1989	Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
1990	Herkes İçin Eğitim Dünya Beyannamesi
1990	Dünya Çocuklar Zirvesi New York

1990	Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin BM Kuralları (Havana Kuralları)
1990	Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine İlişkin BM Yönlendirici İlkeleri (Riyad İlkeleri)
1991	Uluslararası Çocuk Hakları Ağı (CRIN) oluşumu
1999	182 No’lu En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi
2000	Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol
2000	Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’ye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol
2000	BM Binyıl Kalkınma Hedefleri
2002	BM Çocuklar İçin Özel Oturum Zirvesi “Çocuklara Uygun Bir Dünya”
2006	Çocuklarda Adalet Göstergelerinin Ölçülmesine İlişkin El Kitabı
2008	BM Kız Çocukların Eğitimi Girişimi
2010	Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin Statüsü’nü yayımlar.
2011	1989 Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin Başvuru Usulüne İlişkin bir İhtiyari Protokol
2015	Somali ve Güney Sudan’ın ÇHS’nin onaylanması
2015	BM Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları
2018	Uluslararası Çocuk Hakları Ağı

Tarihsel süreç, çocuklara yönelik uluslararası standartların evrimini kronolojik olarak incelediğinde, geçmiş yüzyılda çarpıcı bir ilerleme gözlemlenmektedir. 19. yüzyılın sonunda, çoğu çocuk için hayat sadece bir hayatta kalma mücadelesiyle sınırlı olsa da, 20. yüzyıl çocukların gelişimi ve manevi ihtiyaçlarının da dikkate alındığı bir döneme tanıklık etmiştir.³⁹ Bu süreçte, yüzyıllar boyunca önemsenmemiş, göz ardı edilmiş ve sadece bir nesne olarak değerlendirilmiş çocuklar, nihayetinde yasal bir biçimde birey olarak tanınma hakkını elde etmiştir.

³⁹ Hanita Kosher, Asher Ben-Arieh, Yael Handelsman, **Children’s Rights and Social Work**, New York, Springer, 2016, p. 12.

V. Çocuk Haklarına Korunmasına İlişkin Küresel İnsan Hakları Belgeler

Genel insan hakları belgeleri, çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu belgeler arasında özellikle 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirisi ve ikiz sözleşmeler olarak nitelendirilen Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme öne çıkmaktadır. Bu tür genel nitelikli sözleşmelerde, hakların genellikle "herkes" veya "hiç kimse" şeklinde ifade edilen genel özneler tarafından sahiplenildiği görülmektedir. Bu ifadeler, insan haklarının evrenselliğini ve tüm insanları kapsadığını vurgular. Dolayısıyla, bu genel özne kategorisine girebilmek için insan olmanın yeterli olduğu kabul edilmektedir. Bu nedenle, söz konusu belgelerin gözden geçirilmesi, çocuk haklarının anlaşılması ve çocukların korunması için önemli bir rehberlik sağlayabilir.⁴⁰

A. İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948)

İnsan haklarının uluslararası korunması ve evrensel bir insan hakları bildirgesinin ortaya konması fikri, 20. yüzyılın başlarında seçkin hukukçular, hukukçular, sivil toplum kuruluşları ve insan hakları aktivistleri tarafından tartışılmaya başlanmıştır.⁴¹ I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, ağır insan hakları ihlallerine yol açmıştır. Bu olumsuz olaylar, bir daha yaşanmaması için uluslararası toplumda insan haklarının korunması ve geliştirilmesi gerekliliği konusunda büyük bir farkındalık yaratılmıştır. Savaşın sona ermesinden sonra, insan haklarının korunması ve ilerletilmesiyle görevlendirilen Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konseyi, bir insan hakları bildirgesi hazırlama amacıyla 29 Nisan 1946 tarihinde toplantılarını başlatmıştır. Yaklaşık iki yıl süren bir taslak hazırlama sürecinin ardından, 10 Aralık 1948 tarihinde İnsan Hakları Evrensel

⁴⁰ İzzet Mert Ertan, **Uluslararası Boyutlarıyla Sağlık Hakkı**, İstanbul, Legal Yayınevi, 2012, s. 41.

⁴¹ Birinci, **a.g.e.**, s. 78.

Bildirisi Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilmiştir. ⁴²Bu tarih aynı zamanda Dünya İnsan Hakları Günü olarak kutlanmaktadır.

1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, insan haklarının temel ilkelerini ortaya koyan bir başlangıç ve 30 maddeden oluşan bir belgedir. Bildirinin metninde, kişisel, siyasi, sosyal ve kültürel haklar tek bir liste halinde düzenlenmiştir. Bildirgenin en temel özelliği, klasik hak ve özgürlükler ile sosyal ve ekonomik hak ve özgürlüklerin entegrasyonunu sağlamasıdır. Bildirge bu yönüyle, insan haklarına dair evrensel belgeler arasında eşsizdir ve insan haklarının bütünlüğünü yansıtmaktadır.⁴³ Ancak, sosyal ve ekonomik haklar konusunda eksiklikler bulunduğundan ilerleyen dönemlerde başka uluslararası sözleşmeler ve bildiriler ortaya çıkmıştır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, yargısal bir bağlayıcılığı olmayan ancak daha çok metin yorumu ve ilham kaynağı olarak kabul edilen bir belgedir. Bu Bildirge, genel olarak insan haklarını ve insanlık ideallerini ifade eden bir metin olarak önem arz etmektedir.⁴⁴ İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, insan haklarının evrensel ve ayrılmaz doğasını vurgulayan, tüm insanların eşit ve onurlu bir yaşam hakkına sahip olduğunu savunan önemli bir belgedir. Bildirge'nin metin yorumu, insan haklarının ilerletilmesi ve korunmasında yönlendirici bir rol oynamaktadır.

Modern insan hakları hukukunun temel taşı olarak kabul edilen bu beyanname, genel bir insan hakları beyannamesi olmasının yanı sıra çocuklarla ilgili hakları da içermektedir. Beyanname metninde yer alan "herkes" ve "hiç kimse" gibi ifadelerle, beyannamede belirtilen hakların çocukları da kapsayarak tüm insanlar için geçerli olduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle, 1948 tarihli İnsan Hakları Beyannamesi, çocuk haklarına özgü bir belge olmasa da insan haklarını tanımlayan bir metin olarak her bireyi

⁴² Burcu Şüheda Şimşek, "Türkiye'de 2005 Yılı Sonrası Çocuk Haklarının Gelişimi", **Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, Ocak 2016, s. 14.

⁴³ Fazıl Sağlam, "İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde Tüm Hak ve Özgürlüklere Yönelik Kurallar Üzerine Bir Deneme", **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 25, S. 2, Aralık 2019, s. 1238.

⁴⁴ Sağlam, **a.g.e.**, s. 1236.

kapsamaktadır. Bu bağlamda, diğer toplum üyeleri gibi, beyannamede yer alan haklar ve özgürlükler çocuklar ve yetişkinler arasında herhangi bir ayırım gözetmeksizin eşit olarak geçerlidir. Ayrıca, beyannamenin 25. ve 26. maddelerinde çocukların sosyal ve ekonomik haklarını düzenleyen hükümler bulunmaktadır. Yaşama standartları ile ilgili hakları düzenleyen Madde 25'in 2. Fıkrasına göre:

“Anne ve çocukların özel bakım ve yardıma hakları vardır. Tüm çocuklar, evlilik içi ya da dışı doğmuş olmalarına bakılmaksızın, aynı toplumsal korumadan yararlanır”.

Bu fıkra, anne ve çocukların özel bakım ve yardım hakkına vurgu yapmaktadır. Buna göre, çocukluk döneminin özel bir koruma gerektiren zaman dilimi olduğunu ve evlilik içi ya da dışı doğmuş olan tüm çocukların eşit şekilde toplumsal koruma altında olması gerektiğini açıklanmıştır. Sosyal güvenlik önlemleri ve anne ile çocuğa yönelik özel bakım ve yardım, bu madde ile ilk defa resmi bir belgede düzenlenmiştir.⁴⁵

Madde 26, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde eğitim hakkını düzenleyen önemli bir hükümdür. Bu madde, çocukların eğitim hakkını güvence altına alarak, çocukların sosyal ve bireysel gelişimlerini desteklemek amaçlanmıştır. İlgili maddede, eğitimin en azından ilk ve temel aşamalarında ücretsiz ve zorunlu olması gerektiği belirtilmiştir. 26. Maddeye göre;⁴⁶

1. Herkes, eğitim hakkına sahiptir. Eğitim, en azından ilk ve temel öğrenim aşamalarında parasızdır. İlköğretim zorunludur. Teknik ve mesleki eğitim herkese açıktır. Yüksek öğrenim, yeteneğe göre herkese eşit olarak sağlanır.

2. Eğitim, insan kişiliğinin tam geliştirilmesine, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygıyı güçlendirmeye yönelik olmalıdır. Eğitim, bütün uluslar, ırklar ve dinsel gruplar arasında anlayış, hoşgörü ve dostluğu yerleştirmeli ve Birleşmiş Milletlerin barışı koruma yolundaki etkinliklerini güçlendirmelidir.

⁴⁵ Venkateswara Rao, **a.g.e.**, s. 41.

⁴⁶ Çalık, **a.g.e.**, s. 58.

3. Ana-babalar, çocuklarına verilecek eğitimi seçmede öncelikli hak sahibidir.

Son olarak, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde çocukların hak ve özgürlüklerini koruyucu hükümler bulunduğunu ifade etmek mümkün olsa da bunun tam anlamıyla gerçekleşmediği aşikârdır. Bildirge, tavsiye niteliğinde olmasına rağmen küresel ahlak normları haline gelmiştir. Bildirgenin 360 dile çevrilmiş olması, dünya çapında büyük ilgi gördüğünü ve geniş bir hak kataloğuna sahip olduğunu göstermektedir.⁴⁷ Bu nedenle, geniş hak kataloğu, insan haklarının korunmasıyla ilgili birçok uluslararası anlaşma, ulusal anayasalar ve mevzuatın hazırlanmasına ilham vermiştir. Ayrıca, ulusal ve uluslararası düzeydeki yargı kararlarına da rehberlik etmiştir.⁴⁸ İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde yer alan birçok kişisel hak, daha sonra BM Çocuk Hakları Sözleşmesi kapsamında çocuklara tanınmıştır.

B. Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (1966)

Daha önce belirtildiği gibi, uluslararası insan hakları belgeleri yetişkinlerin yanı sıra çocuklar için de geçerlidir. Uluslararası insan hakları belgeler arasında yer alan bir diğer önemli belge Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmedir. Sözleşme, bireylerin temel ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını ayrıntılı bir şekilde kapsayan ilk uluslararası sözleşme niteliğindedir. Söz konusu Sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 16 Aralık 1966 tarihli 2200 A (XXI) sayılı kararı ile kabul edilmiş ve 19 Aralık 1966 tarihinde imzaya açılmıştır. Sözleşme, 27. Madde uyarınca, 3 Ocak 1976 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (ESHKS), önceki İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde (İHEB) yer alan ekonomik, sosyal ve kültürel hakları daha detaylı bir şekilde düzenlemektedir. Genel

⁴⁷ Rona Aybay, **Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi**, Ankara, Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Aralık 2006, s. 6.

⁴⁸ Halil Kalabalık, **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri**, Ed., Nazmiye Özenbaş Boydağ, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi, Ağustos 2018, s. 82.

nitelikte olan ESKHS, hak sahiplerini “herkes” veya “hiç kimse” şeklinde genel bir özne olarak ifade etmektedir.⁴⁹ Dolayısıyla bu ifade tüm insanları içine alarak çocukları da kapsamaktadır. Bu nedenle, taraf devletlerin, kendi egemenlik alanlarında yaşayan tüm çocukların Sözleşme kapsamındaki haklardan ayrımcılık yapmadan eşit şekilde yararlanmasını sağlamak için gereken adımları atması gerekmektedir.

ESHKS, bir başlangıç ve 31 maddeden oluşmaktadır. Başlangıçta İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Birleşmiş Milletler Antlaşmasına atıfta bulunmuştur. Başlangıç kısmında, İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi ve Birleşmiş Milletler Antlaşması’na atıfta bulunulmuştur. Sözleşmenin 10., 11., 12., 13. ve 14. maddeleri, ekonomik, sosyal ve kültürel hakların en kapsamlı şekilde düzenlendiği ve özellikle çocukların ihtiyaçlarını ve onları ilgilendiren hükümleri içermektedir.⁵⁰ İnsan Hakları Bildirgesi’nin 25. ve 26. maddelerinde tanımlanan haklar, ESHKS’nin 10., 12. ve 13. maddelerinde detaylandırılmıştır.⁵¹

ESHKS’nin 10. Maddesi’nin 1. Paragrafı, toplumun doğal ve temel birimi olan aileye, özellikle aile kurumunun kurulması ve aileye bağımlı çocukların bakım ve eğitiminden sorumlu oldukları sürece, en geniş koruma ve destek sağlama yükümlülüğünü taraf devletlere yüklemektedir. Bu paragraf aynı zamanda özgür iradeyle evlenme hakkını da güvence altına almaktadır.

Maddenin 2. Paragrafı, doğum öncesi ve sonrası dönemlerde anneler için özel koruma tedbirlerini içermektedir. İlgili maddenin 3. Paragraf ise çocukların ve gençlerin sosyal hakları ile ilgili ifadelere yer vermektedir. Çocukların ve gençlerin sosyal haklarıyla ilgili ifadeler içerir. Bu çerçevede, herhangi bir ayrımcılık olmadan tüm çocuklar ve gençlerin özel koruma ve yardım önlemlerinden yararlanmalarının sağlanması gerektiği vurgulanmaktadır. Aynı zamanda, çocuk işçiliği konusunda da hassasiyet gösterilerek, çocukların adil çalışma koşullarına ve yeterli yaşam standardına sahip

⁴⁹ Ertan, **a.g.e.**, s. 36.

⁵⁰ Venkateswara Rao, **a.g.e.**, s. 41.

⁵¹ **A.e.**, s. 41.

olmalarının sağlanması gerektiği belirtilmektedir. Bu bağlamda, çocukların ekonomik ve sosyal sömürden korunması, onların ahlaki değerlerine ya da sağlıklarına zararlı olabilecek, hayatlarını tehlikeye sokabilecek ya da normal gelişmelerini önleyecek işlerde çalıştırılmaları yasalarla ceza yaptırımına bağlanmasını gerektiği vurgulanmaktadır. Buna ek olarak, devletler, belirli bir yaş sınırının altında ücretli çocuk emeği kullanımını yasayla engelleyerek ve bu tür ihlalleri cezalandırarak çocukların korunmasını sağlamayı taahhüt ederler.

Çocukları yakından ilgilendiren önemli bir diğer husus ESKHS'nin 12. Maddesinde yer alan sağlık hakkıdır. Bireyin onurlu bir hayat sürdürebilmesi için bir ön koşul niteliğinde olan sağlık hakkı İHEB başta olmak üzere birçok uluslararası belgede düzenlenmiştir. ESHKS'nin 12. Maddesi, uluslararası insan hakları hukukunda sağlık hakkının en kapsamlı şekilde düzenlendiği hükümlerden biridir. Söz konusu madde, sağlık hakkını evrensel bir şekilde tanımlayarak, bireylerin bedensel ve ruhsal sağlıklarını en yüksek düzeyde koruma hakkını güvence altına almaktadır.

İlgili maddenin 2. Paragrafta taraf Devletlerin bu hakkın tam anlamıyla uygulanabilmesi için alması gereken tedbirleri sınırlandırıcı olmayacak şekilde örneklerle desteklenmiştir. Özellikle, ölü doğum ve bebek ölümlerinin oranlarının azaltılması, çocukların sağlıklı bir şekilde gelişmelerinin sağlanması, çevre ve endüstriyel temyizliğin korunması, salgın, yöresel ve mesleki ve diğer hastalıkların önlenmesi ve tedavi ile kontrolünün sağlanması, tıbbi hizmetlere erişim konuları bu fıkranın kapsamındadır.

Ayrıca, ESHSK'nin 14 no'lu Genel Yorumu'na göre diğer insan haklarının gerçekleşmesi ile yakından ilgili olan sağlık hakkı, sadece yeterli sağlık hizmetleri ile sınırlı değildir; aynı zamanda güvenli ve içilebilir suya, sağlıklı gıdaya, beslenmeye erişim, konuta ve sağlıklı yaşam koşullarına, temyizlik ve çevresel koşullara, cinsel sağlık ve üreme sağlığına ilişkin eğitim ve bilgiye erişim gibi diğer insan haklarının gerçekleşmesi ile yakından ilişkilendirilir şekilde geniş yorumlanmaktadır.⁵² Öte yandan,

⁵² United Nations, **Legislative History of the Convention on the Rights of the Child**, a.g.e., s. 240.

sağlık hakkının gerçekleşmesi, her ülkedeki koşullara dayanan temel unsurları içermektedir. Bu unsurlar arasında yeterli sağlık hizmetlerinin ve programların mevcudiyeti, sağlıkla ilgili olanakların, hizmetlerin fiziksel, ekonomik ve bilgisel açıdan herkes için ayrımcılık yapmadan erişilebilir olması, sağlık hizmetlerinin tıbbi etik kurallarına saygı göstermesi ve kültürel olarak uygun olması önemlidir.

ESKHS’de tanınan ve doğrudan çocukları ilgilendiren bir diğer hak, eğitim hakkıdır. Eğitim, hem başlı başına ayrı bir insan hakkı olarak hem de diğer insan haklarının gerçekleşmesinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilmektedir. İnsan Hakları Komitesi’nin çalışmalarına göre, çocuklara eğitim yoksun kalmaları, çocukların birçok insan hakkının ihlaline maruz kalmasına yol açmaktadır.

Eğitim hakkı ile ilgili hükümler, ESKHS’nin 13. ve 14. Maddelerinde düzenlenmektedir. Sözleşmenin 13. maddesi, uluslararası insan hakları hukuku çerçevesinde en kapsamlı eğitim hakkını düzenleyen hükümdür ve aynı zamanda sözleşmenin en uzun maddesidir.⁵³ Bu madde, çocukların eğitim hakkının korunması ve geliştirilmesi için ulusal düzeyde alınması gereken önlemleri belirtmektedir. Bu çerçevede, herkesin eğitim hakkına sahip olduğunu belirlenmekle birlikte çocukların eğitim hakkına özel bir vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda, eğitim hakkının tüm bireyler için eşit ve evrensel bir hak olduğunu açıkça ifade etmekte ve herkesin eğitim imkanlarından adil bir şekilde yararlanabilmesi için eşitlikçi bir dağılımın sağlanması gerektiğini vurgulamaktadır.

ESKHS’nin 13. maddesinin 2. paragrafında, devletlerin çocukların eğitim hakkını sağlama, koruma ve geliştirme yükümlülüğü ayrıntılı bir şekilde açıklanmıştır. Bu çerçevede, sözleşme taraf devletlerinin çocukların eğitime erişimini güvence altına almak için alması gereken önlemler detaylandırılmıştır. Bu fıkra kapsamına, ilköğretimin “zorunlu” ve “parasızdır” olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu hükmün amacı, ebeveynlerin, vasilerin veya devletin çocuğun ilkokula başlaması konusunda keyfi bir

⁵³ A.e., s. 215.

karar vermesini önlemektir. Ayrıca, ilköğretimin çocuklar, ebeveynler veya vasiler için herhangi bir mali yük getirmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Böylece ilgili harç ve masrafların ortadan kaldırılması hedeflenmektedir.⁵⁴

Sözleşmenin 14. maddesi, ilköğretime yönelik eylem planları düzenleme yükümlülüğünü devletlere açıkça dile getirmektedir. Bu çerçevede, eylem planlarının hazırlanması ve uygulanmasıyla ilgili olarak Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), BM Kalkınma Programı (UNDP), BM Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF), Uluslararası Para Fonu (IMF) gibi ilgili uluslararası kuruluşlardan yardım talep etme konusunda cesaretlendirilmektedir.

C. Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi (1966)

Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (MSHS)⁵⁵, BM Genel Kurulu tarafından 16 Aralık 1966 tarihinde 2200 A (XXI) sayılı kararla kabul edilmiş ve 19 Aralık 1966 tarihinde imzaya açılmıştır. Sözleşme, onay süreçlerinin tamamlanmasını takiben, 10 yıllık bir gecikmeyle 23 Mart 1976 yürürlüğe girmiştir. Bu sözleşme, medeni ve siyasal haklar olarak anılan bir dizi insan hakkını güvence altına almaktadır. MSHS’nde düzenlenen çoğu hak, daha önce Uluslararası İnsan Hakları Bildirgesi’nde (İHEB) yer alan medeni ve siyasi hakların genişletilmiş halidir. Bununla birlikte, sözleşme kendine özgü bir haklar listesi sunarak medeni ve siyasal alanlardaki hakları daha ayrıntılı bir şekilde düzenlemektedir. Devletler, bu hakları korumak ve teşvik etmek amacıyla çeşitli yükümlülükler üstlenmektedirler. Ayrıca, sözleşmenin denetim organı olan İnsan Hakları Komitesi, bu hakları güvence altına almak ve taraf devletlerin uygulamalarını izlemek amacıyla 28. madde kapsamında kurulmuştur.

⁵⁴ A.e., s. 201.

⁵⁵ Kişisel ve Siyasal Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi’nin tam metni için bkz. (Çevrimiçi) <https://insanhaklarimerkezi.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/MedeniVeSiyasiHaklaraIliskinSozlesme.pdf>.

Sözleşmenin düzenlediği haklar ve koruma mekanizması, daha sonradan eklenen protokollerle güçlendirilmiştir.

Uluslararası İnsan Hakları Belgesi olan Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, çocuklar için de geçerlidir. Bu sözleşme, insan haklarının evrensel olduğunu vurgulayarak herkesin bu haklardan eşit olarak yararlanması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, sözleşme hükümleri çocukların medeni ve siyasi haklarını da güvence altına almaktadır. MSHS, bir başlangıç, altı bölüm ve 53 maddeden oluşmaktadır. Sözleşme, başlangıç kısmında Uluslararası İnsan Hakları Bildirgesi'ne atıfta bulunarak, bütün insanların doğuştan sahip oldukları insanlık onuru, eşit ve vazgeçilmez haklarını güvence altına almaktadır. Ayrıca, devletlerin insan haklarına ve özgürlüklerine saygı gösterme ve bu haklara ve özgürlüklere uygun davranma yükümlülüğünü hatırlatmaktadır.

Söz konusu Sözleşme'de herhangi bir çocuk tanımı yapmamış ve bu konudaki belirleme yetkisini taraf devletlerin kendi sosyal ve kültürel şartlarına bırakılmıştır. Ancak bu duruma rağmen, Komite “yaş sınırının makul olmayacak derecede düşük tutulmaması gerektiğini” vurgulamakta ve taraf devletlerin 18 yaş altındaki bireylere yönelik sorumluluklarının devam ettiğini özellikle ifade etmektedir. Bu bağlamda, Komite dolaylı olarak, 18 yaş altındaki her bireyin çocuk olarak kabul edilmesi gerektiği düşüncesini ortaya koymaktadır.⁵⁶

Çocuklarla ilgili hükümler MSHS ve BMÇHS arasında benzer şekilde düzenlenmiştir. Özellikle çocuklar için öngörülen maddeleri kısaca ele aldığımızda, ilk sırada yaşam hakkı başlığı altında düzenlenen 6. madde ve bu maddeye bağlı olarak 5. fıkrada yer alan hüküm dikkat çekmektedir. Bu hüküme göre, on sekiz yaşından küçük kişilere işledikleri suçlar nedeniyle ölüm cezası uygulanamaz. Benzer bir hüküm BMÇHS'nin 37/1 maddesinde de yer almaktadır.

⁵⁶ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, **a.g.e.**, s. 38.

Sözleşmenin 10. Maddesi, yasal olarak özgürlüğünden yoksun bırakılan çocuklar için önem arz etmektedir. Bu maddeye göre, özgürlüğü kısıtlanan herkes insanî muamele ve insanlık onuruna saygı gösterme hakkına sahiptir. Özellikle 2. fıkroda, çocuklar açısından özel bir vurgu yapılmakta olup küçük sanıkların yetişkinlerden ayrı tutulması ve en kısa sürede yargısal makamların önüne çıkarılmaları gerektiği belirtilmektedir. 3. fıkroda ise, mahkûm çocukların yaş ve hukuki statülerine uygun bir muamele görmeleri gerektiği vurgulanmakta, ayrıca bu çocukların iyileştirilmesi ve topluma yeniden kazandırılmaları için gerekli imkânların sağlanması gerektiği ifade edilmektedir. Bu hükümler, çocukların hukuki süreçlerinde adaletin ve insan haklarının korunmasını sağlamak için önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Sözleşmenin 14. Maddesi, adaletin sağlanması ve adil yargılanma hakkının korunması açısından büyük önem taşır. Bu madde, herkesin mahkemeler ve yargı yerleri önünde eşitliğine vurgu yapmaktadır. Bir ceza veya hukuk davasında verilen hüküm, gençlerin menfaati, aile anlaşmazlıkları veya çocuğun velayetiyle ilgili davalarda aksi gerektirmedikçe alenen tefhim edilir. Aynı maddenin 4. fıkrasında, küçüklerin yargılanmasında onların yaşlarını ve rehabilitasyonlarını göz önünde bulunduracak bir yargılama usulü izlenilmesi gerektiğini belirtmektedir.

Sözleşmenin 18. maddesinde düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkı düzenlenmiştir. Söz konusu maddenin 4. fıkrasında sözleşmeye taraf devletlerin anne-babaların veya mümkünse vasilerin kendi inançlarına uygun biçimde çocuklarına din ve ahlak eğitimi verme özgürlüğüne saygı taahhüdü bulunmaktadır. Bu sayede çocuklar, ailelerinin dini ve ahlaki değerlerine uygun bir eğitim alabilmesi sağlanmıştır. Bu düzenleme, benzer şekilde Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin (BMÇHS) 14/2 maddesinde de yer almaktadır.

MSHS'nin Ailenin Korunması başlıklı 23. maddesinin 4. fıkrası, çocuklarla ilgili özel bir düzenleme içermektedir. Bu hükümde, boşanma durumunda çocukların korunması için gerekli tedbirlerin alınması öngörülmüştür.

Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'nin 24. maddesi, çocuk haklarına özgü olarak düzenlenmiş ve belirli haklar tanımlamıştır. Ancak Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi'nin yorumlarına göre, çocuklara tanınan haklar yalnızca 24. maddeyle sınırlı değildir; aksine, sözleşmede yer alan tüm haklardan eşit şekilde yararlanma hakları vurgulanmaktadır. Ayrıca, çocukların özel ihtiyaçları da göz önünde bulundurularak, Sözleşme bazı maddelerinde çocukların yetişkinlere göre daha fazla koruma sağlamak amacıyla devletlere çocukların medeni ve siyasi haklarının korunması ve teşvik edilmesi için önemli yükümlülükler yüklemektedir. Komite'ye göre, alınan tedbirler öncelikle çocukların Sözleşme'de belirtilen diğer haklardan tam anlamıyla yararlanabilmesini sağlamak için olmalıdır; bunun yanı sıra ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda da tedbirler alınmalıdır. Özel koruma tedbirlerine sahip olma hakkı, her çocuğun statüsünden kaynaklı olarak doğal bir hakkıdır.⁵⁷

İlgili maddenin 1. fıkrasına göre, "Her çocuğun ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal veya toplumsal köken, mülkiyet, doğum gibi bir ayrımcılığa tabi tutulmaksızın, ailesi içinde yasadışı toplum ve devlet tarafından, bir küçük olarak statüsünün gerektirdiği koruma tedbirlerine hakkı vardır." Bu maddeye göre, taraf devletlerin, herkesin Sözleşme ile korunan haklardan eşit şekilde yararlanabilmesi için gerekli tedbirleri almasının yanı sıra çocukların korunması için özel tedbirler de alması gerekmektedir.⁵⁸

Çocuklara sağlanacak koruma bağlamında, 2. fıkrada tüm çocuklar için nüfus kaydı ve isim hakkı düzenlenmiştir. Maddeye göre, her çocuk doğduğunda derhal nüfusa kaydedilir ve kendisine bir isim verilir. Komite bu hükmü özel koruma tedbirleri bağlamında yakından yorumlamalı ve ayrıca bu hüküm, çocuğun hukuki kişiliğinin kabulünü yaygınlaştırmayı hedeflemektedir. Bu hak özellikle evlilik dışında doğan çocuklar için son derece önemlidir. Bu hüküm, çocukların kaçırılma, satılma gibi çocuk

⁵⁷ United Nations, **Legislative History of the Convention on the Rights of the Child**, a.g.e., s. 38.

⁵⁸ A.e., s. 37.

ticareti faaliyetleri veya Sözleşme’de tanınan diğer haklardan yararlanmalarını engelleyecek ve bu tür kötü muamelelerin sayısını azaltacaktır.⁵⁹

Madde’nin 3. paragrafında her çocuğun bir vatandaşlık kazanma hakkı olduğu belirtilmektedir. Bu hükmün amacı, çocuğun doğumundan itibaren bir devletin vatandaşı olma hakkını güvence altına alarak, çocuğun vatansız kalmasını önlemek ve toplum ve devlet tarafından yeterli şekilde korunamamasının önüne geçmektir. Dolayısıyla, her çocuk için vatandaşlık hakkı sağlamak için gerekli tedbirler alınmalıdır. Bu bağlamda, herhangi bir ayrımcılığın söz konusu olmaması gerekmektedir.

Son olarak söyleyebiliriz ki, MSHS’inde çocuklara özgü detaylı düzenleme bulunmasa da çocuk hakları açısından büyük öneme haiz bir uluslararası insan hakları belgesidir. Bu sözleşmede yer alan bazı maddeler daha sonra onaylanan ÇHS’nde düzenlenmiştir. Örneğin MSHS’nin işkence yasağını düzenleyen 7. Maddesi ile özgürlük ve güvenlik hakkını düzenleyen 9. Madde, BMÇHS m. 37’de çocuklar için tekrarlanmıştır. Benzer şekilde, MSHS’nin 9. Maddesinin 1. Fıkrasında hiç kimsenin keyfi olarak gözüaltına alınamayacağı ve tutulamayacağı hükmü, BMÇHS m. 37/2’de çocuklar için aynı şekilde düzenlenmiştir. MSHS’nin 22. Maddesi’nde düzenlenen örgütlenme özgürlüğü, BMÇHS’nin 15. Maddesi’nde düzenlenen çocukların dernek kurma ve barışçıl toplanma hakkı ile paraleldir.

VI. Çocuk Haklarına Özgü İnsan Hakları Belgeler

Günümüzde çocuk haklarının tanınması, korunması ve geliştirilmesi iç hukuklarını aşarak uluslararası bir boyut kazanmıştır. Uluslararası hukuk çerçevesinde, çocuk haklarının tanınması, gelişmesi ve korunması ilk olarak uluslararası bildirgeler ve sözleşmelerle aracılığıyla gerçekleşmiştir. Ancak, çocukların özel olarak korunması gerekliliği göz önünde bulundurulduğunda, genel insan hakları sözleşmelerindeki koruma mekanizmalarının yeterli olmayabileceği anlaşılmıştır. Bu nedenle, insan haklarıyla

⁵⁹ A.e., s. 39.

bağlantısı olan tüm hakların çocuklara da tanınmasına ek olarak, çocuk haklarının özel olarak belirlenmesi ve güvence altına alınması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Böylece, tarih boyunca birçok hak ve özgürlükten mahrum bırakılan ve bazı durumlarda ağır baskılara maruz kalan çocuklar için özel düzenlemelerin yapılması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Uluslararası alanda çocuk haklarına özgülenmiş üç önemli belge bulunmaktadır. Bu belgeler, 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, 1959 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi ve rekor sayıda ülkenin imzasına sahip 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'dir.⁶⁰ Bu belgeler, çocuk haklarının uluslararası düzeyde tanınması ve korunması için temel taşları oluşturmuştur. Çalışmanın devamında, bu belgeler detaylı bir şekilde ele alınacak ve analiz edilecektir.

A. Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi (1924)

1. Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi Hakkında Genel Bilgiler

Birinci Dünya Savaşı'ndan en çok etkilenen ve hasar gören kesimin çocuklar olduğu tespit edilmiştir. İngiliz sosyal reformcusu Eglantyne Jebb, Savaşı'nın dehşetine tanık olduktan sonra çocukların özel korumaya ihtiyacı olduğunu fark etmiştir. Bu bağlamda, savaşın sona ermesi ve çocukların maruz kaldığı korkunç acıların sonlandırılması ve çocukların daha özenli korunması amacıyla 1919 yılında Londra'da "Çocukları Kurtarın" çağrısında bulunmuştur. Jebb ve kız kardeşi Dorothy'nin bu yöndeki çabaları, gereken ilgiyi görmüş ve nihayet 1920'de Cenevre'de "Uluslararası Çocuklara Yardım Birliği: Save the Children International Union" adlı özel bir örgütün kurulmasına öncülük etmiştir. Çocukların yaşadığı mağduriyetlerin giderilmesi ve haklarının korunması amacıyla kurulan bu örgüt, çocukların gereksinimlerine hizmet etmeye ve haklarını güvence altına almaya adanmış ilk küresel örgüttür.⁶¹

⁶⁰ Geraldine Van Bueren, **The International Law on the Right of the Child**, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1995, p. 6.

⁶¹ "About Save the Children", **Save the Children**, (Çevrimiçi) <https://www.savethechildren.org/us/about-us>, 10 Ocak 2022.

Bu örgütün elde ettiği başarılarla birlikte, bütünleştirici ve birleştirici bir yasal çerçevenin eksikliği fark edilmiştir.⁶² Bu eksikliği giderilmesi için örgüt, 1923 yılında “Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi”ni hazırlamıştır.⁶³ Nihayet, Eglantyne Jebb tarafından hazırlanan bu bildirge, neredeyse hiçbir değişiklik yapılmadan BM’nin öncüsü olan Milletler Cemiyeti tarafından kabul edilmiş ve günümüz BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin ilham kaynağı olmuştur. Sivil toplum kuruluşlarının çabaları, Milletler Cemiyeti’nin Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi’ni kabul etmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Uluslararası düzeyde, çocuk haklarına ilişkin yasal standartları benimseyen ilk evrensel düzenleme, 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi ile gerçekleşmiştir. Savaş sonrası çocukların daha etkin bir şekilde korunması ihtiyacından hareketle hazırlanan bu bildirge, 26 Eylül 1924’te Milletler Cemiyeti Genel Kurulu’nda kabul edilmiştir. Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, diğer adıyla Çocuk Hakları Bildirgesi, I. Dünya Savaşı’nın çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerini hafifletmeyi ve bu yıkıcı sonuçlarından etkilenen çocukları korumayı amaçlamıştır. Bildirge, çocuklara özel hakları ve toplumun çocuklara yönelik yükümlülüklerini belirtmektedir. Ancak, bu bildirgenin bağlayıcı olmamakla birlikte, daha çok rehber niteliğindeki ilkeleri içermekte olup devletlere birer tavsiye olarak sunulmaktadır.

2. Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi’nde Çocuklara Tanınan Haklar

Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, bir önsöz ve beş maddeden oluşmakta ve çocukların korunması üzerine odaklanmaktadır.⁶⁴ Söz konusu Bildirge, çocuğun gelişmesi, korunması, beslenmesi, bakımı ve tedavisi, eğitilmesi, her türlü istismardan

⁶² Roldan Jimeno, “The Birth of Children’s Rights Between the First and Second World Wars: The Historical Events Leading Up to the Convention”, *Miscellanea Historico-Iuridica*, Vol. 19, No: 1, 2020, p. 148.

⁶³ Lara Blozman, “The Advent of Child Rights on the International Scene and the Role of the Save the Children International Union 1920-45”, *Refugee Survey Quarterly*, Vol. 27, No: 4, 2008, p. 26.

⁶⁴ Vandenhoe, v.d., a.g.e., s. 2.

korunması ilkelerini içermektedir. Özellikle, felaket ve açlık gibi acil durmalarında çocukların öncelikli olarak korunmasına vurgu yapmaktadır. Bildirge, çocukların kardeşlik ve barış ruhu içinde yetiştirilmesini sağlamayı amaçlamaktadır.

1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesinin önsöz kısmında, tüm ulusların erkek ve kadınlarının, herhangi bir ırk, uyrukluk ve din ayrımı gözetmeksizin, insanlığın haiz olduğu en iyi şeyi çocuğa vermekle yükümlü olduklarını kabul ettikleri ifade edilmektedir. Bu durumda, çocukların korunmasında, sadece devletler değil, tüm ulusların erkek ve kadınlarının de sorumlulukları bulunmaktadır. Bildirge, çocuğun toplum içinde korunması ve geliştirilmesini hedeflemektedir. Çocuklar bu bildirgede, bir hak öznesi olarak değil; yetişkinler tarafından korunması gereken bir varlık olarak değerlendirilmektedir. Metinde, çocukların kişisel ve siyasi haklarından ziyade, ekonomik ve sosyal haklarına odaklanılmıştır.

Bildiri'nin 1. maddesi, çocukların fiziksel ve ruhsal olarak doğal biçimde gelişmeleri için gerekli imkanların sağlanmasını öngörmektedir. 2. maddede, aç çocukların beslenmesi, hasta çocukların tedavi edilmesi, zihinsel engelli olan çocukların eğitilmesi, terk edilmiş çocukların korunması, yoldan çıkmış çocukların doğru yola getirilmesi gerektiğine vurgu yapılmaktadır. Söz konusu Bildiri'nin 3. maddesi'nde, herhangi bir felaket anında ve acil yardım gerektiren durumlarda önceliğin çocuklara verilmesi gerektiği belirtilmektedir. Aynı şekilde, madde 4, koruyucu bir yaklaşım benimseyerek çocukların her türlü istismardan korunmalarına vurgu yapmaktadır. madde 5'te ise, çocukların yeteneklerini hemcinslerinin hizmetine adayacak bir ruh ve düşünce içinde yetiştirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Başka bir deyişle, çocukların kardeşlik duyguları içinde eğitilmeleri gerektiği vurgulanmaktadır.

3. Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nin Değerlendirilmesi

Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, uluslararası alanda çocukların korunmasına yönelik oluşturulan ilk belge niteliğindedir. Bildirge, ulusların çocuklar üzerindeki

sorumluluklarını edebi bir üslupla ifade etmektedir. Söz konusu bildirge temelde temenni niteliğindeki ifadelerin yer aldığı bir uluslararası belge niteliğindedir.⁶⁵ Dolayısıyla, bildirge herhangi bir hukuki bağlayıcılık taşımamaktadır ve devletler üzerinde zorunlu bir yükümlülük yaratmamaktadır. 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, başlıca koruma ve yardım odaklı bir yaklaşım benimsemiştir.⁶⁶ Bu bildirge, çocukların temel ihtiyaçlarını beş ana başlık altında özetleyerek çocuklara özel haklar ve bu hakların sağlanmasına yönelik yetişkinlerin yükümlülükle belirtmektedir.⁶⁷

Bildirgenin önsözünde, “bütün ulusların erkek ve kadınlarına” atıfta bulunarak çocukların korunmasına ilişkin sorumluluğun topluma ait olduğunu vurgulanmaktadır. Ancak, bildirmede çocuklar, henüz kendi haklarının sahibi olan bireyler olarak değil, yetişkinler tarafından korunması gereken birer nesne olarak görülmektedir.⁶⁸ Bu durum, çocukların özellikle belirli hakların sahibi bireyler olarak değil, aksine yetişkinlerin yükümlülüklerinin muhatabı olarak kabul edildiğini işaret etmektedir. Dolayısıyla, çocuklar, belirli hakların sahipleri olarak değil, daha çok refahın alıcıları olarak görülmektedir.⁶⁹

Bu bildirge, Çocuk Hakları Beyannamesi olarak adlandırılmasına rağmen, insanlığın çocuklara elinden gelenin en iyisini vermesini sağlamada kadın ve erkeklerin sahip olduğu sorumlulukları öne çıkarmaktadır. Bu belge evrensel bir nitelik taşımakla birlikte, devletlere herhangi bir yükümlülük yüklememekte ve bağlayıcı bir özellik taşımamaktadır. Esasen, bu beyanname devletlere yönelik bir tavsiye niteliği taşımakta ve herhangi bir yaptırım mekanizması içermemektedir.

⁶⁵ Müberra Algan, **Anayasa Hukukunda Çocuk Hakları**, İstanbul, Oniki Levha Yayınları, 2021, s. 263.

⁶⁶ Didla Venkateswara Rao, **Child Rights A Perspective on International and National Law**, Delhi, Manak Publications, 2004, s. 40.

⁶⁷ Jimeno, **a.g.e.**, s. 149.

⁶⁸ United Nations, **Legislative History of the Convention on the Rights of the Child**, **a.g.e.**, s. 3.

⁶⁹ Thoko Kaime, “The Foundations of Rights in the African Charter on the Rights and Welfare of the Child: A Historical and Philosophical Account”, **African Journal of Legal Studies**, Vol. 3, No:1, January 2010, p. 122.

Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, Çocuğun korunma haklarını temel alan bir koruyucu yaklaşımla hazırlanmıştır. Özellikle, belgenin ekonomik ve sosyal haklara öncelik vermesi, çocukların korunması perspektifini öne çıkarmaktadır.⁷⁰ Bu bağlamda, ekonomik, sosyal, kültürel haklar çocuklar bakımından daha önce ortaya çıkmıştır. “Çocuk Hakları Bildirgesi” adını taşımasına rağmen, bu belge aslında çocuğun haklarından ziyade çocuğun gelişmesine, korunmasına ve refahının gerçekleşmesine odaklanan bazı ilkeleri içeren bir metin olarak nitelendirilebilir. Bildirgenin çocuğun haklarının gerçekleşmesine dair önemli bir katkısı ise, çocuğun refahının sağlanması ile çocuğun haklarının tanınması arasındaki ilişkiyi açıkça ortaya koymasındır.

Hiç kokusuz, Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi çok kapsamlı olmamakla birlikte çocuk haklarına özgülülmüş ve çocukların korunması yönünde bazı temel ilkeleri benimsemiş olması bakımından önemlidir. Bununla birlikte, bildirge, çocuk haklarını doğrudan düzenleyen ilk evrensel temel belge olması niteliğini taşıması bakımından büyük bir önemi haizdir. Ayrıca, bu Bildirge, çocuk hakları alanında hazırlanan sonraki belgeler ve sözleşmeler için bir referans niteliği taşımakta ve çocuk haklarının savunulması konusunda önemli bir ilerleme sağlamaktadır.

II. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla, çocuk hakları alanındaki çalışmalar kesintiye uğramış ve Çocuk Hakları Bildirgesi'nin herhangi bir uygulanma alanı kalmamıştır.⁷¹ Ancak, II. Dünya Savaşı sonrasında Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla birlikte, çocuk hakları alanındaki çalışmalar yeniden başlamıştır.

⁷⁰ Algan, **a.g.e.**, s. 264.

⁷¹ Etem Çalık, “İnsan Hakları Meselesinin Gelişimi ve Siyasî ve Sosyal Faktörlerle İlişkisi”, **21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum Dergisi**, C. 6, No. 16, Bahar 2017, s. 57.

B. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi (1959)

1. BM Çocuk Hakları Bildirgesi Hakkında Genel Bilgiler

II. Dünya Savaşı, I. Dünya Savaşı gibi çocuklar üzerinde derin olumsuz etkiler bırakmıştır. Bu savaş, çocukların en çok zarar gören ve felakete maruz bırakılan kesimler arasında olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Daha önce yayınlanan 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nin çocukları korumadaki yetersizliği ve çocukların kendilerine özgü ihtiyaçlarının göz önünde bulunması, yeni bir çocuk hakları belgesinin gerekliliğini ortaya koymuştur.

Birleşmiş Milletler'in kurulmasıyla, çocuk haklarının korunması görevi ve yetkisi bu örgüte devredilmiştir. Bu doğrultuda, çocukların korunmasına ilişkin konuları incelemek üzere BM organlarından biri olan Ekonomik ve Sosyal Konsey'i, Sosyal Sorunlar Meclisi'ni oluşturmuştur. Söz konusu Meclis, 3 Nisan 1950 tarihinde gerçekleştirdiği toplantı esansında Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'nin yeniden gözden geçirilmesine ve genişletilmesi kararını almıştır.⁷² Bu kapsamda, yeni bir çocuk hakları bildirisi taslağı üzerinde çalışmalar başlatılmıştır. İnsan Hakları Komisyonu ve Ekonomik ve Sosyal Haklar Meclisi, önceki tecrübelerden faydalanarak Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi'ne eklemeler yaparak bir tasarı hazırlamıştır. Sonuç olarak, üye devletlerin görüş ve önerileri ardından, BM Genel Kurulu 20 Kasım 1959 yılında, Çocuk Hakları Bildirgesi'ni XIV (1386) Sayılı Kararla ve oy birliğiyle kabul etmiştir. Bu kararla, çocuk haklarını ele alan ikinci evrensel düzenleme resmîyet kazanmıştır.

1959 tarihli Bildirge'nin görüşmeleri sırasında, Polonya Hükümeti tarafından, belgenin bir "sözleşme" şeklinde kaleme alınması gerektiği önerilmiştir. Ancak

⁷² Kurt, a.g.e., s. 105.

uluslararası toplumun çocuk hakları alanında bağlayıcı bir sözleşmeye hazır olmaması nedeniyle bu öneri kabul görmemiştir.⁷³

2. BM Çocuk Hakları Bildirgesi'nde Çocuklara Tanınan Haklar

1959 Çocuk Hakları Bildirgesi, bir başlangıç ve 10 temel ilkeden oluşmaktadır. Bu belgenin başlangıç kısmında, Birleşmiş Milletler Antlaşması'nda benimsenen ilkelere ve 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nde öne sürülen hak ve özgürlüklere atıfta bulunmaktadır. Ayrıca, 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi'ne gönderme yapılarak, çocukların bedensel ve zihinsel olarak henüz olgunlaşmamış olmaları nedeniyle özel bir gözetim ve bakıma ihtiyaç duydukları, doğumdan önce olduğu gibi doğumdan sonra da korunmaları gerektiği ifade edilmiştir.

Bildirgenin hazırlanmasının amacı, başlangıç kısmında yer almaktadır. Son paragrafta, insanlığın çocuğa en iyisini sağlamakla yükümlü olduğu bir kez daha vurgulanmakta ve çocuğun mutlu bir çocukluk geçirmesi, kendisi ve toplumun iyiliği için belirtilen hak ve özgürlüklerden yararlanması hedeflenmektedir. Bu bağlamda, bildirge, ana-babaları, tüm bireyleri, gönüllü kuruluşları, yerel yönetimleri ve hükûmetleri, belgede yer alan hakları tanımaya ve ilkelere uyum sağlamaya, çocukların haklarını gözetmek için gerekli önlemleri alma konusunda çağrıda bulunmaktadır.

1959 Çocuk Hakları Bildirgesi'nde yer alan haklar şu şekilde özetlenebilir:

Bildirgede, İnsan Hakları Bildirgesi'nin temel felsefesi ve insan haklarının en önemli ilkelerinden biri olan ayrımcılık yasağı ilkesi, ilk ilke olarak benimsenmiştir.⁷⁴

⁷³ Nigel Cantwell, "The Origins, Development and Significance of the United Nations Convention on the Rights of the Child", *The United Nations Convention on the Rights of the Child*, Ed., Sharon Detrick, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1992, p. 21.

⁷⁴ Artun Avcı, "Çocuğun İfade Özgürlüğü, Katılım Hakkı ve Medya Hukuki Boyut", *I. Türkiye Çocuk ve Media Kongresi Bildiriler Kitabı*, C. 1, Yay. Haz. Haluk Yavuzer, Mustafa Ruhi Şirin, İstanbul, Çocuk Vakfı Yayınları, Kasım 2013, s. 150.

Buna göre, tüm dünya çocuklarının kendisinin ya da ailesinin ırk, renk, cinsiyet, dil, din, siyasal, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğuş veya diğer bir statülerinden kaynaklanan herhangi bir ayırım gözetilmeksizin, bu bildirgede öne sürülen haklardan eşit bir şekilde yararlanacağı belirtilmiştir. Bildirgenin ikinci ilkesinde, çocuğun özel korumadan faydalanacağı ifade edilmiş, aynı zamanda çocuk hakların temel ilkelerinden birisini oluşturan “çocuğun yüksek yararı” ilkesine vurgu yapılmıştır. Bu doğrultuda, çocuğun, sağlıklı ve normal bir şekilde bedensel, zihinsel, ahlaki, manevi ve toplumsal olarak gelişmesine olanak sağlayacak fırsat ve kolaylıklardan yararlanması gerektiği vurgulanmıştır. Bu çerçevede, çıkarılacak yasalarda çocuğun menfaatine öncelik verilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

Üçüncü ilke, her çocuğun doğumundan itibaren bir adı ve uyruğu olması gerektiğini vurgulayarak vatandaşlık ve isim haklarına işaret etmektedir. Dördüncü ilke, çocuğun sosyal güvenlik hakkında yararlanma konusunda açıklamalar getirmekte ve çocuğun sağlıklı bir biçimde büyümesi ve gelişmesi için doğum öncesi ve sonrası dönemde kendisine ve annesine özel bakım, koruma, besleme, barınma, eğlenme ve tıbbi hizmetlerden yararlanma hakkı tanınmaktadır. Beşinci ilke ise fiziksel, zihinsel veya sosyal bakımdan özürlü çocukları ele almaktadır ve bu çocuklara karşı özen gösterilmesi, onların özel durumlarına uygun eğitim ve bakımın sağlanması gerektiğini belirtmektedir.

Altıncı ilke, çocuğun kişiliğinin tam ve uyumlu gelişmesi için sevgi ve anlayışın gereksiniminden bahsetmektedir. Bu bağlamda, çocuğun mümkün olduğu kadar ebeveynin ilgi ve gözetimi altında, huzur dolu bir ortamda ve maddi-manevi güvenlik içinde yetiştirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Özellikle küçük yaşlardaki çocukların, istisnai durumlar dışında anneden ayrılmaması gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca, ailesiz veya maddi imkânları yetersiz olan ailelerin çocuklarına özel bakımın toplumun ve kamu kurumlarının sorumluluğu olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, geniş ailelerdeki çocukların korunması için devlet veya diğer kaynaklardan yardım sağlanmasının tavsiye edilmesini de ele almaktadır.

Yedinci ilke, çocukların en azından eğitimin ilk aşamalarından ücretsiz ve zorunlu olarak yararlanma hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Bu eğitim, çocuğun genel kültürünün geliştirilmesine yönelik olup eşitlik ilkesine dayanmalıdır. Ayrıca, verilen eğitim çocuğun yeteneklerini ve sorumluluklarını geliştirmeyi ve topluma yararlı bir üye olmasını sağlamayı amaçlamalıdır. Bu ilkeye göre, çocuğun eğitiminden sorumlu olanlar için yol gösterici olan temel prensip, çocuğun yararadır. Bu sorumluluğun öncelikle ebeveynlere ait olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca, çocuğun oyun ve eğlenceyle ilgili olanaklardan tam olarak yararlanabilmesi için toplum ve kamu kurumlarının çaba göstermesi gerektiği belirtilmiştir.

Sekizinci ilke, çocuğun her koşulda korunmasına ve yardımdan yararlanmasına öncelik verilmesi gerektiğini prensip olarak belirtmektedir. Dokuzuncu ilke ise özellikle istismara atıfta bulunarak, çocukların her türlü istismar, ihmal, zulüm ve sömürüye karşı korunması ve ticaret konusu olmamaları gerektiğini vurgulamaktadır. Çocuğun uygun bir asgari yaşa kadar çalışmasını yasaklayarak, onun sağlığı, eğitimi ve gelişimini aksatabilecek bir işte çalışmasını önlemeyi amaçlamaktadır.

Son ilkeye göre, çocuğun ırk, din veya başka bir ayrımcılığı teşvik edebilecek her türlü eylem veya davranıştan korunması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, çocuğun insanlar arası dostluk, barış ve evrensel kardeşlik anlayışıyla yetiştirilmesi, güç ve yeteneklerini insanlığın hizmetine sunma bilinciyle donatılması gerektiği ifade edilmektedir.

3. BM Çocuk Hakları Bildirgesi'nin Değerlendirilmesi

20 Kasım 1959 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi, uluslararası boyutta Çocuk haklarına yönelik yapılan ikinci önemli ve bağımsız yasal belge niteliğini taşımaktadır. Bildirge, çocuk haklarının temelini insan kişiliğinin doğasında var olan “haysiyet ve değer”e dayandırmaktadır. Bildirge, insanlığın bir parçası olarak, çocukların

onurlu bir yaşama sahip olma hakkına sahip oldukları anlayışı benimsemektedir.⁷⁵ Ayrıca, çocukların yetişkinlerden farklı fiziksel, zihinsel, ahlaki, ruhsal ve toplumsal özelliklere sahip oldukları ve henüz tam anlamıyla olgunlaşmadıkları göz önünde bulundurularak, toplumda özel bir koruma gerektirdikleri kabul edilmektedir. Bildirge, çocukların “ihtiyaçları” ile “hakları” arasında bir bağlantı kurarak koruma ve geliştirme hedeflerini bir araya getirmektedir.⁷⁶ Bu bağlamda, bildirge hem çocukların korunmasını hem de gelişmesini amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, çocuk hakları alanında önemli bir değişimi yansıtmakta ve çocukların gelişimine yönelik düzenlemelerin oluşturulmasını tetiklemektedir.⁷⁷ Bu nedenle, 1959 BM Çocuk Hakları Bildirgesi, çocuk hakları açısından kuşkusuz çok önemlidir. Söz konusu bildirge, çocuk haklarının aşamalı olarak gerçekleştirilmesini hedeflemektedir.⁷⁸ Ayrıca, bildirge özellikle yetişkinlerin çocuklara karşı sorumluluklarını vurgulamaktadır.

1959 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi, 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi ile uyumlu olmakla birlikte, daha geniş kapsamlı bir metindir. Ancak, bu bildirinin ilkeleri incelendiğinde, Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi’nden farklı olarak, çocuğu koruma ihtiyacına yönelik haklarına ek olarak özel hak ve özgürlükleri tanıyarak, çocukları hak öznesi konumuna yerleştiren bir anlayışa yaklaşmaktadır.⁷⁹

Bu bağlamda, 1959 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi, çocukların yaşam koşullarını iyileştirmek, gelişimlerini sağlamak ve sağlıklı bir yaşam sürmeleri için özel fırsat ve imkanlara sahip olma hakları açısından son derece önemlidir. Bu bildirge, dünyanın ve yöneticilerin çocuklar üzerinde odaklanmalarını ve onları unutmamalarını sağlayarak çocuk hakları konusundaki farkındalığı artırmıştır.⁸⁰ Ayrıca, bildirge, çocuk hakları bakımından işlevsel hale gelmiş ve ulusal ile uluslararası düzeyde

⁷⁵ Tamar Ezer, “A Positive Right to Protection for Children”, **Yale Human Rights and Development Journal**, Vol. 7, No: 1, 2004, p. 24.

⁷⁶ A.e., s. 23.

⁷⁷ Algan, a.g.e., s. 266.

⁷⁸ Ezer, a.g.e., s. 23.

⁷⁹ Algan, a.g.e., s. 269.

⁸⁰ Kurt, a.g.e., s. 105.

geliştirilen politikaları geniş ölçüde etkilemiştir. Benzer şekilde, bu bildirge, 30 yıl sonra yine aynı günde kabul edilen 1989 tarihli BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin temelini oluşturmak üzere hazırlanan taslakta önemli bir rol oynamıştır.⁸¹

Ancak, Bildirgenin tüm bu olumlu yönlerine rağmen bazı eksiklikleri bulunmaktadır. Öncelikle, 1959 Çocuk Hakları Bildirgesi'nde, 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi gibi çocuğun tanımı yapılmaksızın çocukluk döneminin başlangıcını veya sonunu tanımlamamıştır ve bu tanımlamayı yapmak için herhangi bir kriter veya özellik sunmamıştır. Ancak, Sözleşme'nin önsözünde yer alan “çocuk, fiziksel ve zihinsel olarak olgunlaşmamış olması nedeniyle, doğumdan önce ve sonra uygun yasal koruma dahil olmak üzere özel güvencelere ve bakıma ihtiyaç duyduğu” ifadesine yer vererek çocukluk döneminin teşhisi için ip üçü vermekle yetinmiştir.

Öte yandan, bildirgenin çocukları korumak ve haklarını güvence altına almak için yeterli olmadığı aşîkârdır. Bildiride, çocuğu kişilik ve hak sahibi bir birey olarak tanımlama konusunda yetersiz kalınmış ve daha çok çocuğun korunmasına yönelerek yol gösterici ilkelere odaklanılmıştır. Bildirgede, ifade özgürlüğü, bilgiye erişim, düşünce, inanç ve din özgürlüğü gibi birçok çocuk hakkı tüm yönlerini ele alınmamış ve geniş bir kısmını göz ardı edilmiştir. Bununla birlikte, bildirgenin çocuk haklarını koruma konusundaki etkinliği çeşitli açılardan yetersiz kalmış ve aslında bu amaca yönelik bir niyeti yansıtmamıştır.⁸²

Sonuç olarak, 1959 Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi'nin çocuk haklarına yaklaşımı, Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi'nde olduğu gibi öncelikle korumacı bir perspektifte ele alınmıştır. Bu durumun temel sebebi, Dünya Savaşı'nın çocuklar üzerindeki yıkıcı etkileri olmuştur. Her iki bildirgenin de çocuk haklarına yönelik kabul

⁸¹ Güçlü, a.g.e., s. 9.

⁸² Kurt, a.g.e., s. 105.

ve düzenlemeleri, çocukların korunmasına yönelik bu gerekliliklerin etkisiyle şekillenmiştir.⁸³

Bu bildirmede, Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi gibi, üye devletler için yasal bir yükümlölük oluşturmamaktadır. Başka bir ifadeyle, bildirge, uluslararası alanda hukuki bir güvence ve bağlayıcılıktan ziyade ağırlıklı olarak bildirim niteliğinde “ahlaki bir değere” sahiptir. Uygulamada, bildirgeye olan bağlılık, devletlerin doğası ve özel koşullarına bağlıdır. Bu nedenle, Bildirge ve içerdiki ilkeler, çocuk haklarıyla ilgili emredici normların ortaya çıkmasına rehberlik eden bir kılavuz olarak nitelendirilebilir.⁸⁴ Bu bağlamda, bildirge, yaptırım veya denetim mekanizmaları olmaksızın eleştirilmiştir. Bu anlamda, bildirge, taraf devletlerin hükümetleri tarafından kabul ve imzalanmasına rağmen, hukuken bağlayıcı olmayan bazı genel ilkelerin ilanından başka bir anlam taşımamaktadır.⁸⁵ Herhangi bir hukuksal yaptırımın olmaması, bildirgeyi teorik ve işlevsiz hale getirmiştir. Ancak, bildirgenin üye devletlere yasal yükümlölük getirmemesine rağmen, onlar için ahlaki ve siyasi bir bağlılık hissi uyandırarak iç kanunlarının düzenlenmesinde bildirgenin dikkate alınmasına neden olmuştur.

Özetle, Çocuk Hakları Bildirgesi, ulaşılması gereken hedefleri belirleyen ilkelerin bir listesini sunmaktadır. Ancak, bu hedeflere ulaşma noktasında başarının tam olarak sağlandığını söylemek zordur. Bildirge, çocuk haklarının tanınmasındaki önemi ve değerine rağmen, çocukları koruyan ve haklarını güvence altına alan bir araç olarak kabul edilmemektedir. Bu nedenle, belgenin onaylanmasını takiben, bu alanda ilerlemek adına başka adımlar atılmış ve daha kapsamlı bir sözleşmenin yapılması gerektiği fark edilerek, çocuk haklarının uluslararası hukukta güvence altına alınması hedeflenmiştir.

⁸³ Algan, **a.g.e.**, s. 269.

⁸⁴ Avcı, **a.g.e.**, s. 150.

⁸⁵ İnan, **a.g.e.**, 766.

C. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (1989)

1. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi Hakkında Genel Bilgiler

Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi, çocuk hakları açısından yetersiz ve bağlayıcı olmamaları nedeniyle uluslararası düzeyde çocuk haklarının korunmasını sağlamak amacıyla daha kapsamlı bir sözleşmenin oluşturulması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Ayrıca, zamanla çocuk hakları kavramının kapsamının genişlemesi ve yeni hakların da bu çerçevede ele alınması gerekliliği göz önünde bulundurulduğunda, mevcut bildirgelerin ötesinde, daha bağlayıcı ve kapsamlı uluslararası belgelerin oluşturulması ihtiyacı ortaya çıkmıştır.⁸⁶ Bu yöndeki ilk teşebbüs, 1978 yılında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonunun 34'üncü oturumunda Polonya yetkilileri tarafından gerçekleştirilmiştir. Polonya, kapsamlı ve bağlayıcı bir sözleşme yapılması ve çocuk haklarının uluslararası hukukta güvence altına alınması önerisi sunmuştur. Bu önerinin arkasında yatan nedenlerden biri, Polonya'nın II. Dünya Savaşı sırasında en fazla çocuk ölümünün yaşandığı ülkelerden biri olmasıdır.

1979 yılı, resmi olarak "Uluslararası Çocuk Yılı" olarak ilan edilmiş ve Birleşmiş Milletler (BM) öncülüğünde 43 üye devletin temsilcilerinden oluşan bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Ancak, ülkeler arasındaki fikir ayrılıkları, dini, ideolojik ve kültürel farklılıklar ve önerilerin çeviri sırasındaki yanlış anlaşılmalara, taslak oluşturma sürecinin yavaş ilerlemesine neden olmuştur.⁸⁷ Nihayetinde, Polonya'nın önerisiyle başlayan Çocuk Hakları Sözleşmesi hazırlama süreci, yaklaşık 11 yıl sonra 20 Kasım 1989 tarihinde 1386 (XIV) 44/25 sayılı kararla BM Genel Kurulu'nda oybirliğiyle kabul edilmiştir. Böylece, çocuk hakları evrensel düzeyde ilk bütüncül ve bağlayıcı bir hukuki sözleşmeyle güvence altına alınmıştır. Sözleşme, genel kurul tarafından kabul edilmesinden çok kısa bir süre sonra 26 Ocak 1990 tarihinde imzaya açılmış ve aynı gün 61 Devlet tarafından imzalanmıştır. 196 ülkenin taraf olduğu sözleşme, kısa bir zaman diliminde en fazla

⁸⁶ Gonca Uludağ, **Çocuk Üzerine Araştırmalar**, Ankara, Astana Yayınları, 2018, s. 106.

⁸⁷ Erbay, **a.g.e.**, s. 41.

ülkenin onayladığı insan hakları belgesi özelliğini taşımaktadır. Ayrıca, sözleşme, bugüne kadar kabul edilen uluslararası sözleşmeler arasında üzerinde en yüksek mutabakat sağlanandır.⁸⁸ Bununla birlikte, sözleşme bünyesinde ekonomik, sosyal ve kültürel hakların yanı sıra medeni ve siyasi haklara da yer veren bağlayıcı ilk uluslararası çocuk hakları belgesidir. Daha sonra BM Genel Kurulu tarafından kabul edilen üç ek protokol ile Sözleşmenin sağladığı güvencenin kapsamı genişletilmiş ve etkinliği artırılmıştır.

Sözleşmenin kabul edildiği 20 Kasım, her yıl dünya çocuk günü olarak kutlanmaktadır.

2. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Yapısı ve Temel Amacı

Dünya çocuklarının “insan hakları yasası” olarak kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, tüm çocuklarının haklarını koruyan ve geliştiren temel bir uluslararası belge olarak kabul edilmektedir. Bu sözleşme, çocukların sadece medeni ve siyasal haklarını değil, aynı zamanda ekonomik, sosyal ve kültürel haklarını da ayrıntılı bir şekilde tek bir metinde ele almıştır.⁸⁹

Sözleşme, çocukların bedensel ve zihinsel açıdan tam erginliğe erişmemiş olmaları nedeniyle özel bir koruma gereksinimine sahip oldukları temel anlayışına dayanmaktadır. Bu çerçevede, sözleşmede tanımlanan haklar, çocukların bu özel statülerinin bir sonucu olarak kabul edilmiştir.⁹⁰ Daha önceki yaklaşımların aksine, sözleşme, çocukları sadece korunmaya muhtaç varlıklar olarak değil, aynı zamanda kendi düşünceleri ve sorumlulukları olan bireyler, kendi yaşamlarının aktif katılımcıları ve

⁸⁸ Serkan Ekiz, “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Kapsamında Çocuğun Katılım Hakkı”, **İzmir Barosu Dergisi**, C. 86, No: 2, Mayıs 2021, s. 200.

⁸⁹ Hayrunnisa Özdemir, Ahmet Cemal Ruhi, **Çocuk Hukuku**, Ankara, Adalet Yayınevi, 2012, s. 19

⁹⁰ Seda Akço, Bürge Akbulut, “BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesinin Hayatımıza Girmesinden Sonra Türkiye’de Çocuk Koruma Sistemi”, **Çocuk Koruma Sistemleri**, Yay. Haz. E. Tolga Dağlı, İstanbul, Çocuk Koruma Merkezlerini Destekleme Derneği, Mayıs 2016, s.7.

topluluklarının üyeleri olarak da değerlendirir.⁹¹ Sözleşme, çocukların pasif bir şekilde korunmasının ötesinde, kendi yaşamlarını etkin bir şekilde yönlendirme ve toplumsal süreçlere katılma haklarına vurgu yapmaktadır. Dolayısıyla, sözleşme, çocukların haklarını korumak ve onları aktif bir şekilde desteklemek amacıyla kapsamlı bir belge olarak tasarlanmıştır.

Sözleşme'nin öncelikli amacı, bu belgeyi imzalayan tüm devletlerin egemenliği altında yaşayan tüm çocuklara, herhangi bir ayrımcılık olmaksızın belirtilen hakların tanımlanması ve güvence altına alınmasıyla mutlu ve güvenli bir yaşam sürdürmelerini ve gelişmelerini sağlamaktır. Bu bağlamda, sözleşme, çocukları her türlü ihmal, istismar, sömürü ve kötü muameleye karşı korumak için evrensel ilke ve standartlar belirtmektedir. Özellikle, çocuğun doğum öncesi ve sonrası dönemde uygun yasal koruma sağlamak, potansiyellerini tam anlamıyla geliştirmelerine yardımcı olmak ve çocuğun yüksek yararı doğrultusunda hareket etmek, çocuğa karşı sorumluluklarını yerine getirmesi için destek sağlamak, çocuğun bulunduğu toplumun gelenek ve kültürel değerlerine saygı göstermek gibi amaçları taşımaktadır. Sözleşme, çocuk haklarının korunmasını ve çocukların yaşam koşullarının iyileştirilmesini sağlamak için uluslararası iş birliğini teşvik etmektedir.⁹²

Söz konusu Sözleşme, bir başlangıç ve 54 maddeyi içeren üç bölümden oluşmaktadır. Başlangıç bölümü, Sözleşme'nin hukuki temellerini ve genel hedeflerini açıklamaktadır. Sözleşme'nin hukuki temellerinin açıkça belirtilmesi, sözleşmenin tarihsel arka planı hakkında anlayış sağlaması açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda, Birleşmiş Milletler 'in temel ilkelerine ve İnsan Hakları Sözleşmeleri ve Bildirgelerine atıflar yapılarak Sözleşme ile olan ilişkilerini açıklanmıştır. Bu belgeler arasında Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi (1924), Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda kabul edilen Çocuk Hakları Bildirisi (1959), İnsan Hakları Beyannamesi (1948), Medeni

⁹¹ Birgül Güler, "Televizyon Yayınlarında Çocuk ve Çocuk Sorununun İşleniş: TRT'de Çocuk Temeli Yayınların Analizi", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Konya, 2009, s. 25.

⁹² Kashifa Abrahams, Taseem Matthews, **Promoting Children's Right In Sought Africa: A Handbook for Members od Parliment**, Ed., Joy Watson, Cap Town, Parliament of the Republic of South Africa and UNICEF, 2011, p. 24.

ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi (özellikle 23. ve 24. maddeleri), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (özellikle 10. maddesi) bulunmaktadır.

Bu çerçevede, Sözleşme aileyi, toplumun temel birimi olarak kabul eder ve tüm üyelerin, özellikle çocukların gelişimi ve esenliği için doğal bir ortam sağlayan bir platform olarak görmektedir.⁹³ Ayrıca, Başlangıç bölümünde, “Çocuğun kişiliğinin tam ve uyumlu olarak gelişebilmesi için mutluluk, sevgi ve anlayış atmosferindeki bir aile ortamında yetişme hakkı” temel bir ilke olarak kabul edilmiştir. Bu bağlamda, sorumlulukların öncelikle aileye ait olduğu ve daha sonra devletin de aileye yardım etme yükümlülüğünün vurgulandığı ifade edilmiştir.

Sözleşme’nin önsözünde, hukuki göndermeler ötesinde vurgulanan bir diğer önemli nokta, çocuğa özel ilgi gösterme gerekliliğidir. Bu gereklilik, Çocuk Hakları Bildirisi’nde belirtildiği gibi, tüm çocukların bedensel ve zihinsel bakımdan tam yetişkinliğe erişmemiş olmaları nedeniyle doğum öncesinde ve doğum sonrası süreçlerde uygun yasal koruma ve özel güvenceye ihtiyaç duydukları vurgulanmıştır. Esasında bu ifadeler, hala geleneksel koruyucu yaklaşımın etkilerinin olduğunun net belirtileri olarak görülebilir.⁹⁴

Çocuğun toplum içinde bireysel bir yaşam sürdürebilmesi için hazırlanmasının ve barış, değerler, hoşgörü, özgürlük, eşitlik ve dayanışma ruhuyla yetiştirilmesinin gerekliliği, başlangıç bölümünde vurgulanmıştır.⁹⁵ Ayrıca, sözleşme, evrenselliği öne çıkararak, çocuk haklarını korumanın ve geliştirmenin küresel bir sorumluluk olduğunu belirterek başlangıç bölümünde çocuk haklarının korunmasını sağlamak ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi için ülkeler arasında uluslararası iş birliğinin taşıdığı öneme vurgu yapmaktadır. Sözleşme’nin başlangıcında, taraf devletlerin çocuğun korunması ve

⁹³ Alistair MacDonald QC, **The Rights of the Child: Law and Practice**, United Kingdom, Family Law Publishing, March 2011, p. 31.

⁹⁴ Kösesoy, **a.g.e.**, s. 79.

⁹⁵ ÇHS Giriş Paragraf.

uyumlu gelişimi bakımından her toplumun kendine özgü gelenekleri ve kültürel değerler taşıdığı önem de göz önünde bulundurulmuştur.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin içeriğine baktığımızda, her bir maddenin belirli bir hakkı veya yükümlülüğü açıkça belirttiği görülmektedir. Bu sözleşme, çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesi için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Başlangıcı takip eden birinci bölüm 1-41 maddeleri, ikinci bölüm 42-45 maddeleri ve üçüncü bölümde 46-54 maddeler aralığını kapsamaktadır. Sözleşmenin maddi hükümlerini içeren ve 41 madden oluşan birinci bölüm, sözleşmenin en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Bu bölümde, çocuğun tanımı sunularak çocuklara tanınan çeşitli haklar ve bunların gerçekleştirilmesi için taraf devletlere düşen yükümlülükler ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir.⁹⁶ Sözleşmede, sivil, politik, ekonomik, sosyal ve kültürel haklar birbirine bağlı ve ayrılmaz bir bütün olarak ele alınmaktadır.⁹⁷

Birinci bölümün önemini vurgulayan temel nedenlerden biri, çocuk tanımının açıkça yapılmış olmasıdır. Sözleşmenin 1. maddesi çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, 18 yaşına kadar her insanı çocuk olarak kabul etmektedir. Birinci bölümü önemli kılan diğer nedenlerden biri, sözleşmenin dayandığı temel ilkeler olarak tanımlanan “ayrımcılık yapmama ve eşitlik hakkı” (madde 2), “çocuğun yüksek yararı” (madde 3), “yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkı” (madde 6) ve katılım ilkesi olarak da adlandırılan “çocuğun görüşlerine saygı,” (madde 12) bu bölümde yer almasıdır. Bu ilkeler, sözleşmenin ve çocuk haklarının güvence altına alınması ve korunmasının temel taşlarını oluşturan prensipleri yansıtmaktadır.

Sözleşme'nin 42 ile 45 maddeler aralığını kapsayan ikinci bölümde, sözleşme de belirlenen ilke ve hükümlerin bilinirliğinin yetişkinler ve çocuklar arasında öğretilmesi ve artırılması yükümlülüğünü getirmiştir. Bu bölümde, taraf devletlerin üstlendikleri yükümlülüklerini yerine getirme süreçlerinin incelenmesi ve sözleşmenin denetim organı

⁹⁶ Vandenhoe v.d., a.g.e., s. 7.

⁹⁷ MacDonald QC, a.g.e., s. 31.

olan Çocuk Hakları Komitesi'nin kuruluşu ve görevlerine yer verilmektedir.⁹⁸ Ayrıca, bu bölümde taraf devletlerin raporlama yükümlülükleri ve Çocuk Hakları Komitesi'nin Sözleşme'nin uygulanmasını izleme ve teşvik etme rolü gibi önemli prosedürler de detaylandırılmaktadır.

Sözleşmenin tamamlayıcı niteliğindeki üçüncü ve son bölüm ise 9 maddeden oluşmaktadır. Bu bölümde, Sözleşmenin imzalanması, onaylanması ve yürütmesine ilişkin süreç ve prosedürleri ele alınmaktadır.

3. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Hukuki Niteliği

Çocukların “Magna Carta”sı veya “Çocukların İnsan Hakları Yasası” olarak adlandırılan 1989 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukların haklarını ayrıntılı bir biçimde düzenleyen ilk evrensel belge niteliğindedir.⁹⁹ Söz konusu sözleşme, Çocuk haklarının anayasası niteliğinde olmakla birlikte çocuk hukukunun dayanağı olarak da kabul edilmektedir.

Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin önemli kılan birincil özelliği, hukuksal anlamda çocuğu bir hak öznesi ve hak sahibi olarak değerlendirmesidir. Dolayısıyla, Sözleşme, çocukluğun yetişkinlikten ayrı bir kategori olduğunu ve 18 yaşına kadar sürdüğünü benimsemektedir.¹⁰⁰ Sözleşme’ye göre, çocuklar, ebeveynlerine ait olan veya onların tasarrufu altında bulunana objeler olarak değil, aksine, kendi hakları olan bireylerdir.

Hukuki bakımdan, Çocuk Hakları Sözleşmesi uluslararası hukukun bir parçasıdır ve sözleşme taraf devletler için bağlayıcı hukuksal bir metindir. Bu özellik, daha önceki 1924 ve 1959 tarihli Çocuk Hakları Bildirilerinde evrensel olmalarına rağmen dikkate alınmamıştır. Bu özellik Sözleşmesi’yi diğer iki bildiriden farklı kılınmasına neden

⁹⁸ Akyüz, **a.g.e.**, s. 47.

⁹⁹ Erbay, **a.g.e.**, s. 42.

¹⁰⁰ Ekiz, **a.g.e.**, s. 200.

olmuştur. Sözleşmenin önemine katkıda bulunan ikinci bir faktör, bütüncül ve birleştirici yaklaşımıdır. Sözleşme, çocuk haklarını güncel tek bir küresel perspektifte bir araya getirmesi bakımından birleştiricidir.¹⁰¹ Sözleşmede çocuklara tanınan haklar arasında hiyerarşi kurulmamış ve herhangi bir ayırım yapılmamıştır. Bu nedenle, sözleşmede yer alan tüm haklar eşit derecede önemlidir ve birbirini tamamlanmaktadır. Bu sebeple, sözleşmenin bir bütün olarak yorumlanması gerekmektedir.

Sözleşme'nin dikkate değer bir diğer özelliği, hükümlerde kullanılan genel ifadelerin niteliğidir. Bu yaklaşım, farklı devletlerin sözleşmeyi onaylama ve uygulama süreçlerini kolaylaştırarak, uluslararası düzeyde daha geniş bir onay ve uyum sağlamaktadır. Bu durum, çeşitli kültürel, sosyal, politik, ekonomik ve yasal sistemlere sahip devletlerin ihtiyaçlarına uyum sağlayacak düzeyde bir esneklik sunmaktadır.¹⁰² Taraf devletler, sözleşmeyi imzalayarak, sözleşme hükümlerine uygun olarak yeni düzenlemeler yapma ve mevcut düzenlemelerde gerekli değişiklikleri gerçekleştirme taahhüdünde bulunmuşlardır.

Sözleşmenin önemini vurgularken dikkate alınması gereken en önemli nokta, tarihte en geniş çapta onaylanan insan hakları sözleşmesi olmasıdır. Bugün itibarıyla, bu sözleşme 196 ülke tarafından onaylanmıştır. ABD, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeyi 16 Şubat 1995'te imzalamış olmasına rağmen, henüz resmen onaylamamıştır.¹⁰³

4. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde Çocuk Tanımı

Daha önce de söz edildiği gibi, tüm uluslararası insan hakları sözleşmeleri çocuklar için geçerli olmakla birlikte, yalnızca BMÇHS çocuk tanımını açıkça ortaya

¹⁰¹ A. Glenn C. Mower, **The Convention on the Right of The Child: International Law Support for Children**, New York, Bloomsbury Publishing, 1997, p. 3.

¹⁰² Akyüz, **a.g.e.**, s. 45.

¹⁰³ United Nations Treaty Collection, **Convention on the Rights of the Child**, (Çevrimiçi), https://web.archive.org/web/20200908154226/https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mdsg_no=IV-11&chapter=4&lang=en#24 , 20 Ocak 2024.

koymaktadır. Bu bağlamda, BMÇHS'nin 1. maddesinde yer alan çocuk tanımı oldukça önemlidir. Maddesine göre:

“Bu Sözleşme uyarınca çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, 18 yaşına kadar her insan çocuk sayılır.”

Söz konusu maddede yaşa dayalı bir çocuk tanımı yapılmaktadır. Maddede de dikkat çeken ilk husus, çocuğu 18 yaşının altındaki birey olarak tanımlamasına rağmen, bu tanıma belirli bir kısıtlama getirilmiş ve çocukluğun başlangıcını açık bırakmasıdır. Bunun sebebi, sözleşmenin hazırlık sürecinde, çocukluğun başlangıcı ve sonunun belirlenmesi konusunda çalışma grubunun tam bir fikir birliğine varamaması ve farklı görüşlerin ortaya çıkmasıdır. Bu bağlamda, çocukluğun başlangıç anının doğum anı mı, ana rahmine düşme anı mı, yoksa bu iki an arasında bir zaman dilimi mi olduğu konusunda bir uzlaşma sağlanamamıştır.¹⁰⁴ Dolayısıyla, sözleşme taslağını hazırlayan çalışma grubu, çocukluğun başlangıcı konusunda belirli bir anı net olarak tanımlamaktan kaçınmış ve bu sorunu çözmek için daha esnek bir yaklaşım benimsemiştir. Bunla birlikte, sözleşme özellikle doğum öncesini ilgilendiren kürtaj gibi konularda tarafsızlığını korumayı hedeflemiştir. Bu durumun temel nedeni, ülkelerin çocukluk döneminin başlangıcı konusundaki yasal düzenlemelerinin ve kültürel yaklaşımlarının çeşitlilik göstermesidir. Dolayısıyla, sözleşme bilinçli bir şekilde çocukluk döneminin başlangıcını belirsiz tutarak bu konunun düzenlenmesini taraf devletlerin kendi iç hukuklarına bırakmıştır. Bu esneklik, sözleşmenin evrensel bir onay almasını kolaylaştırmayı ve çeşitli ülkelerin yasal düzenlemelerine saygı göstermeyi amaçlamaktadır.¹⁰⁵ Bu doğrultuda önemli bir ilerleme kaydedildiği söylenebilir; zira günümüzde söz konusu sözleşme, 196 ülke tarafından onaylanmış durumdadır.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, s 3.

¹⁰⁵ **A.e.**, s. 1.

¹⁰⁶ United Nations Treaty Collection, **Convention on the Rights of the Child**, (Çevrimiçi), https://web.archive.org/web/20200908154226/https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mdsg_no=IV-11&chapter=4&lang=en#24 , 28 Ocak 2024.

Çocukluğun başlangıcı konusunda net bir belirleme yapılmamış olması, Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne yönelik temel eleştirilerin nedenleri arasında yer almaktadır. Sözleşme, çocukluğun başlangıcını belirleme konusunu taraf devletlerin inisiyatifine bırakmasına rağmen, Çocuk Hakları Komitesi tarafından devletlere kendi iç hukuklarında asgari yaş belirlerken, bunu Sözleşme'nin ilkeleri çerçevesinde yapmaları gerektiğini vurgulamaktadır.¹⁰⁷ Bununla birlikte, Sözleşmesi'nin maddeleri genellikle çocuklara doğumdan sonra uygulanabilir.

Söz konusu madde, açıkça 18 yılı çocukluğun sonu olarak belirlemesine rağmen bu hususta katı değildir. Sözleşmenin 1. Maddesi uyarınca, “çocuğa uygulanabilir yasa daha önce reşit olduğunu belirtmediği sürece” çocukluk dönemi 18. yaş günü ile sona ermekte ve çocuk reşit olmaktadır. Bu hüküm, 18 yaşın genel bir üst yaş sınırı olarak belirtildiği halde, çocuk için uygulanabilir yasalara göre daha önce reşit olma olanağı sağlanmıştır. Başka bir deyişle, çocuk hakkında uygulanabilir olan kanun çerçevesinde daha erken yaşta reşit olma söz konusu olduğunda sözleşme'de öngörülen 18 yaş değil, içi hukuk ile öngörülen reşit olma yaşı esas alınacaktır.¹⁰⁸ Bu şekilde düzenleme, ulusal yaş sınırlarına yansıyan kültürel ve dini farklılıkları barındırmaya çalışmaktadır.¹⁰⁹ Bu çeşitliliğin bir diğer nedeni ise rüşd yaşı kavramının, hem ülkeler arasında hem de belirli bir ülkenin ceza hukuku, medeni hukuku siyasal ve diğer kurallarına göre değişiklik göstermesidir.¹¹⁰

Söz konusu maddede yer alan bu ifade, bir kaçış hükmü olarak yorumlanmamalı ve Sözleşme'nin ilkeleri ile hükümlerine aykırı bir şekilde kullanmamalıdır. Taraf devletler, bu maddede belirtilen 18 yaş sınırını bir kural ve referans noktası olarak dikkate almalıdır. Ayrıca, Çocuk Hakları Komitesi, rüşd yaşının 18'den küçük olduğu devletlere, çocuk tanımını yeniden değerlendirme ve ilgili mevzuatta bu yaş sınırını yükseltme konusunda teşvikte bulunmaktadır. Komite, çeşitli ulusal yasalarda belirlenen yaş

¹⁰⁷ Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, s. 1.

¹⁰⁸ Kösekoy, **a.g.e.**, s. 90.

¹⁰⁹ Lansdown, Vaghri, **a.g.e.**, s. 408.

¹¹⁰ Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, s. 5.

sınırlarının, Sözleşme'nin bütününe ve özellikle genel ilkelerine uygun bir şekilde önemsenmesini tavsiye etmektedir. Bu önerinin özellikle cinsel ilişkiye rıza, istihdam ve cezaî ehliyet gibi alanlarda dikkate alınması vurgulanmaktadır. Ayrıca, komite cinsiyete dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılmasının önemini de belirtmektedir.¹¹¹ Bu durum, Sözleşmeye yöneltilen temel eleştirilerden birini oluşturmaktadır, zira, taraf devletlerin Sözleşme'de belirtilen çocuklarla ilgili yükümlülükleri yerine getirmeme riskini barındırmaktadır.

Son olarak söyleyebiliriz ki bu madde, genel bir çocuk tanımı yapmak yapmaktan ziyade çocukluk kavramının çerçevesinin belirleyerek hangi haklardan kimlerin yararlanabileceğini düzenlemeyi amaçlamaktadır.¹¹²

5. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Dayandığı Temel İlkeler

Birleşmiş milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne yön veren dört temel ilke bulunmaktadır. Bu ilkeler, Sözleşme'nin çeşitli hükümlerinin yorumlanması ve uygulanmasında rehberlik sağlamak amacıyla Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi tarafından geliştirilmiştir.¹¹³ Komite, bu genel ilkelerin üye devletler tarafından yasal düzenlemelere entegre edilmesini teşvik etmektedir.¹¹⁴ Bu ilkeler, Sözleşme'de tanımlanan çocuk haklarının eksiksiz bir şekilde yerine getirilmesi ve uygulanması için gözetilmesi gereken ön koşullardır. Başka bir ifadeyle, bu temel ilkeler, çocuklara tanınmış olan temel hakların uygulanması ve korunması için kılavuz niteliğindedir.

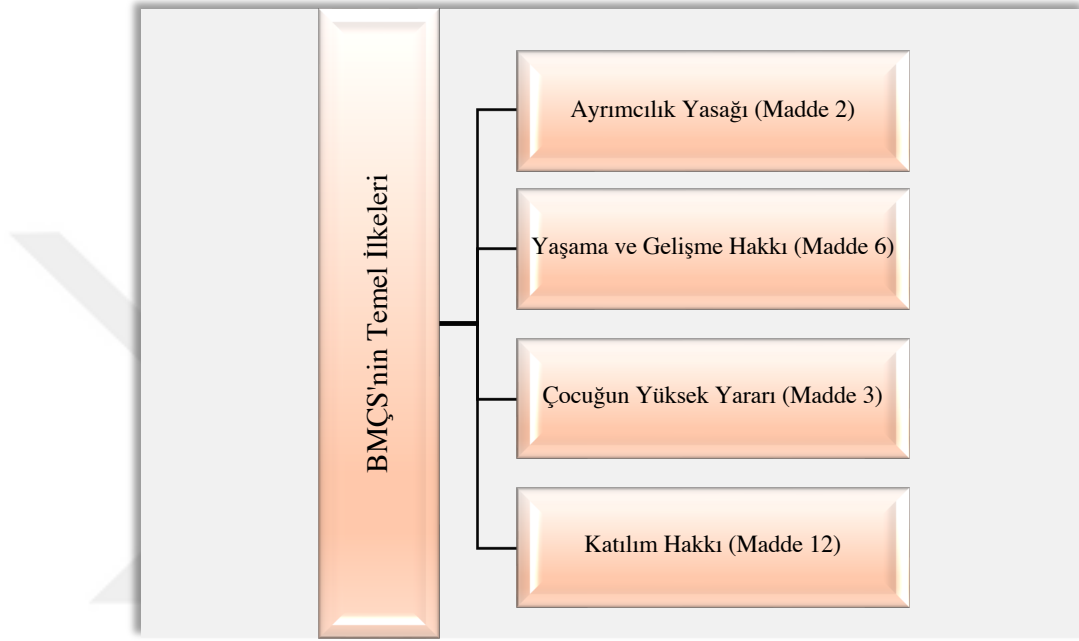
¹¹¹ Çocuk Hakları Komitesi, rüşt yaşını 18'den düşük olarak belirleyen Maldivler, Barbados gibi ülkeleri çocuk tanımını yeniden yapmaları konusunda uyarmıştır. Bu uyarıların ayrıntıları için bkz: Hodgkin, Rachel; Newell, Peter, **a.g.e.**, s. 4-6.

¹¹² Feyza Çoşkun Çuvaloğlu, **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Sisteminde Medeni Yargılamada Çocuğun Katılım Hakkı**, İstanbul, Oniki Levha Yayınları, 2024, s. 4.

¹¹³ Vandenhoe, **a.g.e.**, s. 8.

¹¹⁴ Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, s. 10.

Figür 2.1: Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Temel İlkeleri

Bu ilkelere ilişkin açıklamalar aşağıda sunulmuştur.

a. Ayrımcılık Yasağı İlkesi

Ayrımcılık yasağı ve bunun olumlu sonucu olan eşitlik, uluslararası insan hakları belgelerinde bütün insanlara öngörülen temel ilkeler arasındadır.¹¹⁵ BMÇHS'nin 2. Maddesi, ayrımcılığı geniş kapsamlı bir şekilde yasaklayarak bu ilkeyi detaylı bir biçimde ele almaktadır. BMÇHK, tarafından mutlak bir hak olarak kabul edilen ayrımcılık yasağı ilkesi, sözleşmenin tüm hükümlerinin uygulanması açısından temel bir öneme sahip olduğu belirtilmektedir.¹¹⁶

¹¹⁵ Gerison Lansdown, "Article 2: The Right to Non-discrimination", **Monitoring State Compliance with the UN Convention on the Rights of the Child An Analysis of Attributes**, Ed. by., Ziba Vaghri, Jean Zermatten, Gerison Lansdown, Roberta Ruggiero, Geneva, Springer, 2022, p. 12.

¹¹⁶ Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, s. 19.

Madde metnine geçmeden önce belirtmek gerekir ki, diğer insan hakları sözleşmelerinde olduğu gibi BMÇHS’de de “ayrımcılık” teriminin doğrudan bir tanımı verilmemiştir. Ancak, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komitesi, 1989 yılında gerçekleştirilen 37. Oturumunda, ırk, renk, cinsiyet, dil, din, ulusal ya da toplumsal köken, mülkiyet, doğum, siyasi veya diğer görüşlere dayalı olarak gerçekleştirilen ve bütün hak ve hürriyetlerin herkes tarafından tanınmasını ve kullanılmasını engelleyecek veya tanınmasını ve kullanılmasını sınırlandıracak ayırma, dışlama, kısıtlama veya tercih yapma eylemlerini ayrımcılık olarak tanımlamaktadır.¹¹⁷

Sözleşmenin temel dayanağı olan ayrımcılık yasağı, sözleşmenin 2. Maddesi’nde iki paragrafta düzenlenmiştir. İlgili maddeye göre:

“Taraflar Devletler, bu Sözleşmede yer alan hakları kendi yetkileri altında bulunan her çocuğa, kendilerinin, ana babalarının veya yasal vasilerinin sahip oldukları, ırk, renk, cinsiyet, dil, siyasal ya da başka düşünceler, ulusal, etnik ve sosyal köken, mülkiyet, sakatlık, doğuş ve diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin tanır ve taahhüt ederler.”

“Taraflar Devletler, çocuğun ana-babasının, yasal vasilerinin veya ailesinin öteki üyelerinin durumları, faaliyetleri, açıklanan düşünceleri veya inançları nedeniyle her türlü ayrımcılığa veya cezaya tâbi tutulmasına karşı etkili biçimde korunması için gerekli tüm uygun önlemleri alırlar.”

Ayrımcılığı yasaklayan bu ilke doğrultusunda, sözleşme tarafından güvence altına alınan tüm haklar, herhangi bir ayırım gözetilmeksizin istisnasız bütün çocukları kapsamaktadır. Bu ilke, uluslararası düzeyde tüm çocukların herhangi bir biçimde ayrımcılığa maruz kalmamasını sağlamayı amaçlayan bir temel ilkeye dönüşmüştür. Madde de yer alan ayrımcılık ilkesi, diğer insan hakları belgelerindeki ayrımcılık ilkesinden önemli farklılıklar taşımaktadır. Bu madde, ayrımcılıktan korunma amacı

¹¹⁷ Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, **Birleşmiş Milletler ’de İnsan Hakları Yorumları: İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 1981-2006**, Çev. Lema Uyar, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eylül 2006, s. 43.

doğrultusunda etnik köken ve özürlülük (sakatlık) gibi faktörleri ayrımcılık kapsamına dâhil etmektedir.¹¹⁸

Söz konusu madde, taraf devletlerin çocuklara ilişkin yükümlülüklerini belirlemede kritik bir katkı sunmaktadır. İlk olarak, sözleşme tarafından taraf devletlere çocukların haklarına saygı gösterme ve bu hakları sağlama yükümlülüğü getirmektedir. Bu yükümlülük, çocukların haklarını ihlal eden eylemlerden kaçınmayı ve çocukların haklarından yararlanmasını sağlamak için gerekli tüm önlemleri almayı zorunlu kılmaktadır. İkinci olarak, bu yükümlülükler, ziyaretçiler, göçmen işçilerin çocukları ve belgesiz göçmenler de dahil olmak üzere statüsü ne olursa olsun, “yetki alanındaki” her çocuğa genişletilmektedir.

Madde metninden anlaşıldığı üzere, taraf devletlerin ayrımcılığı önleme yükümlülüğü aktif bir yükümlülüktür ve ayrımcılığı ele almak için özel tedbirler alınması gerekmektedir. Komite, 2. Madde’nin etkin bir şekilde uygulanabilmesi için gerekli önlemleri belirlemiştir. Bu yükümlülük, ayrımcılıkla ilgili araştırmalar yapmayı, kapsamlı stratejik planlar oluşturmayı, yasa çıkarmayı, izleme yapmayı, bilinç ve duyarlılık geliştirmeyi, eğitim ve bilgilendirme faaliyetleri düzenlemeyi ve eşitsizlikleri azaltmaya yönelik önlemlerin izlenmesini içeren bir dizi etkinliği kapsamaktadır.¹¹⁹ Buna göre, taraf devletler, çocukları yalnızca korumaya muhtaç özelliklerine dayalı değil, aynı zamanda aile üyelerinin statüsü, eylemleri, düşünceleri, inançları veya faaliyetleri nedeniyle ayrımcılığa maruz tutulmalarını önleyerek benzersiz bir şekilde çocukları korumayı hedeflemektedir.¹²⁰

İlgili maddenin 1. paragrafına göre, taraf devletler kendi egemenlik yetki alanları içinde yaşayan tüm çocuklara, sözleşme’de yer alan hakları saygı gösterme ve güvence altına alma yükümlülüğüne sahiptir. Buna ifade, taraf devletler, sağladıkları koruma kapsamında sadece kendi vatandaşı olan çocukları değil, aynı zamanda devletin yargı

¹¹⁸ Lansdown, **a.g.e.**, s. 12.

¹¹⁹ Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, 22.

¹²⁰ Lansdown, **a.g.e.**, s. 12.

yetkisi içinde yaşayan göçmen, belgesiz göçmen, mülteci ve sığınmacı çocukları da kapsayan geniş bir koruma kapsamını içerdiğini göstermektedir. Maddenin devamında “...diğer statüler nedeniyle hiçbir ayırım gözetmeksizin” ifadesiyle, ayrımcılık sebeplerinin sınırlı olmadığını belirterek tüm ayrımcılık türlerini kapsadığını vurgulamaktadır.¹²¹ Bu nedenle, ayrımcılık sınırları sadece ırk, renk, cinsiyet gibi belirli ölçütlere sınırlı değil, bölgesel, kentsel ve diğer statüler gibi farklı ayrımcılığa yol açabilecek başka ölçütlerde içermektedir. Önemli olan nokta, Sözleşme’nin ayrımcılık statülerini sınırlı tutmayarak, zamana ve mekâna bağlı olarak ortaya çıkabilecek yeni statülerden ve bu statülere sahip çocukları da koruma amacını taşımasıdır.¹²² Örneğin, toplumda cinsel yönelim konusundaki algılar zamanla önemli ölçüde değişmiştir. Günümüzde LGBTQ+ bireylerin çeşitli cinsel yönelimleri ve kimlikleri daha geniş bir kabul görmektedir. Bu süreçte, Sözleşme’nin bu tür yeni statülerin tanınması ve korunması yönünde önemli bir rol oynadığı gözlemlenmektedir.

Madde 2’nin 2. paragrafı, taraf devletlere, çocuğun ebeveynlerinin, vasilerinin veya aile üyelerinin statüsü, eylemleri veya inançları temelinde her türlü ayrımcılığa veya cezaya karşı korunmasını sağlamak için gerekli tüm önlemleri almaları yükümlülüğünü getirir. Bu yükümlülük, sözleşmeye yerleştirilen haklarla sınırlı olmayıp, “her türlü ayrımcılığa karşı” önlem alınmasını ve çocuğun haklarından yararlanabilmesi için gerekli adımların atılmasını devletlerden talep etmektedir. Dolayısıyla, taraf devletlere ayrımcılığı önleme konusunda aktif bir yükümlülük yüklemektedir. Taraf Devletler, aile üyelerinin statüsü, eylemleri veya inançları nedeniyle bir çocuğa karşı ayrımcılık yapmamalıdır. Örneğin, evli olmayan ebeveynlerden doğan çocuklara farklı bir yasal statü verilmesi, 2. Maddenin ihlali anlamına gelmektedir. Ayrıca, aile üyelerinin statüsü, eylemleri veya inançları nedeniyle bir çocuğun cezalandırılması da yasaktır. Örneğin, bir

¹²¹ Doğan, **a.g.e.**, s. 21.

¹²² Kösekoy, **a.g.e.**, s. 95.

kardeşin diğer kardeşinin davranışları nedeniyle okuldan dışlanması, bu ilkenin ihlali olarak değerlendirilmektedir.¹²³

Özetle, söz konusu maddenin 1. paragrafında ayrımcılık, sözleşme’ de belirtilen hakların sağlanması bağlamında ele alınmaktadır. Buna karşın, 2. paragraf, Sözleşme’nin ötesine geçerek “her türlü ayrımcılığa karşı” mücadele edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.¹²⁴ Son olarak, çocuklar için eşitlik ve ayrımcılığın reddini savunan bu ilke, yetişkinlerin de ayrımcılığa maruz kalmasını önlemeyi hedeflemektedir; çünkü yetişkinlerin maruz kaldığı her türlü ayrımcılık çocuklara da yansarak onları olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ayrıca, ayrımcılık yasağı ilkesi, belirli gruplar için meşru farklılaşmaları (olumlu veya pozitif ayrımcılığı) engellemez. Bu husus, özellikle kız çocuklar, yerli çocuklar, özürlü çocuklar, mülteci çocuklar, cinsel yönelimi farklı olan çocuklar, sokak çocukları gibi çeşitli ayrımcılık riski yüksek ayrımcılık riski taşıyan gruplar için özel bir dikkat gerektirdiğini Çocuk Hakları Komitesi vurgulamıştır.¹²⁵

b. Çocuğun Yüksek Yararı İlkesi

Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi’nde düzenlenen bir diğer önemli ilke, çocuğun yüksek (üstün) yararı ilkesidir. Küçük yaşlardaki çocuklar, olgunlaşmamışlıkları nedeniyle, kendi refahlarını etkileyen kararlarda haklarının ve çıkarlarının korunması konusunda yetkililere bağımlıdır. Ancak, bu tür kararlarda çocukların fikirleri ve gelişim seviyeleri göz önünde bulundurulmalıdır.¹²⁶

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin genel ilkelerinden biri olarak, çocuğun yüksek yararının her türlü girişimde öncelikli olarak gözetilmesini öngören 3. Maddenin 1. fıkrası, Sözleşme’nin temel ilkelerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu madde, 2., 6.

¹²³ Lansdown, **a.g.e.**, s.16.

¹²⁴ Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, s. 36.

¹²⁵ Lansdown, **a.g.e.**, s. 16.

¹²⁶ Çocuk Hakları Komitesi, “7 No Başlıklı Gözden Geçirilmiş Genel Yorum: Erken çocuklukta Çocuk Haklarının Uygulanması”, **Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi’nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme’ye ilişkin Genel Yorumları 2006–2008**, Ankara, ICC Çocuk Hakları Serisi 4, Şubat 2008, s. 5-7.

ve 12. maddelerle birlikte, çocuğun yüksek yararını merkeze alarak çocuk haklarının korunmasına yönelik kapsamlı bir yaklaşım sunmaktadır. Söz konusu ilke, sözleşme çerçevesinde tanımlanan tüm hakların tam olarak gerçekleşmesini sağlamak ve çocuğun bütüncül gelişimini desteklemektir. Bu ilke, çocuğun tüm haklarının yorumlanması ve uygulanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Uluslararası boyutta, çocuğun yüksek yararı ilkesi ilk kez 1959'da Çocuk Hakları Bildirgesi'nde (paragraf 2) ve ardından 1979'da Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi'nde (maddeler 5 (b) ve 16, paragraf 1 (d)) yer almıştır. Ayrıca, bu ilke, çeşitli bölgesel anlaşmalar ve birçok ulusal ile uluslararası yasada da yer bulmaktadır.¹²⁷

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin diğer tüm hükümlerinin temelini oluşturan bu diğer ilke, Sözleşme'nin 3. Maddesinin 1. paragrafında düzenlenmiştir. Üç paragraftan oluşan bu madde, çocuğun yüksek yararını ön planda tutmayı öngörmektedir. Bu ilkenin esas amacı, çocukla ilgili tüm kararlarda çocuğun yüksek yararının öncelikli olarak göz önünde bulundurulmasını sağlamaktır. Çocuğun kamusal ve özel alandaki her türlü eylem ve kararda öncelikli olarak dikkate alınması gerektiğini öngören bu ilke, taraf devletler kadar diğer özel kurumları da bu yükümlülüğe dahil ederek kapsamını genişletmektedir. Söz konusu Maddenin 1. fıkrasına göre;

“Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir”.

Sözleşme metninden anlaşıldığı üzere, bu ilke çerçevesinde, çocukları doğrudan veya dolaylı olarak ilgilendiren her türlü eylem ve kararda çocuğun yüksek yararının gözetilmesi gerektiği belirtilmiştir. Başka bir ifadeyle, çocuğu etkileyen her durumda ve her kararda, daima çocuk için en iyi olan çözüm seçilmelidir. Bu ilke, kamu veya özel

¹²⁷ Çocuk Hakları Komitesi, 14 No'lu Genel Yorum: Çocuğun Yüksek Yararının Birinci Planda Dikkate Alınması Hakkı (CRC/C/GC/14), 2013, para. 2.

sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından alınan tüm kararları kapsamaktadır.

Buradaki “faaliyet” terimi, sadece kararları değil, aynı zamanda her türlü eylemi, davranışı, öneriyi, hizmeti, prosedürü ve diğer tedbirleri de içermektedir. Çocuğa yönelik eylemsizlik, harekete geçmeme ve ihmaller de bu kapsama dahil edilir.¹²⁸ Bu durumda, ailenin, toplumun veya devletin çıkarları ile çocuğun çıkarları arasında bir çatışma olması durumunda, çocuğun menfaatinin üstün tutulması esastır. Bu ilke gereğince, her bir taraf devlet çocuğun yüksek yararının değerlendirilmesine ve bu ilkenin birinci planda tutulmasına saygı göstermeli ve yaşama geçirmelidir. Taraf devletler, bu hakkın eksiksiz olarak uygulanması için gerekli, bilinçli ve somut önlemleri almakla yükümlüdürler.

Öncelikle belirtmek gerekir ki ne ÇHS ne de ÇHK, çocuğun yüksek yararı için kesin bir tanımlama yapmamıştır. Bu nedenle, çocuğun yüksek yararı kavramının geniş ve esnek olduğunu ifade edilebilir.¹²⁹ Bu durum, çocukların yüksek yararı kavramının akademik tartışmalarda ve uygulamada sıkça eleştirilmesine ve sorunlar yaratmasına yol açmaktadır.

Çocuk Hakları Komitesi, çocuğun yüksek yararına ilişkin 14. numaralı genel yorumunda detaylı bir açıklama sunmaktadır. Bu çerçevede, çocuğun yüksek yarar ilkesinin her bir olayın özel bağlamına, ihtiyaçlarına ve koşullarına uygun olarak değerlendirilmelidir. Komiteye göre, çocuğun yüksek yararı, onun sürekli gelişimi ile ilişkili olan çeşitli konuları kapsayan dinamik bir kavramdır.¹³⁰ Çocuk Hakları Komitesi, çocuğun yüksek yararı ilkesini maddi bir hak olarak kabul etmenin yanı sıra, bu ilkeyi bir yorum ilkesi ve bir usul kuralı olarak da üç farklı boyutta ele almaktadır. İlk olarak, çocuğun yüksek yararı ilkesinin maddi bir hak olarak değerlendirilmesi, somut bir

¹²⁸ A.e., para. 18.

¹²⁹ Züleyha Keskin, “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi Kararlarında Sınır Dışı Prosedürüne Tabi Çocuğun Yüksek Yararı: Usulî Güvenceler”, **ViraVerita E-Dergi: Disiplinlerarası Karşılaşmalar**, No: 16, Kasım 2022, s. 171, (Çevrimiçi) <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2724727>, 17 Mayıs 2023.

¹³⁰ Çocuk Hakları Komitesi, (CRC/C/GC/14) a.g.e., para. 1.

durumda farklı çıkarların söz konusu olduğu hallerde çocuğun yüksek yararının öncelikli olarak dikkate alınması gerektiğini vurgulamaktadır. İkinci olarak, çocuğun yüksek yararı ilkesi, ulusal mevzuatta yoruma açık olan hükümlerin çocuğun yüksek yararı perspektifinden en uygun şekilde yorumlanması gerektiği belirten temel bir hukuk ilkesi olarak kabul edilmektedir. Son olarak, çocuğun yüksek yararı ilkesi bir usul kuralı olarak, çocuklarla ilgili karar alma süreçlerinde yetkililerin çocuğun yaşayabileceği hem olumlu hem de olumsuz etkileri kapsamlı bir şekilde değerlendirmelerini gerektirir.¹³¹

Esasında, böyle bir önemli kavramın bilinçli olarak tanımlanmamasının temel nedeni, kavramın karmaşıklığı, belirsiz içeriği ve pratikte çocuğun yararına olanın ne olduğuna dair geniş bir çeşitlilik göstermesidir. Çocuğun yüksek yararı kavramı, farklı toplumlarda ve farklı bakımlarda çeşitli anlayışlara sahip olduğundan, göreceli, soyut ve duruma göre değişken bir nitelik taşımaktadır.¹³² Bu bağlamda, tek bir kapsamlı tanımın yapılamaması, kavramın dinamik yapısına ve her somut durum için yeniden değerlendirilmesi gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Çocuğun yüksek yararı kavramı, esnek bir çerçeve sunarak hâkimin takdirine açık bir yapıyı teşkil eder ve somut olayın özelliklerine göre uyarlanabilen hakkaniyet ilkelerini içerir.¹³³ Dolayısıyla, önemle vurgulamak gerekir ki çocuğun yararı temel ilke olmakla birlikte her çocuğun kendi özel koşullarına göre değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu nedenle, çocuğun yüksek yararı ilkesi esnek ve uyarlanabilir bir özellik taşır ve içeriği her bir özel durum için ayrı ayrı belirlenmelidir. Bu kavram, bireysel durumları, koşulları ve ihtiyaçları dikkate alarak ilgili çocuğun veya çocukların özel durumlarına göre uygulanmalı ve tanımlanmalıdır. Örneğin, yüksek yararın belirlenmesinde çocuğun yaşı, cinsiyeti, engelliliği, ebeveynlerinin varlığı veya yokluğu, çevresel koşullar gibi faktörler, her bir somut durum için değişiklik gösterebilir.

¹³¹ Keskin, **a.g.e.**, s. 169.

¹³² Özge Yücel, “Çocuğun Yüksek (Üstün) Yararı Bağlamında Çocuğun İradesi,” **Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.1, No: 2, Aralık 2013, s.118.

¹³³ Akyüz. **a.g.e.**, s. 53.

Sözleşme'nin 3. Maddesinin 2. ve 3. fıkraları, bu ilkenin tamamlayıcı niteliğini taşımaktadır. Bu fıkralarda doğrudan çocuğun yüksek yararı ilkesine atıfta bulunulmamakla birlikte, çocuğun esenliği ve yüksek yararının günlük hayatta korunmasına dair önemli bilgiler sunulmaktadır. Çocuğun iyi olma haline ilişkin 2. paragraf, taraf devletlerin, ebeveynlerin ve diğer yasal sorumluların hak ve ödevlerine saygı gösterirken, çocukların esenliğini sağlamak için gerekli yasal ve idari tedbirleri alma yükümlülüğünü içermektedir. Aynı maddenin 3. paragrafı, taraf devletlerin çocuklarla ilişkili kurumların, hizmetlerin ve tesislerin belirlenmiş yerleşik standartlara uymasını ve bu standartlara uygunluk için gerekli mekanizmaların devrede olmasını sağlama yükümlülükleri ile ilgilidir. Bu paragraf, belirlenmiş standartların oluşturulması gereken alanlar arasında özellikle güvenlik, sağlık, personel sayısı ve uygunluğu ile yetkin denetim konularına vurgu yapmaktadır. İlgili fıkra hem devlet kurumları hem de devlet dışı kurumlar için eşit şekilde geçerlidir.

Özetlemek gerekirse, Sözleşme'de belirlenen ilkeler arasında herhangi bir üstünlük bulunmamakla birlikte, çocuğun yüksek yararının tanınması, Sözleşme'deki diğer tüm hükümlerin temelini oluşturduğu iddia edilebilir.¹³⁴ Bu nedenle, Sözleşme'nin tüm maddelerinin uygulanmasında bu ilkenin dikkate alınması büyük önem taşımaktadır. Söz konusu ilke, bir haktan ziyade çocuk haklarının tümünün yaşama geçirilmesinde bir kılavuz işlevi görmektedir.¹³⁵ Son olarak, çocuğun yüksek yararı ilkesinin, Sözleşme'nin diğer maddelerinde de açıkça atıfta bulunularak vurgulandığını belirtmek gerekmektedir. Örneğin, madde 9'da ana babadan ayrılması durumunda; madde 10'da ailenin yeniden birleşmesi sürecinde; madde 18'de ana babanın sorumluluklarını belirlerken; madde 20, aile ortamından yoksun kalma ve alternatif bakım düzenlemelerinde; madde 21'de evlat edinme süreçlerinde; madde 37(c), tutukluluk/hükümlülük durumlarında çocukların yetişkinlerden ayrı bir yerde tutulması gerekliliği; madde 40'ın 2. paragrafı, hakkında ceza

¹³⁴ Michael Freeman, "Article 3, The Best Interests of the Child", **A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child**, Ed., Andre Alen, John Vande Lanotte, Eugene Verhellen, Fiona Ang, Eva Berhmans, Mieke Verheyde, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2007, p. 1.

¹³⁵ Erbay, **a.g.e.**, s. 32.

kanununu ihlal iddiası veya ithamı bulunan çocukların cezai davalarının görüldüğü duruşmalarda, ebeveynlerinin de hazır bulunmasını gibi durumlar çocuğun yüksek yararına göre düzenlenmiştir. Ayrıca, Çocuk Fuhuşu, Çocuk Satışı ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol (giriş ve Madde 8) ve Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol (giriş ve Maddeler 2 ve 3) de çocuğun yüksek yararı ilkesine atıfta bulunmaktadır.¹³⁶

c. Çocuğun Yaşama, Hayatta Kalma ve Gelişme Hakkı

Yaşam, ilk ve temel özgürlüktür; yaşama hakkı ise, “en üstün hak” olarak kabul edilmektedir. Diğer tüm insan haklarının gerçekleştirilmesi için yaşama hakkının güvence altına alınması esastır. Yaşama hakkı uzun süredir uluslararası, bölgesel ve ulusal insan hakları belgelerinde yer almaktadır. Bu hak, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi¹³⁷ başta olmak üzere, Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi¹³⁸ ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi¹³⁹ gibi birçok uluslararası insan hakları belgesinde koruma altına alınmış ve evrensel bir insan hakları ilkesi olarak üstün tutulmuştur. Klasik insan hakları arasında yer alan yaşama hakkı, tüm insanlar için olduğu gibi çocuklar için de geçerlidir. Çocuklar, yetişkinlere kıyasla daha kırılgan ve hassas oldukları için bu hakkın korunması, onların özel durumları ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak daha da titizlikle sağlanmalıdır. Çocuğun yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkı, ÇHS’nin temel ilkelerinden biri olarak kabul edilmekte olup, Sözleşme’nin dayandığı ana ilkeler arasında yer almaktadır. Bu ilke, temel hakların başına gelerek diğer hakların yükselişine yol açmaktadır.¹⁴⁰ Bu hakkın ihlali, yeterli koruma sağlanmaması veya gerektiği şekilde

¹³⁶ Çocuk Hakları Komitesi, (CRC/c/gc/14) a.g.e., para. 3.

¹³⁷ İnsan Hakları Evrensel Bildirisi’nin yaşama hakkını düzenleyen 3. Maddesi şu şekildedir: “Herkesin yaşama hakkı ile kişi özgürlüğü ve güvenliğine hakkı vardır”.

¹³⁸ Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi’nin Yaşama Hakkını düzenleyen 6. Maddesinin 1. Fıkrası şu şekildedir. “Her insan doğuştan yaşama hakkına sahiptir. Bu hak hukuk tarafından korunur. Hiç kimse yaşama hakkından keyfi olarak yoksun bırakılamaz”. Aynı maddenin 6. Fıkrası şu şekildedir: “Yaşı on sekizden küçük olan kimselere işledikleri suçlar nedeniyle ölüm cezası verilemez”.

¹³⁹ İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi’nin Yaşam Hakkı başlıklı 2. Maddesi şu şekildedir: “Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur. Yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın infaz edilmesi dışında, hiç kimsenin yaşamına kasten son verilemez”.

¹⁴⁰ Erbay, a.g.e., s. 31.

yerine getirilmemesi durumunda, sözleşme 'de öngörülen diğer hakların da geçerliliğini ve etkinliğini ciddi şekilde zedeleyebilir.¹⁴¹

Çocuğun doğuştan gelen ve bölünmez olan yaşama hakkı, hayatta kalma ve gelişme hakkı ile birlikte ÇHS'nin 6. Maddesi'nde güvence altına alınmaktadır. Söz konusu madde, hayatta kalma ve gelişim kavramlarına özel bir vurgu yaparak, temel yaşama hakkını daha da derinleştirip ve zenginleştirmektedir.¹⁴² Bu maddeye göre;

“Taraf Devletler, her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğunu kabul ederler”

“Taraf Devletler, çocuğun hayatta kalması ve gelişmesi için mümkün olan azami çabayı gösterirler.”

Madde metnine geçmeden önce, bu maddenin uluslararası insan hakları sözleşmeleri arasında çocuğun yalnızca yaşama hakkını değil, aynı zamanda hayatta kalma ve gelişim hakkını da açıkça hedefleyen ilk düzenleme olduğunu belirtmek önemlidir.¹⁴³ Söz konusu maddenin 1. paragrafında, yaşama hakkının evrenselliği vurgulanarak her çocuğun temel yaşama hakkına sahip olduğu ifade edilmektedir. Yaşama hakkı, sözleşmenin ilkeleri çerçevesinde herhangi bir ayırım gözetmeksizin bütün çocukları kapsamaktadır. Bu bağlamda, çocuk hakları açısından önemli bir öncelik taşıyan yaşama hakkı, tüm diğer hak ve özgürlüklerin temelini oluşturmaktadır. Bu bağlamda, önemli bir nokta, söz konusu madde metninde çocuğun yaşama hakkının başlangıç zamanına dair herhangi bir düzenlemenin yer almamasıdır. Ancak Sözleşme'nin önsöz kısmında, sözleşmede yer alan hakların yalnızca doğum sonrası değil, aynı zamanda doğum öncesi dönemi de kapsadığı ifade edilmiştir.

¹⁴¹ Manfred Nowak, “Article 6 The Right to Life, Survival and Development”, **A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child**, Ed., Andre Alen, John Vande Lanotte, Eugene Verhellen, Fiona Ang, Eva Berhmans, Mieke Verheyde, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2005, p. 1.

¹⁴² Elaine E Sutherland, “The Child’s Right to Life, Survival and Development: Evolution and Progress”, **Juta’s Law Journals**, Vol. 26, No: 2, June 2015, p. 293.

¹⁴³ Vaghari, **a.g.e.**, s. 32.

Komite, yaşam ve gelişme hakkının tam anlamıyla sağlanabilmesi için, özellikle sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkı (Madde 24), Yeterli yaşam standardına ulaşma hakkı (Madde 27), Eğitim hakkı (Madde 28 ve 29) ve etkinliklere katılma hakkı gibi diğer temel hakların bütünsel bir şekilde uygulanmasının gerekliliğini vurgulamaktadır.¹⁴⁴ Komite, yaşam hakkının yalnızca var olmayı değil, aynı zamanda yaşam kalitesinin korunmasını da aynı derecede önemli olduğunu belirtmektedir.¹⁴⁵ Ayrıca, yaşam hakkı hayatta kalma hakkıyla ayrılmaz bir şekilde bağlantılı olduğunu ifade etmektedir.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 6. Maddesi'nin 2. paragrafı, temel yaşama hakkının ötesine geçerek taraf devletlere, çocuğun mümkün olan azami ölçüde en üst düzeyde hayatta kalmasını ve gelişmesini sağlama yükümlülüğünü getirmektedir. Bu nedenle, sadece yaşama hakkının değil, çocuğun hayatta kalması ve maddi-manevi olarak gelişimi için uygun bir ortamın yaratılması da taraf devletlerden talep edilmektedir.

Çocuğun gelişimi, fiziksel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ve psikolojik yönlerini kapsayan bütünsel bir kavramdır. Bu hak, Sözleşme'nin tamamının uygulanması açısından belirleyici öneme sahiptir.¹⁴⁶ Gelişme kavramı, çocuğun yetişkinlik dönemine hazırlanmasının yanı sıra çocukluk dönemi için de büyük önem taşımaktadır.

Taraf devletlerin, negatif yükümlülükleri (yapmamaları gerekenler) açısından çocuklar için yaşama hakkı mutlaktır.¹⁴⁷ Ancak, çocuğun hayatta kalmasını ve gelişmesini desteklemek için yalnızca önleyici yükümlülüklerin değil, aynı zamanda yaşamı sağlamak ve korumak için pozitif yükümlülüklerin de önemlidir.¹⁴⁸ Bu çerçevede, yaşama hakkının korunması için yaşam beklentisini artırma, bebek ve çocuk ölümlerini azaltma, hastalıklarla mücadele etme, sağlık koşullarını iyileştirme, yeterli besin ve temyiz su

¹⁴⁴ Çocuk Hakları Komitesi, "7 No'lu Gözden Geçirilmiş Genel Yorum" **a.g.e.**, s. 5-7.

¹⁴⁵ Vaghari, **a.g.e.**, s. 35.

¹⁴⁶ Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, s. 99.

¹⁴⁷ Sutherland, **a.g.e.**, s. 280.

¹⁴⁸ Noam Peleg, **The Child's Right to Development**, Cambridge, Cambridge University Press, July 2019, p. 95.

sağlama gibi yöntemlerin uygulanması gerekmektedir.¹⁴⁹ Ayrıca, çocuğun yaşama ve gelişme hakkını korumak amacıyla devletler, çocukları silahlı çatışmalardan, erken yaşta evliliklerden, ölüm cezasından, müebbet hapis cezasından, bedensel cezalardan, işkence ve diğer zalimane, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamelelerden, intihardan, trafik kazalarından, namus cinayetlerinden ve diğer şiddet olaylarından koruma yükümlülüklerini yerine getirmelidir.

Çocuk Hakları Komitesi, diğer genel ilkelerde olduğu gibi, Sözleşme'nin 6. Maddenin ulusal hukuk sistemlerine yansıtılmasını önermektedir. Bu bağlamda, taraf devletlerin ceza hukuku, aile hukuku ve iş hukuku gibi alanlarda kapsamlı yasal yapması ve bu düzenlemelerin etkin bir şekilde uygulanmasını sağlamak için gerekli özeni göstermesi beklenmektedir.¹⁵⁰

Son olarak belirtmelidir ki, 6. Madde'de düzenlenen yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkı, sözleşmenin tamamıyla ve özellikle 3. Madde 'deki çocuğun yüksek yararı ilkesi ile doğrudan bir bağlantı içindedir. Bununla birlikte, çocuğun yaşama ve gelişme hakkı özel olarak dikkate alınmasını gerektiren haklar, Madde 32'de ekonomik sömürü ve tehlikeli işlerden korunma hakkı, Madde 33'te uyuşturucu kullanımından korunma hakkı, Madde 34'te cinsel sömürüden korunma hakkı, Madde 35'te satılma, kaçırılma ve fuhuştan korunma hakkı, Madde 37(a)'da işkence ve özgürlükten yoksun bırakmaya karşı korunma hakkı, Madde 38'de ise silahlı çatışmalardan korunma hakkı ile sıkı bir şekilde ilişkilidir.¹⁵¹

d. Çocuğun Görüşlerine Saygı İlkesi (Katılım Hakkı)

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin uygulanması ve diğer tüm maddelerin yorumlanmasında kritik bir öneme sahip olan ilkelerden biri, çocuğun görüşlerine saygı

¹⁴⁹ United Nations International Human Rights Instruments, **Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies (HRI/GEN/1/Rev.5)**, 26 April 2001, p. 115.

¹⁵⁰ Nowak, **a.g.e.**, s. 24-36.

¹⁵¹ Vaghari, **a.g.e.**, s. 32.

gösterilmesidir.¹⁵² Bu ilke, Sözleşme'nin 12. Maddesinde güvence altına alınmış ve hukuk düzeninin bir parçası haline gelmiştir. Söz konusu madde, çocukların kendi yaşamlarını etkileyen kararlar süreçlerine katılma ve bu süreçlerde alınan kararlar üzerinde etkili olma hakkını tanımlamaktadır. Bu madde, uluslararası insan hakları hukukunda esas itibarıyla yeni bir anlayışı ortaya koymaktadır.¹⁵³

Madde de düzenlenen ve çocuklara tanınan haklar, diğer insan hakları belgelerinde bulunmayan benzersiz hükümler içermektedir. Bu hükümler, çocukların yetişkinlerin sahip olduğu tam özerkliğe sahip olmamaları yanı sıra, hakların öznesi olarak çocukların yasal ve sosyal statülerini de ele almaktadır.¹⁵⁴ Bu ilke, çocuğun statüsünü yalnızca yetişkin bakımı ve korumasının pasif alıcısı konumundan çıkararak, hakların aktif katılımcısı ve öznesi olarak konumlandırmaktadır.¹⁵⁵ Ayrıca, madde, çocukların katılımını teşvik etmek için geniş kapsamlı bir çağrı yapmakta ve gençlerin topluma katılımı için önemli etikler sunmaktadır.¹⁵⁶ Çocuğun görüşlerine saygı ilkesi, çocukları ilgilendiren bütün durumlarda başvurulması gereken temel ilke olarak tanımlanabilir.¹⁵⁷ Maddeye geçmeden önce belirtmek gerekir ki, metninde katılım ifadesine yer verilmemesine rağmen uluslararası öğretide bu hak, “Katılım Hakkı: Right to Participate” olarak kavramsallaştırılmıştır.¹⁵⁸ Katılım kavramı, bireyin kendi yaşamını ve içinde bulunduğu toplumu etkileyen kararları paylaşma sürecidir.¹⁵⁹ Başka bir deyişle, katılım, çocuğun kendini ifade etmesini, kendisini etkileyen kararlara dahil olmasını teşvik eden ve bu kapasitesini güçlendiren bir süreçtir.¹⁶⁰

¹⁵² Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, s. 165.

¹⁵³ Ekiz, **a.g.e.**, s. 196.

¹⁵⁴ Çocuk Hakları Komitesi, “Çocuğun Katılım Hakkı” 12 No Başlıklı Genel Yorum”, **Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme'ye ilişkin Genel Yorumları 2008–2011**, Ankara, ICC Çocuk Hakları Serisi 10, s. 3.

¹⁵⁵ Vaghari, **a.g.e.**, s. 42.

¹⁵⁶ Roger A. Hart, **Children's Participation: from Tokenism to Citizenship**, UNICEF, No: 4, 1992, p. 6.

¹⁵⁷ Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, 168

¹⁵⁸ Çoşkun Çuvaloğlu, **a.g.e.**, s. 1.

¹⁵⁹ Akyüz, **a.g.e.**, s. 60

¹⁶⁰ Ercümen Erbay, “Çocukların Katılım Hakkı Üzerine Bir Türkiye Değerlendirmesi”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, C. 2, No: 1, 2013, s. 39.

Madde'ye göre;

“Taraf Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun, kendini ilgilendiren bütün konularda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırırlar.”

Bu amaçla, çocuğu etkileyen herhangi bir adli veya idari kovuşturmada çocuğun ya doğrudan doğruya veya bir temsilci ya da uygun bir makam yoluyla dinlenilmesi fırsatı, ulusal yasanın usule ilişkin kurallarına uygun olarak çocuğa, özellikle sağlanacaktır.”

Söz konusu madde, çocuklara kendilerini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını ve bu görüşlerin dikkate alınmasını düzenlemektedir.¹⁶¹ Bu madde, çocuklara yalnızca görüşlerini serbestçe ifade etme hakkı tanımakla kalmaz, aynı zamanda bu görüşlerin dile getirilmesi ve bu görüşlere gereken önemin verilmesi bu ilkeye önem katmaktadır. Bu ilke, çocukların katılım haklarını güçlendirerek onların kendilerini ilgilendiren her konuda etkili bir şekilde söz sahibi olmalarını teşvik etmektedir.¹⁶²

Madde'nin birinci paragrafında, belirli bir görüş oluşturma kapasitesine sahip olan her çocuğun, kendisini etkileyen her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Bu hakkın kullanımında çocuğun yaş ve olgunluk düzeyi göz önünde bulundurularak, ifade edilen görüşlere gereken ağırlığın verilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Belirtmek gerekir ki, belirlenen bu kriterler tek başına çocuğun görüşlerinin önemini belirlemez; çocuğun görüşleri her bir vaka için ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Bunun nedeni, çocuğun bilgi düzeyi, deneyimi, çevresi, sosyal ve kültürel gelişimi gibi faktörlerin önemli katkı sağlamasıdır.¹⁶³

¹⁶¹ Özdemir, Ruhi, **a.g.e.**, s. 18.

¹⁶² Ercüment Erbay, “Çocukların Katılım Hakkı Üzerine Bir Türkiye Değerlendirmesi”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, C. 2, No: 1, s. 2013, s. 39.

¹⁶³ Çocuk Hakları Komitesi, **12 No Başlıklı Genel Yorum: Çocuğun Katılım Hakkı**, Cenevre, 1 Temmuz, 2009, para. 29.

Madde metninde çocuklara görüşlerini özgürce ifade etme hakkı verilirken herhangi bir yaş sınırı öngörülmemiştir. Madde de geçen “Bütün konular” ifadesi, bu hakkın Sözleşme’de yer verilen konularla sınırlı olmadığını açıkça göstermektedir. Dolayısıyla, bu hak geniş bir yorumlama potansiyeline sahiptir ve çocukların, bizzat kendilerine ilgilendiren ve yaşamlarını doğrudan etkileyebilecek bireysel ve toplumsal meselelerde fikir sahibi olma hakkını içermektedir.¹⁶⁴

Burada vurgulanması gereken husus, çocuğun görüşlerini ifade etme hakkının bir yükümlülük değil, bir tercih olduğudur.¹⁶⁵ Madde metninde geçen “serbestçe” ifadesi, çocukların görüşlerini ifade etme konusunda herhangi bir zorlama olmaksızın serbest bırakıldıklarını göstermektedir. Bu durum, çocukların görüşlerini dile getirirken herhangi bir sınırlama veya engelle karşılaşmamaları gerektiğini ima etmektedir.¹⁶⁶

Sözleşme, çocukların katılım haklarının yaşlarına bağlı olarak kısıtlanma riskini önlemek amacıyla, bilinçli olarak belirli bir asgari yaş sınırı belirlemekten kaçınmıştır. Bu yaklaşım, çocukların yaşlarına bakılmaksızın, katılım haklarını tam anlamıyla kullanabilmelerini ve seslerini duyurabilmelerini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Dolayısıyla, bu fıkrada yer alan “görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun” ifadesi, çocukların bu haktan yararlanmasında bir kısıtlama olarak değil, taraf devletlerin çocuğun özerk bir görüş oluşturma kapasitesini değerlendirme yükümlülüğü olarak görülmelidir.¹⁶⁷ Bu ifade, taraf devletlerin çocuğun kendi görüşlerini ifade etme yeteneğine sahip olmadığını varsaymamaktadır, aksine çocuğun bu kapasiteye sahip olup olmadığını değerlendirmelerini gerektirir.¹⁶⁸ Belirtmek gerekir ki devletler, 12. Madde kapsamındaki yükümlülüklerinden kaçınmak için yüksek yarar ilkesine başvuramazlar. Bu madde çerçevesinde, çok küçük veya engelli çocuklar, görüşlerini sözlü olarak ifade

¹⁶⁴ Akyüz, **a.g.e.**, s. 60.

¹⁶⁵ Çocuk Hakları Komitesi, **(CRC/C/GC/12) a.g.e.**, para. 16.

¹⁶⁶ Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, s. 171.

¹⁶⁷ Gerison Lansdown, “Article 12: The Right to be Heard”, **Monitoring State Compliance with the UN Convention on the Rights of the Child An Analysis of Attributes**, Ed. by., Ziba Vaghri, Jean Zermatten, Gerison Lansdown, Roberta Ruggiero, Geneva, Springer, 2022, p. 44.

¹⁶⁸ Çocuk Hakları Komitesi, **(CRC/C/GC/12) a.g.e.**, para. 20.

edemediklerinde, resim, şiir, oyun veya şarkı gibi yaratıcı yöntemlerle bu haklarından yararlanabilmelidirler.¹⁶⁹

İlgili maddenin 2. paragrafına göre, çocuğun konu olduğu veya kendisini etkileyen her türlü adli veya idari süreçte çocuğa sesini duyurma hakkı tanınmıştır.¹⁷⁰ Bu bağlamda, taraf devletlerin çocuğun görüşünü almak için gerekli fırsatları sağlama yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu husus, sınırlama olmaksızın mahkeme duruşmalarından çocuğu etkileyen resmî karar süreçlerine dek uzanan geniş bir alanı kapsamaktadır.¹⁷¹ Bu nedenle, boşanma, velayet, bakım ve evlat edinme süreçleri ile ilgili konularda, kanuni anlaşmazlıklar yaşayan çocuklar, fiziksel veya psikolojik şiddet mağduru olanlar, cinsel istismar veya diğer suçların kurbanı çocuklar, tıbbi bakım, sosyal güvenlik, refakatsiz çocuklar, sığınmacı ve mülteci çocuklar ile silahlı çatışma ve acil durum mağdurları gibi durumlar da dahil olmak üzere, çocuğu etkileyen tüm ilgili adli süreçler için bu haklar geçerlidir. Benzer şekilde, idari süreçler çocukların eğitimi, sağlığı, çevresi, yaşam koşulları veya korunması ile ilgili tüm kararları içermektedir.¹⁷² Bu madde çerçevesinde, bu hakkın tanınması ve uygulanması konusu, taraf devletlerin takdirine bırakılmamıştır. Taraf devletler, bu hakkın tüm çocukların yararına tam olarak uygulanabilmesi için gerekli tedbirleri alma konusunda kesin bir hukuki yükümlülüğe sahiptir. Madde çocuğun görüşlerini doğrudan doğruya veya çocuk adına bir temsilci aracılığıyla, ya da uygun bir makam yoluyla dinlenmesi ve bu görüşlerin olduğu gibi aktarılması gerektiğini açıkça belirtmiştir.¹⁷³

ÇHK, Sözleşme'nin 12. maddesi kapsamında çocukların katılım haklarının uygulanması için belirli stratejiler önermektedir. Bu stratejiler doğrultusunda, taraf devletler öncelikle çocukları ilgilendiren durumlarda mevcut seçenekler ve olası sonuçlar hakkında çocuklara bilgi sağlamalıdır. Ayrıca, 12. Maddenin uygulama alanının gözden

¹⁶⁹ Akyüz, **a.g.e.**, s. 61.

¹⁷⁰ Serozan, **a.g.e.**, s. 68.

¹⁷¹ Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, s. 165.

¹⁷² Çocuk Hakları Komitesi, **(CRC/C/GC/12) a.g.e.**, para. 49.

¹⁷³ Çocuk Hakları Sözleşmesi, m. 12/2.

geçirilmesi, ayrımcılık yapılmadan uygulanması, katılım hakkının bütçe kaynaklarına bağlı kalmadan sağlanması, bu hükmün ulusal yasalar ve prosedürlere entegre edilmesi, çocuklar ve çocuklarla çalışanların eğitilmesi ve bilgilendirilmesi, etkili şikâyet mekanizmalarının çocuklar için açılması gibi stratejiler önerilmektedir.¹⁷⁴ Bunun yanı sıra, Komite, taraf devletlerden, 12. maddede güvence altına alınan hakların ulusal yasalara dahil edilip edilmediğine dair bilgi sunmalarını ve bu maddenin sağladığı yasal ve diğer önlemler hakkında ayrıntılı raporlar talep etmektedir. Bu gereklilik, devletlerin çocukların katılım haklarını etkin bir şekilde uygulayıp uygulamadığını değerlendirmek ve bu hakların ne derece korunduğunu belirlemek amacıyla getirilmiştir.

Son olarak, belirtilmelidir ki, katılım hakkı sadece bağımsız bir hak olarak değil, diğer tüm haklarla ilişkili olan ve diğer hakların uygulanmasında dikkate alınması gereken bir ilke olarak kaleme alınmıştır.¹⁷⁵ Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 12. Maddesi, çocuğun görüşlerini ifade etme özgürlüğünü güvence altına alan (Madde 13), düşünce, vicdan ve din özgürlüğünü düzenleyen (Madde 14), dernek kurma özgürlüğünü düzenleyen (Madde 15), özel yaşama saygı hakkını düzenleyen (Madde 16) maddeleri ile yakın ilişkidir.

6. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde Çocuklara Tanınan Hak Çeşitleri

a. Çocuğun Medeni ve Siyasi Hakları

Çocuk Hakları Sözleşmesi, uluslararası çocuk hukukunda çocukların medeni ve siyasi hakların öznesi olarak tanınmasıyla önemli bir yenilik getirmiştir. Her ne kadar önceki uluslararası insan hakları belgeleri tüm insanlara bu hakları insanlıkları gereği tanımış olsa da bu hakları çocuklar için özel olarak ve kapsamlı bir şekilde tanıyan ilk uluslararası belge ÇHS'dir. Sözleşme, çocukların bu hakları kendi adlarına kullanma

¹⁷⁴ Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, s. 176.

¹⁷⁵ Gerison Lansdown, **Every Child's Right to be Heard, A Resource Guide on the UN Committee on the Rights of the Child General Comment No. 12**, Save the Children UK and UNICEF, 2011, p. 3.

kapasitesine sahip aktif birer özne olduklarını kabul etmiştir.¹⁷⁶ Sözleşme'nin 7. maddesi çocuğun nüfusa kayıt, isim, vatandaşlık, ebeveynlerini bilme ve onlar tarafından bakılma ve korunma hakkını, 8. Maddesi çocuğun kimliğinin korunması, 13. Maddesi ifade özgürlüğü, 14. maddesi düşünce, din ve vicdan özgürlüğü, 15. maddesi dernek kurma ve toplanma özgürlüğünün, 16. maddesi çocuğun özel yaşamına saygı ve 17. maddesi çocuğun gerek duyduğu bilgilere erişim hakkı, çocukların medeni ve siyasi hakları kapsamında incelenebilir. Bu hakların her biri, çocukların bireysel statülerini güçlendirir ve toplumsal yaşamda aktif birer birey olarak yer almalarını desteklemektedir.

BMÇHS'nin 7. maddesi çocuğun nüfusa kayıt, isim, vatandaşlık, hakkı ile birlikte yeni bir hak niteliğinde olan çocuğun ana-babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkını da güvence altına almaktadır.¹⁷⁷ İlgili maddeye göre, tüm çocukların “doğumdan hemen sonra” ücretsiz, zorunlu ve erişebilir bir şekilde nüfus kütüğüne kaydedilmesi zorunludur.¹⁷⁸ Nüfus kaydı, çocuğun varlığının ve yasal statüsünü devlet tarafından ilk kez resmen tanınması açısından çok önemlidir. Zira bu kayıt çocuğun vatandaş olduğu ülkeye bağlarını ortaya koyan belge niteliğindedir. Doğum kaydının yapılmamış olması, ergenlik döneminde önemli ek komplikasyonlara neden olabilir. Doğum kaydı yapılmamış bir çocuk, belirli bir ulusal yargı alanında garantili korumadan mahrum kalabilir. Kimlik ve yaş belirsizliği, bu çocukları istismar, çocuk işçiliği, erken evlilik, askeri alım, çocuk ticareti ve yasa dışı evlat edinme gibi hak ihlallerine daha yatkın hale getirir. Doğum belgesi, çocukların yetişkin olarak yargılanmasını engellemekte ve onlara yasal koruma sağlamaktadır.¹⁷⁹

Maddede düzenlenen diğer bir husus çocuğun ana-babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkıdır. Çocukların kökenlerini ve ebeveynlerini bilme hakkı,

¹⁷⁶ Adem Arkadas-Thibert, Gerison Lansdown, “Article 7: The Right to a Name, Nationality and to Know and Be Cared for by Parents”, **Monitoring State Compliance with the UN Convention on the Rights of the Child an Analysis of Attributes**, Ed., Ziba Vaghri, Jean Zermatten, Gerison Lansdown, Roberta Ruggiero, Geneva, Springer, 2022, p. 49.

¹⁷⁷ BMÇHS'nin 7. Maddesi, KSHS'nin 24. Maddesinin 2. ve 3. fıkralarının metnini yansıtmaktadır.

¹⁷⁸ Arkadas-Thibert, Lansdown, **a.g.e.**, s. 55.

¹⁷⁹ Michael James Miller, **Birth Registration and the Rights of the Child**, Brussels, European Communities, 2007, p. 6.

psikolojik istikrar ve gelişim açısından önemlidir.¹⁸⁰ Ancak bu hak madde de yer alan “mümkün olduğu ölçüde” ifadesiyle nitelendirilerek sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla bazı durumlarda Anne-babanın belirlenmesi mümkün olmayabilir. Ayrıca belirlenmiş ebeveynler tarafından bakılmak çocuğun yüksek yararı ilkesine aykırı bir durum teşkil edebilir¹⁸¹.

Sözleşmenin 8. maddesi yeni bir hüküm olarak, çocuğun kimliğinin korunmasının önemini vurgulamaktadır. İlgili madde, çocuğun kimliğinin korunması, gerektiğinde devlet tarafından yeniden oluşturulması ve kimliğe karşı yasa dışı müdahalelerin önlenmesine dair hükümlere yer vermektedir. Söz konusu düzenleme, biyolojik varlığın yasal bir varlığa dönüştürülmesini ve hak ve yükümlülükler sahip bir tüzel kişiliğin teyit edilmesini amaçlamaktadır.¹⁸² Maddenin 1. fıkrası çocuğun kimliğini üç ana unsur- vatandaşlık, isim ve aile bağı- kapsayacak şekilde korumayı öngörmektedir. Devletlerin bu üç alanda çocuğun kimliğine yönelik yasa dışı müdahalelerde bulunmaları yasaklanmıştır. Bununla birlikte, çocuğun kimliği sadece isim, vatandaşlık ve aile bağları ile sınırlı olmayıp, aynı zamanda çocuğun doğum öncesi ve sonrası geçmişi, ırkı, kültürü, dini ve dili, fiziksel özellikleri, yetenekleri ve eğilimleri gibi unsurları da içermektedir.¹⁸³ Bu bağlamda, "yasa dışı müdahale" ifadesinin, çocuğun kimliğini koruma hakkının yasal yollarla ihlal edilebileceği anlamına gelebileceği vurgulanmalıdır. Ancak, yasaları belirleyen ve uygulayan devletlerin kendilerinin bu ihlalleri gerçekleştirmesi durumunda, ilgili hükümlerin etkinliği sorgulanabilir. Çocuğun kimliğini oluşturan hususların yasa dışı biçimde yok olması durumunda devletler özel yardım ve korunma önlemleri alarak kimliğin yeniden oluşturulmasından sorumludur.¹⁸⁴ BMÇHS'nin 8. maddesi 2. fıkrası'nda yer alan “çocuğun kimliğine süratle yeniden kavuşması için gerekli yardım ve korumanın sağlanması” ifadesi, çocuğun kimlik hakkının ihlal edildiği durumlarda devletlerin hızlı

¹⁸⁰ Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, s. 121.

¹⁸¹ **A.e.**, s. 111.

¹⁸² Arkadas-Thibert, “Article 8: The Right to Preservation of Identity”, **Monitoring State Compliance with the UN Convention on the Rights of the Child An Analysis of Attributes**, Ed., Ziba Vaghri, Jean Zermatten, Gerison Lansdown, Roberta Ruggiero, Geneva, Springer, 2022, p. s. 60.

¹⁸³ Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, s. 129

¹⁸⁴ Akyüz, **a.g.e.**, s. 64.

ve etkin müdahalede bulunma yükümlülüğünü vurgulamaktadır. Bu hüküm, askeri diktatörlükler döneminde ebeveynleri kaybolmuş çocukların kimliklerinin bilinmemesi konusundaki endişeleri yansıtır. Bu hüküm, son yıllarda özellikle yardımcı üreme teknikleriyle doğan çocukların kimlik haklarının belirlenmesinde kritik bir rol oynamıştır.¹⁸⁵

Sözleşme, çocukların hak sahibi olarak statüsünde köklü bir değişim sağlamıştır. Söz konusu sözleşmenin, 13, 14, 15 ve 16. maddelerinde, ifade özgürlüğü, düşünce, vicdan, din, dernek kurma ve toplanma özgürlüğü ile özel yaşama saygı haklarının çocuklar için açık ve eşit bir biçimde tanınmıştır. Bu düzenlemeler, çocuğu ebeveynlerinden veya ailesinden bağımsız görüşlere sahip bir birey olarak tanıyarak, bireysel onurlarının ve benzersizliklerinin tanınması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu durum, çocukların yalnızca yapmamaları gerekenleri değil, aynı zamanda yapabilecekleri olumlu haklara odaklanan bir dönüşümü ifade etmektedir.¹⁸⁶ Ayrıca, Sözleşme, 17. maddede kitle iletişim araçlarından bilgi edinme hakkını yeni bir hak olarak düzenleyerek, bu araçların çocukların yaşamlarındaki hayati rolünü ve haklarını kullanma yeteneklerini sağlamak açısından önemini kabul etmiştir.

Çocuk Hakları Komitesi (Komite), Sonuç Gözlemleri ve Genel Yorumları aracılığıyla, çocuk haklarının nasıl yorumlanması gerektiğine dair ayrıntılı açıklamalarda bulunmuş ve çocukların gelişen kapasitelerine uygun ebeveyn rehberliğinin rolünü göz önünde bulundurmuştur. Komite, ebeveynlerin çocuklara rehberlik etmesinin önemini vurgulamakla birlikte, çocuğun bilgi ve anlayış seviyesinin arttıkça ebeveyn rehberliğinin daha fazla hatırlatma ve eşit düzeyde değişim gerektirdiğini belirtmiştir. Ayrıca, din özgürlüğü hakkını kullanan çocukların ergenlik dönemi itibarıyla ebeveynlerinin rolünün doğal olarak azalması gerektiğini ifade etmiştir. Din özgürlüğü, okullarda ve diğer

¹⁸⁵ Arkadas-Thibert, Lansdown, “Article 7: The Right to a Name, Nationality, and to Know and Be Cared for by Parents” **a.g.e.**, p. 49.

¹⁸⁶ Fahrünnisa Akbatur, “Çocuk Hakları Sözleşmesi Işığında Mültecilik ve Çocuklar”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, C. 16, No: 1-2, 1996, s. 10.

kurumlarda saygı gösterilmelidir; bu durum, dini eğitim derslerine katılım seçimlerini de kapsar ve dini inançlar gerekçesiyle ayrımcılığın yasaklanması gerektiğini öngörmektedir.

b. Çocuğun Aile Tarafından veya Alternatif Bakım Ortamlarında Yetiştirilme ve Korunma Hakları

Sözleşmenin 5, 9, 10, 11, 18, 20, 21 ve 25. maddeleri, çocukların aile ortamında ve alternatif bakım ortamlarında yetiştirilme ve korunma haklarını kapsamlı bir şekilde düzenlemektedir. Bu maddeler, çocukların aile içi ve alternatif bakım ortamlarında sağlıklı bir şekilde yetiştirilmesi ve korunması için gerekli hukuki çerçeveyi sunmaktadır.

Çocuk Hakları Sözleşmesi, çocukları aktif bir öznesi olarak tanımasıyla, aile içindeki çocuk statüsüne ilişkin birçok yaygın varsayımı sorgulamıştır. Sözleşmenin kabul edildiği dönemde ve sonrasında, çocuğu birey olarak tanımanın ebeveynlerin uygun koruma ve bakım sağlama kapasitesini azaltabileceğine dair bazı endişeler dile getirilmiştir.¹⁸⁷ Ancak, Sözleşme, çocuk haklarına saygı kültürünü teşvik ederken, ailelerin rolünü zayıflatmamakta ya da azaltmamaktadır. Aksine, ÇHK, Sözleşme'nin aile yaşamını aktif bir şekilde desteklediğini savunmaktadır. Sözleşmenin genel odak noktası çocuk hakları olmakla birlikte, içerdiği birçok hak, ebeveynlerin bu hakların gerçekleştirilmesinde merkezi bir rol oynadığını açıkça ifade eder. Sözleşmenin detaylı bir şekilde incelenmesi ve Komitenin sonuç gözlemleri, Sözleşmenin ebeveynler ve diğer bakıcıları dört önemli ve farklı perspektiften ele aldığını göstermektedir. Öncelikle, Sözleşme, aileleri çocukların yaşamlarında eşsiz ve hayati bir rol oynayan birim olarak tanıır. Sözleşmenin önsözünde, aile, toplumun temel grubu ve üyelerinin büyüme ve refahı için doğal bir ortam olarak tanımlanmıştır. Çocukların bir aile ortamında, mutluluk, sevgi ve anlayış içinde büyümeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, aile, çocuk

¹⁸⁷ Patrick F. Fagan, "How U.N. Conventions on Women's and Children's Rights Undermine Family, Religion, and Sovereignty", **The Heritage Foundation**, 5 February 2001, (Çevrimiçi), <https://static.heritage.org/2001/pdf/bg1407.pdf>, 12 Ocak 2024.

haklarının gerçekleştirilmesi ve onların en iyi gelişimi için temel bir yapı olarak kabul edilmektedir.¹⁸⁸

İkincisi, Sözleşme, daha önceki insan hakları sözleşmelerinde belirlenen aile özerkliği ilkesini yeniden teyit etmektedir. Ailenin çocuklar açısından önceliğini kabul ederken, ebeveynlere çocuklarıyla ilgili hak ve sorumluluklar tanır ve müdahale edilmeme ilkesini benimsemektedir. Bu tanıma, çocuğun gelişen kapasitesine uygun ebeveyn rehberliğini düzenleyen Madde 5'te yer almaktadır. Ancak ebeveyn hakları, çocuk haklarının gerçekleştirilmesine yönelik olmalı ve çocukların gelişen kapasitelerini göz önünde bulundurmalıdır. Söz konusu madde, özellikle Madde 18 ile birlikte, çocuk ile ebeveynleri, ailesi ve Devlet arasındaki ilişkilerin çerçevesini belirlemektedir.¹⁸⁹

Aileye saygı ayrıca Madde 7'de, çocukların mümkün olduğunca ebeveynlerini tanıma ve onlardan bakım alma hakkı; Madde 8'de, kimliğin korunması ve yasadışı müdahaleler olmaksızın aile ilişkilerinin devamı hakkı; ve Madde 9'da, çocukların ebeveynlerinden ayrılmaması, ayrılma gerektiğinde ise çocukla düzenli iletişim sağlama hakkı ile de ifade edilmiştir.

Üçüncüsü, Sözleşme, devlet taraflarına ailelerin çocuklarına uygun bir şekilde bakım sağlamalarını mümkün kılacak gerekli kurum, hizmet, destek ve olanakları sunma yükümlülüğü getirir. Yani, ebeveynler birincil bakım verenler olmakla birlikte, çocukların haklarının gerçekleştirilmesi, devletin gerekli ortamı sağlamasıyla mümkün olmaktadır. Bu bağlamda, madde 18, çocuğun yetiştirilmesinde ebeveynlerin ve devletin sorumluluklarını belirlemektedir.

Söz konusu maddede, her iki ebeveyni de çocuk yetiştirme konusunda eşit ve birincil sorumluluğa sahip olarak tanırken, devletin ebeveynlere çocuk yetiştirme

¹⁸⁸ Gerison Lansdown, "Article 5: The Right to Parental Guidance Consistent with the Evolving Capacity of the Child", **Monitoring State Compliance with the UN Convention on the Rights of the Child an Analysis of Attributes**, Ed., Ziba Vaghri, Jean Zermatten, Gerison Lansdown, Roberta Ruggiero, Geneva, Springer, 2022, p. 115.

¹⁸⁹ Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, s. 89.

sorumluluklarında yardımcı olmasını ve çocuk bakım hizmetleri ile çalışan ebeveynler için gerekli kurum ve hizmetleri sunmasını talep etmektedir.

Son olarak, Sözleşme, devlet taraflarına, aile üyeleri arasındaki ilişkileri güçlendiren ve destekleyen önlemler alarak ailelerin haklarını koruma yükümlülüğü getirir. Bu yükümlülük, Madde 9 (4) ile ifade edilmiştir ve bu madde, bir ebeveyn veya çocuğun devletin eylemleri sonucunda aileden ayrılması durumunda, devletin çocuk ve ebeveynin yerleri hakkında bilgi sağlaması ve bu sürecin kişiye olumsuz etkiler yaratmaması gerektiğini belirtmektedir. Ayrıca, madde 10, bir çocuk veya ebeveynin aile birleşimi amacıyla bir devlete giriş veya çıkış başvurusu yapması durumunda, devletlerin bu talepleri olumlu, insancıl ve hızlı bir şekilde yönetmesini gerektirmektedir. Ayrıca, bir çocuk ebeveynlerinden farklı bir devlette yaşıyorsa, devletler çocuğun veya ebeveynlerin ülkeye giriş veya çıkışını sağlamak zorundadır.

Sözleşme ayrıca, ailelerin çocuklarına bakım sağlama kapasitesinin bulunmadığı veya sağlamak istemediği durumları da kapsar ve bu çocukların geçici veya kalıcı olarak alternatif bakım ve korunma hakkını düzenler. Madde 20, 21 ve 25, devletlerin bu çocuklar için uygun ve kaliteli hizmetlerin sağlanmasını, onların en iyi çıkarlarına uygun olarak sağlamasını öngörür.

Sözleşme, ailelerin çocuk haklarının gerçekleştirilmesindeki merkezi rolünü vurgular ve devletlerin bu işlevi yerine getirme kapasitesini desteklemek için çeşitli önlemler almasını talep eder. Ancak, aileye ve çocukların yaşamlarındaki önemine saygı gösterirken, Sözleşme ailenin çocuklar açısından tamamen özerk bir özel kurum olduğu fikrini de sorgular. Sözleşme, devletin aile içindeki çocuk haklarını saygı, koruma ve gerçekleştirme rolünü vurgular ve çocukların bireysel hak sahibi olarak tanınmasının gerekliliğini ortaya koyar.¹⁹⁰

¹⁹⁰ Lansdown, “Article 5: The Right to Parental Guidance Consistent with the Evolving Capacity of the Child” **a.g.e.**, s. 113.

Sözleşmenin 11. maddesi uyarınca, devletler çocukların yasadışı yollarla ülke dışına çıkarılıp geri döndürülmemesi durumlarıyla mücadele için gerekli önlemleri almakla yükümlüdür. Bu madde, çocukların ebeveynleri tarafından hukuka aykırı bir biçimde başka yerlere götürülmeleri ve orada tutulmalarıyla ilgili durumları kapsamaktadır. Ayrıca, bu maddenin kapsamı, parasal kazanç sağlamak yerine kişisel çıkarlar doğrultusunda yapılan eylemleri içermektedir.¹⁹¹

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 20. ve 21. maddeleri, anne baba korumasının yerine geçebilecek alternatif bakım türlerini öngörmektedir.¹⁹² Madde 20, aile ortamından yoksun bırakılmış çocukların korunma hakkını güvence altına almaktadır. Bu düzenleme kapsamında, geçici veya kalıcı olarak aileleriyle birlikte yaşama imkânından yoksun kalan çocuklar, ölüm, terk edilme veya yerinden edilme gibi nedenlerle bu duruma maruz kalabilir. Aynı zamanda, Devlet'in çocuğun yüksek menfaati gereği aileden ayrılmasını gerekli görmesi durumunda da bu tür bir yoksunluk söz konusu olabilir. Bu bağlamda, bu çocuklar "özel koruma ve yardım" hakkından yararlanma hakkına sahiptirler. Bu maddenin doğrudan ilgilendirdiği kesimler ise sosyal hizmet ve refah alanındaki devlet kurumları ve birimleri, sosyal hizmet uzmanları, koruyucu aileler ve evlat edinme süreçlerine dahil olan kişilerdir.¹⁹³

Madde 21, evlat edinmeye ilişkin temel prensipleri düzenlemektedir. Söz konusu maddenin girişinde taraf devletler, çocuğun en yüksek yararlarının temel düşünce olarak güvence altına almalarını bir kez daha vurgulamıştır. Bu maddenin girişinde, Taraf Devletler, çocuğun en yüksek yararlarının birincil düşünce olarak güvence altına alınmasını vurgulamaktadır. Bir çocuğun evlat edinilmesi, yalnızca yetkili makam tarafından karara bağlanabilir. Devletin, "çocuk için alternatif bakım sağlama" yükümlülüğü çerçevesinde, çocuğun kendi ülkesinde uygun bir bakım altında tutulmasının mümkün olmadığı veya evlat edinecek ya da çocuğu kabul edecek bir aile

¹⁹¹ Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, s. 159.

¹⁹² Akyüz, **a.g.e.**, s. 74.

¹⁹³ Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, s. 285.

bulunamadığı durumlarda, uluslararası evlat edinmenin çözüm olarak değerlendirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Bu durum, 1986 Birleşmiş Milletler Çocukların Ulusal ve Uluslararası Evlat Edinme ve Koruyucu Aile İşlemleri Bağlamında Korunmasına ve Esenliğine İlişkin Sosyal ve Hukuksal İlkeler Bildirgesi'nde¹⁹⁴ yer alan ilkeleri yansıtmaktadır. Söz konusu ilkeler, uluslararası evlat edinmenin, ulusal evlat edinme ve diğer ülke içi uygun bakım çözümlerine kıyasla ikinci bir alternatif olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.¹⁹⁵ Madde 25 ise koruma, bakım veya sağlık tedavisi amacıyla belirli kurumlardaki çocukların koşullarının ve bu çocuklara yönelik uygulamaların düzenli olarak denetlenmesini öngörür. Bu denetim, Kendi aile ortamlarından yoksun kalan çocuklar (Madde 20), mülteci çocuklar (Madde 22), özürlü çocuklar (Madde 23), evlat edinilen çocuklar (Madde 21), hasta veya zihinsel rahatsızlığı olan çocuklar (Madde 24), rehabilitasyon altında olan çocuklar (Madde 39), yatılı okullara giden çocuklar (Madde 28), özgürlüklerinden yoksun bırakılan çocuklar (Madde 37), ve çeşitli suçlar nedeniyle kurumlara (özel ya da devlet tarafından yönetilen) veya ailelerin yanına yerleştirilen çocukları kapsamaktadır.¹⁹⁶

c. Çocuğun Ekonomik, Sosyal, Kültürel ve Refah Hakları

Bu kategori, sağlık ve refah ile ilgili ekonomik ve sosyal hakların ana unsurlarını içermektedir. Bu haklar arasında özürlü çocuklara özgü haklar (madde 23), sağlık hakkı (madde 24), yeterli yaşam standardına ulaşma hakkı (madde 27) ve uyuşturucu kullanımından korunma hakkı (madde 33) yer almaktadır. Ayrıca, çocuğun potansiyelini en yüksek seviyede gerçekleştirebilmesi için gerekli olan tüm koşulların sağlanmasını ifade eden çocuğun en yüksek gelişim hakkını da bu kategoride değerlendirilebilmektedir. Bu kapsamda, eğitim hakkı (madde 28), Eğitimin hedefleri ve amaçları (madde 29), Dinlenme, boş zaman değerlendirme ve kültürel etkinliklere katılma hakkı (madde 31) bu

¹⁹⁴ 1986 Declaration on Social and Legal Principles relating to the Protection and Welfare of Children, with Special Reference to Foster Placement and Adoption Nationally and Internationally.

¹⁹⁵ Commissioner for Human Rights, **Adoption and Children: A Human Rights Perspective**, Strasbourg, April 2011, p. 9.

¹⁹⁶ Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, s. 379.

kategoride ele alınmalıdır. Bu maddeler, her çocuğun yalnızca güvenli ve teşvik edici bir ortamda, kendi kültürüne ve diline saygı gösterilerek öğrenme ve oynama hakkını teyit etmekle kalmayıp, aynı zamanda çocuğun kendi inisiyatifini kullanma ve kişisel gelişimine katkıda bulunma hakkının önemini de vurgulamaktadır.¹⁹⁷

Madde 23, özürlü çocukların haklarının tanınmasında önemli bir dönüm noktasıdır. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde (Sözleşme) eşsiz bir düzenleme olarak yer alan bu madde, engelli çocukların hak sahipliğini vurgular ve onları sadece merhamet objeleri veya pasif bakım ve koruma alıcıları olarak gören geleneksel refah modelini sorgular. Madde 23, engelli çocuklar için onur, bağımsızlık ve toplumsal katılımı sağlama hedeflerine odaklanarak onların görünürlüğünü artırır ve topluma dâhil edilmelerini teşvik eder. Bununla birlikte, Sözleşme'nin ikinci maddesi özürlülük temelli ayrımcılığı açıkça yasaklamaktadır. Madde 23 ise, özürlülük çocukların diğer çocuklarla eşit hak ve muameleye sahip olduklarını kabul ederek, bu çocukların toplumsal eşitliklerinin sağlanmasını vurgulamaktadır. Ayrıca, madde, bu çocukların özel bakım ihtiyaçlarının tanınmasını ve bu ihtiyaçlara uygun özel bakım haklarının sağlanmasını öngörmektedir.¹⁹⁸

Madde 24, 6. Maddede belirtilen yaşama, hayatta kalma ve gelişme hakkını temel olarak bu hakkı daha da genişletmektedir.¹⁹⁹ Çocuk Hakları Sözleşmesi'ndeki sağlık hakkı, Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'ndeki hükümlere dayanmaktadır. Söz konusu madde, her çocuğun en yüksek sağlık standardına erişme hakkını, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanma hakkını tanımaktadır. Bu madde Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nde yer alan devletlerin

¹⁹⁷ Damon Barrett, Ziba Vaghri, "Article 33: The Right to Protection from Illicit Use of Narcotic Drugs and Psychotropic Substances", **Monitoring State Compliance with the UN Convention on the Rights of the Child an Analysis of Attributes**, Ed., Ziba Vaghri, Jean Zermatten, Gerison Lansdown, Roberta Ruggiero, Geneva, Springer, 2022, p. 243.

¹⁹⁸ Maryam Ghanizadeh Bafghi (مریم غنی زاده بافقی), "İran Mevzuatı ve Uluslararası Belgeler Işığında Engelli Çocukların Durumunun Çocuğun Üstün Yararına Göre Değerlendirilmesi" (نسبت‌سنجی وضعیت کودکان دارای معلولیت با مصالح عالیه کودک در پرتو قوانین ایران و اسناد بین‌المللی), **Karşılaştırmalı Hukuk Çalışmaları Dergisi** (مجله حقوق تطبیقی), C. 10, No: 2, 2023, s. 599.

¹⁹⁹ Christian Whalen, "Article 24: The Right to Health", **Monitoring State Compliance with the UN Convention on the Rights of the Child an Analysis of Attributes**, Ed., Ziba Vaghri, Jean Zermatten, Gerison Lansdown, Roberta Ruggiero, Geneva, Springer, 2022, p. 206.

yükümlülüklerini tekrar ederken, hastalıklar ve kötü beslenme ile mücadele, gıda ve temyiz içme suyu sağlanmasına, sağlık eğitimi ve aile planlaması hizmetlerinin önemine vurgu yapmakta ve zararlı geleneksel uygulamaların ortadan kaldırılmasını öngören önlemleri içermektedir.²⁰⁰ Bu bağlamda, Sözleşme'nin 33'üncü maddesi, sağlık perspektifini genişleterek çocukları uyuşturucu ve psikotrop maddelerin yasadışı kullanımından koruma yükümlülüğünü getiren yenilikçi bir düzenlemeyi içermektedir. Bu madde, çocukların bu tür maddelerin yasadışı üretimi ve kaçakçılığı alanında kullanılmasını önlemek amacıyla, yasal, sosyal ve eğitsel nitelikteki uygun önlemlerin alınmasını sağlamaktadır.

Maddeler 26 ve 27, çocukların yaşam standartları ve sosyal güvenlik haklarına ilişkin konuları kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Her iki madde de çocuğu yalnızca aile biriminin bir parçası olarak değil, aynı zamanda bağımsız bir hak sahibi olarak tanımaktadır. Çocukların tam ve eksiksiz gelişimlerini sağlamak amacıyla, uygun ve yeterli yaşam standartlarına ve bu hedefi destekleyen sosyal güvenlik yardımlarına hakları olduğuna özel olarak vurgu yapılmaktadır. Ebeveynler veya diğer bakım veren kişiler, çocukların bakımını sağlama konusunda birincil sorumluluğa sahip olarak kabul edilmekle birlikte, maddeler 26 ve 27, devletlere bu rolü destekleme konusunda açık yükümlülükler yüklemektedir. Bu yükümlülükler, çocuklara devlet tarafından sağlanan mali destek ile doğrudan ilişkilidir ve devletlerin sosyal güvenlik sistemleri aracılığıyla çocukların ihtiyaçlarını karşılamalarını temin etmeyi hedeflemektedir.²⁰¹

Eğitim hakkı, temel insan hakları arasında yer almakta olup, uluslararası düzeyde çeşitli uluslararası belgelerde ve ülkelerin anayasal hukuklarında düzenlenmiştir.²⁰² Çocuk Hakları Sözleşmesi, uluslararası alanda eğitim hakkını kapsamlı bir şekilde

²⁰⁰ Lansdown, "Article 23: The Rights of Children with Disabilities" a.g.e., s. 191.

²⁰¹ UN Committee on the Rights of the Child, **Day of General Discussion : Outline : Committee on the Rights of the Child, Day of General Discussion, Resources for the Rights of the Child**, 21 September 2007, para. 6.

²⁰² Mahdi Rajaei (مهدی رجائی), Milad Kashi Komijani (میلاد کاشی کمیجانی), "Çocuk Hakları Sözleşmesi ve İran'ın Anayasal Hukuku Perspektifinden Çocukların Eğitim Hakkı Üzerine Karşılaştırmalı İnceleme" (مطالعه تطبیقی حق بر آموزش کودکان از منظر کنوانسیون حقوق کودک و حقوق اساسی ایران), **Karşılaştırmalı Kamu Hukuku Dergisi (مجله حقوق عمومی تطبیقی)**, C. 1, No: 2, Temmuz 2024, s. 112.

düzenleyerek sözleşmeye taraf olan ülkeler için bu hakların sağlanmasına yönelik belirli yükümlülükler getirmiştir. Söz konusu sözleşmenin 28. maddesi, eğitim hakkını detaylı bir şekilde tanımlamakta ve çocukların eğitim hakkının fırsat eşitliği ilkesine dayalı olarak gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Madde 28, taraf devletler üzerinde, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nde belirtilen yükümlülüklerin ötesinde, okuldan ayrılma oranlarını azaltma ve okul disiplininin çocuğun onuru ile uyumlu bir şekilde uygulanmasını sağlama yükümlülüklerini getirmektedir. Bu bağlamda, madde 28 yalnızca her çocuğun eğitim hakkını temin etmeyi değil, aynı zamanda bu eğitimin çocuğa saygı gösterilerek, aktif katılım ve ilginin teşvik edilmesini öngörmektedir. Bu madde, eğitimin bütün çocuklar için gerekli olduğu vurgulamaktadır.²⁰³ Dolayısıyla, taraf devletler yalnızca eğitim sağlamakla yetinmemeli, aynı zamanda eğitimlerin ayrımcılık yapmadan erişilebilir, kabul edilebilir ve uyumlu olmasını sağlamakta da yükümlüdürler.²⁰⁴

Sözleşmenin 29. maddesi, eğitim hedeflerine ilişkin ilkeleri belirleyerek, 28. maddede tanınan eğitim hakkına çocuğun haklarını ve doğuştan gelen onurunu yansıtan bir nitelik kazandırmaktadır. Bu madde, eğitimin çocuk merkezli, çocuk dostu ve güçlendirici olması gerektiğini vurgular. Eğitim hakkı, her çocuğun becerilerini, öğrenme yeteneklerini, insan onurunu, özsaygıyı ve özgüveni geliştirerek güçlendirilmesini öngörür. Bu bağlamda, “eğitim” kavramı yalnızca resmi okul eğitimini kapsamayacak şekilde genişletilmiş olup, çocukların bireysel ve toplumsal olarak kişiliklerini, yeteneklerini ve becerilerini geliştirmelerine olanak tanıyan geniş bir yaşam deneyimleri ve öğrenme süreçleri yelpazesini içermektedir. Bu geniş perspektif, çocukların toplum

²⁰³ Ahmet Ayar, “Çocuk Hakları Sözleşmesi Kapsamında Çocuğun Eğitim (Nitelikli Eğitim) Hakkına İlişkin Bir Değerlendirme”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, C. 34, No: 159, Mart 2022, s. 350.

²⁰⁴ Gerison Lansdown, Ziba Vaghri, “Article 28: The Right to Education”, **Monitoring State Compliance with the UN Convention on the Rights of the Child an Analysis of Attributes**, Ed., Ziba Vaghri, Jean Zermatten, Gerison Lansdown, Roberta Ruggiero, Geneva, Springer, 2022, p. 245.

içinde tam ve tatmin edici bir yaşam sürdürebilmeleri için gerekli tüm eğitimsel fırsatları sunmayı amaçlamaktadır.²⁰⁵

Madde 30, azınlıklar ve yerli halklara mensup çocukların haklarını düzenlemektedir. Bu madde, Uluslararası Kişisel ve Siyasal Haklar Sözleşmesi'nin 27. maddesinde belirtilen kişilerin kültürlerinden yararlanma ve kendi din ve dillerini uygulama hakkını yeniden vurgular. Ancak, Madde 30'un getirdiği yenilik, yerli haklarının tanınmasıdır. Bu bağlamda, Madde 30, özellikle çocuklara atıfta bulunarak, “yerli halkların var olduğu” durumlarda azınlık veya yerli halklara mensup çocukların kendi kültürlerini ve dinlerinin gereklerini yerine getirme, ayrıca gruplarının diğer üyeleri ile birlikte kendi dillerini konuşma haklarını güvence altına almaktadır.²⁰⁶

Son olarak, Madde 31, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nde yer alan dinlenme, boş zaman ve kültürel yaşama katılım haklarını bir araya getirir ve bunlara çocuğun yaşamında oyun unsurunu ekleyerek bütünleştirir. Bu hak, çocukluğun özünü temsil etmesi ve hem çocukluğun kendisi hem de çocuğun gelecekteki yaşamı üzerinde derin bir etki yaratması nedeniyle büyük bir öneme sahiptir.²⁰⁷

d. Çocuğun Şiddet ve Sömürüden Korunma Hakları

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ÇHS 19, 37 ve 39. maddeleri, çocukların her türlü şiddet ve istismardan korunma hakkını ve bu hakların ihlal edilmesi veya ihmal edilmesi durumunda rehabilite edici yardımı düzenlemektedir. Bu maddeler, çocuğa karşı hiçbir şiddet biçiminin kabul edilemez olduğunu kabul ederek ve çocuğun korunma konusundaki temel insan hakkını vurgulayarak, çocuğun insan onuruna ve bütünlüğüne saygı gösterilmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır.

²⁰⁵ United Nations, **General Comment No: 1 (2001) Article 29 (1): The Aims of Education (CRC/GC/2001/1)**, 17 April 2001, para. 2.

²⁰⁶ Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, s. 460.

²⁰⁷ Lansdown, Vaghri, “Article 28: The Right to Education” **a.g.e.**, s. 246.

Sözleşme öncesinde, çocuklara karşı birçok şiddet biçimi aile içinde, okullarda, yurtlarda ve ceza sistemi gibi kurumlarda yaygın olarak kabul edilmekteydi. Ancak, Sözleşme'nin 19. Maddesi uyarınca, çocuğun bakımından birinci derecede sorumlu kişilerin gerçekleştireceği bedensel veya zihinsel saldırı, şiddet, suistimal, ihmal ya da ihmalkâr muamele, ırza geçme dâhil olmak üzere her türlü istismar ve kötü muameleye karşı çocuğun korunması amacıyla, yasal, idari, toplumsal ve eğitsel önlemleri içeren kapsamlı bir koruma mekanizması öngörülmektedir. Bu madde, dolaylı yoldan her türlü şiddet türü ile bağlantılı olarak değerlendirilebilir.²⁰⁸ Maddenin ikinci paragrafı, sosyal ve eğitsel önlemlerin, özellikle çocuklara ve ailelere gerekli desteğin sağlanmasının, çocuğun şiddet, istismar ve sömürüye karşı korunması açısından önemli olduğunu belirterek, bu tür koruyucu tedbirlerin uygulanmasını öngörmektedir.²⁰⁹

Aynı zamanda, madde 37, çocukların da tıpkı yetişkinler gibi hak öznesi olduğunu ve şiddetten korunma hakkına sahip olduklarını kabul etmekle birlikte, yaşlarından dolayı ek korumalara da hakları olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Madde 37, hiçbir çocuk, işkence veya diğer zalimce, insanlık dışı veya aşağılayıcı muamele ve cezaya tâbi tutulmayacağını açıklamaktadır. Maddeye göre, ölüm cezası ve salıverilme koşulu bulunmayan ömür boyu hapis cezasını yasaklamaktadır. Çocukların yalnızca en son çare olarak ve en kısa süreliğine hapsedilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

Buna ek olarak, Madde 39, uluslararası insan hakları hukukunda yenilikçi bir hüküm olarak, şiddet, istismar, ihmal, sömürü, işkence veya silahlı çatışma deneyimi yaşamış çocukların fiziksel ve psikolojik iyileşme ve rehabilitasyon hakkını tanımaktadır. Madde 39, devletlere çocukların pozitif iyileşmesini teşvik etme sorumluluğunu yüklemekte ve devletlerin zarar görmüş çocuklara yönelik aktif bir şekilde destek sağlamasını öngörmektedir.

²⁰⁸ Ömer Faruk Akbulut, Hümeysra Günaydın, “Çocuğa Yönelik Şiddetin Çocuk Hakları Sözleşmesi Bağlamında İncelenmesi”, **Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, C. 1, No: 1, 2020, s. 35.

²⁰⁹ Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, s. 263.

Çocuk Hakları Sözleşmesi kapsamında çocukların sömürü ve kötü muameleye karşı korunma hakkı, çeşitli maddelerle ele alınmıştır. Kötü muamele ve sömürü kavramları sıklıkla birbirinin yerine kullanılsa da aslında bu iki kavram birbirinden farklıdır. Kötü muamele, çocuğa zarar veren eylemleri tanımlarken; sömürü, genellikle ticari amaçlı ve çocuğun yararına olmayan, çocuğu istismar eden zararlı eylemleri kapsamaktadır. Bu bağlamda, Madde 32, çocuğun ekonomik sömüründen ve sağlığı ile bedensel, zihinsel, ruhsal, ahlaki ya da toplumsal gelişimini olumsuz etkileyebilecek her türlü tehlikeli işten korunmasını sağlamaktadır. Bu madde, çocuk işçiliğinin yaygın ve karmaşık sorunlarını ele alarak, çocukların hem eğitim hakkını hem de genel gelişimini koruma amacını gütmektedir. Çocuk Hakları Sözleşmesi, ekonomik sömürü ve çocuk işçiliğinin önlenmesi konusundaki yükümlülükleri, uluslararası çalışma standartları ve diğer ilgili belgelerle desteklemektedir.²¹⁰

Sözleşmenin 34. Maddesi çocuğun cinsel sömürü ve cinsel suistimallerden korunmasına yönelik önlemleri vurgulamaktadır. Bu madde, çocukların cinsel istismar, zorla cinsel faaliyetlerde bulunma, fuhuş, pornografi ve çocuk seks turizmi gibi cinsel sömürü biçimlerinden korunmasını amaçlamaktadır. Çocukların bu tür suistimallerden korunmasının temin edilmesi amacıyla, devletlerin ulusal düzeyde ve ikili ile çok taraflı ilişkilerde gerekli tüm tedbirleri alması büyük önem taşımaktadır.²¹¹ Çocukların cinsel sömürüsünün önlenmesi ve bu olguya karşı mücadelede uluslararası işbirliğinin gerekliliğinin kabul edilmesinin temel nedeni, söz konusu sömürü biçimlerinin büyük ölçüde ulusötesi ve sınır aşan bir nitelik taşıyor olmasıdır.²¹²

Madde 36, sözleşme kapsamında çocukların refahını olumsuz etkileyebilecek ancak diğer maddelerde açıkça ele alınmayan her türlü sömürü biçiminden korunmasını sağlayan genel bir düzenleme olarak yer almaktadır. Bu madde, ortaya çıkan yeni veya

²¹⁰ Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, s. 481.

²¹¹ Lansdown, “Article 32: The Right to Protection from Economic Exploitation and Hazardous Activities” **a.g.e.**, s. 324.

²¹² Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, s. 521.

değişen sömürü biçimlerine karşı proaktif bir yaklaşım benimsemekte ve devletleri tüm sömürü biçimlerine karşı etkin önlemler almaya teşvik etmektedir.²¹³

e. Savunmasız ve Özel Durumda Olan Çocukların Korunma Hakları

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin bazı maddeleri, çocukların zorlayıcı durumlarla karşılaştıklarında maruz kalabilecekleri hak ihlallerine karşı ek koruma tedbirleri gerektirmektedir. Bu bağlamda, mülteci veya sığınmacı olan çocuklar (Madde 22), kaçırılan, ticareti yapılan veya satılan çocuklar (Madde 35), silahlı çatışmalarda yer alan çocuklar (Madde 38) ve yasal sorunlarla karşılaşan çocuklar (Madde 40) gibi gruplar, özel koruma ihtiyacı duydukları için Sözleşme tarafından ayrıcalıklı olarak ele alınmaktadır.

Madde 22, mülteci statüsü kazanmaya çalışan veya mülteci sayılan çocukların korunmasını ve insani yardımlardan faydalanmalarını sağlamak amacıyla devletlerin gerekli tüm önlemleri almasını öngörür. Bu madde, 1949 Cenevre Sözleşmeleri ve Mülteci Sözleşmesi üzerine inşa edilmiştir ve mülteci çocuklar için insan hakları odaklı bir yaklaşımı vurgulamaktadır. Aynı zamanda, çocukların haklarına saygı, aile birleşimi ve uluslararası iş birliği gibi temel unsurları içermektedir.

Madde 35 ise başlangıçta çocuk sömürüsü üzerine genel bir düzenleme olarak tasarlanmış, ancak daha sonra çocuk kaçırma, insan ticareti ve çocuk satışı konularına odaklanmıştır. Devletler, bu tür suçları önlemek ve failleri cezalandırmak amacıyla siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel önlemler almakla yükümlüdür. Sözleşmenin 38. Maddesinde, silahlı çatışmalar sırasında çocukların korunmasını sağlamak amacıyla hem

²¹³ Lansdown, "Article 32: The Right to Protection from Economic Exploitation and Hazardous Activities" **a.g.e.**, s. 324.

insan hakları hem de uluslararası insancıl hukuku entegre edilmektedir.²¹⁴ Bu madde, Taraf Devletlerin uluslararası insancıl hukuka uyum sağlamalarını, 15 yaş altındaki çocukların çatışmalara katılımını önlemelerini ve silahlı çatışmalardan etkilenen sivil çocukları koruma yükümlülüğünü içerir. 2000 yılında kabul edilen Çocuklar ve Silahlı Çatışmalar İhtiyari Protokolü, bu korumaları güçlendirirken, Komite tüm çocukların, özellikle de savaşçı olarak kullanılanların, koruma yaşının 18'e çıkarılması gerektiğini savunmaktadır.²¹⁵

Madde 40 ise gençlik adalet sistemine çocuk hakları temelli bir yaklaşım getirmekte ve çocukların onuruna saygı, en yüksek yararı, adil yargılama, ceza sorumluluğunun asgari yaşı, ceza sisteminden uzaklaştırma ve yeniden entegrasyon gibi ilkeler üzerine inşa etmektedir. Bu madde, devletlerin rehabilitasyon ve onarıcı adalet odaklı özel gençlik adalet sistemleri kurmalarını zorunlu kılmaktadır.

7. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi ile İlgili Ek Hükümler

ÇHS'nin 46 ile 54 maddeleri, sözleşmeye ilişkin ek düzenlemeleri içermektedir. Sözleşmenin 46 ila 49 maddeler arası, sözleşmenin imzalanması, onaylanması, katılımı, kabulü ve yürürlüğe girişine ilişkin hükümleri içermektedir. Bu hükümlere göre, sözleşme bütün devletlerin imzasına açıktır ancak yürürlüğe girmesi için onaylanmaya bağlıdır. Sözleşme'nin bütün devletlerin katılımına açık olacağı hükmü, 48. Madde'de düzenlenmiştir. Sözleşmenin bir devlette yürürlüğe girmesi, ilgili devletin onay veya kabul belgesini sunduktan sonra otuz gün içinde başlar.

Sözleşmenin yürürlüğe girmesiyle birlikte, söz konusu devletler, kendi iç hukukları açısından sözleşmede yer alan haklara saygı duyma ve bu hakları güvence altına

²¹⁴ Gerison Lansdown, "Article 38: The Right to Protection from Armed Conflict," **Monitoring State Compliance with the UN Convention on the Rights of the Child an Analysis of Attributes**, Ed., Ziba Vaghri, Jean Zermatten, Gerison Lansdown, Roberta Ruggiero, Geneva, Springer, 2022, p. 254.

²¹⁵ Arkadas-Thibert, Gerison Lansdown, "Article 35: Prevention of Abduction, Sale, and Trafficking" **Monitoring State Compliance with the UN Convention on the Rights of the Child an Analysis of Attributes**, Ed., Ziba Vaghri, Jean Zermatten, Gerison Lansdown, Roberta Ruggiero, Geneva, Springer, 2022, p. 356.

alma yükümlülüğünü üstlenirler.²¹⁶ Sözleşmeye taraf olan herhangi bir devlet, sözleşmede değişiklik önerisinde bulunma hakkına sahiptir. Bu durum, ÇHS'nin 50. Maddesi'nde açıkça düzenlenmiştir. Ancak belirtilmelidir ki, bu değişiklik yalnızca değişikliği kabul eden taraf devletler için bağlayıcıdır.

Sözleşmenin 51. maddesi, taraf devletlere çekince koyma hakkı tanımaktadır. Bu maddeye göre, taraf devletler sözleşmeyi onayladıkları veya katıldıkları zaman çekinceler getirebilirler. İlgili maddenin 2. fıkrasında Sözleşme'nin amacı ve konusu ile bağdaşmayan hiçbir çekinceye izin verilmeyeceğine vurgulanmaktadır. Ayrıca, taraf devletler koydukları herhangi bir çekinceyi geri çekme hakkına da sahiptirler. Sözleşmenin 52. maddesi, taraf devletlere herhangi bir zamanda Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne yazılı bildirimde bulunarak Sözleşmeyi feshetme imkânı tanımaktadır

8. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Değerlendirilmesi

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (BMÇHS), dünya çapında çocukların temel haklarını tanıyan ve koruyan önemli bir uluslararası belgedir. Sözleşme çocukların haklarını ayrıntılı bir şekilde düzenleyen, bağlayıcı ilk uluslararası belge niteliğindedir. Sözleşme, çocuk haklarına getirdiği tanımın emredici niteliği sebebiyle uluslararası insan hakları hukuku bağlamında büyük bir öneme sahiptir.²¹⁷

Bu sözleşme, birçok ülkede çocukların durumunda önemli iyileşmeler sağlanmasına katkıda bulunmuştur. 1989 tarihli Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin kabulünden önce, çocuk haklarının sınırları net bir şekilde belirlenmemişti ve bu kırılgan kesime yönelik gerekli korumalar sağlanamamaktaydı. Ancak, Sözleşme'nin kabulüyle birlikte, uluslararası toplum çocuk haklarının korunması adına önemli bir adım atmış ve bu hakların güvence altına alınması için çeşitli mekanizmalar geliştirmiştir. Aynı zamanda, Sözleşme'ye taraf devletlerin, sözleşmenin kendi yargı alanlarında

²¹⁶ Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, s. 645.

²¹⁷ Ekiz, **a.g.e.**, s. 200.

uygulanmasını sağlamak ve amaçlarını gerçekleştirmek üzere gerekli adımları atmaları görevi de doğmuştur.²¹⁸

Söz konusu sözleşme, çocukların medeni, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklarının tanınması ve bu hakların hayata geçirilmesi ile ilgili hükümleri içermektedir. Bu belge, çocuk haklarının korunması bağlamında önceki uluslararası çocuk hakları mevzuatlarından net bir biçimde farklıdır. Sözleşme, çocukların hak sahibi bireyler olarak kabul edilmesini vurgulamakta ve bu hakların bağlayıcı nitelik kazanmasını sağlamaktadır. Ayrıca, devletlerin çocuk haklarını koruma ve hayata geçirme süreçlerinde etkin rol oynamalarını vurgulamaktadır.²¹⁹ Ne 1959 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi ne de onun öncesindeki 1924 tarihli Milletler Cemiyeti Çocuk Hakları Bildirgesi, çocuğun ifade, örgütlenme ve toplanma özgürlüğü hakkını veya din özgürlüğü hakları tanıdığı değildir.²²⁰ ÇHS, bu alanlarda çocukların haklarını güvence altına almak için önemli bir adım olarak değerlendirilir.

ÇHS'nin en temel özelliği, bağlayıcılığıdır; yani, devletlere çocuk haklarını koruma ve hayata geçirme konusunda hukuki yükümlülükler getirmektedir. Bu özellik, Önceki uluslararası çocuk hakları mevzuatlarında bulunmayan bir niteliktir.

Ayrıca, Sözleşme, çocuk haklarının daha etkin bir şekilde uygulanması için denetim mekanizmaları öngörmektedir. Bu özelliğiyle sözleşme, önceki çocuk hakları belgelerinden farklılaşmaktadır. Ancak, BMÇHS'nin uygulanmasında bazı zorluklar ve eleştiriler de bulunmaktadır. Özellikle denetim mekanizmalarının yetersizliği ve uluslararası yaptırımların eksikliği gibi konular, sözleşmenin etkinliği konusunda tartışmalara yol açmaktadır. Bu bakış açısına göre, sözleşme bir denetim

²¹⁸ Joel Spring, **The Universal Right to Education Justification, Definition, and Guidelines**, London, Lawrence Erlbaum Associates, 2005, p. 128.

²¹⁹ Kösekoy, **a.g.e.**, s. 82.

²²⁰ Cynthia Price Cohen, "The United Nations Convention of the Rights of the Child: A Feminist Landmark", **William & Mary Journal of Women and the Law**, Vol. 3, No: 1, April 1997, p. 49.

mekanizmasından ziyade bilgilendirme amacı taşımakta olup somut yaptırımlarla ilişkilendirilmemiştir.²²¹

ÇHS'nin en önemli özelliklerinden biri geniş kapsamı ve evrenselliğidir. Yani, bu sözleşme'nin hükümleri tüm dünya çocuklarını kapsar ve cinsiyetlerine, etnik gruplarına veya ırklarına bakılmaksızın geçerlidir. Ayrıca, bu sözleşme çocuk haklarını tüm yönleriyle ve çeşitli boyutlarıyla korumayı amaçlamaktadır. Sözleşmenin ilkeleri arasında bir hiyerarşi bulunmamaktadır ve hiçbir ilke diğerlerinden üstün değildir.²²²

Sözleşme'nin dikkat çeken özelliklerinden biri, genel ve evrensel ifadelerin kullanılmasıdır. Bu yaklaşımın temel sebebi, Sözleşmeye taraf olan devletlerin farklı sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarının olmasıdır. Bu evrensel ifadeler, Sözleşmenin farklı coğrafi ve kültürel bağlamlarda uygulanabilirliğini artırarak taraflar arasında ortak anlayışı sağlar ve çocuk haklarının korunmasına yönelik geniş kapsamlı bir çerçeve sunar.

Sonuç olarak, son otuz yıl içinde, BMÇHS'nin kabulünden bu yana dünya çapında çocuk hakları alanında önemli ilerlemeler kaydedilmiş olsa da yeni sorunlar ve güncel tartışmalar ortaya çıkmıştır. Özellikle, göç halindeki çocukların hakları, sokaktaki çocuklar ve ergenler, LGBTQI+ çocuklar, taşıyıcı annelik durumundaki çocukların hakları gibi konular, uluslararası toplumun gündemindeki öncelikli meseleler arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, ÇHS'nin güçlendirilmesi ve eksikliklerin giderilmesi, çocuk haklarının küresel olarak daha etkin bir şekilde korunmasına ve teşvik edilmesine katkı sağlayabilir.

²²¹ Cüneyt Ozansoy, “Öznesini Arayan Nesneler: Çocuk ve Çocuk Hakları”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, C. 11, No: 1, Ocak 1999, s. 58.

²²² Rajaei, Kashi Komijani, **a.g.e.**, s. 116.

9. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Denetim Mekanizması Olan BM Çocuk Hakları Komitesi

a. BM Çocuk Hakları Komitesi'nin Yapısı ve Görevleri

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 43 ile 45 arası maddeleri, Sözleşmenin denetim mekanizması olan Çocuk Hakları Komitesi'nin yapısını, görevlerini ve çalışma usullerini detaylı bir şekilde düzenlemektedir. Bu maddeler, ÇHS'ye taraf devletlerin sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirme süreçlerini izlemek ve denetlemek amacıyla kurulan uluslararası bir mekanizma olan Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi'nin işleyişini belirlemektedir. Komite'nin öncelikli hedefi, ÇHS'de ve ilgili İhtiyari Protokollerde yer alan çocuk haklarını korumak ve güvence altına almaktır.²²³ Başka bir deyişle, çocuk haklarına ilişkin standartların korunması ve geliştirilmesi Komite'nin temel amacıdır.

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 43. Maddesi, Çocuk Hakları Komitesi'nin yapısını ayrıntılı bir şekilde düzenlemektedir. Bu maddeye göre, Komite, çocuk hakları alanında yeterliğiyle tanınmış ve üstün ahlaki niteliklere sahip olan 10 serbest çalışan uzmandan oluşmaktadır. Daha sonra Kosta Rika tarafından verilen öneri ile bu komite üye sayısı 18 üyeye çıkarılmıştır.²²⁴ Komite üyeleri, sözleşmeye taraf devletlerin adayları arasından gizli oyla gizli oyla dört yıllık bir süre için seçilmektedir. Üyeler, kendi vatandaşı oldukları devletler veya herhangi bir örgütten bağımsız olarak, sadece kendi şahıslarını temsil ederek görevlerini sürdürmektedirler. Ayrıca, Sözleşmenin 43. Maddesinin ikinci paragrafı, Komite üyelerinin seçiminde adaletli bir coğrafi dağılımın ve farklı hukuk sistemlerinin göz önünde bulundurulması gerektiğini belirtmektedir.

BMÇHS'nin 44. Maddesi'nin 1. paragrafına göre, sözleşmeye taraf devletler, Sözleşme'de tanınan hakları etkin bir şekilde hayata geçirmek amacıyla aldıkları

²²³ İdil Seda Ak, **Çocuk haklarına Dair Sözleşme'nin Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyati Protokol Bilgi Notu**, Ed., Ebru Ergin, Ankara, Uluslararası Çocuk Merkezi Yayını, 2020, s. 7.

²²⁴ Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, s. 627.

önlemleri ve bu haklardan yararlanma konusundaki ilerlemeleri düzenli olarak Çocuk Hakları Komitesi'ne raporlamakla yükümlüdürler. Bu kapsamda, devletler, Sözleşme'nin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren ilk iki yıl içinde ilk raporlarını ve ardından her beş yılda bir periyodik raporlarını Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri aracılığıyla Komite'ye sunmak zorundadırlar. Bu raporlar, sözleşmenin uygulanmasıyla ilgili kapsamlı bilgi sağlamanın yanı sıra, uygulamadaki sorumlulukların yerine getirilmesini engelleyen sebepleri ve güçlükleri de içermelidir. Bu raporlar dışında komite taraf devletlerden Sözleşme'nin uygulamasına ilişkin her türlü ek bilgi isteminde bulunabilir. Raporlar veya ek bilgiler zamanında sunulmazsa, Komite Genel Sekreter aracılığıyla ilgili devlete hatırlatma gönderir ve diğer tüm çabaları yerine getirmesini ister. Taraf devlet gerekli raporu veya ek bilgileri sunmazsa, Komite durumu değerlendirir ve Genel Kurul'a sunacağı raporda bu durumu belirtir.²²⁵

Komitenin en önemli görevi, taraf devletler tarafından belirli aralıklarla düzenlenen ilk ve periyodik ulusal raporları incelemek ve bu raporlardaki kaygıları, tavsiyeleri ve gözlemleri içeren kendi "sonuç gözlem raporunu" yayımlamaktır.²²⁶ Komitenin yorumlarını ve tavsiyelerini özetlemektedir. Raporda belirtilen hususlar, bağlayıcı olmamakla birlikte, sözleşmenin uygulanması konusunda taraf devletlere yönelik tavsiye niteliğindedir. Bu raporlar, Komitenin görüşünü yansıttığı için, taraf devletlerin, Birleşmiş Milletler organlarının ve sivil toplum kuruluşlarının bu raporu dikkate alması gerekmektedir.²²⁷ Sözleşmenin 44. Maddesi'nin 6. paragrafı gereğince, ilgili devletler, sözleşme çerçevesinde hazırlanan raporları ulusal düzeyde geniş bir kitleye duyurmalıdır. Bu doğrultuda, raporların uygun dillere çevrilmesi, parlamento tartışmalarına konu edilmesi ve sivil toplum kuruluşları tarafından ele alınması, Komite tarafından şiddetle tavsiye edilmektedir. Madde 44'ün 5. paragrafı gereğince, Komite her

²²⁵ United Nations Committee on the Rights of the Child, **Rules of Procedure (CRC/C/4/Rev.5)**, 1 March 2019, Rule 71.

²²⁶ Doğan, **a.g.e.**, s. 86.

²²⁷ Akyüz, **a.g.e.**, s. 48.

iki yılda bir, faaliyetlerine ilişkin raporunu Ekonomik ve Sosyal Konsey aracılığıyla Genel Kurula sunmaktadır.

Komitenin başka bir görevi, Komitenin başka bir görevi, Sözleşme'nin maddelerine ve hükümlerine dayanarak "Genel Yorum" yayınlarak, Sözleşmenin gelecekteki uygulamalarını güvence altına almayı ve Taraf Devletlere yükümlülüklerini yerine getirmeleri konusunda rehberlik etmeyi amaçlamaktadır.²²⁸ Komite, Sözleşmenin 44. ve 45. maddeleri uyarınca topladığı bilgileri temel alarak, telkinlerde ve genel nitelikte tavsiyelerde bulunabilir.

Sözleşmenin etkin bir şekilde uygulanması ve sözleşmenin kapsadığı alanlarda uluslararası iş birliğini teşvik etmek amacıyla, Antlaşma İnceleme Organları, UNICEF, Birleşmiş Milletler'in diğer kuruluşları ve uygun bulunan diğer insan hakları kuruluşlarıyla iş birliği yapmaktadır. Ayrıca, tüm uzmanlar ve ilgili kurumlar, Komite tarafından görüş bildirmeye ve rapor sunmaya davet edilebilir.

b. BM Çocuk Hakları Komitesi'nin İzleme Mekanizması

ÇHS'nde Komite'ye devletler arası şikayetleri ve bireysel başvuruları kabul etme ve inceleme yetkisi tanınmamıştır, bu durum önemli bir yasal boşluğa işaret etmiş ve Sözleşmeye yönelik eleştirilere neden olmuştur. ²²⁹ Ancak Eylül 2010'da 3 numaralı İhtiyari Protokol'ün ilk taslağı yayınlanarak bu boşluk giderilmiştir. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 19 Aralık 2011 tarihli 66/138 sayılı kararıyla kabul edilen bu protokol, 28 Şubat 2012'de imza ve onay için açılmış ve 14 Nisan 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu adımla birlikte, insan haklarıyla ilgili uluslararası sözleşmelerde öngörülen şikâyet mekanizmaları Çocuk Hakları Sözleşmesi için de geçerli kılınmış ve Sözleşmenin mekanizmaları güçlendirilmiş ve daha etkin hale getirilmiştir. ²³⁰

²²⁸ Hodgkin, Newell, **a.g.e.**, s. 627.

²²⁹ Ak, **a.g.e.**, s. 7.

²³⁰ Akyüz, **a.g.e.**, s. 49.

BMÇHS’ne Ek Bireysel Başvuru Usulüne İlişkin İhtiyari Protokol ile hem bireysel hem de devlet başvurularının incelenme yetkisi Komite’ye verilmiştir. Bu çerçevede, Sözleşme veya ilgili İhtiyari Protokoller kapsamındaki hakların ihlal edildiği gerekçesiyle, çocuklar veya çocukları temsil eden bireyler ya da kurumlar Komite’ye başvuruda bulunabilirler.²³¹ Bu İhtiyari Protokol, çocuklara ve onların temsilcilerine Komite ile doğrudan iletişim kurma imkânı vererek, Sözleşme çerçevesinde bireysel hak arama ve adalete erişim mekanizmasının oluşturulmasını sağlamıştır.²³² Ayrıca, Komite aynı zamanda silahlı çatışmalarda çocukların alınması, çocuk satışı, çocuk fuhuş ve çocuk pornografisi konularında iki Tercihli Ek Protokolün imzalanmış olduğu ülkelerdeki uygulamaları da izleyebilmektedir.

Özetle, Çocuk Hakları Komitesi (ÇHK), bir denetim organı olmaktan ziyade Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin uygulanmasını gözetleyen bir organ olarak faaliyet göstermektedir.²³³ Komite, taraf devletlerin Sözleşme hükümlerini nasıl uyguladıklarını izlemekte ve bu çerçevede ilgili taraflarla diyalog halinde olarak tavsiyelerde bulunmaktadır. Ayrıca, uluslararası çocuk hakları standartlarının etkin bir şekilde hayata geçirilmesine yönelik rehberlik sağlamaktadır.

10. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin İhtiyari Protokolleri

Çocuk haklarını desteklemek amacıyla, çocukların korunması için yeni standartlar ve ayrıntılı düzenlemeler öngören iki ek protokol hazırlanmıştır. Bu protokollerden ilki, 2000 yılında kabul edilen “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’ye Ek Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol”dür. İkincisi ise “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’ye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol”dür. Bunların yanı sıra, Sözleşme’nin denetim mekanizmasını güçlendirmek amacıyla bireysel başvuru usulünü öngören “Bireysel

²³¹ Doğan, a.g.e., s. 91.

²³² Ak, a.g.e., s. 25.

²³³ Gülce Öztürk, *Birleşmiş Milletler Sözleşmelerinde İnsan Haklarının Bireysel Başvuru Usulü Yoluyla korunması*, Ankara, Adalet Yayınevi, 2017, s. 205.

Şikayetler Hakkında Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Ek Seçmeli Protokol" 2011 yılında imzaya açılmıştır.

VII. Çocuk Haklarının Korunmasına İlişkin Bölgesel İnsan Hakları Belgeler

Çocuk haklarının önemi ve çocukların toplumların geleceğindeki kritik rolü, uluslararası belgelerinin yanı sıra bölgesel belgelerin de onaylanmasına yol açmıştır. Ancak her coğrafi bölgenin ideolojik, sosyal, kültürel ve ekonomik yapısının farklılıklar göstermesi sebebiyle, bölgesel düzeyde de çocuk haklarına yönelik özel belgeler ve düzenlemelerin oluşturulması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Bu belgeler, çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesi açısından kritik bir rol oynamaktadır.

Uluslararası insan hakları belgelerinin ulusal düzeyde çocuk haklarına yönelik yaklaşımların şekillenmesinde önemli bir etkisi olduğu gibi, bölgesel düzeyde hazırlanan belgeler de çocuk hakları alanında kayda değer ilerlemeler sağlamıştır.²³⁴ Bu belgeler, çocukların ihtiyaçlarına odaklanan politika ve uygulamaların geliştirilmesine katkıda bulunarak, onların sağlıklı, güvenli ve korunaklı bir ortamda büyümelerini desteklemektedir.

Çocuk haklarına ilişkin önemli bölgesel belgeler arasında 1990 tarihli Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Şartı ile 1996 tarihli Avrupa Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Sözleşme öne çıkmaktadır. Bu belgeler, Afrika Birliği ve Avrupa Konseyi üyesi ülkeler arasında çocukların haklarının korunması ve geliştirilmesi için önemli çerçeveler oluşturmaktadır.

²³⁴ Armin Talaat (آرمین طلعت), Mohammad Ahangar Asil (محمد آهنگر اصیل), "Uluslararası Belgeler Çerçevesinde Silahlı Çatışmalarda Çocukların Korunması" (حمایت از کودکان در مخاصمات مسلحانه در چارچوب (اسناد بین المللی), *Hukuki Araştırmalar Dergisi* (مجله پژوهشهای حقوقی), C. 15, No: 30, 2016, s. 127.

A. Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Şartı (1990)

Afrika kıtasında, sömürgelerin bağımsızlıkları ardından insan hakları alanında ilerlemeler gerçekleşmiştir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi bulunmasına rağmen, çocuk haklarını koruyan özel bir Afrika bölgesel şartına ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyacın temel nedenlerinden biri, ÇHS'nin hazırlanma sürecinde Afrika devletlerinin yeterince temsil edilmemesi ve sonuç olarak Afrika'ya özgü konuların ÇHS içinde yeterince yer almadığı düşüncesidir.²³⁵ İkinci bir neden ise, Afrika'nın kendine özgü özelliklerini ve değerlerini yansıtan çocuklar için bir sözleşmeye duyulan ihtiyaçtır.²³⁶ Afrika bağlamında, yerel faktörlerin dikkate alınmaması sonucunda çocuk hakları, çeşitli Afrika ülkelerinde yeterli kültürel meşruiyete sahip olamamış ve çocuk haklarına saygı konusunda güçlü bir zemin oluşturulmamıştır. Bu durum, çocuk haklarının desteklenmesi ve korunmasına ilişkin uluslararası normların ağırlıklı olarak "Batı" kökenli haklar ideolojisine yönelmesiyle ilişkilendirilmiş ve bu sebeple Afrika'nın etkili bir şekilde temsil edilmediği algısını güçlendirmiştir.²³⁷

Bu doğrultuda, çocuk haklarının kültürel bağlamda anlam kazanması arzusuyla birlikte, ÇHS'yi yansıtan ve onun geliştirilmesinde tamamlayıcı bir mekanizma rolü oynayan bir bildirge oluşturulması imkânı sağlanmıştır. Bu bağlamda, Afrika'da çocukların haklarını korumak ve refahlarını sağlamak için Afrika Birliği Örgütü, devlet ve hükümet başkanları meclisinin 26. Oturumunda, 11 Temmuz 1990 tarihinde Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Şartı²³⁸ kabul edilmiştir. Bu şart, 15 taraf devletin onayını takiben 29 Kasım 1999 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Şartı, Afrika'da kabul edilen ikinci bağlayıcı insan hakları belgesi niteliğindedir.²³⁹ Afrika

²³⁵ Taslak hazırlama sürecine yalnızca Cezayir, Fas, Senegal ve Mısır anlamlı bir şekilde katılmıştır.

²³⁶ Osifunke Ekundayo, "Does the African Charter on the Rights and Welfare of the Child (ACRWC) Only Underlines and Repeats the Convention on the Rights of the Child (CRC)'s Provisions?: Examining the Similarities and the Differences between the ACRWC and the CRC", **International Journal of Humanities and Social Science**, Vol. 5, No: 7 (1), July 2015 , p. 147.

²³⁷ A.e., s. 147.

²³⁸ Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Şartı'nın tam metni için bkz. (Çevrimiçi), <https://tinyurl.com/4xyfzdee>.

²³⁹ Amanda Lloyd, "A Theoretical Analysis of the Reality of Children's Rights in Africa: An Introduction to the African Charter on the Rights and Welfare of the Child", **African Human Rights Law Journal**, Vol. 2, No: 1, January 2002, p. 11.

Birliği Örgütü (ABÖ), çocuk haklarıyla ilgili bağlayıcı bir bölgesel belgeyi benimseyen ilk bölgesel kuruluştur.²⁴⁰

Bölgesel insan hakları belgeleri arasında, çocuk haklarını kapsamlı bir şekilde ele alan ve BMÇHS'ne benzer bir sistem sunan tek belge Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Şartı'dır.²⁴¹ Bu şartta düzenlenen çoğu hak, BMÇHS ile benzerlik göstermektedir. Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Şartı, BMÇHS'ye benzerliği sebebiyle onu tekrar gözden geçirilmiş gibi görünse de aslında Afrika'nın değerleri, tarihi geçmişi ve özgün özellikleri ile uyumlu bir biçimde çocuk haklarını ele almaktadır ve BMÇHS destekleyici ve tamamlayıcı bir rol üstlenmektedir.²⁴²

Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Şartı, bir başlangıç, iki bölüm, dört kısım ve toplamda 48 maddeden oluşmaktadır. İlk bölümde çocuk hakları ve refahıyla ilgili 31 madde bulunmaktadır. İkinci bölüm ise Çocuk Hakları ve Refahı Komitesi'nin kuruluşu ve organizasyonu ile ilgili 10 maddeyi içermektedir. Üçüncü bölüm, Komite'nin görevleri, raporlama prosedürleri ve Komite tarafından yapılan soruşturmaları düzenleyen 4 maddeyle oluşturulmuştur. Dördüncü ve son bölüm ise çeşitli hükümler başlığı altında şartın ilham kaynakları, imza, onay ve katılım gibi konuları düzenlenmektedir.²⁴³

Afrikanlı Çocuğun Hakları Sözleşmesi'nin başlangıç bölümü, Afrikanlı çocukların ihtiyaçları temel alınarak insan haklarının üstünlüğünü vurgulamakta ve şartın kökenine işaret etmektedir. Bu şart, 1979 tarihli Afrika İnsan ve Halk Hakları Şartı'nda yer alan ilkelerle uyumlu olarak Afrikanlı çocukların haklarını ve refahını korumayı amaçlamaktadır. Afrikanlı çocukların sosyal, ekonomik, kültürel, geleneksel ve gelişimsel koşullarının yanı sıra doğal afetler, silahlı çatışmalar, sömürü ve açlık gibi özgün faktörler göz önüne alınarak, bu çocukların fiziksel ve zihinsel olgunlaşmamışlıkları nedeniyle özel

²⁴⁰ Lloyd, **a.g.e.**, s. 13.

²⁴¹ Vandenhoe, **a.g.e.**, s. 17,

²⁴² Kalabalık, **a.g.e.**, s. 63.

²⁴³ Mahir Terzi, Serkan Yenil, "İnsan Haklarının Afrika'da Hukuki Korunma Sistemi Üzerine Bir İnceleme (Bölgesel Karşılaştırmalar Orta Doğu Üzerine Bazı Öneriler", **Avrasya Etüdleri**, C. 55, No: 1, 2019, s. 55.

koruma ve bakıma ihtiyaç duydukları belirtilmektedir. Ayrıca şart, Afrikalı çocukların sağlık, fiziksel, zihinsel, ahlaki ve sosyal gelişimlerinin desteklenmesi gerektiğini ve yasal koruma altında olmalarının önemini vurgulamaktadır. Başlangıç bölümünde ayrıca, Afrika kültürel mirasının erdemleri, tarihsel arka planı ve medeniyet değerlerinin, çocuğun hakları ve refahı kavramlarının şekillendirilmesinde ilham kaynağı olması gerektiği belirtilmektedir. Çocuğun haklarının ve refahının geliştirilmesi ve korunması, toplumun her bireyinin sorumluluğu başlangıçta vurgulanmıştır.

Öncelikle belirtilmelidir ki, Şart'ta belirtilen bazı haklar, bireylerin doğrudan sahip olduğu haklar olarak değil, devlete yüklenen yükümlülükler olarak düzenlenmiştir.²⁴⁴ Bu yükümlülüğün iki temel boyutu bulunmaktadır: birincisi, çocukların hak ve özgürlüklerinin tanınması; ikincisi ise, bu hak ve özgürlüklerin korunması için gerekli olan her türlü yasal ve idari önlemin alınmasıdır. Bu bağlamda, Afrika Birliği Anayasası'nın ilk maddesi, Afrika Birliği Örgütü Üye Devletleri için belirli yükümlülükler belirlemektedir. Bu çerçevede, Şart'a taraf olan ülkeler, Şart'ta tanımlanan hakları, özgürlükleri ve görevleri kabul eder ve anayasal süreçlerinde bu hükümlere etkinleştirmek için gerekli yasal veya diğer tedbirleri almayı taahhüt ederler. Bu Şart'ta yer alan hiçbir hüküm, çocuğun haklarının gerçekleştirilmesine daha uygun olan herhangi bir hükümü etkilemeyeceği açıklanmıştır. Bu Şart'ta yer alan hak, görev ve yükümlülüklerle uyumsuz olan herhangi bir geleneksel, göreneksel, kültürel veya dini uygulamalara iltifat edilmeyeceği beyan edilmiştir.

Bildirgenin 2. Maddesi, çocuğu “bu Şart'ın bakımından açısından 18 yaş altındaki her birey” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanımın ardından, aynı bölümde çocuklar için çeşitli temel haklar düzenlenmiştir. Şartta yer alan haklar, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (BMÇHS) ile uyumlu olacak şekilde düzenlenmiştir. Ancak Afrika Çocuk Hakları Sözleşmesi, bazı özel koşullar ve ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak Afrika kıtasının sosyal, kültürel ve ekonomik gerçekliklerine uygun olarak

²⁴⁴ Doğan, a.g.e., s. 140.

şekillendirilmiştir. Örneğin, sağlık hakkı konusunda her iki belge de çocukların sağlık hizmetlerine erişim hakkını güvence altına almakla birlikte, Afrika Çocuk Hakları Şartı, Afrika'daki özel sağlık sorunlarına ve sağlık hizmetlerine erişimde karşılaşılan zorluklara özel bir vurgu yapmaktadır. Benzer şekilde, eğitim hakkı konusunda her iki sözleşme de çocukların eğitime erişim hakkı düzenlenmekte, ancak, Afrika Çocuk Hakları Şartı, Afrika'daki eğitim sisteminin özelliklerine uygun olarak daha spesifik ve detaylı hükümler içermektedir.

Afrika Çocuk Hakları Şartı'nda yer alan haklar, Ayrımcılık Yasağı (Madde 3), Çocuğun Yüksek Yararı (Madde 4), Yaşama ve Geliştirme Hakkı (Madde 5), İsim ve Vatandaşlık Hakkı (Madde 6), İfade Özgürlüğü Hakkı (Madde 7), Örgütlenme Özgürlüğü (Madde 8), Düşünce, Vicdan ve Din Özgürlüğü Hakkı (Madde 9), Özel Hayatın Gizliliğinin Korunması Hakkı (Madde 10), Eğitim Hakkı (Madde 11), Boş Vakit, Eğlence ve Kültürel Etkinliklere katılma Hakkı (Madde 12), Özürlü Çocukların Özel Korunma Hakkı (Madde 13), Sağlık ve Sağlık Hizmetleri Hakkı (Madde 14), Çocuk İşçiliği ve her türlü sömürünün Önlenmesi (Madde 15), Çocuk İşçiliği ve her türlü sömürünün Önlenmesi (Madde 15), Çocuk istismarına ve işkenceye karşı korunma hakkı (Madde 16), Çocuk Adalet Yönetimi (Madde 17), Ailenin Korunması (Madde 18), Ebeveyn tarafından Bakılma ve Koruma hakkı (Madde 19), Ebeveyn Sorumlulukları (Madde 20), Çocuğun Zararlı Sosyal ve Kültürel Etkilerden koruma Hakkı (Madde 21), Çocukların askere alınması ve doğrudan silahlı çatışmalara gönderilmesi yasağı (Madde 22), Mülteci çocukların uygun koruma ve insani yardım sağlanması (Madde 23), Hukuka uygun evlat edinme (Madde 24), Ebeveynlerden ayrılan çocukların özel korumaya alınması ve tekrar ailelerine kavuşmaları için gerekli tüm önlemlerin alınması (Madde 25), Irkçılık ve Ayrımcılığa Karşı Koruma (Madde 26), Çocukların cinsel sömürüden korunması (Madde 27), Çocukların uyuşturucu ve psikoterapik maddelerin yasadışı kullanımından uzak tutulması çocukların ve bu tür maddelerin üretiminde ve ticaretinde kullanılmasını önlemek için uygun tüm önlemlerin alınması (Madde 28), Çocukların kaçırılması, satışı ve ticaretinin önlenmesi (Madde 29), Çocuk sahibi tutuklu annelere özel muamele gösterilmesi (Madde 30) olarak özetlenebilir. Bu bölümün son maddesinde, çocuklar

toplumsal açıdan sorumluluk sahibi olan aktif bir özne olarak değerlendirilmiştir. Bu amaca yönelik 31. Maddede her çocuğun ailesine, topluma, devlete, yasal olarak tanınan diğer kuruluşlara ve uluslararası topluluklara karşı sorumluluklarının olduğu ifade edilmiştir. Maddede her çocuğun yaşına ve yeteneğine göre belirli görevlerin tanındığı belirtilmiştir. Bu görevler, aile bütünlüğü için çalışmak, ebeveynlerine saygı göstermek, aile üyelerine gerektiğinde yardımcı olmak, ulusal topluluğa hizmet etmek, toplumsal ve ulusal dayanışmayı korumak ve güçlendirmek, Afrika kültürel değerlerini korumak ve güçlendirmek, toplumun manevi refahına katkıda bulunmak olarak özetlenebilir.²⁴⁵

Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Sartı 32-45 arası maddeleri, sözleşmenin denetim mekanizmasını düzenlemektedir. Afrika Birliği, Şarta taraf olan devletlerin taahhütlerini yerine getirip getirmediğini izlemek ve çocuk hakları ile refahının korunması ve desteklenmesini sağlamak amacıyla “Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Uzmanlar Komitesi” (ACERWC) adında bir komite kurmuştur.²⁴⁶ Bu komite, 11 üyeden oluşmakta olup, mesleki yetkinliklere sahip üyeler tarafından 5 yıllık bir dönem için seçilmektedir. Oldukça geniş yetkilere sahip olan Komitenin görevleri, Sözleşme’nin 32. ve 42. maddelerinde belirtilmiştir. Buna göre, Komite’nin başlıca görevi çocuk haklarının ve refahının korunması ve geliştirilmesidir. Bu amaçla komite, bilgi ve belgeleri toplamak, toplantılar düzenlemek, çocuk haklarını korumak için ilke ve kurallar geliştirmek, Afrika ve uluslararası örgütlerle iş birliği yapmak gibi geniş yetkilere sahiptir.

Sart’ta yer alan hakların uygulanmasını ve korunmasını denetlemek, gerektiğinde hükümleri yorumlamak ve Afrika Birliği’nin diğer organları veya Birleşmiş Milletler tarafından verilen diğer görevleri yerine de komitenin görevleri arasında yer almaktadır. Afrika Çocuk Hakları Uzmanlar Komitesi’nin görev alanı, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi’nin yetki alanından daha spesifik ve belirgin bir şekilde tanımlanmıştır.²⁴⁷

²⁴⁵ Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Şartı, Madde. 31.

²⁴⁶ Terzi, Serkan Yenal, **a.g.e.**, s. 61.

²⁴⁷ Lloyd, **a.g.e.**, s. 23.

Madde 43, Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Şartı'nda rapor usulünü ile ilgili düzenlemelere yer vermektedir. Maddeye göre, taraf devletler, Afrika Birliği Örgütü Genel Sekreterliği aracılığıyla Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Uzmanlar Komitesi'ne düzenli raporlar sunma yükümlülüğü altındadırlar. Bu raporlar, Şart'ın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren ilk iki yıl içinde ve daha sonra üç yıllık periyotlarla sunulmalıdır. Raporlar, Sart'ta yer alan hakların kullanımında kaydedilen ilerlemeyi, varsa etkileyen faktörleri ve karşılaşılan zorlukları içermeli ve kapsamlı bir değerlendirme sunmalıdır. Bu raporlar, Sart'ın etkili bir şekilde uygulanmasına ilişkin yeterli bilgiyi içermelidir.

Madde 44, Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Şart'ın kapsadığı herhangi bir konuda Afrika Birliği Örgütü, bir üye devlet veya Birleşmiş Milletler tarafından tanınan herhangi bir kişi, grup veya sivil toplum kuruluşunun Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Uzmanlar Komitesi'ne başvurma hakkına sahip olduğunu düzenlemektedir. Bu durum, komiteye bireysel başvuru usulünün kabul edildiğini göstermektedir. Sözleşme'nin 45.maddesinde düzenlendiği şekilde, Komite, başvuru olarak kabul edilenlerle iletişim kurabilir, bilgi talep edebilir ve gerektiğinde Birleşmiş Milletler ile iletişimde bulunabilir.²⁴⁸ Komite, ayrıca, faaliyetlerine ilişkin her iki yılda bir Afrika Birliği Devlet ve Hükümet Başkanları Kurulu'na rapor sunma yükümlülüğü altındadır. Komite'nin raporu, Devlet ve Hükümet Başkanları Meclisi tarafından incelendikten sonra yayımlanacaktır. Taraf devletler, Komite raporlarını kendi ülkelerinde geniş bir şekilde kamuya açık hale getirme sorumluluğuna sahiptirler. Komite, çocuk haklarına ilişkin ihlaller tespit ettiğinde üye devletlere karşı doğrudan yaptırımlar uygulama yetkisine sahip değildir. Ancak, Komite'nin tavsiyeleri, üye devletleri çocuk hakları sorunlarıyla başa çıkmaya teşvik etmekte ve bu sorunlara çözüm bulmalarına yardımcı olmaktadır. Ayrıca, Komite, üye devletlerin çocuk haklarına ilişkin taahhütlerini yerine getirmelerine destek sağlamaktadır.

²⁴⁸ Doğan, a.g.e., s. 141.

Özetle, Afrika Çocuk Hakları Şartı, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi (BMÇHS) ile uyumlu olarak tasarlanmış olup, aynı zamanda Afrika kıtasının özgül sosyal, kültürel ve ekonomik koşullarını ve yerel ihtiyaçlarını dikkate alarak özgün hükümler içermektedir. Sözleşme, çocukların refahının artırılmasına yönelik önemli katkılarda bulunmuştur. Ancak, bu bildirgenin varlığına rağmen Afrika’da milyonlarca çocuk, hastalıklar, siyasi, dini ve etnik çatışmalar, yoksulluk, yeterli eğitim eksikliği, zorla çalıştırma, çocuk kaçakçılığı, fiziksel şiddet, cinsel sömürü ve doğal afetler gibi bir dizi sorunla karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, çocuk haklarının etkin bir biçimde korunamadığını ve uygulanmasının önünde ciddi engeller bulunduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

B. Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (1996)

Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşme çocuk haklarının korunmasına ilişkin bölgesel insan hakları belgelerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Bu sözleşme, Avrupa Konseyi üye devletleri tarafından 25 Ocak 1996 tarihinde Strasbourg’da imzalanmış ve 21. Madde hükümlerine uygun olarak 1 Temmuz 2000 tarihinde yürürlüğe girmiştir.²⁴⁹ Sözleşme, Avrupa’daki çocukların refahını artırmayı ve haklarını güçlendirmeyi hedefleyerek, çocukların haklarının ve en üst düzeydeki çıkarlarının korunması ve geliştirilmesi için bir çerçeve sunmaktadır.

Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi (ÇHKAS) bir başlangıç, 5 bölüm ve 26 maddeden oluşmaktadır. Sözleşmesi’nin başlangıç kısmında, BMÇHS’sine ve özellikle 4. maddesine ²⁵⁰atıf yapılarak, ayrıca Parlamenter Meclisi’nin

²⁴⁹ Çocuk Haklarının Kullanılmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi tam metni için bkz. <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4620.html>

²⁵⁰ ÇHS m. 4: Taraf Devletler, bu Sözleşme’de tanınan hakların uygulanması amacıyla gereken her türlü yasal, idari ve diğer önlemleri alırlar. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklara ilişkin olarak, Taraf Devletler eldeki kaynaklarını olabildiğince geniş tutarak, gerekirse uluslararası işbirliği çerçevesinde bu tür önlemler alırlar.”

çocuk haklarına ilişkin 1121 (1990) sayılı Tavsiye Kararı'na²⁵¹ vurgu yapılarak çocukların haklarının ve en yüksek yararlarının korunması ve geliştirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. Bu çerçevede, çocukların gerekli bilgileri edinmeleri ve görüşlerinin yargısal süreçlerde uygun şekilde ele alınması gerektiği üzerinde durulmuştur. Ayrıca, özellikle çocukların kendilerini ilgilendiren ailevi meselelerde bu hakları kullanabilme olanağına sahip olmaları gerektiği açıklanmıştır.

Çocukların haklarının ve en yüksek yararlarının korunması ve geliştirilmesinde ilk sorumluluğun aileye ait olduğu, gerekli durumlarda ise devletlerin bu koruma çabalarına katılması gerektiği vurgulanmıştır. Anlaşmazlık durumunda ise, ailelerin sorunlarını adli mercilere taşımak yerine alternatif çözüm yolları denemelerinin uygun olacağı önemle belirtilmiştir.

Başlangıcı takip eden ve iki maddeyi içeren birinci bölüm, Sözleşmenin uygulanma alanını, amacını ve tanımlarını düzenlemektedir. Sözleşmenin 1. Maddesi'nin birinci fıkrası, sözleşmenin 18 yaşına gelmemiş çocuklara yönelik olduğunu açıkça belirtmektedir. Aynı şekilde, 1. Maddesi'nin ikinci fıkrasında ise Sözleşmenin amacı, "çocukların yüksek çıkarları için, haklarını geliştirmek, onlara usule ilişkin haklar tanımak ve bu hakların, çocukların doğrudan ve diğer kişiler veya organlar tarafından bir adli merci önündeki, kendilerini ilgilendiren davalardan bilgilendirilmelerini ve bu davalara katılmalarına izin verilmesini" olarak ifade edilmiştir²⁵². Üçüncü fıkrada ise, çocukları ilgilendiren davalara özel bir vurgu yaparak, özellikle çocukların ikamet durumu ve ebeveynleriyle kişisel ilişkilerinin düzenlenmesi gibi velayet sorumluluklarına ilişkin davalara odaklanmaktadır.

İkinci bölüm, 3 ila 15 arası maddelerde çocukların haklarının kullanımını geliştirmek için usule ilişkin tedbirleri içermektedir. İkinci bölümün ilk kısmında, çocuğun usule ilişkin hakları üç maddeyle düzenlenmiştir. Sözleşmenin 3. Maddesi,

²⁵¹ Mehmet Semih Gemalmaz, **Çocuk ve Genç Haklarına İlişkin Uluslararası Belgeler (Bölgesel Sistemler)**, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2002, s. 135-139.

²⁵² Doğan, **a.g.e.**, s. 134.

yeterli olgunluğa sahip olduğu iç hukuk tarafından kabul edilen bir çocuğa, kendisini ilgilendiren davalarda süreç ve sonuçlar hakkında bilgilendirilme ve dava sürecinde görüşünü ifade etme hakkı tanınmaktadır. Madde 4 ise, çocuğun kendisini etkileyen konularda yargı organında özel bir temsilci atanmasını talep etme hakkını düzenlerken, Madde 5 ise mümkün olan ek haklara atıfta bulunmaktadır. Bu üç madde, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 12. Maddesi'nde düzenlenen çocuğun görüşünün alınması ve kendisini ilgilendiren konularda katılım hakkı ile aynı kapsamdadır. Sözleşmenin 6 ila 15 arası maddeler, adli mercilerin, temsilcilerin ve ulusal kurumların rollerini ve yasal yükümlülüklerini detaylı bir şekilde açıklamaktadır.

Sözleşmenin üçüncü bölümü dört maddeden oluşmakta olup, Sözleşmenin denetim mekanizmasını içeren Daimî Komite'nin kuruluşu, işlevleri, görevleri ve raporları gibi konuları düzenlemektedir. 16. Maddeye göre, Sözleşme'nin hedefleri doğrultusunda bir Daimî Komite kurulmuştur. Bu Komite'nin başlıca görevi, Sözleşmenin uygulanması, yorumlanması veya Sözleşmede değişiklik yapılması gibi konuları izlemektir. Komite ayrıca, Sözleşmenin uygulanmasıyla ilgili sonuçları tavsiye kararları şeklinde ortaya koyabilir, ancak bu kararlar tavsiye niteliğindedir. Sözleşmenin 19. Maddesi gereğince, Komite her toplantıdan sonra, Taraflara ve Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'ne yapılan görüşmeler ve alınan kararlar hakkında bir rapor sunmaktadır.

Tek maddeyi içeren Sözleşmenin dördüncü bölümü, Sözleşme'ye yapılacak değişiklikler hakkında bilgi vermektedir. Beşinci ve son bölüm ise Sözleşme'nin tamamlayıcı niteliğindedir ve nihai hükümleri kapsamaktadır. Bu bölümde, Sözleşmenin imza, onay, yürürlüğe giriş süreci ve fesih hükümleri gibi idari düzenlemeler bulunmaktadır. Son olarak belirtilmelidir ki, 24. Madde ışığında, söz konusu Sözleşme'ye çekince konulması mümkün değildir. Bu madde, Sözleşme'nin yükümlülüklerinin eksiksiz olarak yerine getirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Sözleşme, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde (ÇHS) olduğu gibi çocukların temel hak ve özgürlüklerini tek tek düzenlememektedir.²⁵³ Ancak Sözleşme, ÇHS'de tanınan hakların gerçekleşmesine katkıda bulunarak CHS'nin prensiplerini bölgesel düzeyde güçlendirmektedir.

²⁵³ Mehmet Selman Öktem, **Uluslararası Göç Hukukunda Çocuklar ve Hukuki Statüleri**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2018, s. 73.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İRAN HUKUK SİSTEMİ ÇERÇEVESİNDE ÇOCUK HAKLARI VE ÇOCUKLARA YÖNELİK HUKUKİ DÜZENLEMELER

I. Genel Olarak

İran’da çocuk hakları ve çocuklara yönelik yasal çerçeve, ulusal ve uluslararası düzeyde önemli bir tartışma konusudur. Bu konu, İran’ın iç hukuk sisteminde çocuk haklarının nasıl güvence altına alındığı ve uluslararası insan hakları standartlarıyla uyumunun nasıl sağlandığına dair kapsamlı akademik ve hukuki araştırmalara tabidir.

İran’ın mevcut nüfusu yaklaşık 89 milyon kişidir, bu rakam Ortadoğu bölgesindeki ülkeler arasında Mısır’dan sonra ikinci sırada yer almasını sağlamaktadır.¹ Bu nüfus verileri, İran’ın bölgedeki demografik yapısındaki önemini açıkça göstermektedir. 2015 yılında gerçekleştirilen resmi nüfus sayımında (son resmi nüfus sayımı) İran’ın nüfusu 79.926.270 olarak kaydedilmiştir. Bu veriler ışığında, İran’daki çocuk nüfusu toplamda 22.443.297 kişi olup, bu rakam genel nüfusun %28.08’ini oluşturmaktadır.² Bu istatistikler, İran’ın çocuk nüfusunun önemli bir orana sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durum, çocuk haklarının değerlendirilmesi ve korunmasının kritik bir önem taşıdığını vurgulamaktadır.

İran’da çocuk hakları konusundaki yasal çerçeve, İslam hukuku ile uluslararası insan hakları standartlarını sentezleyen bir yapıya sahiptir. İran İslam Cumhuriyeti’nin anayasal yapısı, çocuk haklarını belirlerken İslam hukukunu temel almaktadır. Bu bağlamda, çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesi, İslam hukukunun belirlediği ilkeler doğrultusunda yürütülmektedir. Ancak, İran’ın çocuk hakları konusundaki

¹ Worldometer, “Countries in the World by Population (2024)”, (Çevrimiçi) <https://worldometers.info/world-population/population-by-country/>, 12 Mayıs 2024.

² Saeed Abbasi et. al., *Iranian Children from a Statistical Perspective*, In Collaboration with the Statistical Research Institute, the Statistical Center and UNICEF, 2020, p. 5.

yaklaşımı yalnızca iç hukukla sınırlı kalmamaktadır. Ülke, uluslararası insan hakları standartlarını da dikkate alarak, çocuk haklarının korunmasına yönelik uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmeye çalışmaktadır. Bu çerçevede, 1991 yılında Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeyi imzalayarak uluslararası standartlarla uyum sağlama yönünde bir adım atmıştır. Ancak, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin öngördüğü iyileştirmeler konusunda gerçekleştirilen adımlar, tatmin edici düzeyde olmaktan uzak kalmıştır ve beklenen başarı seviyesine ulaşamamıştır. Bu durum, çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesi konusundaki çabaların yetersiz kaldığını ve mevcut sorunların zamanla daha da derinleştiğini ortaya koymaktadır. Bu sorunlar, yasal düzenlemelerdeki eksiklikler ve uygulama süreçlerindeki zorlukların yanı sıra, diğer çeşitli etkenlerle de bağlantılıdır.

Bu bölümde, İran hukuk sistemindeki çocuk kavramı mevcut mevzuatlar açısından kapsamlı bir şekilde incelenecektir. Çocuk haklarına ilişkin yasal çerçeve detaylı olarak analiz edilerek, yürürlükteki yasaların özellikle Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi uluslararası standartlarla uyumluluğu ve iç hukuka entegrasyonu değerlendirilecektir. Yapılan incelemeler doğrultusunda İran'daki çocuk hakları ve yasal çerçevenin iyileştirilmesine yönelik somut öneriler sunulacaktır. Bu öneriler hem yasal düzenlemelerin hem de uygulama süreçlerinin geliştirilmesine yönelik stratejik yaklaşımları içerecek şekilde tasarlanacaktır.

II. İran Hukuk Sisteminin Genel Yapısı ve İşleyişi

İran İslam Cumhuriyeti'nin hukuk sistemi, esas olarak İslam Hukuku'na dayanan ve İran Anayasası tarafından şekillendirilen bir yapıya sahiptir. Bu devlet yapısı, İslam hukukunun Caferi ekolünün (Şii inancı) prensiplerine dayalı olarak oluşturulmuştur.³ Dolayısıyla, İran'ın hukuk sistemi, geleneksel Batı hukuk sistemlerinden farklı olarak, kendine özgü bir hukuk sistemi çerçevesinde faaliyet göstermektedir. Bu bağlamda,

³ Ahmet Kılınç, "İran Anayasa Hukuku'nun Genel Esasları", **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XII, No: 1-2, 2008, s. 907.

İran’da çocuk haklarını incelemekten önce, İran’ın hukuk sistemi üzerinde durmak ve genel yapısal özellikleri hakkında kısa bir bilgi sunmak yararlı olacaktır.

İran Hükümeti, 1979’daki İslam Devrimi ile birlikte köklü değişikliklere maruz kalmıştır. Ayetullah Humeyni’nin liderliğindeki bu hareket, mevcut monarşik rejimi devirerek İran’ı bir İslam Cumhuriyeti’ne dönüştürmüştür. Bu değişim, ülkenin hukuk sistemini temelden etkileyerek devletin temel prensiplerini İslam hukukuna dayalı olarak yeniden yapılandırmıştır.

İran İslam Cumhuriyeti devleti, isminden de anlaşıldığı üzere bir İslam devletidir ve bu özellik, yürürlükte olan Anayasa metninde açıkça belirtilmektedir. Anayasa’nın 12. ilkesi, ülkenin resmi dininin İslam ve özel olarak Caferi İmamiye mezhebi olduğunu belirtmekte ve bu durumun sonsuza kadar değişmeyeceğini vurgulamaktadır. Anayasanın başlangıç kısmı, İslam kamu hukukuna dair ayrıntılı bilgiler içermekte ve ülkenin kurtuluşunun İslam hukukuna dayalı bir devletin kurulması gerekliliğini açıklamaktadır. Anayasa, devletin temel ilkelerinin İslam hukukuna dayalı olduğunu belirterek, anayasa ve diğer yasaların İslami ölçütlere uygun olarak düzenlenmesi gerektiğini ifade etmektedir. Anayasa’nın 4. ilkesi, medeni, cezai, mali, iktisadi, idari, kültürel, askeri ve siyasi alanlardaki tüm yasaların ve kararların İslami ölçütlere uygun olmasını şart koşmaktadır. Bu hüküm, anayasa ve diğer yasaların üzerinde bir üstünlüğe sahip olup, İran’da yasaların uygulanmasında İslami ilkelerin yönlendirici rolünü sağlamaktadır.

İran’da yasama yetkisi, İslam Meclisi’ne (Meclis-i Şura-i İslami) aittir ve bu meclis tarafından çıkarılan yasaların Şariat hükümlerine uygun olması gerekmektedir. Meclis tarafından kabul edilen yasaların yürürlüğe girmesi için Denetim Şurası tarafından onaylanması gerekmektedir. Bu süreç, İran’daki yasama faaliyetlerinin temelini oluşturmakta ve hukukun İslam’ın öğretilerine uygun olarak şekillendirilmesini sağlamaktadır. Sonuç olarak, İran Hukuk Sistemi, temelini İslam hukukundan alan ve modern hukuk ilkeleriyle denge kurmaya çalışan özgün bir yapıya sahiptir. Bu yönetim

modeli, İran'ın hukuk sisteminin temel belirleyicisi olmasının yanı sıra, iç ve dış politikalarını da şekillendirmektedir.

III. İran Hukuk Sisteminde Çocuk Haklarına İlişkin Yasal Çerçeve

İran hukuk sisteminde çocuk haklarına ilişkin ulusal düzeyde çeşitli yasal düzenlemeler bulunmaktadır. Bu düzenlemeler hem İslam hukuku hem de uluslararası insan hakları standartları doğrultusunda şekillendirilmiştir. İran'daki çocuk hakları mevzuatı, “Çocukların ve Ergenlerin Korunması Kanunu” dışında, diğer yasal düzenlemelerde dağınık bir şekilde ele alınmaktadır. Konuyla ilgili bazı önemli yasal düzenlemeler aşağıda sunulmaktadır:

Tablo 2.2: Çocuklar ile ilgili En Önemli Ulusal Düzenlemeler

Ulusal Düzenlemeler
İran İslam Cumhuriyeti Anayasası
İran Medeni Kanunu
İran İslam'ı Ceza Kanununu
İran Ailenin Korunması Kanununu
İran İş Kanunu
1943 Tarihli Zorunlu ve Ücretsiz Halk Eğitimi Kanunu ve 1971 Tarihli Değişikliği
İranlı Çocuklar ve Gençler İçin Eğitim Kaynakları ve İmkanlarının Sağlanması Kanunu
Çocuk ve Ergenlerin Korunması Kanunu

Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu düzenlemelerle ilgili ayrıntılı bilgiler sunulacaktır. Bununla birlikte, İran hukuk sisteminde çocuk kavramının tanımlanması, çocuk haklarının anlaşılması açısından kritik bir öneme sahip olduğundan, öncelikle bu konuya odaklanacağız.

A. İran Hukuk Sisteminde Çocuk Kavramı

Yetişkinlerle çocuklar arasındaki yasal sınırın belirlenmesi, hukuk alanında temel bir öneme sahiptir. Yasama organlarının bu tanıma yaklaşımı, olumlu veya olumsuz sonuçları beraberinde getirebilir. Çocukluğun yetişkinlikten ayırt edilmesi konusunda bilimsel ve hukuki standartlara dayalı uygun bir sınırın belirlenmemesi, özellikle çocuk istismarı gibi alanlarda olumsuz etkilere yol açabilir.⁴

İran'da çocuk ve çocukluk kavramları çeşitli hukuki metinlerde yer almakla birlikte, net bir tarife bağlanmamıştır. Bu kavramlar, genellikle İslam ilkelerine dayanarak yaşa ve ergenlik dönemine (buluğ) bağlı olarak tanımlanır. Kelime anlamıyla “çocuk” terimi, genellikle küçük, sağır, henüz erginliğe ulaşmamış birey (kız veya erkek) gibi ifadelerle tanımlanmaktadır.⁵ İmamiyye fıkıh alimlerinin yaygın görüşüne göre, çocuk, şer’i olgunluk yaşına henüz erişmemiş kişidir; bu bağlamda, fıkhi açıdan, erkek çocuk için on beş (Kameri yılı) yaşına kadar ve kız çocuk için dokuz (Kameri yılı) yaşına kadar “çocuk” terimi kullanılmaktadır.

Buna karşın, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin 18 yaşına kadar olan her bireyi çocuk olarak tanımlamaktadır. Bu durum, İslam’daki çocukluk dönemi ile Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde belirtilen çocukluk döneminin farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. İslam fıkında çocukluk dönemi, uluslararası standartlara göre daha kısa bir zaman dilimini kapsamaktadır.⁶

⁴ Amir Hamze Zeynali (امیر حمزه زینالی), Tachara Karimi (تاجارا کریمی), “İran Hukukunda Çocukluk Yaşı ile İlgili Değişiklikler” (تحوالات سن کودکی در حقوق ایران), *Kültür ve İletişim Çalışmaları Dergisi (نشریه مطالعات فرهنگی و ارتباطات)*, C. 13, No: 46, Haziran 2017, s. 73.

⁵ Ali Akbar Dehkhoda (علی اکبر دهخدا), *Dehkhoda Sözlüğü (لغتنامه دهخدا)*, Tahran, Tahran Üniversitesi Yayın Enstitüsü (مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران), C. 12, 1998, s. 18688.

⁶ Ezatolsadat Hosseini (عزت السادات حسینى), Mohsen Ghasemi (محسن قاسمی), “İran Hukukunda Çocuk Vesayet Rejiminin Değerlendirilmesi ve Çocuk Hakları Sözleşmesi ile Karşılaştırılması” (ارزیابی رژیم سرپرستی کودک در حقوق ایران تطبیق با کنوانسیون حقوق کودک), *Eğitim, Psikoloji, Hukuk ve Sosyo-Kültürel Çalışmalarda Küresel Yenilikler Ulusal Konferansı (کنفرانس ملی دستاوردهای نوین جهان در تعلیم و تربیت، روانشناسی، حقوق و مطالعات فرهنگی اجتماعی)*, C. 1, 2018, s. 3.

İslam Devrimi sonrasında, İran Cumhuriyeti'nin yasal düzenlemelerinde “çocuk” kavramının tanımlanması önemli ölçüde belirsizlik ve karmaşıklık içermektedir. İran Medeni Hukuku'nda 1982 yılında gerçekleştirilen reformlardan önce, yasal olgunluk yaşı 18 olarak belirlenmişti ve bu yaş sınırı hem kız hem de erkek çocukları için eşit şekilde uygulanmaktaydı. Ancak, yapılan reformlarla birlikte, bu düzenlemelerde köklü değişiklikler gerçekleştirilmiştir. Şeriat hukukuna uyum sağlamak amacıyla, 18 yaş sınırı kaldırılmış ve Medeni Kanun'daki yasalar İslam hukukuna uygun olarak yeniden düzenlenmiştir. Yapılan reformlar çerçevesinde, ergenlik yaşı ilk kez Medeni Kanun'a dahil edilmiştir ve çocuğun hukuki statüsünü belirlemede temel bir kriter olarak kabul edilmiştir.⁷ Bu kapsamda, erkek çocuklar için ergenlik yaşı on beş tam kameri yıl, kız çocuklar için ise dokuz tam kameri yıl olarak belirlenmiştir.

İran hukuk sisteminde, çocuk tanımı fıkhi görüşlere dayanarak çeşitli terimlerle ifade edilmektedir. Bu terimler arasında “çocuk”, “tıfl”, “ergin olmayan”, “yaşı küçük”, “reşit olmayan” ve “sağır” gibi ifadeler bulunmaktadır.⁸ Bu çeşitlilik, İran hukuk sistemindeki çocuk kavramının kapsamını ve farklı hukuki bağlamlardaki uygulanabilirliğini yansıtmaktadır. Mevcut durumda, İran hukukunda “çocuk” terimi için tek bir standart tanım bulunmamakta, bunun yerine çeşitli tanımlar ve yaş sınırları uygulanmaktadır.⁹ Diğer birçok hukuk sisteminde olduğu gibi, İran hukuku da çocukların yaş sınırını belirleme konusunda farklı yaklaşımlar benimsemiş ve çeşitli kanunlarda çocuk kavramını değişik yaş kriterleriyle tanımlamıştır.

İran Medeni Kanunu'nun 1210. Maddesi, İran'ın medeni hukuk sisteminde çocukların ergenlik yaşını belirleme ve hukuki statülerini tanımlama yöntemini ortaya koymaktadır. Bu düzenleme, söz konusu yaşa ulaşan bireylerin çocuk olarak kabul

⁷ Navid Rahbar, “The Challenges of Protecting Children's Rights in Iran: The Bill on Protection of Children and Adolescents: a Friend or Foe?”, **Journal of Medical Law**, Vol. 1, 2017, p. 27.

⁸ Persia Educational Foundation, “A Legal Study on Children's Rights and Iran's Law”, **Persia Educational Foundation**, London, 2017, p. 3.

⁹ Farzad Jangjoo (فرزاد جنگجوی), Hossein Nasiri (حسین نصیری), Javad Jami (جواد جامی), “İran Hukuk Sisteminde Çalışan Çocukların Korunmasına İlişkin Genel Bir Bakış ve Uluslararası Belgeler Işığında Değerlendirilmesi” (مروری بر حمایت از کودکان کار در نظام حقوقی ایران و با نگاهی بر اسناد بین المللی), **İş ve Toplum Dergisi** (ماهنامه کار و جامعه), No. 181, 2015, s. 71.

edileceği ve bu yaş grubuna özgü haklardan yararlanma hakkına sahip olacakları anlamına gelmektedir.¹⁰ Söz konusu madde, erginlik yaşına (buluğ) ulaşmış hiçbir kişi, akıl hastalığı (cünun) veya olgunluk eksikliği (rüşd) kanıtlanmadıkça kısıtlanamaz ve mahcur sayılamaz. Aynı maddenin ilk fıkrası, erkek çocuklar için erginlik yaşını on beş tam kameri yılı, kız çocuklar için ise dokuz tam kameri yıl olarak belirlemektedir. Söz konusu maddenin ikinci fıkrasında erginleşmiş bir küçüğün malları, sadece olgunluğu kanıtlanmışsa ona verilebileceğini açıklamıştır.

Medeni Kanun, rüşd veya reşid tanımlarına açıklama yapılmadan, 1208. Maddede gayri reşit kişi şu şekilde tanımlanmaktadır: Gayri reşit kişi, malvarlığı ve mali hakları üzerindeki tasarruflarının akla uygun olmadığı kişidir. Dolayısıyla, halihazırda İran hukukunda rüşd yaşı açıkça belirtilmemiştir ve Medeni Kanun'un 1210. Maddesi uygulamada sorunlar yaratmaktadır. Bu madde, aynı kanunun 2. fıkrası ile çelişmektedir. 1210. maddeye göre, erginlik yaşı otomatik olarak olgunluk (rüşd) olarak kabul edilirken, 2. fıkraya göre erginleşmiş bir küçüğün mallarının ona verilmesi, yalnızca olgunluğunun (rüşdünün) kanıtlanması durumunda mümkündür. Bu nedenle, 2. fıkra uyarınca sadece erginlik yaşı, olgunluk anlamına gelmemektedir.¹¹ Bu maddeyle ilgili olarak Yargıtay içtihatlarına göre, genel metin mali olmayan konuları kapsamaktadır; buna karşın, fıkralar mali konularla ilgili düzenlemeleri içermektedir.

Ayrıca, bu düzenleme çocukluk ve ergenlik dönemlerini cinsiyete dayalı olarak tanımlamaktadır. Bu çelişkilerin giderilmesi ve cinsiyetler arasında eşitliğin sağlanması için, Medeni Kanun'un 1210. maddesinin gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda, mevcut toplumsal normlar ve uluslararası standartlar dikkate alınarak, erginlik yaşı olarak 18'in kabul edilmesi en uygun yaklaşım olacaktır.

¹⁰ Farzaneh Radmehr (فرزانه رادمهر), Ali Rezvani (علی رضوانی), Hamid Masjedsaraie (حمید مسجدسرایي), "İngiltere Hukukuyla Karşılaştırmalı Bir Bakışla İran'ın Çocuk ve Ergen Suçluluğuna Karşı Ceza Politikası" (سیاست جنایی ایران در قبال بزهکاری اطفال و نوجوانان با نگاهی تطبیقی به حقوق انگلیس), **Fıkıh ve İslam Hukuku Araştırma Dergisi** (پژوهشنامه فقه و حقوق اسلامی), C. 15, No: 33, Kış 2023, s. 159.

¹¹ Pakzad, a.g.e., s. 1556.

İran'ın 2013 yılında değiştirilen İslam Ceza Kanunu'nun 146. Maddesi, buluğa erişmeyen bireylerin cezai sorumluluğu olmadığını belirtirken, 147. Maddesi, kız çocuklar ve erkek çocuklar için ergenlik yaşlarını sırasıyla dokuz ve on beş kameri yıl olarak tanımlamaktadır.¹² Ceza Kanunu, ceza sorumluluğunu belirlemede çocukların gelişim aşamalarına ve olgunluk seviyelerine göre kademeli yaklaşım benimsemiştir.

Tablo 3.1: İran Hukuku'nda Çocuk Sayılma Yaşı

Cinsiyet	Kameri (ay) Yıl	Güneş Yıl
Kız Çocuklar	9	8 Yaş 9 Ay (Yaklaşık)
Erkek Çocuklar	15	14 Yaş 7 Ay (Yaklaşık)

Hem Medeni Kanunu hem ceza kanunu ergenlik ve reşitlik yaşının belirlenmesinde ay yılının esas alındığını belirtmektedir. Ay yılı, İslam takviminde temel alınan bir zaman ölçüsüdür ve İran güneş takviminde kullanılan güneş yılından yaklaşık 11 gün daha kısadır. Ay yılı, İran'da ergenlik ve reşitlik yaşlarını belirleme amacıyla tercih edilen bir ölçümdür, diğer yaş ölçümleri ise genellikle güneş takvimine göre hesaplanmaktadır.¹³ Bu bağlamda, ay yılı ölçümünün İran hukuk sisteminde yaş sınırlarının belirlenmesinde kritik bir rol oynadığı anlaşılmaktadır.

Çocuklar ve ergenler için özel olarak düzenlenen Çocukların ve Ergenlerin Korunması Kanunu'nun ilk bölümünde, kanunun kapsamına ilişkin terimler tanımlanmıştır. Kanunun ilk ve ikinci paragrafında “çocuk” ve “ergen” kavramlarına dair açıklamalarda bulunulmuştur. “Çocuk” terimi, şeri buluğ çağına ulaşmamış her bireyi ifade etmektedir. Bu bağlamda, “tıfl” terimi de “çocuk” anlamında kullanılmaktadır. Aynı maddede, “ergen” terimi, buluğ çağını geçmiş ancak henüz on sekiz yaşını tamamlamamış bireyleri ifade etmektedir. Bu tanımlar, İran hukukunda çocuk tanımında ergenlik

¹² Bkz. İran İslam Ceza Kanunu, m. 146 ve 147.

¹³ Iran Human Rights Documentation Center et. al., **Rights of the Child in Iran: Joint Alternative Report by Civil Society Organizations on the Implementation of the Convention on the Rights of the Child by the Islamic Republic of Iran**, Child Rights International Network, March 2015, p. 11.

kriterlerinin temel alındığını bir kez daha göstermektedir. Dolayısıyla, bu kanun kapsamında da erginlik yaşı kız çocuklar için dokuz kameri yıl, erkek çocuklar için ise on beş kameri yıldır.

İş Kanunu bağlamında, “Gençlerin Çalışma Koşulları” başlığı altında düzenlenen 79. madde, çocukların çalışma koşullarını belirlemektedir. Bu madde, 15 yaşından küçük bireylerin çalıştırılmasını yasaklamaktadır. Madde, cinsiyet ayrımı yapmaksızın, “çocuk” terimini, 15 yaşını (güneş yılı) doldurmamış kişiler olarak tanımlamaktadır.

İran’daki yasal düzenlemeler, çocuk ve gençlerin çeşitli hukuki işlemler ve haklara erişimde farklı yaş sınırları öngörmektedir. Bu yaş sınırları, belirli işlemler için gereken yasal yeterlilikleri belirler ve bazı durumlarda cinsiyete göre farklılık gösterebilir. Bu düzenlemelerin en önemlilerini şu şekilde özetleyebiliriz;

Tablo 3.2: İran’daki Hukuki İşlemler İçin Yeterlilik Yaşlar

Hukuki İşlem		Yeterlilik Yaşı
Ulusal Askerlik Hizmeti (Erkek Çocuk)		18
Pasaport Başvurusu		18
Sürücü Belgesi		18
Gayrimenkul İşlemleri		18
Banka Hesabı Açma		18
Kişisel Mülk Transferi		18
Oy Kullanma		18
İstihdam		15
Evlilik Yaşı	Erkek Çocuk	15
	Kız Çocuk	13
Cezai Sorumluk Yaşı: Hadd ve Kısas Gerektiren Suçlar	Erkek Çocuk	14 Yaş 7 Ay
	Kız Çocuk	8 Yaş 9 Ay
Cezai Sorumluk Yaşı: Ta’zir Gerektiren Suçlar	Erkek Çocuk	18
	Kız Çocuk	

Yukarıdaki tabloda yer alan bilgiler doğrultusunda, İran’daki yasal düzenlemelerde her hukuki işlem için belirlenen asgari yaş sınırları farklılık

göstermektedir. Örneğin, pasaport alma, mülkiyet edinme ve oy kullanma gibi hukuki işlemler için genellikle 18 yaş sınırını öngörmektedir. Cezaî sorumluluk yaşı ise, diğer hukuki işlemler için belirlenen yaş sınırlarından belirgin şekilde düşüktür. Dikkat edilmelidir ki, bir bireyin 18 yaşına kadar sürücü olarak sorumlu tutulabilecek olgunluğa sahip olmadığı bir durumda, aynı kişinin işlediği suçların sonuçlarını tam olarak kavrayabilme yeteneğine sahip olup olmadığı sorgulanabilir. Ayrıca, cezaî sorumluluğun belirlenmesinde kullanılan yaş kriterlerinin cinsel olgunluğa dayandırılması, bu düzenlemelerin önemli eksikliklerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Evlenme yaşı açısından ise erkekler için 15, kızlar için ise 13 olarak belirlenmiştir. Bu yaş sınırlarında görülen farklılıklar, cinsiyet temelinde ayrımcılığa yol açabilecek potansiyel etkiler taşımaktadır.

Özetle, İran hukuk sisteminde çocuk tanımı belirli bir netlikten yoksundur ve çocukluğun sona erdiği yaş da açıkça tanımlanmamıştır. Bu belirsizlik, bir bireyin çocuk ya da yetişkin olarak sınıflandırılmasının çeşitli koşul ve durumlara bağlı olarak değişkenlik göstermesine yol açmaktadır. Bu durum, hukuki bağlamda belirsizliklere ve farklı yorumlara neden olabilmektedir.¹⁴

B. Anayasa’da Çocuk ve Çocuk Hakları

1979 yılında gerçekleşen İran Devrimi, ülkede köklü ve önemli değişikliklere yol açmıştır. Devrim ardından, İran’ın politik ve hukuki yapısında belirgin değişimler gerçekleşmiştir. Bu dönemde, eski siyasi düzenin yerine İslam Cumhuriyeti’nin tesis edilmesi amacıyla yeni bir anayasa hazırlanmıştır. Bu Anayasa 2-3 Aralık 1979 tarihlerinde referanduma sunulurken yürürlüğe girmiştir. Söz konusu Anayasa, 28 Temmuz 1989 tarihinde bazı değişikliklerle güncellenmiş ve toplamda 177 ilke içerecek şekilde

¹⁴ Mohammad Ali Faraji (محمدعلی فرجی), “İslami Düşünce ve İran Hukukunda Çocukluk Kavramı ve Kriterlerinin İlgili Haklardan Yararlanmak İçin İncelenmesi” (بررسی مفهوم و معیار کودکی در تفکر اسلامی و قوانین), *Kamu Hukuku Dergisi* (مجله حقوق عمومی), (Çevrimiçi) <http://www.faraji-publaw.blogfa.com/post/47>, 16 Haziran 20.

yeniden düzenlenmiştir.¹⁵ Bu anayasada yer alan hükümler, madde olarak değil, ilke olarak düzenlenmiştir.

Yeni Anayasa, çocukların haklarını bağımsız ve özel olarak doğrudan tanımlamak yerine, genellikle çocukları aile kavramı içinde ele almıştır. Anayasa’da “çocuk” teriminin doğrudan kullanıldığı tek istisna, kadın hakları başlığı altında yer alan 21. ilkenin 2. Paragrafıdır.¹⁶ Bu madde, kadın ve anne haklarına ilişkin özel hükümler özel düzenlemeleri içermektedir; özellikle hamilelik ve velayet süreçlerinde annelere destek sağlanması ve bakıcısı olmayan çocuklar için alınması gereken tedbirleri içermektedir. Dolayısıyla, Anayasa’da çocukların haklarına ilişkin doğrudan düzenlemeler bulunmamakla birlikte, çeşitli maddeler dolaylı olarak çocukların durumunu ele almaktadır.

Öncelikle, İran İslam Cumhuriyeti Anayasası’nda yer alan haklar genellikle “herkes,” “hiç kimse” veya “her birey” başlamakta ve bu nedenle genel ve kapsayıcı bir nitelik taşımaktadır. Bu bağlamda, çocuklar da bu genel kavramların bir parçası olarak bu haklardan yararlanmaktadır. Örneğin, Anayasa’nın “Milletin Hakları” başlığı altında düzenlenen üçüncü bölümdeki 19 ile 42. arasındaki maddeler, tüm insanlar için (çocuklar da dahil olmak üzere) yaşama hakkı, barınma hakkı, çalışma hakkı, sağlık hakkı, sosyal güvenlik hakkı ve parasız eğitim ve öğretim hakkı gibi temel hakları düzenlemektedir. Özellikle İlke 19, “milletin tüm fertleri, hangi kavim ve kabileden olursa olsun eşit haklardan yararlanır ve renk, ırk, dil gibi özellikler ayrımcılık sebebi olarak kabul edilemez” şeklinde ifade edilmiştir. İlke 20 ise eşitlik ilkesine özel bir vurgu yaparak, “milletin tüm fertleri, kadın ya da erkek olmalarına bakılmaksızın kanunun koruması

¹⁵ Anayasa’da yer alan düzenlemeler maddeler halinde değil, ilkeler olarak ele alınmıştır.

¹⁶ İran İslam Cumhuriyeti Anayasa, İlke 21 Paragraf 2: Hükümet, İslami standartlara uygun olarak, kadınların haklarını her bakımdan garanti altına almakla ve aşağıdaki yükümlülükleri yerine getirmekle sorumludur:..... 2. Özellikle hamilelik döneminde ve çocuğun hezanetinin annede olduğu zaman, annelere destek olmak ve yetim çocukları korumak.

altında eşit durumdadır ve İslam çerçevesinde insanî, siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel haklardan eşit şekilde yararlandırılır” şeklinde bir düzenleme yararlandırılır.¹⁷

Anayasa, ülkenin en temel ve esas kanunu olarak, tüm bireyler için eğitim hakkına ve ücretsiz eğitim ilkesine vurgu yapmaktadır. ¹⁸ Anayasa’nın 3. ilkesinde, tüm insanlar için genel haklar belirtilmiş olup, çocuklar bu kapsamın doğal bir parçası olarak kabul edilmektedir. İlkenin 3. paragrafında, devletin “her düzeyde herkese ücretsiz öğrenim ve beden eğitimi ile yüksek öğrenim imkanlarını kolaylaştırmak ve yaygınlaştırmakla yükümlü olduğu ifade edilmiştir. Anayasa’nın 30. ilkesinde, devletin eğitim ve öğretim imkanlarını parasız olarak lise öğrenim döneminin sonuna kadar bütün millet için sağlamak ve yüksek öğrenim imkanlarını ülkenin kendine yeterlilik sınırına kadar geliştirmekle yükümlü olduğu belirtilmektedir.

Anayasa’da dikkat çekici bir olumlu nokta, ücretsiz eğitim hakkının detaylı bir şekilde ele alınmış olmasıdır. Anayasa’nın iki ilkesi altında çocukların ücretsiz eğitim hakkına ilişkin yasal düzenlemeler öngörülmüş olmasına rağmen, mevcut gözlemler okul dışında kalan veya erken yaşta çalışmak zorunda kalan çocukların sayısında artış yaşandığını ve bu durumun eğitimden mahrum kalan çocukların sayısının da yükseldiğini göstermektedir. Dolayısıyla, çocukların eğitimi konusunda tanık olduklarımız anayasal düzenlemelerde belirtilen ilkelerle uyumsuzluk arz etmektedir; bu durum, mevcut yasal düzenlemelerin etkili bir şekilde uygulanmadığını açıkça ortaya koymaktadır.¹⁹

Anayasa’nın 3. ilkesinin 9. paragrafı, haksız ayrımcılığın önlenmesini ve her birey için eşit maddi ve manevi fırsatların sağlanmasını vurgulamaktadır. Aynı ilkenin 12. paragrafı ise, “refah yaratmak, yoksulluğu ortadan kaldırmak ve beslenme, barınma, çalışma, sağlık ve sigortanın yaygınlaştırılması alanlarında her türlü yoksunluğu gidermek

¹⁷ Kılınç, **a.g.e.**, s. 936.

¹⁸ Rajaci, Kashi Komijani, **a.g.e.**, s. 126.

¹⁹ Azam Ghorbani (الهه مرندی), “İran İslam Cumhuriyeti Anayasası ve İnsan Hakları Belgelerinde Eğitim Hakkının Temelleri ve Koruyucu Mekanizmaları” (مبانی و سازوکارهای حمایتی حق اعظم قربانی), **Bilimsel İslami İnsan Hakları Çalışmaları Dergisi** (فصلنامه علمی مطالعات حقوق بشر اسلامی), C. 10, No. 1, Bahar 2022, s. 103.

için İslami kurallara uygun, doğru ve adil bir ekonomi geliştirmekle devletin yükümlü olduğunu ifade etmektedir. Ancak, anayasa tarafından belirlenen refah politikaları ile ekonomik yoksulluğun azaltılmasına yönelik uygulamalar arasında gözlemlenen farklar dikkat çekicidir. Pratikte bu hedeflere ulaşmak için yapılan çabaların genellikle yetersiz kaldığı görülmektedir.²⁰

Aile oluşumunu kolaylaştırmak ve korumak, Anayasa'nın 10. ilkesinde vurgulanan bir öncelik olarak öne çıkmaktadır. Sosyal güvenlikten yararlanma hakkı ise Anayasa'nın 29. ilkesinde düzenlenmiştir. Ayrıca, yoksulluğu ve yoksunluğu ortadan kaldırma ile başkalarının emeğinin sömürülmesini önlemek, Anayasa'nın 43. ilkesinde yer alan hedefler arasında bulunmaktadır. Bu ilkeler, sosyal adaletin ve ekonomik eşitliğin sağlanmasına yönelik kapsamlı bir çerçeve sunmakta olup, çocukları dolaylı olarak ilgilendiren önemli düzenlemeler arasında yer almaktadır.

Anayasa'da çocukları dolaylı olarak etkileyen bir diğer kritik ilke ise 4. ilkedir. Bu ilkeye göre, “tüm medeni, cezai, mali, ekonomik, idari, kültürel, askeri, siyasi ve diğer bütün kanun ve düzenlemeler İslami ölçülere dayanmalıdır. Bu madde kayıtsız şartsız olarak anayasanın bütün maddelerinin ve diğer kanun ve kararların üstündedir ve bu hususun tespiti ve belirlenmesi, Denetim Şurası'nın (Şura-i Negehban) mensubu olan fakihlerin sorumluluğunda” olduğu belirtilmiştir. Bu ilke, özellikle çocuk yaşının belirlenmesi gibi alanlarda temel bir ilham kaynağı olarak kabul edilmiştir.

Özetle, İran İslam Cumhuriyeti Anayasası, çocuk haklarına doğrudan atıfta bulunmayan ve çocukların korunması ile gelişimi konusunda spesifik düzenlemeler içermeyen bir belge olarak dikkat çekmektedir. Bu durum, anayasanın çocukların haklarına gereken önemi vermediğini ve çocuk konusunda ihmal edildiğini

²⁰ Amir Maleki (امیر ملکی), “Kalkınma Programlarında Yoksulluk ve Sosyal Eşitsizliği Azaltma Politikalarının Sosyolojik Analizi (Yedinci Kalkınma Programının Hazırlanması İçin Çözüm Önerileri ve Politika Tavsiyeleri)” (راهکارها و توصیه‌ها), *Sosyal Kalkınma Dergisi* (فصلنامه توسعه اجتماعی), C. 17, No: 3, 2023, s. 36.

göstermektedir. Bu durum, anayasanın çocuk haklarına yeterli önemi vermediğini ve çocukların haklarının ihmal edildiğini ortaya koymaktadır. Anayasa metninde çocuk sevgisini yansıtan bir ruhun eksik olduğu söylenebilir. Bu bağlamda, çocuk haklarının etkin bir şekilde güvence altına alınması ve çocukların ihtiyaçlarının karşılanması için özel hükümler içeren yeni bir anayasa ihtiyacı açıkça görülmektedir.

C. Medeni Kanun’unda Çocukların Hukuki Statüsü ve Hakları

İran Medeni Kanun’u, çocukların hukuki statüsü ve hakları açısından önemli ve ayrıntılı düzenlemeler içermektedir. Bu bağlamda, Medeni Kanun çocukların medeni hakları, hezanet (Hidane), velayet düzenlemeleri, miras ve evlilik hakları gibi meseleleri kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Bu haklara geçmeden önce, medeni hukuk çerçevesinde çocukluğun başlangıcı ve sonu ile ilgili hükümleri kısaca özetlemek yararlı olacaktır.

1. Medeni Kanun’a Göre Çocukluğun Başlangıcı

İran hukuk sisteminde, çocuğun hakları ve korunmasıyla ilgili düzenlemeler genellikle İran Medeni Kanunu’nda yer almaktadır. Bu düzenlemeler, çocuğun ailesi içinde korunmasına ilişkin önemli prensipleri içermekte ve ailenin çocuğun güvenliğinin sağlanmasındaki kritik rolünü vurgulamaktadır. Ayrıca, çocuk ile ana-baba arasındaki soy bağının kurulması ve bu bağın sonuçları da bu kanununda önemli bir yer tutmaktadır.

İran Medeni Kanunu’na göre, çocukluğun başlangıcı kişiliğin kazanılması ile ilişkilendirilmiştir. İran Medeni Kanunu’nun 956. maddesinde, kişiliğin çocuğun sağ olarak doğduğu anda başlayacağı ve ölümle sona ereceği belirtilmektedir. Ayrıca, 957. maddede, fetüsün canlı doğması şartıyla medeni haklardan yararlanabileceği hükme bağlanmıştır. Bu düzenlemeler, çocukluğun başlangıcını dolaylı olarak doğum anı olarak kabul etmekte ve ceninin korunmasını sağlamayı amaçlamaktadır. Ancak bazı

hukukçular, bu düzenlemeleri dikkate alarak çocukluğun başlangıcının sperm pıhtılaşması (döllenme) anı olarak değerlendirilebileceği görüşünü ileri sürmektedir.²¹

2. Medeni Kanun’a Göre Çocukluğun Sonu

İran Medeni Kanun’u, çocukluğun sona ermesini ve çocukluk yaşının üst sınırını buluğa (ergenliğe) bağlamaktadır. Belirtildiği üzere, Medeni Kanun’un 1210. Maddesinin birinci fıkrasına göre, buluğ yaşı erkek çocuklar için on beş tam kameri yıl, kız çocuklar için ise dokuz tam kameri yıl olarak belirlenmiştir. Bu düzenleme, erkek ve kız çocukları arasında erginlik yaşının farklılık göstermesine neden olmakta ve dolayısıyla çocukluk döneminin sürelerini de etkilemektedir. Kız çocuklarının çocukluk dönemi, erkek çocuklara kıyasla yaklaşık altı yıl daha erken sona ermektedir. Bu düzenlemede, uluslararası standartlarla kıyaslandığında çocukluk döneminin daha kısa bir süreyi kapsadığını göstermektedir.²²

3. Medeni Kanun’unda Çocuklara Tanınan Medeni Haklar

İran Medeni Kanun’u, çocuk haklarını çeşitli hükümlerle düzenleyerek çocukların korunması ve refahı için hukuki bir çerçeve sunmaktadır. Bu bağlamda, çocuk haklarıyla ilgili olarak öne çıkan başlıca düzenlemeler şunlardır:

a. Velayet Hakkı ve Çocuğun Korunması

İran Medeni Kanun’u, çocukların hukuki statüsü ve haklarını belirlerken, çocukların yaşlarının küçüklüğü nedeniyle malî konularda sınırlı hareket edebilmelerini sağlayan düzenlemeler içermektedir. Çocuğun yaşının küçüklüğü dolayısıyla mali konularda aleyhine olabilecek tasarruflarda bulunmasını engellemek amacıyla hukuken mahcûr (kısıtlı) olarak değerlendirilmiştir.²³ Medeni Kanun’un 1217. Maddesi, küçük ya

²¹ Naghibi, **a.g.e.**, s. 194.

²² Hosseini, Ghasemi, **a.g.e.**, s. 3.

²³ Mehmet Özkan, “İslam Hukukunda Velâyet Sahiplerinin Çocuğun Malları Üzerindeki Tasarruf Yetkileri”, **Balıkesir İlahiyat Dergisi**, No: 13, Haziran 2021, s. 145.

da reşit olmayan çocukların malvarlığının korunmasını, velileri veya kayyımlarının sorumluluğuna bırakmaktadır. Özel bir velisi bulunmayan çocuklar ve bazı durumlarda reşit olmayan kişiler için kayyım tayin edilebilmektedir.²⁴ Bu bağlamda, çocukların kişisel haklarının ve malvarlıklarının korunması ve yönetilmesi amacıyla, şahıslarını ve varlıklarını temsil edecek, işlemlerini yürütecek yasal bir temsilciye ihtiyaç duyulmaktadır.²⁵ Küçüğün malvarlığı ve mali haklarıyla ilgili olarak yaptığı işlemler ve beyanlar geçersiz ve etkisizdir. Ancak, sağır-i gayr-i mümeyyiz (ayırt etme yeteneğine sahip) bir çocuk karşılıksız kazançlar ve mülkiyet edinebilir; örneğin, hibe, bedelsiz sulh yapabilir veya serbest malları sahiplenebilir.

Medeni Kanun'un çocuklarla ilgili hükümlerini içeren sekizinci bölümünün üçüncü kısmında, “babanın ve (babanın babası olan) büyükbabanın velâyet-i icbarı (zorlayıcı velayet)” başlığı altında çocuğun velayetiyle ilgili düzenlemeler detaylı bir şekilde açıklanmaktadır. Bu düzenlemeler, çocuğun yasal temsilcilerini ve velayet yetkilerinin kapsamını belirlemekte, çocuğun malî ve şahsî haklarının korunmasını hedeflemektedir. Medeni Kanun'un 1181. Maddesine göre, baba ve baba tarafından büyükbaba, kendi çocukları üzerinde velayet hakkına sahiptir. Bu bağlamda, icbarı velayet yalnızca baba ve baba tarafından büyükbabaya özgüdür; anne dâhil hiçbir diğer kişi icbarı veli olarak kabul edilmemektedir. Çocuk, doğduğu anda otomatik olarak babasının velayeti altına girer. Akıl, bulûğ ve rüşd, babanın ve baba tarafından büyükbabanın icbarı velayeti için gerekli şartlardır. Medeni Kanun'un 1182. Maddesi, çocuğun hem babası hem de baba tarafından büyükbabası varsa ve bu kişilerden biri mahcur ise, yasal velayetin sona ereceğini belirtmektedir. Medeni Kanun'un 1184. Maddesi, çocuğun icbarı velisinin, çocuğun menfaatlerini gözetmediği durumlarda, Medeni Kanun'un 1184. Maddesine göre, çocuğun icbarı velisi, çocuğun menfaatini gözetmediği ve çocuğa zarar verebilecek fiillerde bulunduğu durumlarda, çocuğun bir yakının talebi veya bölge yargıcının talebi üzerine, mahkeme tarafından bu durumun

²⁴ Bkz. İran Medeni Kanunu, m. 1218.

²⁵ Şevket Topal, “Korunmaya Muhtaç Çocukların Bakımı ve Gözetimi Açısından İslam Hukukunda Velâyet ve Vesâyet Yetkisi”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, C. 6, No: 2, Temmuz 2006, s. 261.

kanıtlanmasının ardından, ilgili veliyi görevden alabilir. Mahkeme, çocuğun malvarlığı üzerindeki tasarruf yetkisini elinden alır ve çocuğun mali işlerini yönetmesi için uygun bir kişiyi vasi olarak atar. 1974 tarihli Aile Koruma Kanunu'nun 15. maddesi, benzer şekilde, icbarı velinin ciddi şekilde uygunsuz olduğunun kanıtlanması durumunda görevden alınmasını öngörmektedir. Medeni Kanun'un 1185. Maddesi uyarınca, velayet hakkına sahip kişi mahcûr hale geldiğinde, savcı çocuğa bir vasi tayin etmekle yükümlüdür.

Medeni Kanun'un 1193. Maddesi uyarınca, çocuğun velayeti, çocuğun büyümesi ve rüşd yaşına ulaşması ile sona ermektedir. Ancak, çocuğun bu aşamadan sonra akıl zayıflığı veya mahcûriyet durumu ortaya çıkarsa, ona bir kayyım tayin edilir.

Medeni Kanun'un 1214. Maddesine göre, reşit olmayan kişinin malvarlığıyla ilgili işlemler ve tasarruflar, yalnızca velisinin veya kayyımının onayı ile geçerli olup, bu onay işlem öncesinde veya işlem sonrasında verilmiş olabilir. Ancak, bedelsiz edinimlere ilişkin mülkiyet kazanımları, izin aranmaksızın geçerli sayılır. Yasa koyucunun çocukların mallarına zarar verilmesini önlemek amacıyla titiz bir yaklaşım sergilediği açıktır. Ancak, benzer bir hassasiyetin reşit olmayan kişilerin cezai sorumluluklarıyla ilgili yasalar için neden gösterilmediği tartışma konusudur. Bu alanda bazı yasal reformlar gerçekleştirilmiş olsa da, çocuklar ve ergenler için tam cezai sorumluluk yaşının ne olması gerektiği konusu hala tartışmalıdır.²⁶

Özetle, bu düzenlemeler, İran Medeni Kanunu'nda çocuğun haklarının etkin bir şekilde korunmasını sağlamak amacıyla babanın ve baba tarafından büyükbabanın icbarı velayetini öngörmektedir. Ancak, çocuğun annesine icbarı velayet hakkının tanınmaması, annenin hukuki statüsünün göz ardı edilmesi ve cinsiyet temelli ayrımcılık anlamına gelmektedir. Anneye icbarı velayet hakkının tanınması, hukuki, toplumsal ve uluslararası bağlamda olumlu bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu durum hem kadınların hukuki

²⁶ Persia Educational Foundation, **a.g.e.**, s. 26.

statüsünü güçlendirecek hem de çocukların yüksek yararını daha etkin bir şekilde koruyacaktır.

b. Hezanet Hakkı

“Hezanet”, Arapça kökenli bir terim olup, kelime anlamı “büyütmek” anlamına gelmektedir. Hukuki açıdan, “hezanet” terimi, bir çocuğun maddi ve manevi bakımının, yasal olarak yetkilendirilmiş kişiler tarafından üstlenilmesini ifade etmektedir.²⁷ Bu bağlamda, velayet çocuğun malvarlığının korunmasını ve yönetilmesini kapsarken; hezanet, çocuğun fiziksel ve ruhsal bakımını, eğitimi ve günlük ihtiyaçlarının karşılanmasını içermektedir.²⁸ Velayet çocuğun babası veya baba tarafından büyükbabası tarafından yürütülürken, hezanet çocuğun bakım ve gözetiminden sorumlu olan kişiye aittir.

Hezanet terimi, çocuğun bakımını, himayesini ve eğitimini kapsayan bir çerçeve olarak değerlendirilmektedir. Bu kavram, çocuğun mevcut ve gelecekteki ihtiyaçlarını gözetken, ebeveynlerin sosyal ve ekonomik durumlarına bağlı olarak çocuğun fiziksel sağlığı ve gelişimini destekleyen bakım ve yetiştirme süreçlerini ifade etmektedir. Hezanet, çocuğun genel refahı ve eğitimine odaklanırken, ebeveynlerin bu süreçteki sorumluluklarını da belirtir. Ebeveynlerin ayrı yaşaması durumunda, hezanet meselesi ve ebeveynlerin çocuğun hezaneti ve velayeti konusundaki önceliği hukuki açıdan daha önem taşımaktadır.

İran Medeni Kanun’u, “hezanet” kavramını doğrudan tanımlamamakla birlikte, bu konuyla ilgili hükümler, Medeni Kanun’un sekizinci kitabının ikinci bölümünde “Çocuk Bakımı ve Eğitimi” başlığı altında düzenlenmiştir. Bu bölümde bazı maddelerde “hezanet” terimi yerine “çocukların bakımı ve yetiştirilmesi” ifadesinin kullanılması, İran

²⁷ Mohammad Jafar Jafari Langroudi (محمدجعفر جعفری لنگرودی), **Hukuk Terminolojisi (ترمينولوژی حقوق)**, Ganje Danesh Yayınları (انتشارات گنج دانش), 1988, s. 1720.

²⁸ Ghodratollah Mashayekhi (قدرت الله مشايخي), Fıkıh ve Hukuk Açısından Hezanet (حضانت از دیدگاه فقه و حقوق), **Al-Zahra Üniversitesi İnsan Bilimler Bilimsel Araştırma Dergisi (فصلنامه علمی پژوهشی علوم انسانی دانشگاه الزهراء)**, C. 12, No: 41, 2002, s. 283.

Medeni Hukuku'na göre hezanetin, “çocukların bakımı ve yetiştirilmesi” anlamına geldiğini göstermektedir.

Hezanet ile ilgili hükümler, İran Medeni Kanunu'nun 1168 ile 1179. Maddelerinde düzenlenmiştir. Ayrıca, medeni hukukun ötesinde aile koruma kanunu ve ilgili yönetmeliklerde de bu konu kapsamlı bir şekilde ele alınmaktadır. Medeni Kanun'un 1168. Maddesinde, hezanet hem ebeveynin hakkı hem de yükümlülüğü olarak belirtilmiştir. Bu yükümlülük, çocuğun erginlik yaşına kadar devam etmektedir. Bu bağlamda, hezanet ile ilgili hükümler, her iki ebeveynin de çocuğa bakım sağlamayı reddetme hakkını engellemektedir. Dolayısıyla, anne veya baba çocuğun bakımından imtina ederse, mahkeme, çocuğun menfaatlerini gözeterek bu ebeveyni sorumluluğunu yerine getirmeye zorlayabilir.²⁹

Anne ve babanın birlikte yaşadığı sürece çocuğun hezaneti her iki ebeveyne de aittir. Ancak, anne ve babanın boşanması veya ayrı yaşaması durumunda, hezanetle ilgili karar Medeni Kanun'un 1169. Maddesi çerçevesinde verilecektir. Bu maddeye göre,

“Anne ve babası ayrı yaşayan çocuğun hezaneti, yedi yaşına kadar öncelikle annede, yedi yaşından sonra ise babada bulunmaktadır.”

Çocuk annenin yanında yaşasa bile, geçim masrafları (nafaka) babanın sorumluluğundadır.³⁰ Aynı maddenin fıkrası uyarınca, yedi yaşına geldikten sonra taraflar arasında bir anlaşmazlık durumunda çocuğun hezaneti, çocuğun yüksek yararı gözetilerek ziyaretin yeri, zamanı ve diğer detayları mahkeme tarafından belirlenir. Çocuk erginlik yaşına ulaştığında (erkek çocuklar için 15 yaş, kız çocuklar için 9 yaş), mahkeme hezanet davasından muaf tutularak çocuğun kendi tercihini belirlemesi sağlanır. Bu durumda çocuk, annesi veya babasıyla birlikte yaşama seçimini kendisi yapabilir. Boşanma veya diğer sebeplerle çocuğun her iki ebeveyni aynı evde yaşamıyorsa, hezanet altında olmayan

²⁹ Naser Katuziyan, **Hukuk Bilimine Giriş ve İran Özel Hukuku Üzerine Bir İnceleme** (مقدمه علم حقوق و) (مطالعه در حقوق خصوصی ایران), Tahrān, Behnashr (بهنشر), 1992, s. 383-378.

³⁰ Bkz. İran Medeni Kanunu, m. 1199.

ebeveynin çocuğunu ziyaret etme hakkı bulunmaktadır. İran Aile Kanunu ve İran Ceza Kanunu çerçevesinde, çocuğun hezaneti altında bulunan bir ebeveynin, diğer ebeveynin ziyaret hakkını engellemesi durumunda çeşitli hukuki yaptırımlar öngörülmüştür. Bu yaptırımlar arasında para cezası, hapis cezası ve diğer hukuki tedbirler yer almaktadır.³¹ Anne veya babadan birinin vefatı durumunda, çocuğun hezaneti hayatta kalan ebeveyne geçmektedir.

Medeni Kanun'un 1175. Maddesi, mahkemenin çocuğun menfaatini gözeterek suiistimali önlemek amacıyla, çocuğun ebeveynlerden veya hezanetini elinde bulunduran kişiden, hukuki bir sebep bulunmadıkça alınamayacağını belirtmektedir. Ancak, anne ve babanın hezanet hakkı mutlak değildir; çocuğun menfaatleri, özellikle sağlık ve eğitim gibi konularda tehlikeye düştüğünde, mahkeme hezanetle ilgili alternatif bir karar verebilir.³²

İran Medeni Kanunu'nun 1173. Maddesi, çocuğun ebeveyni tarafından ihmal edilmesi, bakımsızlık gösterilmesi veya ahlaki yozlaşma durumlarının hezanet üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Bu durumlar sonucunda çocuğun bedensel sağlığının veya ahlaki eğitim seviyesinin tehlikeye düşmesi halinde, mahkeme, çocuğun yakınları, vasisi veya adli bölge başkanının başvurusu üzerine çocuğun korunmasını sağlamak amacıyla hezanetle ilgili gerekli kararları alabilir. İlgili maddeye göre, alkol, uyuşturucu ve kumar bağımlılığı, ahlaki yolsuzluk ve fuhuş, adli tıp tanısıyla akıl hastalığına yakalanması, çocuğu istismar etmek veya onu örneğin fuhuş, dilencilik ve kaçakçılık gibi ahlaki dışı işlere zorlamak, çocuğu sık sık ve aşırı şiddet kullanarak cezalandırmak ihmal, bakımsızlık gösterilmesi veya ahlaki yozlaşmanın örneklerini oluşturmaktadır. Bu tür

³¹ İran Ailenin Korunması Kanunu, m. 40 ve 41 ve İran ceza Kanunu (Ta'zirat), m. 632.

³² Niyusha Mosalinejad (نیوشا مصلى نژاد), "İradenin Hezanet (Hidane) Üzerindeki Etkisinin Araştırılması" (نشریه فقه و حقوق خانواده), *Fıkah ve Aile Hukuku Dergisi* (بررسی تأثیر اراده در حضانت), C. 16, No: 55, Sonbahar ve Kış 2011, s. 4.

durumlar, mahkemenin çocuğun yüksek yararını gözeterek hezanet kararlarını yeniden değerlendirmesine zemin hazırlar.³³

Medeni Kanun, hezanet hakkının uygulanmasının önündeki engelleri açıkça belirtmiştir. Medeni Kanun'un 1170. Maddesi, annenin çocuğun hezanetini kaybetmesine neden olan durumları düzenlemektedir. Bu madde uyarınca, annenin akıl sağlığının bozulması (cünun) veya yeniden evlenmesi durumunda hezanet hakkı babaya geçecektir. Boşanma sonrasında, çocuğun hezaneti annede bulunduğu dönemde annenin başka biriyle evlenmesi durumunda, bu maddesi uyarınca annenin hezanet hakkı sona erer ve hezanet babaya devredilir. Baba, bu durumu mahkemeye dilekçe vererek hezanetin kendisine verilmesini talep edebilir. Ancak Aile Kanunu'nun 45. maddesi uyarınca, mahkeme annenin yeniden evlenmesi sebebiyle hezanet hakkını düzenlerken çocuğun menfaatlerini göz önünde bulundurur. Bu düzenlemenin temel amacı, çocuğun sağlıklı ve dengeli bir şekilde büyümesini sağlamak için çıkarlarını korumaktır. Babayı vefat ettikten sonra annenin yeniden evlenmesi halinde, babanın mevcut olmaması ve dolayısıyla çocuğa bakamayacağı dikkate alınarak, annenin hezaneti devam etmektedir. Bununla birlikte, anne, mahkemeye yeni eşini tanıtarak, yeni eşinin dürüst ve adil bir kişi olduğunu ve çocuğun onunla yaşamasının çocuğun menfaatlerine uygun olduğunu ispat edebilir. Bu durumda, hâkimin, çocuğun üstün yararını göz önünde bulundurarak karar vermesi gerekmektedir.³⁴

Medeni Kanun'un 1170. Maddesi, yalnızca anne ile sınırlı tutmakta olup, babanın akıl sağlığı bozulduğunda veya yeniden evlendiğinde hezanet hakkına ilişkin herhangi bir özel düzenleme getirmemektedir. Bazı hukukçular, eşitlik ilkesine dayanarak, akıl sağlığının bozulması teşhisi için uygulanan kriterlerin eşit olması gerektiğini belirterek,

³³ Ameneh Mazlounzadeh (آمنه مظلوم زاده), Abdolreza Jamalzadeh (عبدالرضا جمالزاده), Roghiyeh Shahabi (رقيه شهابي), "Annenin Çocuk Üzerindeki Hezanet Hakkının Fıkhi ve Hukuki Açıdan İncelenmesi: Sorunlar ve Çözümler" (بررسی فقهی حضانت کودک از طرف مادر؛ چالشها و راهکارها), **Dişlinlerarası Fıkıh Araştırmaları Dergisi (فصلنامه مطالعات میان رشته فقه)**, C. 6, 2022, s. 114.

³⁴ Seyed Mohammadhadi Saei (سید محمدهادی ساعی), Niloofar Kamiyab Mansouri (نیلوفر کامیاب منصوری), "Çocuğun Menfaati Işığında, Annenin Yeniden Evlenmesi Durumunda Çocuğun Hezanet Hakkı" (حضانت (فصلنامه مطالعات حقوقی)), **Kamu Hukuku Çalışmaları Dergisi (عمومی)**, C. 64, No: 6, 2017, s. 797.

babanın akıl sağılığının bozulması veya evlenmesi durumunda da velayetin annede kalacağı sonucuna varmaktadır.³⁵ Ancak buna karşın, bazı hukukçular Medeni Kanun'un hezanetten mahrum bırakılma şartları arasında babadan bahsedilmemesini dikkate alarak, babanın yeniden evlenmesinin velayet hakkını etkilemeyeceğini savunmaktadırlar. Bu çelişkilerin giderilmesi ve ebeveynler arasındaki eşitlik ilkesinin yanı sıra annenin doğal haklarının olumsuz yönden etkilenmesini önlemek amacıyla, maddeyi her iki ebeveyni kapsayacak şekilde yeniden düzenlemek, daha adil bir yaklaşım sağlayacaktır. Son olarak belirtilmelidir, çocuğun hezaneti konusundaki temel hükümler İran Medeni Kanunu'nda belirlenmiş olmasına rağmen, bu konuyla ilgili detaylar ve uygulama güvenceleri İran'da Aileyi Koruma Kanunu ve Ceza Kanunu'nda da ele alınmıştır.

c. Nafaka Hakkı

Çocukların nafaka hakkı, çocukların korunması ve ihtiyaçlarının karşılanması açısından hayati önem taşımaktadır. Ebeveynlerin boşanması durumunda müşterek çocuk için nafaka ödemesi, aile hukuku açısından önemli bir meseledir. Boşanma veya ayrılık sonrası çocukla ilgili konularda anlaşmazlık yaşanması durumunda, nafaka miktarı ve ödeme şekli gibi hususlar mahkeme tarafından belirlenmektedir.

Nafaka, bireylerin hayatlarını sürdürebilmesi için gerekli temel ihtiyaçları kapsar; İslam hukukçularının genel görüşüne göre, bu ihtiyaçlar giyim, gıda ve barınmayı içermektedir.³⁶ Nafaka ödenmemesinin doğurabileceği olumsuz sonuçlar göz önüne alındığında, yasama organları nafaka ile ilgili düzenlemeleri kanunlarda kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. İran Medeni Kanun'u ve Aile Korunması Kanunu, nafaka ile ilgili genel düzenlemeleri içeren önemli yasal belgelerdir. Çocuğun nafaka hakkıyla ilgili hükümler, Medeni Kanun'un "Aile" başlığı altında yer alan "Nafakayı Zorunlu Tutmak" bölümünde düzenlenmektedir. Ancak, bu kanunlar nafakayı özel bir başlık altında

³⁵ Katuziyan, **a.g.e.**, s. 401.

³⁶ Zeki Uyanık, "İslam Aile Hukukunda Evlilik ve Boşanma Nafakası Bağlamında Süresiz Nafaka Yasası", **Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, No: 47, 2019, s. 63.

düzenlememekte, genel hükümler çerçevesinde ele almaktadır. Medeni Kanunu'nda nafaka ile ilgili hükümler eş nafakası ve akraba nafakası olarak iki ana kategoride düzenlenmektedir. Çocuk nafakası, bu çerçevede akraba nafakası kapsamında değerlendirilir.³⁷ Medeni Kanun'un 1204. Maddesi, akrabaların nafakasını düzenlemektedir. Bu maddeye göre, nafaka ödeyen kişinin maddi durumu göz önünde bulundurularak, alıcının temel yaşam standardını ve geçimini sağlayacak şekilde barınma, giyim, yiyecek ve ev eşyaları gibi ihtiyaçlarının karşılanmalıdır. Ancak nafaka, sadece Medeni Kanun'da belirtilen durumlarla sınırlı olmayıp, çocuğun ihtiyaç duyduğu her şeyi kapsamaktadır. Örneğin, eğitim günümüzde her birey için kaçınılmaz bir gerekliliktir ve okuma-yazma bilmeyen bireyler toplumda etkili bir yaşam sürdüremezler. Benzer şekilde, çocuk hastalandığında tedavi masrafları, nafakanın bir parçasını oluşturur ve bu masraflar ebeveynlerin sorumluluğundadır. Nafakanın belirli bir miktarı yoktur ve uygun miktarın tespitinde çeşitli faktörler göz önünde bulundurulmalıdır. Mahkemeler, nafakanın belirlenmesinde coğrafi konum, ekonomik durum ve ebeveynlerin gelir düzeyi gibi etkenleri dikkate almaktadır.³⁸

Erkek çocukların nafaka yükümlülüğü genel olarak 18 yaşına kadar, kız çocuklarının ise evlenene kadar babalarına aittir. Ancak, İran Medeni Kanunu'na göre, 18 yaşını doldurmuş erkek çocuklar da kız çocukları gibi nafaka hakkına sahip olabilirler. Bu durum, çocuğun kendi geçimini sağlayacak düzeyde gelir elde edememesi veya temel yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamakta güçlük çekmesi gibi belirli koşullara bağlıdır; bu koşullar altında babanın maddi imkânları yeterliyse, nafaka ödeme yükümlülüğü devam edebilmektedir.³⁹

³⁷ Siamak Jafarzadeh (سیامک جعفرزاده), Hamid Alizadeh, (حمید علیزاده), "İran ve İngiltere Hukukunda Akraba Nafakası Hakkının Hukuki Niteliği ve Hak Kazanma Şartlarının Karşılaştırmalı İncelemesi" (بررسی تطبیقی فصلنامه فقه و حقوق), *Fıkıh ve Aile Hukuku Dergisi* (فقه و حقوق), C. 25, No: 73, 2019, s. 226.

³⁸ Aleml, Taee, a.g.e., s. 182.

³⁹ Bkz. İran Medeni Kanunu, m. 1197.

İran Medeni Kanunu’nun 1199. Maddesi, çocukların nafaka hakkını düzenleyen ayrıntılı hükümleri içermektedir. Bu maddeye göre:

“Çocukların nafakası babanın sorumluluğundadır; babanın vefatı veya maddi imkanlarının yetersiz olması durumunda, bu sorumluluk babanın dedelere aktarılabilir. Eğer dede hayatta değilse veya maddi olarak yeterli desteği sağlayamıyorsa, nafaka sorumluluğu anneye geçer. Anne hayatta değilse veya nafaka ödemekte güçlük çekiyorsa, nafaka sorumluluğu genellikle çocuğun anne tarafından büyükbabaları ve hem baba hem anne tarafından büyükanneleri tarafından üstlenilebilir. Yakınlık ilkesi çerçevesinde, bu akrabalar arasında sorumluluk paylaşılmalıdır.

Bu düzenlemeye göre, çocukların nafaka sorumluluğu öncelikli olarak babaya aittir; babanın vefatı veya maddi imkânlarının yetersiz olması durumunda sorumluluk dedelere geçebilir, son çare olarak ise anneye intikal etmektedir.⁴⁰ Bu süreçte, çocuğun yaşam standardı ve ihtiyaçlarının yanı sıra nafaka yükümlüsünün hayatta olması ve yeterli maddi imkânlara sahip olması da dikkate alınmaktadır. Medeni Kanun’un 1206. Maddesi, çocukların geçmişe yönelik nafaka talep etme hakkını sınırlandırmaktadır.

Aile Kanunu, nafaka ödemekle yükümlü olan kişilere, maddi durumu elverişli olmasına rağmen nafaka ödemeyi reddedenler için cezai yaptırımlar öngörmektedir. Medeni Kanun’un 1205. Maddesi çerçevesinde, nafaka ödemesinden sorumlu kişinin yokluğunda veya ödemekten imtina etmesi durumunda, nafaka yükümlülüğünü yerine getirmek mümkün olmadığında mahkeme, bu kişinin mal varlığından veya mirasçılarından gerekli nafaka miktarını talep edebilir Mahkeme tarafından rüşdü ispatlanan çocuk veya çocuk adına nafaka talep eden anne, nafaka ödemesi gereken kişiye karşı aile mahkemesinde dava açabilir.

⁴⁰ Zari Firozkah (زری فیروزگاه), “Cezai Meseleler Vurgusuyla Fıkıh Açısından Çocuk Nafaka Hakkı” (حق (فصلنامه فقه جزای تطبیقی), *Karşılaştırmalı Ceza Fıkıhı Dergisi* (نقشه کودک در فقه با تأکید بر مسائل کیفری), C. 3, No: 2, 2023, s. 130.

Son olarak, çocukların geçmişe yönelik nafaka taleplerinin kısıtlanması, çocuk haklarının ihlali riskini barındırmaktadır. Bu kısıtlama, geçmiş dönemdeki nafaka ödemelerinin dikkate alınmaması nedeniyle çocukların haklarının yeterince korunamamasına yol açabilir. Ayrıca, Medeni Kanun, nafaka ödemekten kaçınan kişilere karşı cezai yaptırımlar öngörse de uygulamadaki eksiklikler ve nafakanın uygun miktarının belirlenmesi konusundaki belirsizlikler, çocukların haklarının tam olarak korunmasını zorlaştırabilir.

d. Mirası Hakkı

İran hukuk sisteminde “mücihati irs” (mirasın temel sebepleri) kavramı, İslam hukukunun genel ilkelerine uygun olarak ele alınmaktadır. Bu bağlamda, Medeni Kanun’un 861. maddesi, mirasın temel sebeplerini nesep (soy bağı) ve sebepten oluşan iki ana kategoriye ayırır. Bu çerçevede, çocuklar soy bağı nedeniyle miras hakkına sahip olmaktadır.

Medeni Kanun’un 907. maddesi, çocukların miras haklarına ilişkin ayrıntılı düzenlemeler getirmektedir. Bu maddeye göre, eğer miras bırakanın anne, baba veya eşi bulunmuyorsa ve yalnızca bir çocuk varsa, mirasın tamamı bu tek çocuğa intikal eder. Bu hüküm, çocuğun cinsiyetine dair herhangi bir ayırım gözetmeksizin uygulanır. Birden fazla çocuk mevcut olduğunda, eğer tüm çocuklar ya erkek ya da kız ise, miras eşit şekilde paylaşılır. Ancak, ölen kişinin çocukları arasında hem kız hem de erkek çocuk bulunması durumunda, erkek çocukların miras hakkı, kız çocukların miras hakkının iki katı olarak belirlenmiştir.⁴¹

İran hukuk sisteminde, İslami hükümler ve fıkıh görüşleri çerçevesinde cenin nütfe, aşamasından itibaren var olan bir varlık olarak kabul edilmekte ve yaşam hakkına sahip sayılmaktadır. Bu bağlamda, İran Medeni Kanun’u, ceninlerin medeni haklarını, özellikle miras hakkını, koruma altına almakta ve kapsamlı bir düzenleme getirmektedir.

⁴¹ Bkz. İran Medeni Kanunu, m. 907.

Cenin, bu aşamada “mualak” yani geçici haklara sahip olarak kabul edilir ve bu haklar, ceninin canlı doğum gerçekleştirmesiyle kesinlik kazanır.⁴² İran Medeni Kanunu’nun 957. Maddesi uyarınca, ceninin medeni haklardan, özellikle miras hakkından yararlanabilmesi için doğmuş olması gerekmektedir. Cenin, mirasçı olarak kabul edilebilmesi için, miras bırakanın ölüm anında ceninin var olması gerekmektedir. Cenin, miras hakkını yalnızca doğum anında canlı olarak var olması durumunda kazanabilir; doğumdan hemen sonra ölmesi halinde dahi miras hakkı etkilenmemektedir.⁴³

Medeni Kanun’un öngördüğü düzenlemelere göre, ceninin miras payının korunması ve haklarının ihlal edilmemesi amacıyla, miras payı genellikle paylaşılmaz. Bununla birlikte, ceninin cinsiyeti belirlenmeden miras paylaşımı gerçekleştirilirse, cenine iki erkek mirasçının payı kadar bir pay ayrılır. Medeni Kanun’un 878. maddesi uyarınca, miras bırakanın ölüm anında mevcut bir cenin bulunması durumunda ve cenin doğduğunda mirasçı olarak kabul ediliyorsa, miras paylaşımı diğer mirasçılar arasında ertelenir. Ceninin durumu netleşene kadar miras paylaşımı yapılmaz. Ancak, ceninin varlığı diğer mirasçıların haklarını etkilemiyorsa ve mirasçılar mirası paylaşmak istiyorlarsa, cenin için aynı dereceye sahip iki erkek mirasçının payına eşit bir pay ayrılırken, diğer mirasçıların payları korunur.

Özetle, İran Medeni Hukuku çerçevesinde çocuklara ve ceninlere miras hakkı tanınmış olup, bu hak belirli şartlara bağlanmıştır. Li’an (lanetleme) ve gayri meşru ilişkiler yoluyla doğan çocuklar hariç, küçük yaşta olan çocukların miras hakkı hukuk tarafından korunmaktadır.⁴⁴ İran Medeni Hukuku’nda kız ve erkek çocuklar arasında ayrımcılık da söz konusudur; erkek çocuklar, kız çocuklardan iki kat daha fazla miras hakkına sahiptir. Bununla birlikte, Medeni Kanunu’nda, evlat edinilmiş çocuklar ile biyolojik çocuklar arasında miras hukuku açısından önemli farklılıklar bulunmaktadır.

⁴² Mahrooye Shoja Sangchooli (مهرويه شجاع سنگچولي), “Comparative Study of the Rights of the Fetus in the Laws of Iran and the Convention on the Rights of the Child” (بررسی تطبیقی حقوق جنین در قوانین موضوعه ایران و (کنوانسیون حقوق کودک), *Legal Science and Modern Studies* (حقوق و مطالعات نوین), C. 3, No: 3, 2022, s. 16.

⁴³ Bkz. İran Medeni Kanunu, m. 875.

⁴⁴ Persia Educational Foundation, *a.g.e.*, s. 24.

Özellikle, evlat edinilmiş çocukların miras hakları bulunmamaktadır ve bu çocuklar, evlat edinildikleri kişilerin mirasçıları olarak kabul edilmemektedir.⁴⁵ Ayrıca, Genel olarak küçük yaşta olan çocukların çocukların miras hakkının korunması konusunda İran Medeni Hukuku'nda eksiklikler bulunduğu görülmektedir; özellikle, miras hakkının küçük yaşta olan çocuklar açısından etkin bir şekilde korunmaması, hukuki güvence eksikliklerine işaret etmektedir.

e. Çocuk Evliliği ile İlgili Düzenlemeler

İran'daki çocuk evlilikleri hem ulusal hem de uluslararası düzeyde ciddi endişelere yol açmaktadır. Bu duruma rağmen, mevzuatta çocuk evliliklerin önlenmesine yönelik özel bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Konuyla ilgili temel hükümler asgari yasal evlilik yaşını dolaylı olarak tanımlayan Medeni Kanun'un 1041. Maddesinde yer almaktadır. Asgari evlilik yaşı; bireylerin yasal olarak evlenme ehliyetine sahip oldukları minimum yaş olarak tanımlanır. Bir kişinin yasal olarak evlilik için uygun olduğu belirlenen yaşa ulaşması veya bu yaştan doldurulması evlenme erginliği anlamına gelmektedir.⁴⁶ İlgili yasal düzenlemelere göre, evliliklerin yasal olarak tanınması için tarafların belirlenen yaş sınırına ulaşmış olmaları gerekmektedir. Bu yaş sınırı, bireylerin hem fiziksel olgunluğa hem de evliliğin doğası ile getireceği sorumlulukları anlayabilecek zihinsel olgunluğa erişmiş olmalarını dikkate alarak belirlenmelidir.⁴⁷ Asgari evlilik yaşının belirlenmesinin başlıca amacı, özellikle çocuk evliliklerini engellemek ve bunun olası zararlarını en aza indirmektir.⁴⁸

⁴⁵ Zahra Al Saadat Makki (زهرا السادات مکی), Esmail Kashkulian (اسماعیل کشکولیان), Akram Al Saadat Makki (اکرم السادات مکی), "İran Hukuk Sisteminde Evlat Edinmenin Etkileri (آثار فرزندخواندگی در نظام حقوقی ایران) (فصلنامه قضاوت)", C. 114, 2023, s. 82.

⁴⁶ Doğan Köroğlu, a.g.e., s. 121.

⁴⁷ Dilşad Keskin, "Küçük Yaşta Evlenmenin Müeyyidesi", *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 15, No: 4, 2011, s. 65.

⁴⁸ Saeed Asadzadeh (سعید اسدزاده), Mojtaba Kanjori (مجتبی کنجوری), "Çocuk Yaşta Evliliklerin, Zorla Evlilik Suçu ile Karşılaştırılması ve Cezai Yöntemlerle Önlenmesi" (نحوه پیشگیری کیفری از ازدواج در سنین کودکی از گذر تطبیق آن با جرم ازدواج اجباری), *Yönetim, Muhasebe ve Hukuk Çalışmalarına Dair Uluslararası ve Ulusal Konferansı* (کنفرانس بین المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق), Tahran, 25 Kasım 2021, s. 5.

İran’da asgari evlilik yaşıyla ilgili düzenlemeler, İran İslam Devrimi’nden önce ve sonra olmak üzere iki farklı dönemde önemli değişikliklere uğramıştır. Devrim öncesi dönemde yasal asgari evlilik yaşı kızlar için 18, erkekler için ise 20 yaş olarak belirlenmişken, devrim sonrası bu yaş sınırları ciddi şekilde düşürülmüştür.⁴⁹ İslam Cumhuriyeti’nin kurulmasından üç yıl sonra, evlilikle ilgili yasal düzenlemelerde ve Medeni Kanun’un 1041. Maddesinde önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerin temel ilham kaynağı, Şii İslam alimlerinin evlilik yaşına ilişkin dini yorumlarına dayanmıştır. Yapılan değişikliklerle il başta asgari evlilik yaşı kızlar için 9, erkekler için ise 15’e düşürülmüştür.⁵⁰ Ayrıca, söz konusu değişiklikte birlikte reşit olmayan kişilerin evlenme yasağı tamamen kaldırılmıştır. Bu radikal değişiklik, hukukçular ve toplum aktivistleri tarafından özellikle çocuk hakları ve toplumun genel gerçekleriyle bağdaşmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Tüm bu eleştirilere rağmen 1041. Madde, 1982’den 2002’ye kadar herhangi bir değişiklik yapılmadan yürürlükte kalmıştır. 2002 yılında yapılan bir başka değişiklikte, asgari evlilik yaşı kızlar için 13’e yükseltilmiş ve erkekler için ise 15 yaş sınırı korunmuştur. Ancak bu yaş altında evlilik yapmak tamamen yasaklanmamıştır; belki yasa koyucular, Şura-yi Nigahban’ın (Anayasa Koruma Konseyi) görüşünü dikkate alarak, yasal velilerin rızası ve mahkeme hakiminin onayı ile daha erken yaşlarda evliliklerin mümkün olmasını olanak sağlamıştır. Daha sonra 2017’de hükümet ve meclis, 1041. Maddeyi değiştirmek için harekete geçmiş ve bir tasarı hazırlamıştır. Bu tasarıda, kız çocukların 16 yaşından önce, erkek çocukların ise 18 yaşından önce evlenmelerinin yasaklanması düzenlenmiştir. Bu tasarıya göre, kızlar için 13-16, erkek çocuklar için 16-18 yaş aralığında evlilikler, velinin iznine tabi olmalı ve mahkeme, evliliğin fiziksel yeteneğe uygun olduğunu belirleyebilmek için tıbbi görüşü dikkate almalıdır. Ancak bu tasarı, 2017’de İslam Konseyi Hukuk ve Adli Komisyonu tarafından

⁴⁹ Bkz. İran Eski Ailenin Korunması Kanunu (1975), m. 23.

⁵⁰ Elham Shariati (الهام شریعتی), Seyyedeh Zeinab Mousavi (سیده زینب موسوی), Khadijeh Mozafari (خدیده بررسی فقهی_ حقوقی سن ازدواج), “İran Hukukunda Evlilik Yaşının Fıkhi- Hukuki Açından İncelenmesi” (در حقوق ایران), *Kadın ve Aile Çalışmaları Dergisi* (فصلنامه مطالعات زن و خانواده), C. 8, No:3, 2020, s. 19.

reddedilmiştir. Dolayısıyla, mevcut yasal çerçevede asgari evlilik yaşı, İran Medeni Kanun’un 1041. Maddesi kapsamında düzenlenmiştir. Söz konusu maddeye göre:

“13 yaşını doldurmamış kız çocukları ve 15 yaşını doldurmamış erkek çocuklarının evlenebilmesi maslahata uyulması şartıyla velinin izni ve yetkili mahkemenin teşhisi ve onayıyla mümkündür”.

Maddeden anlaşılan evlenme yaşı; kızlar için 13, erkekler için 15 yaş sınırını öngörmekte olup, belirli şartların sağlanması halinde çocukların evlenebilmesine olanak tanımaktadır.⁵¹ Bu madde gereğince 13 yaşını doldurmamış kız ve 15 yaşını doldurmamış erkek çocuklarının evlenebilmelerinde sağlanması gereken üç şart bulunmaktadır:

Velinin izni: Burada “veli” terimi, kızın babası veya baba tarafından büyükbabası olarak tanımlanır. Velinin evliliği açıkça onaylaması gerekmektedir; ancak bu tek başına yeterli değildir.

Çocukların maslahatına uyulması: Maslahat, çocukların en yüksek yararının gözetilmesini ifade eden akışkan bir kavramdır. Ancak yasal yaştaki çocuğun yararı belirsiz olduğundan bu kavramın net bir şekilde tanımlanmamış olması bir sorun teşkil etmektedir.

Yetkili mahkemenin onayı: Yasal yaştaki bir çocuğun evlenmesi için mahkemeden yasal izin alınması gerekmektedir. Bu durumda mahkemenin müdahalesi, sadece velinin iznine bağlı olmadan yasal yaştaki kişilerin evlilik haklarının korunmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla, evlenme yaşını henüz doldurmamış çocukların evlenebilmesi ancak hâkimin ve yetkili mahkemenin vereceği izin ile mümkün

⁵¹ Atefeh Abbasi (عاطفه عباسی), Fatima Salehinejad (فاطمه صالحی نژاد), “İran Hukuk Sisteminde 18 Yaşından Küçüklerin Evliliğinin Yasaklanmasına İlişkin Gereklilikler” (کمتر افراد ازدواج منع در بایسته های نظام حقوقی ایران) (Yargı Dergisi (فصلنامه قضاوت), C. 23, No: 115, 2023, s. 39. (سال هجده از

olmaktadır. Yetkili mahkeme, çocuğun çıkarlarının gözetildiği durumlarda evliliğe izin verebilmektedir.

Hukuki yaptırımlar bağlamında 2011 yılında yürürlüğe giren Aile Koruma Kanun'unun 50. maddesi kapsamında belirlenen cezai yaptırımlar devreye girmektedir. Bu maddeye göre, bir erkeğin yasanın öngördüğü koşullara aykırı şekilde evlenmesi durumunda (Medeni Kanun'un 1041. Maddesi uyarınca), altı aydan iki yıla kadar değişen sürelerle altıncı derece hapis cezasına çarptırılması öngörülmektedir. Eğer söz konusu evlilik, kadının organ eksikliğine veya kalıcı bir hastalığa sebep olmuşsa, bu durumda eş, maddi tazminatın yanı sıra beşinci derece (2 ile 5 yıl arası) hapis cezası ile cezalandırılabilir. Kadının ölümüyle sonuçlanan durumlarda ise, eş, maddi tazminatın yanı sıra dördüncü derece hapis cezasına (8 ile 10 yıl arası) tabi tutulmaktadır. Ayrıca, bu suçun işlenmesinde doğrudan rolü olan velisi, annesi, yasal vasisi veya çocuğun geçimi, bakımı ve eğitiminden sorumlu olan kişi altıncı derece hapis cezasıyla yargılanmaktadır.⁵²

Görüldüğü gibi, İran İslam Cumhuriyeti Medeni Kanun'u, evlilik yaşını belirlemede evrensel kabul gören yaş sınırının altında bir yaklaşım benimsemiştir. Belirlenen bu yaş sınırları, evliliğin yasal olarak tanınması için belirlenmiş olup çocukların fiziksel ve duygusal olgunluğunu tam olarak yansıtmamaktadır. Bununla birlikte, mevcut hükümler doğrultusunda, belirli koşulların sağlanması halinde her yaş grubundaki çocuğun yasal olarak evlenebilmesine olanak tanınmaktadır. Özellikle kız çocuklarının erken yaşta evlendirilmesine izin veren mevcut düzenlemeler, cinsiyet temelli ayrımcılığı da beraberinde getirmekte ve cinsiyet eşitliği ilkesine aykırı düşmektedir. Dolayısıyla yasal olarak kabul edilen evlenme yaşları dikkate alındığında İran'da çocuk evliliklerin yapılmasındaki asıl etkenin Medeni Kanun'un kendisi olduğu görülmektedir.

2002 yılından bu yana İran'da Medeni Kanun'un 1041. Maddesi, yıllar boyunca İran toplumunda yaşanan önemli değişikliklere rağmen değişmeden kalmıştır. Erkekler ve

⁵² Bkz. İran Ailenin Korunması Kanunu, m. 50.

kadınlar için ortalama evlilik yaşının sırasıyla 26 ve 23 yaşın üzerine çıktığı bir ülkede, Medeni Kanun tarafından belirlenen mevcut yasal evlilik yaşının mevcut gerçekliklerle uyumlu olmadığı görülmektedir. Ayrıca İran İslam Cumhuriyeti, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin imzacılarından biri olarak bu sözleşmeyi çekince ile onaylamış olsa da imza atan ülkelerin yasaları, sözleşmenin genel ruhuyla çelişmemelidir.

Sonuç olarak, İran'ın uluslararası taahhütleri ve günümüz İran'ının sosyal gerçeklikleri göz önünde bulundurulduğunda, Medeni Kanun'un 1041. Maddesinde yer alan asgari evlilik yaş sınırıyla ilgili ciddi ve önemli bir yasal boşluğun olduğunu gözlenmektedir. Bu bağlamda atılması gereken en önemli adım, kadın ve erkek arasındaki yaş farkının ortadan kaldırılması ve yaş sınırının yükseltilmesidir. Aile Koruma Kanunu'nun 50. maddesi kapsamındaki belirtilen yaptırımlar, çocuk evliliklerine karşı bir tür önlem olarak nitelendirilebilir. Ancak, mevcut yaptırımların yeterli ve caydırıcı olmadığı açıktır. Bu durum, çocuk evliliklerinin önlenmesi ve sonlandırılması için daha etkili yasal düzenlemelere ihtiyaç olduğunu göstermektedir.

D. Ailenin Korunması Kanunu

İran'da aile yapısının korunmasına yönelik önemli bir adım olarak kabul edilen Yeni Ailenin Korunması Kanunu, 2013 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu kanun, özellikle aile mahkemelerinin yargı sistemindeki rolünü güçlendirmeyi ve ailenin korunmasını sağlamayı hedeflemektedir. Kanun, aile mahkemelerinin yargı sisteminde belirgin bir yer edinmesini sağlayarak, aile içi uyuşmazlıkların çözümünde daha etkili bir yargı süreci öngörmektedir.

Çocuk hakları perspektifinden incelendiğinde, Yeni Ailenin Korunması Kanunu'nun kapsamının belirgin bir şekilde sınırlı olduğu anlaşılmaktadır. Kanun, esas itibarıyla çocuk hakları alanında sadece hezanet ve bakımına ilişkin meselelerine odaklanmakta ve diğer çocuk hakları konularında ise kapsamlı bir düzenleme getirmediği

belirtilmelidir.⁵³ Kanun'un beşinci bölümü, çocukların hezaneti, bakımı ve nafaka haklarıyla ilgili kapsamlı düzenlemeleri içermektedir. Aile Koruma Kanunu, çocuğun hezanetine sahip ebeveynin diğer ebeveynin ziyaret hakkını engellemesi durumunu, çocuğun haklarının korunması ve ebeveynler arasındaki ilişkilerin sürdürülebilirliğinin sağlanması amacıyla belirli hukuki yaptırımlarla düzenlemektedir. Kanun'un 40. maddesi, çocuğun hezaneti ile ilgili mahkeme kararlarını uygulamayan, bu kararların uygulanmasını engelleyen veya çocuğun iadesini reddeden kişilere yönelik yaptırımları ayrıntılı bir şekilde belirtmektedir. Söz konusu maddeye göre, ilgili tarafın talebi üzerine ve ilk kararı veren mahkemenin talimatıyla, kararın uygulanmasına kadar tutuklanabilir. Bu husus, ilgili kanunun 54. maddesinde yeniden vurgulanmıştır. Maddeye göre, velayet sorumlusunun kendisine yüklenen görevleri yerine getirmeyi reddetmesi veya çocuğun yasal hak sahipleriyle görüşmesini engellemesi durumunda, ilk ihlalde sekizinci dereceden para cezası uygulanır ve ihlalin tekrarında en yüksek belirlenen ceza, üç aya kadar hapis cezası ile cezalandırılır.

Bu Kanun'un en önemli yeniliklerinden biri, "Çocuğun yüksek yararı" ilkesinin İran hukuk sistemine entegre edilmesidir. Mahkeme, çocuğun ziyaret, hezanet, nafaka ve diğer konularda yapılan anlaşmaların çocuğun menfaatine aykırı olduğuna kanaat getirirse veya velayetten sorumlu kişinin belirlenen yükümlülüklerini yerine getirmediğini ya da çocuğun yasal hak sahipleriyle görüşmesini engellediğini tespit ederse, çocuğun maslahatını gözeterek velayetin başka birine devri veya bir gözetmen atanması gibi uygun tedbirler alabilir. Bu tedbirler, çocuğun en yüksek menfaatinin korunmasını sağlamak amacıyla, yargı yetkisinin aile ve çocuk menfaatlerine uygun bir çözüm sunması gerektiğini belirtir. Kanun'un 42. maddesi kapsamında, çocuğun, velisi, vasisi, annesi veya hezanet ve bakımını üstlenen kişinin izni olmadan ikamet yerini değiştirmesi veya yurtdışına gitmesi yasaklanmıştır. Ancak, mahkeme, çocuğun menfaatine uygun olduğunu

⁵³ Rahbar, a.g.e., s. 35.

ve yasal hak sahiplerinin ziyaret haklarını göz önünde bulundurarak değişiklik yapabilmektedir.

Aile Kanunu'nun 43. maddesi uyarınca, babasının vefatı durumunda çocuğun hezaneti annesine verilmektedir. Ancak mahkeme, velayet hakkının annenin çocuğun menfaatine aykırı olduğu yönünde bir karar verirse, annenin velayet hakkı iptal edilebilmektedir. Çocuğun korunması ve mali haklarının gözetilmesi amacıyla, mal teslimi veya mülkiyet devri gerektiğinde, söz konusu malların savcının belirleyeceği miktarda, çocuğun normal yaşam giderlerini karşılamak üzere bakımını üstlenen kişiye teslim edilmesi gerekmektedir.

Kanun'un 45. maddesi, çocukların ve gençlerin maslahatının, tüm mahkeme ve icra makamları tarafından verilen kararlarda ön planda tutulmasını öngörmektedir. Kanun'un "Çocuğun yüksek yararı" ilkesini hukuk sistemine dahil etmesi, çocuk hakları alanında önemli bir gelişme olarak değerlendirilmektedir. Bu ilke, çocukların en yüksek yararını gözetme amacıyla mahkemelerin ve ilgili makamların karar verme süreçlerinde çocukların menfaatlerini sistematik bir şekilde değerlendirmelerini sağlamaktadır. Ancak, "Çocuğun En İyi Menfaati" ilkesinin uygulanabilirliği ve etkisi, pratikte çeşitli zorluklarla karşılaşabilmektedir. Kanun'un çocuk hakları konusundaki sınırlı kapsamı ve özellikle velayet düzenlemelerine odaklanması, çocukların diğer haklarının korunması ve geliştirilmesi konusunda eksiklikler yaratabilir.⁵⁴

Aile Kanunu'nun 46. maddesi uyarınca, on beş yaş altındaki çocukların aile davalarındaki duruşmalara katılımı yasaklanmıştır. Ancak, bu genel yasağın tek istisnası, mahkemenin zorunlu gördüğü durumlarda çocukların duruşmalara katılımına izin verilmesidir.

İran Aile Kanunu'na göre çocuk nafakasının ödenmemesi, mali durumu uygun olan kişiler için suç sayılır. Aile Hukuku'nun 53. maddesi, nafaka yükümlüsü olan

⁵⁴ Meysami, Aghajani Ronaghi, Shahbazi, **a.g.e.**, s. 153.

kişilere, özellikle çocuklar için nafaka ödemeyenler hakkında 6 ay ile 2 yıl arasında hapis cezası öngörmektedir. Nafaka talebi, çocuğun cinsiyetine ve yaşına bağlı olarak değişir. Kız çocuk 9 yaşından, erkek çocuk ise 15 yaşından küçükse, çocuğun bakımını üstlenen kişi (örneğin anne), nafaka talebi için babaya karşı dava açabilir. 15 yaşından büyük ve 18 yaşına kadar olan çocuklar, mahkeme kararı ile reşitlik almışlarsa, nafaka davası açabilirler. Reşitlik kararı alınmamışsa, çocuk 18 yaşına kadar tek başına dava açamaz. Ebeveynler boşanırsa, Aile Hukuku'nun 29. maddesi gereğince, mahkeme çocukların velayetini ve nafaka masraflarını belirlemelidir. Nafaka, ebeveynlerin anlaşması veya bir uzman tarafından belirlenen miktarla ödenir.

Sonuç olarak, İran'ın Yeni Ailenin Korunması Kanunu, ailenin korunmasına yönelik önemli adımlar atmakla birlikte, çocuk hakları açısından yeterli düzenlemeler içermemektedir.

E. Zorunlu ve Ücretsiz Halk Eğitimi Kanunu

6 Ağustos 1943 tarihinde kabul edilen ve 15 maddeden oluşan “Zorunlu ve Ücretsiz Halk Eğitimi Kanunu”, devletin tüm ülkede ilköğretimi kademeli olarak genel ve zorunlu hale getirme yükümlülüğünü öngörmüştür. Bu kanun, devlet okullarında ilköğretimi ücretsiz sunarak öğrencilere herhangi bir ücret talep edilmemesini sağlamaktadır. Ayrıca, maddi imkânları kısıtlı öğrenciler için ücretsiz ders kitapları temin edilmesi hüküm altına alınmıştır. Kanun, 29 Mart 1971 tarihinde yapılan bir değişiklik ile iki aşamalı bir zorunlu genel eğitim sistemine dönüştürülmüştür. İlk aşama beş yıllık ilköğretimi kapsarken, ikinci aşama üç yıllık ortaokul eğitimini içermektedir. Millî Eğitim Bakanlığı, ilk aşamanın tamamlanmasının ardından, ikinci aşamanın ülke genelinde uygulanmasını sağlamakla yükümlü kılınmıştır.

Kanunun 6. maddesi, çocuğun eğitiminden sorumlu ebeveynlerin, çocuğu geçerli bir mazeret olmaksızın düzenli olarak okula göndermemesi durumunda hem ihmalleri gidermekle yükümlü olduklarını hem de para cezasına çarptırılacaklarını öngörmektedir.

Bu ceza gelirleri, maddi durumu yetersiz olan öğrencilere kitap ve eğitim materyali temin etmek amacıyla kullanılacaktır.

Belirtilmelidir ki, Kanun, tüm çocuklara ücretsiz ve zorunlu ilköğretim sağlamayı hedeflese de, özellikle kırsal bölgelerde eğitim erişiminde ciddi zorluklar yaşanmaktadır.⁵⁵ Bu durum, kırsal bölgelerdeki altyapı eksiklikleri ve erişim engelleri nedeniyle yasanın hedeflenen etkiyi tam olarak yaratamadığını göstermektedir. Yasanın etkinliğini artırmak için daha kapsamlı uygulama stratejilerine ve kaynak tahsisine ihtiyaç vardır.

F. İranlı Çocuklar ve Gençler İçin Eğitim Kaynakları ve İmkanlarının Sağlanması Kanunu

İran hukukunda, 1974 tarihli "İranlı Çocuklar ve Gençler İçin Eğitim Kaynakları ve İmkanlarının Sağlanması Kanunu," çocukların ve gençlerin eğitim ve öğrenim haklarını kapsamlı bir şekilde düzenleyen ve bu hakların korunmasının gerekliliğini vurgulayan en kapsamlı yasa olarak öne çıkmaktadır.⁵⁶ Dokuz maddeden oluşan bu düzenleme, çocukların ve gençlerin ücretsiz eğitim almasını ve maddi durumu yetersiz ailelere devlet desteği sağlanmasını hedeflemektedir. Bu düzenlemeye göre, ortaöğretim seviyesine kadar eğitim ücretsizdir. Ayrıca, zorunlu eğitim sürecinin hangi kişiler ve kurumlar tarafından yürütüleceğini ve her birinin yasal yükümlülüklerini ayrıntılı olarak düzenlemektedir.⁵⁷

Kanunun birinci maddesi, uygun eğitim koşullarına sahip İranlı çocuklar ve gençler herhangi bir engel olmaksızın eğitimlerine devam etmesi gerektiğini ve yasal izin

⁵⁵ Hossein Khazaei (حسین خزایی), Saeed Ghaedi (سعید قائدی), "İran İslam Cumhuriyeti Anayasası'nda Ücretsiz Eğitim Hakkının Sorunları ve Analizi" (أسیب شناسی حق بر آموزش و پرورش رایگان در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران), *Hukuk Araştırmaları Dergisi* (نشریه پژوهش‌های حقوقی), C. 24, No: 62, 2024, s. 18.

⁵⁶ Rajaei, Kashi Komijani, a.g.e., s. 113.

⁵⁷ Jamal Beygi (جمال بیگی), "Eğitim Politikalarında Çocuklar ve Gençler İçin Hukuki Stratejinin Oluşturulması" (راهبردنگاری قانونی برای کودکان و نوجوانان در سیاست‌گذاری آموزشی), *Bilim ve Teknoloji Politikası Dergisi* (سیاستنامه علم و فناوری), C. 9, No: 4, 2019, s. 40.

olmaksızın eğitimden mahrum bırakılmalarının mümkün olmadığını ifade etmektedir.⁵⁸ Aynı Kanunun 2. maddesi, ilköğretim ve ortaöğretimin zorunlu ve ücretsiz olduğunu vurgulamakta ve bu eğitim imkanlarının sağlandığı bölgelerde, çocukların bakım ve eğitiminden sorumlu ebeveynlerin veya yasal vasilerin, çocuklarının eğitim kayıtlarını tamamlamak ve eğitim fırsatlarını temin etmekle yükümlü olduklarını belirtmektedir. Bu yükümlülüklerini yerine getirmeyen kişiler hakkında, Millî Eğitim Bakanlığı, Nüfus Müdürlüğü tarafından sağlanan veriler doğrultusunda gerekli kayıt işlemlerini gerçekleştirecektir.⁵⁹ Söz konusu kanunun üçüncü maddesine göre, baba, anne veya yasal vasiler, 18 yaşından küçük bir gencin ortaokulu tamamladıktan sonra, ilgili Eğitim ve Öğretim Bakanlığı düzenlemelerine göre, gencin yüksek öğrenim için uygunluğunu değerlendirip kaydını yaptırmak ve eğitim imkanlarını sağlamakla yükümlüdür. Mali zorluklar söz konusu olduğunda, devlet, bu gençlerin eğitime devam edebilmeleri için gerekli desteği sağlamayı yükümlüdür.

Yasa, ebeveynlerin yükümlülüklerini yerine getirmemeleri durumunda cezai yaptırımlar öngörmektedir. Eğitim olanaklarını sağlamaktan kaçınan ebeveynler, hukuki merciler tarafından para cezasına çarptırılacak ve bu durumun devam etmesi halinde 1 ila 3 yıl arasında hapis cezasına ve çocuğun yaşam ve eğitim masraflarını karşılama yükümlülüğüne tabi tutulacaktır.

Zorunlu ve Ücretsiz Halk Eğitimi Kanunu, çocukların eğitim haklarının korunmasında önemli ilerlemeler sağlamış ve olumlu sonuçlar doğurmuştur. Ancak, bu yasanın uygulanması, mevcut zorluklar nedeniyle hâlâ çeşitli güçlüklerle karşı karşıya kalmakta ve tam anlamıyla hayata geçirilememektedir.

G. Ceza Kanun’unda Çocukların Cezai Sorumluluğu

İran Ceza Hukukunda çocuk hakları ve çocukların cezai sorumluluğu, toplumsal ve hukuki açıdan önemli tartışmalara yol açmaktadır. İran’da çocukların cezai sorumluluk

⁵⁸ İranlı Çocuklar ve Gençler İçin Eğitim Kaynakları ve İmkanlarının Sağlanması Kanunu, Madde 1.

⁵⁹ Rajaei, Kashi Komijani, **a.g.e.**, s. 113.

yaşı, medeni sorumluluk yaşına kıyasla oldukça düşük olup, bu durum hukuki literatürde ve uygulamada çeşitli çelişkilere neden olmaktadır. İran ceza hukuku, çocukların cezai ehliyetini belirlerken İslam fıkhnının temel ilkelerini esas almaktadır. Bu bağlamda, cezai sorumluluk yaşı erkek çocuklar için 15 tam kameri yıl ve kız çocuklar için 9 tam kameri yıl olarak tanımlanmıştır. 1991 tarihli İslam Ceza Kanunu, bu yaşları ergenlik yaşı olarak kabul etmiş ve bu yaşlara ulaşan bireylerin tam cezai sorumluluk taşıyacağını öngörmüştür.⁶⁰ Bu çerçevede, ergenlik yaşı, cezai sorumluluğun başlangıç yaşı olarak tanımlanmaktadır. Bu düzenleme çerçevesinde cezai sorumluluk, iki temel kriterle belirlenmektedir: ilki, bireyin cinsiyeti; ikincisi ise her cinsiyet için belirlenen yaş sınırıdır.⁶¹ Bu düzenleme, cezai sorumluluğu belirli yaş sınırları ve cinsiyetle ilişkilendirirken, sosyal ve psikolojik gerçeklikleri göz ardı etmektedir.

2013 tarihinde kabul edilen yeni İslam Ceza Kanunu, önceki yasal düzenlemelere kıyasla bu yaklaşıma önemli değişiklikler getirmiştir. Çocukların cezai sorumluluğuna ilişkin hükümler, Yeni Ceza Kanunu'nun birinci kitabının ikinci bölümünün onuncu kısmında, "Çocuklar ve Gençler İçin Cezalar ile Koruma ve Eğitici Tedbirler" başlığı altında düzenlenmiştir. İslam Ceza Kanunu'nun 88. ila 95. maddeleri, cezai sorumluluğun başlangıç yaşını ve bu sorumluluğun 18 yaşına kadar nasıl kademeli olarak uygulanacağını düzenlemektedir. Bu düzenlemeler, ta'zir suçları açısından cinsiyet ayrımı gözetmeksizin geçerlidir ve böylece cezai sorumluluk yaşını açıkça belirleyerek ve cinsiyete bakılmaksızın sorumluluğu eşitleyerek önemli bir ilerleme kaydetmiştir.⁶²

⁶⁰ Bkz. İran İslami Ceza Kanunu, m. 147.

⁶¹ Babak Pourghahremani (بابک پورقهرمانی), Fatemeh Ahadi (فاطمه احدی), "2013 Tarihli İslam Ceza Kanunu'nda Çocukların Cezai Sorumluluğu (İhmalkâr Politikadan Aşırıya Kaçan Politikaya)" (مسئولیت (کیفری اطفال در سیاست قانون مجازات اسلامی 1392) (از سیاست تقریظی تا سیاست افراطی) **İslam Hukuku ve Hukuk Felsefesi Üzerine Bilimsel Araştırmalar Dergisi** (فصلنامه علمی پژوهشی فقه و مبانی حقوق اسلامی), C. 13, No: 21, 2014, s. 28.

⁶² Ali Reza Mohammadbeyli (علیرضا محمدبیک), Habib Asadi (حبیب اسدی), Navid Elhoi (نویذ الهوی), "1996 ve 2013 Yılında Kabul Edilen İslam Ceza Kanunlarında Çocuklar ve Gençlerin Cezai Sorumluluğunun Karşılaştırmalı İncelemesi" (بررسی تطبیقی مسئولیت کیفری اطفال و نوجوانان در قانون مجازات اسلامی مصوب 1375 و 1392), **Fıkıh Alanında Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi** (فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای فقه), C. 8, No: 7, 2022, s. 35.

Yeni Kanun, çocukların ta'zir suçlarında cezai sorumluluğunu belirlerken daha kapsamlı ve kademeli bir sistem benimsemektedir.⁶³ Bu düzenleme, ta'zir suçlarında asgari ceza sorumluluk yaşı ile buluş yaşı arasında bir ayırmaktadır. Önceki mevzuatın aksine, bireylerin (kız ve erkek) 9 ve 15 ay yılını doldurduğunda, tam anlamıyla cezai sorumlulukları başlamamaktadır. Cezai sorumluluk, bu yaşlarda kademeli olarak devreye girmekte, başlangıçta kısmi veya sınırlı bir sorumluluk uygulanmakta ve 18 yaşına kadar giderek artmaktadır. Bu sistem, çocukların yaşlarına ve olgunluk seviyelerine göre cezai sorumluluklarını aşamalı olarak belirlemekte ve böylece sosyal ve psikolojik gelişimlerini daha iyi yansıtmaktadır. Ancak, hudud ve kısas cezaları bağlamında, önceki mevzuatta olduğu gibi, cezai sorumluluğun başlangıç yaşı olarak 9 yaş ve 15 yaş belirlenmiştir. Bu durum, hudud ve kısas cezalarının uygulanmasında yaş sınırlarının değişmediğini ve bu cezaların söz konusu yaşlarda tam anlamıyla devreye girdiğini göstermektedir. Bununla birlikte, yeni düzenleme 18 yaş altındaki failler için had ve kısas cezalarının uygulanmamasında hâkimlere geniş bir takdir yetkisi tanımaktadır.

2013 tarihli İslam Ceza Kanunu'nun 140. maddesi uyarınca, cezai sorumluluğun tesis edilmesi için kişinin erginlik yaşına ulaşmış olması gerekmektedir. Erginlik yaşına ulaşmamış bireyler için, bireylerin cezai sorumluluğu söz konusu değildir.⁶⁴ Ayrıca, 148. madde kapsamında bu çocuklara yönelik güvenlik ve ıslah tedbirleri öngörülmektedir. Bu düzenlemeler, çocukların cezai sorumluluğunu kademeli bir sistemle ele alarak, önceki hukuki çerçeveden önemli bir ayrışmayı temsil etmektedir. Takip eden bölümde, çocukların cezai sorumluluğu ta'zir gerektiren suçları ile had ve kısas suçları açısından ayrı başlıklar altında detaylı bir şekilde incelenecektir.

1. Ta'zir Gerektiren Suçlar Bakımından Cezai Sorumluluk

Ta'zir, sözlük anlamında “ıslah” ve “terbiye” gibi anlamların yanı sıra “çevirme”, “reddetme”, “mutlak tedip” ve “ıslah etme” anlamlarını da içermektedir. Terim olarak,

⁶³ Pourghahremani, Ahadi, **a.g.e.**, s. 31.

⁶⁴ Bkz. İran İslami Ceza Kanunu, m. 146-147.

ta'zir, hakkında kesin bir ceza belirlenmemiş olan yasaklanmış fiiller için öngörülen ceza türünü ifade etmektedir.⁶⁵

İslam Ceza Kanunu'nun 18. Maddesi uyarınca, ta'zir, hadd, kısas veya diyet kapsamına girmeyen bir ceza türüdür. Bu ceza şeriat tarafından yasaklanan fiillerin işlenmesi veya hükümet düzenlemelerinin ihlali durumunda, kanun gereğince belirlenen ve uygulanan bir müeyyidedir. Ta'zirin türü, miktarı, uygulanma şekli ve indirim, erteleme, düşürme ve diğer ilgili hükümler, kanunla düzenlenir. 2013 tarihli İslam Ceza Kanunu kapsamında, ta'zir suçları çerçevesinde çocukların cezai sorumluluğu cinsiyet ayrımı yapılmaksızın kademeli bir sistem ile düzenlenmiştir. Bu sistem, çocukların yaş gruplarına göre değişen cezai tepkileri belirlemektedir. Aşağıda, bu yaş gruplarının her biri ayrıntılı olarak incelenecektir.

a. 9-12 Yaş Grubundaki Çocukların Cezai Ehliyeti

İslam Ceza Kanunu'nun 88. maddesi, 9 ila 15 yaş arasındaki çocukların ta'zir suçları işlemesi durumunda uygulanacak tedbirleri düzenlemektedir. Bu düzenleme, 9 yaşından küçük çocukların ceza adaleti sistemi içinde ıslah ve gözetim tedbirlerine tabi tutulamayacaklarını göstermektedir. Madde 88. kapsamında, 9 ila 12 yaş grubundaki çocuklar için uygulanabilecek tedbirler, yalnızca (a) ila (c) bentlerinde belirtilenlerle sınırlıdır. Buna karşın, 12 ila 15 yaş grubundaki çocuklar için (d) ve (e) bentlerinde öngörülen tedbirler de uygulanabilir.

Madde 88'nin (a) bendi, çocuğun veya gencin ebeveynlerine, velilerine veya yasal vasilerine teslim edilmesini öngörmektedir. Mahkeme, çocuğu veya genci ebeveynlerine veya yasal temsilcilerine teslim ederek, bu kişilerin çocuğun eğitim, terbiyesi ve ahlaki gelişimi konusunda taahhütlerde bulunmalarını isteyebilir. Ayrıca mahkeme, uygun görmesi durumunda, ebeveynlerden veya yasal temsilcilerden çocuğu sosyal hizmet

⁶⁵ İlhan Akbulu, "İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. 52, No: 1, Şubat 2003, s. 178.

uzmanları, psikologlar gibi profesyonellere yönlendirmelerini, eğitim veya meslek edinme amacıyla uygun bir kuruma göndermelerini, zararlı ilişkilerden uzak durmasını sağlamalarını, belirli yerlere gitmesini engellemelerini ve bağımlılıktan kurtulması amacıyla doktor gözetiminde tedavi edilmesini talep edebilir.

Aynı maddenin (b) bendine göre, ebeveynlerin, yasal temsilcilerin veya bakım verenlerin uygun olmaması durumunda, mahkeme çocuğu veya genci başka gerçek veya tüzel kişilere teslim edebilir.⁶⁶ Bununla birlikte, (c) bendinde belirtilen düzenlemeye göre, mahkeme çocuğu veya genci nasihat edebilir; bu da uygulanabilecek bir diğer tedbir seçeneğidir.

b. 12- 15 Yaş Grubundaki Çocukların Cezai Ehliyeti

12 ila 15 yaş grubundaki çocuklar ve gençler için kanun koyucu daha sıkı bir yaklaşım benimsemiştir. Bu yaş grubundaki bireyler, ta'zir suçları işlediklerinde, önceki onarıcı tedbirlere ek olarak, 88. maddenin 1. fıkrasının "d" ve "e" bentlerinde belirtilen disiplin ve cezalandırıcı tedbirlere tabi olabilirler. Aynı maddenin (d) bendinde, suçun tekrarını önlemek amacıyla uyarı, ihtar ve yazılı taahhüt gibi tedbirler öngörülmüştür. (e) bendinde ise, 12 ila 15 yaş grubundaki çocuklar ve gençler için daha sıkı bir yaklaşım benimsenmiştir. Bu düzenlemeye göre, bu yaş grubundaki bireyler, birinci dereceden beşinci dereceye kadar olan ta'zir suçlarını işlediklerinde, zorunlu olarak 3 aydan 1 yıla kadar ıslah ve eğitim kurumuna sevk edilirler. Hâkim, bu durumda alternatif olarak teslim, uyarı, ihtar veya suçun tekrarlanmaması yönünde yazılı taahhüt alma gibi tedbirlere başvuramaz.⁶⁷

⁶⁶ Ali Reza Jamshidi (علیرضا جمشیدی), “Çocuklar ve Gençler Mahkemelerinin Kurulmasına Dair Kanun Tasarısındaki Ceza Politikası Söylemi” (گفتن سیاست جنایی در لایحه قضائی قانون تشکیل دادگاه اطفال و نوجوانان), **Hukuki Adalet Dergisi** (مجله حقوقی دادگستری), C. 67, No: 45, 2003, s. 73.

⁶⁷ Mehdi Sabooripour (مهدي صبوري پور), Fateme Alavi Sadr (فاطمه علوی صدر), “2013 Tarihli İslam Ceza Kanunu’nda Çocuklar ve Gençlerin Cezai Sorumluluk Yaşı” (سن مسئولیت کیفری کودکان و نوجوانان در قانون مجازات), **Ceza Hukuku Araştırma Dergisi** (پژوهشنامه حقوق کیفری), C. 6, No: 1, 2015, s. 183. (اسلامی ۱۳۹۲)

c. 15-18 Yaş Grubundaki Çocukların Cezai Ehliyeti

15 yaşını doldurmuş ve on sekiz yaşına kadar olan gençler, ta'zir suçları işlediklerinde İslami Ceza Kanunu'nun 89. maddesi kapsamında değerlendirilirler. Bu madde, bu yaş grubundaki suçluların, suçun türüne göre belirlenen cezai yaptırımlara tabi tutulmalarını öngörmektedir. Belirlenen cezai yaptırımlar arasında en ağır ceza, beş yıl süreyle ıslah ve eğitim kurumunda bulunmayı içerirken, en hafif ceza ise para cezasıdır.⁶⁸

Özetle, ceza kanunundaki değişiklikler, cezai sorumluluk yaşını doğrudan artırmamış olsa da kademeli bir cezai sorumluluk sistemini benimsemiştir. Yeni kanunda bu alanda iki önemli değişiklik öne çıkmaktadır. İlk olarak, ta'zir cezaları ile diğer cezalar için ayrı sistemler getirilmiştir. İkinci olarak, ta'zir suçları bağlamında, işlenen suçun niteliği ve faillerin yaş grubunu dikkate alınarak farklı hukuki müeyyideler öngörülmüştür.⁶⁹ Bu sistem, ıslah ve eğitim koruma önlemlerini on sekiz yaş altındaki bireyleri de kapsayacak şekilde genişletmiştir. Bu düzenlemeler, cezalandırıcı bir yaklaşımdan ziyade reformcu, onarıcı, eğitici ve rehabilite edici bir yaklaşımı yansıtmaktadır.

2. Hadd ve Kısas Gerektiren Suçlar Bakımından Cezai Sorumluluk

İslam hukukunda, bazı suçlar için Kuran'da belirlenen değişmez cezalara “hadd” olarak adlandırılmaktadır.⁷⁰ Hadd cezasının türü, miktarı ve niteliği şariat tarafından belirlenmiştir. “Kısas” kelimesi ise eşitlik veya denklik anlamına gelmektedir.⁷¹ Kısas, bir kişinin başkasının canına, uzvuna veya bedensel menfaatine kasten verdiği zararın eşdeğer bir ceza ile karşılık bulmasını ifade eden bir cezadır.

⁶⁸ Bkz. İran İslami Ceza Kanunu, m. 89.

⁶⁹ Sabooripour, Alavi Sadr, **a.g.e.**, s. 181.

⁷⁰ Akbulut, **a.g.e.**, s. 173.

⁷¹ Cherif Bassiouni, Nasi Aslan, “İslam Hukukunda Kısası Gerektiren Suçlar”, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 3, No: 1, Ocak-Haziran 2003, s. 311.

On sekiz yaşının altındaki bireylerin işlediği hudud ve kısas gerektiren suçlarla ilgili temel hukuki ilkeler, İslami Ceza Kanunu’nun 88. maddesinin 2. fıkrası ve 91. maddesinde düzenlenmiştir. 88. Maddenin 2. fıkrasına göre, 12 ila 15 yaş grubundaki “reşit olmayan” bir kişi hudud veya kısas gerektiren bir suç işlediğinde, 88. maddenin “d” ve “e” bentlerinde belirtilen yaptırımlara tabi olabilir. Ancak, eğer fail 12 yaşından küçükse, sadece 88. maddenin “a” ile “c” bentlerinde öngörülen onarıcı eğitim tedbirlerine tabi tutulur. Bu bağlamda, ta’zir suçlarından farklı olarak, hudud ve kısas suçları bağlamında dokuz yaşın altındaki çocuklar için hâkimin, İslam Ceza Kanunu’nun 88. maddesinin (a) ile (c) bentlerinde öngörülen tedbirlerden birini uygulama yetkisi bulunmaktadır.⁷²

Özellikle belirtilmelidir ki, bu fıkranın ilk kısmı yalnızca erkek çocuklar için geçerlidir. 147. madde uyarınca, 9 yaşını doldurmuş bir kız çocuk reşit kabul edilmektedir; dolayısıyla, bu fıkra da belirtilen 12 ila 15 yaş aralığındaki reşit olmayan bireyler yalnızca erkek çocukları ifade etmektedir. Bu ayırım, kızlar ve erkekler arasında bir farklılık yaratmaktadır. 9 yaşını tamamlamış bir kız çocuk hudud veya kısas gerektiren bir suç işlediğinde, ilgili cezai yaptırımlara (hudud veya kısas) tabi tutulur. Ancak, 15 kameri yaşını doldurmamış bir erkek çocuk, hudud veya kısas cezaları yerine 88. maddede belirtilen gözetim ve disiplin tedbirlerinden birine tabi tutulur.⁷³

Ceza Kanunu’nun 91. maddesi, hudud veya kısas gerektiren suçları işleyen gençler için cezai yaptırımlarda belirgin bir değişiklik öngörmektedir. Bu madde, on sekiz yaşından küçük bireyler için hudud veya kısas cezalarının uygulanmayacağı üç durumu tanımlamakta ve hâkime, bu durumlarda failleri hudud veya kısas cezalarına tabi tutmak

⁷² Bkz. İran İslami Ceza Kanunu, m. 88-91.

⁷³ Atefeh Abbasi Kalimani (عاطفه عباسی کلیمانی), **İran Hukuk Sisteminde Çocuk Hakları** (حقوق کودک در نظام), (انتشارات میزان), Tahrân, Mizan Yayınları (حقوقی ایران), 2016, s. 98.

yerine, yaş grubuna uygun olarak ta'zir cezaları ile hükmetme yükümlülüğü getirmektedir. Bu üç durum şunlardır:

- a) Failin işlediği suçun niteliğini kavrayamaması,
- b) Failin suçun yasak olduğunu anlamaması,
- c) Failin akıl veya olgunluk düzeyinde şüphe bulunması.

Çocukların cezai ehliyeti, yapılan araştırmalar sonucunda tespit edilir. Bu çerçevede, mahkeme çocuğun akıl ve olgunluk seviyesini değerlendirmek amacıyla adli tıp raporu talep edebilir veya uygun gördüğü diğer yöntemleri kullanarak bu değerlendirmeyi gerçekleştirebilir. Bu bağlamda, on sekiz yaşını doldurmamış bir kız veya erkek çocuk, hudud veya kısas gerektiren bir suç işlediğinde ve yukarıda belirtilen durumlardan biri geçerli olduğunda, yaş grubuna göre bu bölümde öngörülen ta'zir cezalarına tabi tutulacaktır. Bu durum, hâkimin takdir yetkisinin genişletildiğini ve cezai yaptırımların çocuğun yaş ve durumuna uygun olarak belirlenmesi gerektiğini göstermektedir.

Tablo 3.3: Yeni İslam Ceza Kanunu'nda Çocuklara Uygulanabilir Cezalar

Kız Çocuk	0 - 8 yaş 9 ay aralığındaki çocuklar	8 yaş 9 ay ile 9 yaş aralığındaki çocuklar	9 -12 yaş aralığındaki çocuklar	12 -15 yaş aralığındaki çocuklar	15-18 yaş aralığındaki çocuklar
Hafif Ta'zir Suçları	-	-	Çocuklara özgü hafif güvenlik tedbirleri	Çocuklara özgü hafif güvenlik tedbirleri	Çocuklara özgü çok ağır güvenlik tedbirleri
Ağır Ta'zir Suçları	-	-	Çocuklara özgü hafif güvenlik tedbirleri	Çocuklara özgü orta güvenlik tedbirleri	Çocuklara özgü çok ağır güvenlik tedbirleri
Kısasa Cezasını Gerektiren Suçlar	Çocuklara özgü hafif güvenlik tedbirleri	Kısas olasılığı	Kısas olasılığı	Kısas olasılığı	Kısas olasılığı
Hadd Cezasını Gerektiren Suçlar	Çocuklara özgü hafif güvenlik tedbirleri	Had olasılığı	Had olasılığı	Had olasılığı	Had olasılığı

Erkek Çocuk	0-9 yaş aralığındaki çocuklar	9 -12 yaş aralığındaki çocuklar	12 yaş ile 14 yaş 7 ay aralığındaki çocuklar	14 yaş 7 ay ile 15 yaş aralığındaki çocuklar	15-18 yaş aralığındaki çocuklar
Hafif Ta'zir Suçları	-	Çocuklara özgü hafif güvenlik tedbirleri	Çocuklara özgü hafif güvenlik tedbirleri	Çocuklara özgü hafif güvenlik tedbirleri	Çocuklara özgü çok ağır güvenlik tedbirleri
Ağır Ta'zir Suçları	-	Çocuklara özgü hafif güvenlik tedbirleri	Çocuklara özgü orta güvenlik tedbirleri	Çocuklara özgü orta güvenlik tedbirleri	Çocuklara özgü çok ağır güvenlik tedbirleri
Kısasa Cezasını Gerektiren Suçlar	Çocuklara özgü hafif güvenlik tedbirleri	Çocuklara özgü hafif güvenlik tedbirleri	Çocuklara özgü orta güvenlik tedbirleri	Kısas olasılığı	Kısas olasılığı
Hadd Cezasını Gerektiren Suçlar	Çocuklara özgü hafif güvenlik tedbirleri	Çocuklara özgü hafif güvenlik tedbirleri	Çocuklara özgü orta güvenlik tedbirleri	Had olasılığı	Had olasılığı

İslam Ceza Kanunu'nun 2013 tarihli değişiklikleri, ceza sorumluluğu açısından önemli iyileştirmeler sağlamıştır. Bu düzenlemeler, mahkemelere suçun niteliğine göre cezayı azaltma ve koruyucu/egitici önlemleri yeniden düzenleme yetkisi tanımaktadır. Hafifletici nedenlerin varlığı durumunda cezanın azaltılması veya değiştirilmesi de mümkün hale gelmiştir.⁷⁴ Ayrıca, gençlerin işlediği suçlarda, mahkemeye cezanın uygulanmasını erteleme veya infazını askıya alma yetkisi verilmiştir.⁷⁵ Bu düzenlemeler, ta'zir suçlarında kız ve erkek çocuklar arasındaki asgari cezai sorumluluk yaşı farkını ortadan kaldırmış ve on sekiz yaş altındaki failer için hadd ve kısas cezalarının uygulanabilirliğini sınırlayarak yargı yetkilerini genişletmiştir. Ancak, bu iyileştirmelere rağmen, İslam Ceza Kanunu'ndaki değişiklikler bazı önemli eleştirilerle karşı karşıyadır. Özellikle, ceza sorumluluğu yaşı hadd ve kısas suçları için ta'zir suçlarına kıyasla daha düşük belirlenmiştir. Ta'zir suçlarında ceza sorumluluğu on sekiz yaşına kadar kademeli olarak sağlanırken, hadd ve kısas suçlarında kız çocukları dokuz yaşında, erkek çocukları

⁷⁴ A.e., s. 99.

⁷⁵ Bkz. İran İslami Ceza Kanunu, m. 94.

ise on beş yaşında tam ceza sorumluluğuna sahip olmaktadır. Bu durum, cinsiyete dayalı eşitsizliklerin devam etmesine neden olmaktadır.

Sonuç olarak, İran ceza hukukunda çocuk haklarının korunması, hem iç hukukun İslami temellere dayalı yapısı hem de uluslararası çocuk hakları normları ile mevcut uyumsuzluklar nedeniyle karmaşık bir yapıya sahiptir. Bu uyumsuzluklar, çocuk haklarının etkin bir şekilde korunmasını güçleştirmekte ve uluslararası hukuki standartlarla uyum sağlama konusunda belirgin zorluklar ortaya çıkarmaktadır.

H. İş Kanun’unda Çocuk Hakları

İran bağlamında çocuk haklarıyla ilgili önemli bir sorun, işgücü ve işçilik alanında karşılaşılan çocuk işçiliği ve genç işçiliği problemidir. Bu trajik durum, çocukların sokaklarda fal ve çiçek satıcılığı, hatta çöp toplama gibi işlerde çalıştıklarını gözlemlememizle üzücü bir şekilde açığa çıkmaktadır. Bu durum, çocuk işçiliğinin sadece kentlerin dış mahallelerinde değil, geniş bir coğrafyada var olduğunu göstermektedir. İran’da çocuk işçilere ilişkin kesin istatistiklere ulaşmak mümkün değildir. Ancak bazı kaynaklar ve kuruluşlar, İran’da 10 ila 18 yaş arasındaki çocukların çocuk işçiliği oranının %15 olduğunu belirtmektedir. Bu oran göz önüne alındığında, ülkede aktif olarak çalışan çocuk sayısının 1,62 milyon olduğu hesaplanmaktadır.⁷⁶ Ancak resmi olmayan tahminler bu sayının yedi milyona kadar çıkabileceğini öne sürmektedir. Çocuk işçilerin %83’inin göçmen çocuklardan oluştuğu belirtilmektedir.⁷⁷

1990 yılında yürürlüğe giren İran İş kanunu çerçevesinde, çocukların korunması ve haklarının güvence altına alınması amacıyla önemli düzenlemeler yapılmıştır. Bu bağlamda, kanun koyucu, çalışma koşullarını düzenlemiş ve çocukların çalışma haklarını güvence altına almak için özel şartlar belirlemiştir. Bu düzenlemelerin ihlali halinde

⁷⁶ Kameel Ahmady, “Traces of Childhood Exploitation: A Comprehensive Study on the Forms of Child Labour in Iran”, *Journal of Advanced Pharmacy Education & Research*, August 2022, s. 57.

⁷⁷ İslam Cumhuriyeti Haber Ajansı (خبرگزاری جمهوری اسلامی), “Çocuk İşçilerin %83’ü Yabancı Uyrıkludur” (۸۳ درصد کودکان کار از اتباع هستند), *İslam Cumhuriyeti Haber Ajansı* (خبرگزاری جمهوری اسلامی), 27 Nisan 2024, (Çevrimiçi) <https://www.irna.ir/news/85443043/>, 20 Haziran 2023.

işverenlere yaptırımlar öngörülmüştür. Öncelikle hatırlatmalıyız, bu Kanun’da spesifik olarak çocuk kavramına dair bir tanımın bulunmamaktadır.

İran İş Kanunu’nun üçüncü bölümünün beşinci kısmı, “Gençlerin Çalışma Koşulları” başlığı altında çocuk işçiliği konusunu ele almaktadır. Bu bölüm, çocukların çalışma şartlarına ilişkin hükümleri 79 ila 84. maddeler arasında düzenlemektedir. İlgili Kanun’un 79. maddesi, 15 yaşını doldurmamış çocukların çalıştırılmasını yasaklamaktadır. Kanun, “çocuk” terimini cinsiyet ayrımı gözetmeksizin, 15 yaşını (güneş yılı) doldurmamış bireyleri ifade edecek şekilde tanımlamaktadır. Ancak, aile işletmelerinde çalışan çocuk işçiler, bu Kanun’un kapsamı dışında bırakılmakta ve bu tür işçiler için işe başlama yaşına dair kural uygulanmamaktadır.

Buna karşılık, 84. madde uyarınca, işin doğası veya çalışma koşulları gereği stajyerlerin sağlığına veya ahlakına zarar verebilecek işlerde asgari çalışma yaşı 18 olarak belirlenmiştir. Bu tür durumların tespiti, Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı tarafından gerçekleştirilmektedir.

Kanun koyucu, çocukları korumak amacıyla çeşitli düzenlemeler öngörmüş ve işverenlere belirli yükümlülükler getirmiştir.

İran İş Kanunu’na göre, 15 yaşından küçük çocukların istihdamı hukuka aykırı olup, bu durum cezai yaptırımlara tabidir. İlk ihlal durumunda para cezası uygulanırken, ikinci ihlalde para cezasına ek olarak hapis cezası da söz konusu olabilir.⁷⁸ Üçüncü ihlal durumunda ise işyerinin kapatılması ve işverenin iş lisansının iptal edilmesi gibi ağır yaptırımlar öngörülmektedir.

Kanun’un 80. maddesi, 15 ila 18 yaş arasındaki işçileri “genç işçi” olarak tanımlamakta ve bu işçilerin işe girişlerinde sosyal güvenlik kurumunca sağlık muayenesinden geçirilmesini şart koşmaktadır. Genç işçilerin sağlık muayeneleri yılda en

⁷⁸ Madde 176’ya göre, bu Kanunu ihlal eden işveren, işçinin asgari günlük ücretinin 200 ila 500 katı para cezasıyla cezalandırılacaktır.

az bir kez yenilenmeli ve ilgili belgeler iş dosyalarına kaydedilmelidir. Sağlık muayenesini gerçekleştiren doktor, iş türünün genç işçinin yeteneklerine uygunluğunu değerlendirir; uygun görülmeyen durumlarda işveren, imkanları dahilinde işçinin işini değiştirmekle yükümlüdür.⁷⁹

Madde 82, genç işçilerin günlük çalışma saatlerinin standart işçi çalışma saatlerinden yarım saat daha az olmasını öngörür. Bu düzenleme, işçi ile işveren arasında karşılıklı anlaşma ile uygulanabilir. Ayrıca, Madde 83, genç işçilere ek iş verilmesini, gece çalıştırılmalarını, ağır, zararlı ve tehlikeli işlerde çalışmalarını, normalden fazla çalışmalarını ve mekanik cihazlar kullanılmadan ağır yük taşımalarını kesinlikle yasaklamaktadır.

İran, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 138 Sayılı Sözleşmesi'ne resmi olarak taraf olmamakla birlikte, bu Sözleşme'nin 2. maddesinin 3. paragrafında belirtilen asgari çalışma yaşına ilişkin düzenlemeleri dikkate almıştır.⁸⁰ Bununla birlikte, hafif işlerde çalışmaya ilişkin düzenlemeler hem İran iş kanunları hem de Uluslararası Çalışma Örgütü'nün 138 Sayılı Sözleşmesi'nin 7. maddesi çerçevesinde izin verilmektedir. On beş yaş altındaki bireylerin istihdamı kesin bir şekilde yasaklanmış olmakla birlikte, on beş ila on sekiz yaş arasındaki gençlerin istihdamı belirli koşullara bağlanmıştır. Ancak uygulamada, çeşitli yaş gruplarındaki çocuklar tarım, çiftçilik ve üretim atölyeleri gibi farklı sektörlerde çalıştırılmaktadır. Bu durumun temel nedeni, çocukların çalışma koşullarının ve iş ortamlarının yetersiz denetimidir. Sonuç olarak, işverenler çocukları kolaylıkla istihdam edebilmekte, aileler ise çocuklarını erken yaşta iş gücüne dahil edebilmektedir.⁸¹ Özetle, çocuk işçiliğiyle mücadeleyle yönelik yasal düzenlemelere rağmen, pratikte çocuk işçiliğinin yaygın bir sorun olarak devam ettiği gözlemlenmektedir. Çocukların korunmasına yönelik etkili bir yasal çerçeve eksikliği ve mevcut kanunun sürekli olarak ihlal edilmesi, bu ihlal edenlerin cezasız kalması, mevzuat

⁷⁹ Bkz. İran , m. 81.

⁸⁰ İstihdamda Asgari Yaş ile İlgili 138 Sayılı ILO Sözleşmesi, 6 Haziran 1973.

⁸¹ Kameel Ahmady, "Violation of Children's Rights Regarding Child Labor in Iran: Analyses and Solutions", **Journal of Research Approaches in Social Sciences**, No: 27, Autumn 2021, s. 62.

açısından önemli bir boşluk olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca, İş Kanunu sadece resmi olarak kayıtlı işçileri kapsamakta olup, kayıt dışı çalışan çocuklar için net bir düzenleme içermemektedir.

I. Çocuk ve Gençlerin Korunması Kanunu

Çocuklar ve gençlerin, her ülkenin insan sermayesinin temel unsurları olarak değerlendirilmektedir. Ülkelerin geleceği, büyük ölçüde bu bireylerin potansiyel ve yetenekleri üzerine inşa edilmektedir. Bu bağlamda, çocukların ve gençlerin korunması, son derece önem arz etmektedir. İran özelinde, 2002 yılında kabul edilen Çocuklar ve Gençlerin Korunması Kanunu, yasama ceza politikası açısından önemli ve olumlu bir adım olarak değerlendirilmektedir.⁸² Bu Kanun, çocukların özel olarak korunmasını amaçlayan ve özel olarak çocuk istismarını ele alan ilk yasal düzenleme olarak öne çıkmaktadır.⁸³ Kanuna göre, çocuklara yönelik fiziksel, psikolojik ve cinsel istismar eylemleri çocuk istismarı olarak tanımlanmış ve bu tür istismarlar özel şikâyete tabi olmayan kamu suçları kapsamında değerlendirilmiştir.⁸⁴ Ancak, söz konusu kanunun kabul edildiği dönemdeki tüm olumlu yönlerine rağmen, uygulama süreci, kanunun zayıflıklarını ve çocukları etkili bir şekilde koruma konusunda yetersizliğini kısa sürede ortaya koymuştur. Bu eksiklikler nedeniyle, bu yasal düzenleme, çocukların ve gençlerin etkili bir şekilde korunmasını sağlayamadığı gerekçesiyle birçok uzman tarafından eleştirilmiştir. Bu eleştiriler doğrultusunda, 2020 yılında daha kapsamlı düzenlemeler getiren yeni “Çocuk ve Gençlerin Korunması Hakkında Kanun” kabul edilmiştir. Yeni kanun, çocukların ve ergenlerin her türlü taciz ve istismara karşı korunma düzeyini artırmayı hedefleyen önemli bir yasal düzenleme olarak öne çıkmaktadır. Bu yasa, uzun süren tartışmalar ve toplumsal baskıların ardından 12 Mayıs 2020 tarihinde İran Meclisi

⁸² Hassanali Moazenzadgan (حسنعلی مؤذنزادگان), “İran Hukukunda Çocuklar ve Gençlerin Korunmasına Yönelik Ceza Kanunlarının Gelişimi” (سیر تحول قوانین کیفری حمایتی کودکان و نوجوانان در حقوق ایران), **Adalet Hukuku Dergisi** (مجله حقوقی دادگستری), No: 62-63, Bahar ve Yaz 2008, s. 16.

⁸³ Nastaran Arzarian (نسترن ارزانیان), “Çocuk ve Ergen Haklarının Korunmasına Yönelik Yasadaki Boşlukların İncelenmesi ve Adalet Bakanlığının Çocuk ve Ergen Hakları Koruma Dairelerinin Rolünün Vurgulanması” (بررسی خلأهای قانون حمایت از حقوق کودکان و نوجوانان با تأکید بر نقش دفاتر حمایت از حقوق کودکان و نوجوانان دادگستری), **Hukuk Medeniyeti Dergisi** (نشریه تمدن حقوقی), C. 5, No: 13, 2023, s. 259.

⁸⁴ Eski Çocukların ve Ergenlerin Korunması Kanunu, Madde. 5.

tarafından onaylanmıştır. Sivil toplum kuruluşlarının çocuk haklarını savunma ve geliştirme konusundaki etkili katkıları, bu yasal düzenlemenin oluşumunda belirleyici bir rol oynamıştır.

Yeni Çocuk ve Ergenlerin Korunması Hakkında Kanun, önceki düzenlemeye kıyasla temel değişiklikler getirmektedir. Öncelikle, kanun, çocuklara yönelik suçları ve çocuk istismarının çeşitli biçimlerini kapsamlı bir şekilde tanımlamış ve her bir suç türü için özel cezai yaptırımlar öngörmüştür. Bu bağlamda, belirli bir ölçüde hukuki çerçeveden çıkarak çocuklara yönelik suçların önlenmesi ve şiddet olaylarının engellenmesi için destekleyici araçlar ve stratejiler sunmaktadır.⁸⁵ Bu yasa, çocuklara karşı şiddet ve suçlar meydana geldiğinde ceza yargılama sürecinde ve hukuki işlemlerinde kapsamlı değişiklikler yaparak önemli yenilikler getirmiştir. Ayrıca, çocukların ve özellikle risk altındaki çocukların korunmasını güçlendirmek amacıyla, Sağlık Bakanlığı, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve Radyo ve Televizyon Üst Kurulu gibi çeşitli devlet kurumlarına belirli görev ve sorumluluklar yüklenmiştir.⁸⁶ Bu düzenleme, çocukların ve gençlerin korunma süreçlerinde bu kurumların rolünü sistematik bir şekilde entegre ederek, çok boyutlu bir koruma mekanizması oluşturmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte, ceza yargılama sürecinin ardından çocuk mağdurların topluma yeniden uyum sağlamalarını kolaylaştırmak için özel bir çaba sarf edilmiştir. Bu bağlamda, yasada çocuk mağdurların zararlarının azaltılması ve sosyal entegrasyonlarının desteklenmesi için ek önlemler ve düzenlemeler öngörülmüştür. Söz konusu kanun, toplamda 51 maddeyi içeren dört bölümden oluşmaktadır. Kanunun ilk bölümü, genel hükümler ile uygulama kapsamını belirlemekte ve bu çerçevede terimlerin ve uygulama ilkelerinin detaylı bir açıklamasını sunmaktadır. İlk bölümde, kanunun kapsamına ilişkin terimlerin tanımları yapılırken, özellikle ilk ve ikinci paragraflarda “çocuk” ve “ergen” kavramları tanımlanmaktadır.

⁸⁵ Sabooripour, Mahdi (مهدی، صبورى پور); **Hagh Bin, Faezeh** (فائزه، حق بين), “Çocuk ve Ergen Koruma Yasasının Çocuk İstismarı Önlenmesindeki Yenilikler ve Zorluklar” (نوآوریها و چالشهای قانون حمایت از اطفال و) (مجله پژوهشهای حقوقی), C. 22, No: 53, Bahar 2023, s. 514.

⁸⁶ Bkz. İran Çocuk ve Ergenlerin Korunması Hakkında Kanunu, m. 6.

“Çocuk” terimi, şeriat hükümlerine göre buluğ yaşına ulaşmamış tüm bireyleri ifade etmektedir. Bu bağlamda, “tıfl” terimi de “çocuk” kelimesinin eşanlamlısı olarak kullanılmıştır. Aynı madde uyarınca, “ergen” kavramı ise buluğ yaşına erişmiş, ancak henüz on sekiz yaşını tamamlamamış kişileri tanımlamaktadır.⁸⁷ Bu husus, İran hukukunda çocuk tanımında erginlik kriterlerinin belirleyici olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir. Belirtilen erginlik yaşı, kızlar için 9 kameri yıl, erkekler için ise 15 kameri yıldır. Ayrıca, kanunun ikinci maddesi uyarınca, 18 yaşını doldurmamış tüm bireylerin bu yasanın kapsamına girdiği açıklanmaktadır.

İkinci bölüm, mevzuatın etkin bir şekilde uygulanmasını temin etmek ve çocuklar ile gençlerin haklarını korumak amacıyla gerekli kurumsal ve idari altyapıyı oluşturmaktadır. Bu bağlamda, tehlikeli durumlarla karşılaşan çocuklar ve gençler için hukuki koruma tedbirleri öngörülmekte, yargı organları bünyesinde bir “Çocuk ve Ergen Koruma Dairesi” kurulması önerilmekte ve devlet kurumlarına çocuklar ve gençler ile ilgili özel görevler verilmekte; ayrıca, yardım komitesi, İşçileri Bakanlığı ve Polis Emniyet Teşkilatı gibi organların görevleri ve rollerini belirtmektedir. Bununla birlikte, sosyal yardım kuruluşu olan Refah organizasyonunun yetkilerinin artırılması sağlanmaktadır.

Söz konusu kanunun önemli yeniliklerinden biri, tehlikeli durumlarla karşılaşan çocuklar ve gençler için sağlanan hukuki korumadır. Tehlikeli durumlar ve bu durumlarda çocuğun veya gencin hukuki koruma ve müdahale gerektiren halleri, 3. maddede yer alan on dört bent ile ayrıntılı bir şekilde düzenlenmiştir. Söz konusu düzenlemeler, ebeveynlerin, vasilerin ve yasal temsilcilerin ihmali, çocukların ve gençlerin eğitimden mahrum bırakılması, aile tarafından dışlanmaları, ayrıca çocuk ve gençlerin dilencilik, uyuşturucu madde satışı gibi zararlı faaliyetlere zorlanmaları gibi tehlikeli durumları kapsamaktadır. Çocukların ve gençlerin karşılaşabileceği riskli ve zararlı durumların

⁸⁷ Morteza Arefi (مرتضی عارفی), 2020 Yılında Kabul Edilen Çocuklar ve Gençlerin Korunması Kanunu'nun Kapsamlı Açıklaması (1399 شرح جامع قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب), Tahran, Anonim Yayınları, (سهامی انتشار), 2022, s 7.

hukuki bir çerçevede ele alınmasını sağlayarak, onların korunmasına yönelik kapsamlı bir yaklaşım sunmaktadır.⁸⁸

Üçüncü bölüm, 7. maddeden 27. maddeye kadar olan hükümler aracılığıyla suç olarak tanımlanan davranışları ve bu davranışlara yönelik öngörülen cezaları ayrıntılı bir şekilde düzenlemektedir. Bu bölüm, çocukların güvenliğini sağlama amacıyla kapsamlı hukuki düzenlemeler getirmekte ve hem bireylerin hem de kurumların sorumluluklarını belirtmektedir.

Madde 7’de, çocuk ve gençlerin ebeveynleri, vasileri veya çocuğun bakım, gözetim ve eğitiminden sorumlu tüm kişilerin, çocukların eğitimini engellemeleri durumunda para cezası ile cezalandırılmalarını öngörmektedir. Ancak, bu para cezasının yeterli caydırıcılığa sahip olmadığı ve suç ile ceza arasında uygun bir orantının sağlanamadığı eleştirilmektedir.⁸⁹ Madde 8, çocuğun veya gencin evden veya okuldan kaçırılması, ya da okuldan ayrılmasına neden olacak şekilde teşvik, tehdit veya cesaretlendirilmesi gibi eylemleri suç saymakta ve bu tür eylemler için cezalar belirlemektedir. Madde 9 ise ebeveynler, vasiler ve bakımında sorumlu olanlar tarafından çocuklara ve gençlere karşı yapılan ihmal ve dikkatsizlikleri suç olarak tanımlamaktadır. Bu düzenleme, çocukların korunması açısından önemli bir ilerleme olarak değerlendirilmektedir.

Bu yasa ile ilgili önemli bir diğer husus, Kanun’un 10. maddesinde kapsamlı bir şekilde düzenlenen çocuklara yönelik cinsel istismar türleridir. Cinsel istismar ile ilgili cezalar, bazı uzmanlar tarafından suçların ciddiyetini yeterince yansıtmadığı ve mağdurların yaşadığı travmanın niteliğini karşılamadığı belirtilmektedir. Özellikle, çocukların cinsel istismarı, kaçırılması veya organ ticareti gibi ağır suçlarda, iki ila beş yıl arasında verilen hapis cezalarının, suçların doğası ve mağdurların yaşadığı travmaya

⁸⁸ Arzanian, **a.g.e.**, s. 261.

⁸⁹ **A.e.**, s. 264.

oranla yetersiz kaldığı düşünülmektedir. Bu durum, ceza sisteminin suçları caydırıcı şekilde cezalandırmakta eksik kaldığını göstermektedir.

Kanun'un 17. maddesi, suçların rapor edilmemesi veya gerekli durumlarda acil önlemlerin alınmaması durumunu suç olarak tanımlayan yenilikçi bir düzenleme getirmiştir. Bu düzenleme, toplumsal sorumluluğu ve suçların önlenmesini teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

Çocuk ve Ergenlerin Korunması Hakkında Kanun'un Dördüncü bölüm, 28. maddeden başlayıp çocuk ve gençlerin korunmasıyla ilgili adli süreçleri ve destekleyici tedbirleri ele almaktadır. Bu bölüm, çocukların haklarının korunması ve suçların önlenmesi açısından kritik bir rol oynamaktadır. Bu yasanın büyük bir kısmı, çocuklara karşı işlenen suçlara karşı adli sistemin nasıl bir yaklaşım sergilemesi gerektiğine dair düzenlemelere odaklanmaktadır. Yargı süreçlerinin uzmanlaşması, özel mahkemelerin kurulması, hızlı müdahaleler, etkin tedbirler ve sürekli izleme ve denetim, çocuk haklarının korunması açısından önemli adımlar olarak değerlendirilmektedir.⁹⁰ Özetle, “Çocuk ve Ergenlerin Korunması Hakkında Kanun”, risk altındaki çocukların korunması, çocuklara karşı işlenen suçların önlenmesi ve ceza yargılaması süreçlerinde önemli değişiklikler ve yenilikler getirmiştir. Bu düzenlemeler, çocukların korunmasını artırmada etkili bir rol oynamaktadır. Ancak, bu yasa daha çok ceza ağırlıklı bir düzenleme olarak değerlendirilmektedir ve koruyucu bir yaklaşım sunmaktan ziyade, cezalandırma ve suç tanımlamalarına odaklanmaktadır. Ayrıca, yasa çocuklara yönelik şiddetin toplumsal boyutları ve önleyici tedbirler konusunda yeterince kapsamlı bir yaklaşım sunmamaktadır. Yasada öngörülen cezaların da, suçların ciddiyetini yeterince yansıtamadığı ve etkili bir caydırıcılık sağlamadığı görülmektedir.

⁹⁰ Razieh Ghasemi (راضیه قاسمی), Amin Nasr (امین نصر), “Çocuk ve Ergenlerin Riskli Durumlarının Değerlendirilmesi ve 2020’de Onaylanan Çocuk ve Ergenlerin Korunması Hakkındaki Kanun Önünde Devlet Kurumlarının Görevleri” (ارزیابی وضعیت مخاطره آمیز اطفال و نوجوانان و تکالیف نهادهای حاکمیتی در قانون حمایت دولتی از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹), *Polis Üniversitesi ve Kadın Polis Eğitim Merkezi Dergisi* (دوفصلنامه پلیس), C. 15, No: 35, 2021, s. 236.

IV. BM Çocuk Hakları Sözleşmesinin İran Hukukuna Entegrasyonu

İran hukuk sisteminde uluslararası sözleşmelerin entegrasyonu hem hukuki hem de pratik sonuçları bakımından önemli bir tartışma konusunu teşkil etmektedir. İran'ın hukuk yapısı, Şii İslam hukuku prensipleri üzerine inşa edilmiş olup, modern hukuk normlarıyla iç içe geçmiş karmaşık bir sistem sunmaktadır. Bu bağlamda, 1979 İslam Devrimi'nin ardından kabul edilen İran Anayasası, İslam hukuku ile çağdaş hukuk prensiplerini bir araya getiren bir çerçeve oluşturmuştur. Uluslararası sözleşmelerin İran hukuk sistemine entegrasyonu, Anayasa ve medeni kanun çerçevesinde ele alınmaktadır. İran Anayasası, uluslararası anlaşmaların onaylanması ve yürürlüğe girmesi sürecini detaylandırırken, medeni kanunun bu anlaşmaların ulusal hukuk üzerindeki etkisini açıklamaktadır.⁹¹

Anayasa'nın 77. maddesi, uluslararası anlaşmaların onaylanma süreci ve yürürlüğe girmesi için gerekli prosedürleri ayrıntılı olarak düzenlemektedir. Bu maddeye göre, uluslararası antlaşma, sözleşme ve muvafakat belgelerinin iç hukukta geçerlilik kazanabilmesi için Milli Şura Meclisi (Meclis-i Şura-yı İslamî) tarafından kabul edilmesi gerekmektedir. Ayrıca, 125. madde çerçevesinde, Milli Şura Meclisi tarafından kabul edilen uluslararası antlaşma ve sözleşmeler, Cumhurbaşkanı veya yetkili bir temsilcisi tarafından imzalanmalıdır. Bu imza, anlaşmanın yürürlüğe girmesi için gereklidir.

Anayasa'nın 4. maddesi, İran hukukunun tüm alanlarında İslami standartların zorunlu olduğunu belirtir. Bu ilke, hukukun çeşitli alanlarındaki düzenlemelerin İslami normlara uygunluğunu temin etmek için temel bir çerçeve sağlamaktadır. Anayasa'nın 94. maddesi, İslam Şurası tarafından alınan kararların anayasal ve İslami normlarla uyumunu sağlamak amacıyla bir kontrol mekanizması oluşturur. Bu madde, Şura tarafından alınan kararların Koruyucular Konseyi tarafından incelenmesini ve uygunluk açısından

⁹¹ Bkz. İran Medeni Kanunu, m. 9.

değerlendirilmesini öngörür. Koruyucular Konseyi, kararları "İslam ve Anayasa standartlarına uygunluk" açısından incelemeli ve eğer tutarsızlık tespit ederse, kararı yeniden değerlendirilmek üzere İslam Şurası'na göndermelidir. Benzer şekilde, Anayasa'nın 96. maddesi, İslam Konseyi'nin aldığı kararların İslami hükümlerle ve Anayasa ile uyumlu olup olmadığını denetleme yetkisini Koruyucular Konseyi'ne verdiğini bir kez daha vurgulamaktadır. Bu anayasal düzenlemeler, İran hukuk sisteminin uluslararası anlaşmalar ve yasama kararlarının İslami ve anayasal normlara uygunluğunu sağlamak için belirlediği kapsamlı denetim ve onay mekanizmalarını yansıtmaktadır.

Medeni Kanun'un uluslararası sözleşmelerle ilgili düzenlemeleri, bu sözleşmelerin İran'ın ulusal hukuk sistemine entegrasyonunun pratik sonuçlarını ve etkilerini belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. İran Medeni Kanunu'nun 9. maddesi, "İran hükümeti ile diğer hükümetler arasında Anayasa'ya uygun olarak yapılan antlaşma kanun hükümlüdedir" şeklinde ifade edilmiştir. Bu düzenleme, Parlamento tarafından onaylanan uluslararası sözleşmelerin ve antlaşmaların, iç hukukta geçerli yasalar ve düzenlemeler gibi hukuki etkiye sahip olacağını belirtmektedir.

Devrim öncesi dönemde İran, uluslararası insan hakları standartlarına uyum sağlama çabasıyla çeşitli sözleşmelere taraf olmuştur. Bu bağlamda, Mayıs 1968'de, Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme'yi, Haziran 1975'te ise Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi ile Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'ni imzalamıştır. Ayrıca devrimden sonra, 1991 yılında Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye taraf olmuş ve bu sözleşme, Mart 1994'te İran Meclisi tarafından çekince konularak onaylanmıştır. İran, Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin yanı sıra çocukların satışı, çocuk fuhuş ve çocuk pornografisi konularında ek bir düzenleme getiren ihtiyari Protokol'ü de kabul etmiştir. Bu protokol, 31 Temmuz 2007 tarihinde İran Meclisi tarafından kabul edilmiştir ve ardından 8 Ağustos 2007 tarihinde Koruyucular Konseyi tarafından onaylanmıştır.

Bu anlaşmalardan bazıları, İran İslam Cumhuriyeti'nin kuruluşundan sonra imzalanıp onaylanmışken, bazıları önceki monarşist rejim döneminde kabul edilmesi, uluslararası insan hakları normları ile İran İslam Cumhuriyeti'nin mevcut yasaları arasında belirgin farklılıklar ve uyumsuzluklara yol açmaktadır. Bu uyumsuzluğun temel nedeni, İran'daki yasaların ve düzenlemelerin İslam hukuku çerçevesinde şekillendirilmiş olması gerekliliğidir.⁹² Bununla birlikte uygulamada, hakimlerin ve diğer ilgililerin uluslararası hukuk konusundaki bilgi eksiklikleri, bu sözleşmelerin doğrudan uygulanmasına yönelik ortak bir prosedürün eksikliği ve kültürel ile sosyal faktörler (şeriat, eğitim, sosyal çevre vb.) bu sözleşmelerin etkili bir şekilde yürürlüğe girmesini neredeyse imkânsız hale getirmektedir.⁹³ Dolayısıyla, teorik olarak Parlamento tarafından onaylanan uluslararası sözleşmeler İran hukuk sisteminde doğrudan uygulanabilir nitelikte olmasına rağmen, pratikte bu sözleşmelerin etkin bir şekilde hayata geçirilmesi ve iç hukuka entegrasyonunda ciddi zorluklarla karşı karşıyadır.

Çocuk hakları alanında uluslararası düzeyde en önemli düzenleme olarak kabul edilen Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, İran'ın da taraf olduğu bir sözleşme olarak dikkat çekmektedir. Bu nedenle, çalışmamızın ilerleyen bölümlerinde bu sözleşmenin İran tarafından nasıl kabul edildiği, uygulama sürecinde karşılaşılan hukuki ve idari zorluklar ile uygulama aşamasında karşılaşılan zorluklar ayrıntılı bir şekilde ele alınacaktır.

A. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin Kabul Süreci

İran İslam Cumhuriyeti, çocuk hakları alanında uluslararası düzeyde en önemli düzenlemelerden biri olarak kabul edilen Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne taraf olmuştur. İran Hükümeti, 5 Eylül 1991 tarihinde imzalanmış ve 13 Temmuz 1994'te İran İslam Meclisi tarafından kabul edilmiştir.

⁹² Seyed Hossein Sadeghi (سید حسین صادقی), "İran İç Hukuku ile İnsan Hakları Hukuku Arasındaki Çelişkiler" (تعارضات بین قوانین موضوعه ایران و حقوق بشر), *İslami Uyanış Çalışmaları Dergisi* (مطالعات بیداری اسلامی), C. 3, No: 5, 2014, (Çevrimiçi) https://www.iabaj.ir/article_41543.html, 18 Ocak 2023.

⁹³ Rahbar, a.g.e., s. 40.

Uluslararası bir sözleşme niteliğinde olan ÇHS, İran Anayasası'nın 77. maddesi uyarınca Meclis-i Şura-yı İslamî tarafından onaylanmak zorundaydı. Bu bağlamda, Meclis, sözleşmeyi bir tek çekince ile onaylamıştır. İslam Cumhuriyeti İran, İslam Şeriatı'na aykırı olabilecek maddeler ve hükümlere yönelik çekincelerini saklı tutmakta ve onay sürecinde bu tür özel beyanlarda bulunma hakkını muhafaza etmektedir.⁹⁴ Onay kararının ardından, söz konusu kararın şeriat ve anayasa ile uyumluluğunu değerlendirmek üzere Koruyucular Konseyi'ne gönderilmiştir. Koruyucular Konseyi, kararın şeriata ve anayasaya uygunluğu açısından incelenmesi ve görüş alınması için Koruyucular Konseyi'ne gönderilmiştir.

Koruyucular Konseyi, 3 Şubat 1994 tarihinde, 5760 sayılı görüşüyle Parlamento tarafından alınan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'ye ilişkin kararı şeriat standartlarına aykırı bulmuş ve bu nedenle Parlamento'ya geri göndermiştir. Bu görüşe göre, Sözleşmenin belirli maddeleri ve hükümleri, İran'ın şeriat standartlarıyla uyumlu değildir.⁹⁵ Özellikle, aşağıdaki maddeler şeriat standartlarına uyumsuz olarak değerlendirilmiştir:

Madde 12, Fıkra 1: Görüşlerini serbestçe ifade etme hakkı,

Madde 13, Fıkra 1 ve 2: İfade özgürlüğü,

Madde 14, Fıkra 1 ve 3: Düşünce, vicdan ve din özgürlüğü hakkına yönelik sınırlamalar,

Madde 15, Fıkra 2: Dernek kurma özgürlüğü hakkına yönelik sınırlamalar,

⁹⁴ United Nations Treaty Collection, **Convention on the Rights of the Child**, United Nations, (Çevrimiçi) <https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtldsg> , 15 Ocak 2024.

⁹⁵ Sharmin Gol Karem (شرمینه گل کرم), Seyyed Pedram Khandani (سید پدارم خندان), Hamideh Rah Anjam (حمیده ره انجام), “Çocuğun Medeni Haklarının İran Hukuku ve Çocuk Hakları Sözleşmesi Perspektifinden İncelenmesi” (بررسی حقوق مدنی کودک از منظر حقوق ایران و کنوانسیون حقوق کودک) (فصلنامه علمی پژوهشی جامعه شناسی سیاسی ایران), C.3, No: 1, Bahar 2020, s. 2564.

Madde 16, Fıkra 1: Özel yaşantının korunması hakkı,

Madde 29, Fıkra 1 ve 4: Eğitimin hedeflerine ilişkin ilkele

Koruyucular Konseyi'nin bu görüşü, söz konusu uluslararası sözleşmenin İran'ın mevcut şeriat hukuku ile uyumlu olmadığına işaret etmektedir. Bu maddelerin açıkça belirtilmiş olmasına rağmen, İran Meclisi, çekince metninde bir değişiklik yaparak 13 Temmuz 1994 tarihinde onay sürecini tamamlamıştır. Çekince metninde, "Sözleşme hükümleri, her durumda ve her zaman iç hukuk kuralları ve İslami ölçütlerle çelişmesi veya çelişebileceğinde, İran İslam Cumhuriyeti tarafından uygulanmama hakkı saklı olduğu" ifade edilmiştir.

B. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Koyulan Çekincenin Değerlendirilmesi

Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin en belirgin özelliklerinden biri esnekliğidir; bu özellik, sözleşmenin kültürel, sosyal ve diğer farklılıklar göz önünde bulundurularak tüm ülkelerde uygulanabilir olmasını sağlamaktadır.⁹⁶ Bu durum, sözleşmenin evrensel standartlarının her ülkenin özgül koşulları ve ihtiyaçları ile uyumlu hale getirilmesine yönelik bir denge arayışının yansımasıdır. Bu doğrultuda, birçok ülke, çeşitli nedenlerle sözleşmeye çekince koymuştur. Bu nedenler arasında kültürel ve dini farklılıklar, ulusal egemenlik ve iç hukuk, pratik uygulama zorlukları, siyasi ve ekonomik endişeler ile yasal ve yapısal uyum sorunları bulunmaktadır. İran da bu çerçevede, sözleşmeye çekince koyarak onaylamıştır.

İran'ın Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne koyduğu çekince, sözleşmenin temel ilkeleri ve hedefleriyle uyumsuzluk yaratmaktadır. Çekincede belirtilen "Sözleşme hükümleri, her durumda ve her zaman iç hukuk kuralları ve İslami ölçütlerle çelişmesi veya çelişebileceğinde, İran İslam Cumhuriyeti tarafından uygulanmama hakkı saklıdır" ifadesine yer verilmiştir. Bu durum, Sözleşme'nin içeriğinin herhangi bir zamanda veya

⁹⁶ Jamshidiha, Shaban, a.g.e., s. 155.

herhangi bir gerekçeyle iç hukuka ya da İslami standartlara aykırı olması durumunda, İran İslam Cumhuriyeti'nin Sözleşme'ye uymak zorunda olmadığını ifade etmektedir.⁹⁷

Bu çekince sözleşmenin pek çok hükmünün uygulanmasını engellemektedir. İran'ın Sözleşme'ye koyduğu çekince, İslam hukuku ile uyumluluk ve iç hukukun üstünlüğü olmak üzere iki ana noktayı içermektedir. Ayrıca, “çelişmesi” veya “çelişebileceği” ibareleri iç hukuk düzenlemelerini Sözleşme hükümlerine uyumlu hale getirmeyi reddedebileceği ve hatta gelecekte Sözleşme'nin hükümlerine aykırı yasalar çıkarabileceği şeklinde bir risk taşımaktadır. İran İslam Cumhuriyeti hükümetinin Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni onaylamış olmasına rağmen, bu durum sözleşmenin evrensel standartlarının yerel hukuka entegrasyonunu zorlaştırmakta ve çocuk haklarının korunmasında eksikliklere yol açmaktadır. Bu değerlendirme, çekincenin geniş bir muğlaklık yarattığı ve hükümetin, Sözleşme'de İslami hukuk ilkelerine aykırı bulduğu maddeleri veya hükümleri açıkça belirtme yerine kapsamlı bir çekince koymayı tercih ettiği yönündedir. İran hükümetinin, Sözleşme hükümlerine aykırı düzenlemeleri doğrudan belirtmiş olsaydı, çocuk hakları alanında daha fazla şeffaflık ve hukuki netlik sağlanabilirdi. Mevcut durum, Sözleşme'nin hangi koşullarda ve nasıl uygulanacağı konusunda belirsizlik yaratmakta ve bu belirsizlik, İran'daki çocuk haklarına yönelik politika ve uygulamaların etkinliğini olumsuz yönde etkileyebilir.

İran'ın Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne yönelik koyduğu çekince, Sözleşme'nin ülkede tam anlamıyla uygulanmasını neredeyse imkânsız hale getirmektedir. Bu bağlamda, çekince, çocuk haklarına ilişkin uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesini kısıtlayarak, ülkedeki çocukların haklarının etkili bir biçimde korunmasını ciddi şekilde tehlikeye atmaktadır. Ayrıca, bu çekince, uluslararası toplumda İran'ın çocuk hakları konusundaki taahhütlerini sorgulayan bir algı oluşturmakta ve ülkenin bu alandaki itibarını zedelemektedir. Bu durum, çocukların korunması ve refahlarının güvence altına alınması açısından ciddi bir endişe kaynağıdır. Bu belirsiz çekince,

⁹⁷ Iran Human Rights Documentation Center, et. al., **a.g.e.**, s. 9.

Sözleşme'nin amacına ve hedeflerine uygunluk açısından endişelere yol açmaktadır. Birleşmiş Milletler Komitesi, bu tür belirsiz çekincelerin Sözleşme'nin etkin bir şekilde uygulanmasını zorlaştırdığını ve uluslararası standartlarla uyum sağlamada sınırlamalar getirdiğini belirtmiştir. Komite, devletleri çekincelerini gözden geçirmeye ve belirli bir süre içinde geri çekmeye teşvik etmektedir.⁹⁸

Bununla birlikte, Avustralya ve Danimarka gibi birçok ülke, İran'ın bu çekincesine karşı itirazlarını dile getirmiştir. Avusturya-Viyana Antlaşması'nın 19. maddesi ve ÇHS'nin 51. maddesine atıfta bulunarak, bir çekincenin uluslararası hukuk çerçevesinde kabul edilebilir olması için, çekincenin ilgili anlaşmanın nesne ve amacına uygun olması gerektiği belirtilmiştir. Bu bağlamda, çekincenin genel ve kapsamlı doğası göz önüne alındığında, söz konusu çekincenin uluslararası hukuka uygunluğu açısından nihai bir değerlendirme yapılması gerektiği vurgulanmıştır.⁹⁹ Benzer şekilde, Danimarka hükümeti, çekincenin kapsamının belirsiz ve tanımlanmamış olduğunu ifade ederek, bu durumun Sözleşmenin amaç ve hedeflerine aykırı olduğunu belirtmiştir. Danimarka'nın açıklamasına göre, söz konusu çekince uluslararası hukuk açısından kabul edilemez ve geçersizdir.¹⁰⁰

Son olarak, İran'ın Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne ilişkin koyduğu çekince, Sözleşme'nin amacına ve niyetine aykırı olarak muğlaklık ve belirsizlik yaratmaktadır. İran hükümeti, yalnızca Sözleşme'yi imzaladığı sırada İslam şeriatı ilkelerine aykırı olan herhangi bir yasayı uygulamayı reddetmekle kalmayıp, aynı zamanda gelecekte Sözleşme kapsamında onaylanan çocuk haklarına ilişkin herhangi bir yasanın reddedilme olasılığını da zemin hazırlamıştır. Ayrıca, İran'ın BMÇHS'ni imzalayıp onaylamış olmasına rağmen, bazı mevcut yasalarının bu Sözleşme ile uyumlu olmadığı gözlemlenmektedir. Özellikle, İran'ın koyduğu çekince, özellikle çocuk tanımının belirlenmesi ve çocuklar arasında

⁹⁸ Committee on the Rights of the Child, **Concluding observations on the combined third and fourth periodic reports of the Islamic Republic of Iran (CRC/C/IRN/CO/3-4)**, 14 March 2016, p. 2.

⁹⁹ United Nations, **Reservations, Declarations and Objections Relating to the Convention on the Rights of the Child (CRC/C/2/Rev.8)**, 7 December 1999, p. 49.

¹⁰⁰ United Nations, (RC/C/2/Rev.8), 7 December 1999, p. 55.

ayrımcılık yapmama ilkesi gibi kritik unsurları olumsuz etkilemiştir. Bu durum, Sözleşme'nin çocuk haklarını etkili bir şekilde koruma ve geliştirme hedefine ulaşmasını zorlaştırmaktadır.¹⁰¹

İran'ın Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne tam anlamıyla uyum sağlaması ve çekincesini kaldırması elzemdir. Aksi takdirde, çocuk haklarının ihlal edilme riski artabilir ve uluslararası alanda İran'ın insan hakları performansına yönelik endişeler derinleşebilir. Bu bağlamda, İran'ın çocuk hakları alanında uluslararası standartlara uyum sağlama çabaları ve çekincesini gözden geçirme süreci, önemli bir hukuki ve insan hakları meselesi olarak değerlendirilmektedir. Sözleşmenin İran'ın iç hukuk sistemine entegrasyonu ve insan haklarının korunması açısından uygun bir denge sağlanması, bu sürecin temel unsurlarıdır.

C. BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İç Hukuk Üzerindeki Etkileri ve Uygulama Zorlukları

Daha önce belirtildiği gibi, İran 1991 yılında Sözleşmeye katıldı ve Temmuz 1994'te Sözleşme Parlamento tarafından onaylandı. İran Sözleşmesi'yi imzalayarak çocuk haklarını koruma yönünde önemli bir adım atmış ve bu bağlamda çeşitli stratejiler geliştirmiştir. Sözleşmenin kabulü ile birlikte, İran, çocuk haklarını korumak amacıyla etkili önlemler almayı taahhüt etmiş ve söz konusu hakların uygulanmasını sağlamak için gerekli adımları atma yükümlülüğü altına girmiştir. Bu bağlamda 2010 yılında, Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin uygulanmasını ve ilgili işlerin yürütülmesini, periodik raporların hazırlanıp ÇHK'ye gönderilmesini sağlamak üzere Adalet Bakanlığı bünyesinde Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Ulusal Kurumu kurulmuştur.

Bu kurum, çocuk haklarının geliştirilmesi ve saygının teşvik edilmesi amacıyla projeler ve programlar hazırlar. Ayrıca, çocuk haklarının ulusal düzeyde uygulanmasını izler ve değerlendirir. Kurum, çocuk haklarıyla ilgili mevzuat ve düzenlemeler konusunda

¹⁰¹ Mojdeh Pourmohammad Golzari Nobar, et. al., "Child Labour in Iran: Problems and Solutions", **Journal of Childhood Studies**, C. 48, No: 4, December 2023, s. 59.

danışmanlık hizmeti verir, yasa değişiklikleri önerir ve raporlar hazırlar. Çocuk hakları ihlalleriyle ilgili raporlar hazırlayarak ilgili yetkililere sunar ve bilimsel araştırmalar yapar. Eğitim, medya ve diğer ilgili kurumlarla işbirliği yaparak farkındalık artırma faaliyetlerinde bulunur ve uluslararası kuruluşlarla çocuk haklarını teşvik etmek amacıyla koordinasyon sağlar.¹⁰²

Ancak, İran hükümetinin sözleşmeyi şarta bağlı olarak kabul etmesi, çocuk hakları Sözleşmesi'nin pratikte uygulanabilirliğini ve etkinliğini zorlaştırmıştır. Bu durum, Sözleşmenin hedeflerine ulaşmada karşılaşılan zorlukları artırmakta ve çocuk haklarının tam anlamıyla hayata geçirilmesini engelleyici bir etki yaratmaktadır.

Çocuk Hakları Komitesi, İran'ın periyodik raporlarını değerlendirirken gözlemlenen ilerlemelere yönelik memnuniyetini ifade etmiştir.¹⁰³ Komite, aşağıdaki gelişmeleri olumlu olarak değerlendirmiştir:

- Anayasa'nın 30. maddesi uyarınca, tüm vatandaşlara ücretsiz eğitim sağlanması ve 6-10 yaş arası çocukların yüzde 90'ından fazlasının ilkokul eğitimine erişim hakkının güvence altına alınması.
- 2003 yılında kabul edilen Çocuklar ve Gençler Koruma Kanunu ile bu kapsamda kurulan Yargıdaki Kadın ve Çocuk Hakları Koruma Ofisi.
- 2002 yılında İran'ın, Çocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılması İçin Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) Sözleşmesi No. 182'yi onaylaması.
- Uluslararası Ceza Mahkemesi Roma Statüsü'nün 31 Aralık 2000 tarihinde imzalanması.

¹⁰² Rahbar, **a.g.e.**, s. 42.

¹⁰³ Committee on the Rights of the Child, **Concluding Observations on the Combined Third and Fourth Periodic Reports of the Islamic Republic of Iran (CRC/C/IRN/CO/3-4)**, 14 March 2016, p. 3. ve Committee on the Rights of the Child, **Consideration of Reports Submitted by States Parties Under Article 44 of the Convention (CRC/C/15/Add.254)**, 31 March 2005, p. 2.

- 2007 yılında Çocukların Satışı, Çocuk Fuhuşu ve Çocuk Pornografisi Üzerine Çocuk Hakları Sözleşmesi'ne Ek Protokol'ün onaylanması.
- 2009 yılında Engelli Bireylerin Haklarına Dair Sözleşme'nin onaylanması.

Komite, ayrıca aşağıdaki yasal tedbirlerin kabulünü takdirle karşılamaktadır:

- 2013 yılında Ceza Muhakemesi Kanunu'nda yapılan değişikliklerle çocuk mahkemelerinin kurulması.
- 2013 yılında İslami Ceza Kanunu'nda yapılan değişikliklerle asgari ceza sorumluluk yaşına ilişkin önemli düzenlemelerin getirilmesi.
- 2013 tarihinde kabul edilen Aile Koruma Kanunu ile çocukların ve gençlerin en üstün yararının tüm mahkemelerde ve yürütme yetkililerinin kararlarında dikkate alınmasının öngörülmesi.
- 1 Nisan 2010 tarihinde Çocuk Hakları Sözleşmesi için Ulusal Organ'ın kurulması.

Komite, bu gelişmelerin çocuk haklarının korunması ve iyileştirilmesi açısından önemli adımlar teşkil ettiğini vurgulamaktadır. Ancak, komite bazı ana endişe alanlarını hatırlatmaktadır. Başlıca endişe, geniş ve belirsiz nitelikteki çekincelerin hâlâ gözden geçirilmemiş olmasıdır. Komite, bu genel çekincenin Sözleşmenin birçok hükmünü geçersiz kılma potansiyeline sahip olduğunu ve Sözleşmenin amaç ve hedefleriyle uyumluluğunu sorgulamaktadır. Ayrıca, Komite, Temmuz 2012'de verilen ve bu çekinceye atıfta bulunan Yüksek Mahkeme kararından endişe duymaktadır; bu karar, bir çatışma durumunda ulusal hukukun Sözleşmeden üstün olması gerektiğini belirtmektedir. Bu durum, Sözleşmenin ulusal mevzuat karşısında zayıf kalabileceğine işaret etmekte ve uluslararası yükümlülüklerin tam olarak yerine getirilmesini zorlaştırmaktadır. Bununla birlikte, İran Medeni Kanunu'nun 9. Maddesi uyarınca, İran devleti ile diğer devletler arasında Anayasa'ya uygun olarak yapılan antlaşmalar, kanun hükmünde kabul edilir. Bu bağlamda, uluslararası antlaşmaların dikkate alındığı ve bu antlaşmaların uluslararası düzeyde bağlayıcı nitelik kazandığı ve İran hukuk sisteminde gerekli onay süreçlerinden geçtiği durumlar göz önünde bulundurulmaktadır. Dolayısıyla, CHS de dahil olmak üzere

onaylanan her uluslararası belgenin hukuki bağlayıcılığı bulunmakla birlikte, ulusal mahkemelerde uygulanabilir olması ve genel hukuki çerçeve üzerinde etkili olması gerekmektedir. Ancak, uygulamada İran yargı sistemi bu konuyu yeterince dikkate almamakta ve İran'ın uluslararası yükümlülükleri iç hukuk normları olarak mahkemelerde tam anlamıyla uygulanmamaktadır.¹⁰⁴ Nitekim, mahkeme süreçlerinde deneyim sahibi İranlı avukatların belirttiğine göre, çocuk haklarıyla ilgili davalarda, hakimler genellikle iç hukukta mahkeme önündeki konuya ilişkin net düzenlemeler mevcut olmadığında bile, Sözleşme hükümlerini uygulamaktan kaçınmakta ve bu düzenlemeleri tercih etmekte ve Sözleşme hükümlerini göz ardı edebilmektedir.¹⁰⁵

Komite, çocuk haklarının tam olarak uygulanamamasının nedenleri arasında, uygulanan yaptırımların ülkede hâkim olan zorlu ekonomik ve sosyal koşullara yansımalarının etkili olduğunu belirtmektedir. Bu durumun, özellikle sosyoekonomik alanda çocukların haklarından yararlanmaları üzerinde olumsuz etkiler yarattığı ve Sözleşmenin eksiksiz bir şekilde uygulanmasını engellediği vurgulanmaktadır.¹⁰⁶

V. İran'da Çocukların Maruz Kaldığı Temel Hak İhlaller

Dünya genelinde çocuk haklarını koruma ve geliştirme yönündeki çabalara rağmen, her yıl milyonlarca çocuk temel haklardan mahrum kalmakta ve şiddet, istismar ve çeşitli sömürü biçimlerine maruz kalmaktadır. Bu durum, çocukların korunmasına yönelik önlemlerin yetersiz olduğunu göstermektedir.

A. Ayrımcılık

İran'daki çocuk hakları ihlalleri değerlendirildiğinde, ayrımcılığın önemli ve sistematik bir sorun olarak öne çıktığı görülmektedir. Ayrımcılık, çeşitli biçimlerde

¹⁰⁴ Vahid Bazzar (وحید بذار), “İran Hükümetinin Uluslararası Yükümlülükleriyle İlgili Medeni Kanun’un 9. Maddesinin Uygulama Sınırları” (محدوده اعمال ماده 9 قانون مدنی نسبت به تعهدات بینالمللی دولت ایران), *Yargı Dergisi* (فصلنامه قضاوت), C. 19, No: 97, 2019, s. 49.

¹⁰⁵ Iran Human Rights Documentation Center et. al., *a.g.e.*, s. 9.

¹⁰⁶ Committee on the Rights of the Child, (CRC/C/IRN/CO/3-4), p. 2.

kendini göstermektedir ve bu bağlamda birkaç temel alan öne çıkmaktadır. İlk olarak, cinsiyet ayrımcılığı, özellikle kız ve erkek çocuklar arasında cezai sorumluluk yaşı, diyet tazminatı, miras ve mülkiyet hakları gibi konularda belirgin farklılıklarla kendini göstermektedir. Kız çocukları için uygulanan zorunlu başörtüsü ve hicab gibi kültürel ve dini normlar da bu ayrımcılığın bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık, çocukların eşit haklara erişimini engelleyen önemli bir diğer faktördür. Gayri meşru çocuklar ile meşru çocuklar arasındaki ayrımcılıklar da, bu ayrımcılık biçimlerinin kapsamını genişleterek çocukların eşitlik ve adalet ilkesine erişimini engelleyen ciddi sorunlar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ayrımcılık biçimleri, çocukların haklarını ciddi şekilde ihlal eden ve toplumsal adaleti zedeleyen önemli unsurlar olarak değerlendirilmektedir.

1. Cinsiyet Ayrımcılığı

İran'da cinsiyet ayrımcılığı, hukuk sisteminde köklü bir şekilde yerleşmiş bir sorundur. Bu ayrımcılık, İran'daki çocuk hakları ihlallerinin belirgin bir boyutunu oluşturur. Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından yayınlanan Küresel Toplumsal Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi'ne göre, 2020 yılında İran, 153 ülke arasında 148. sırada yer almıştır.¹⁰⁷ Özellikle ceza hukuku çerçevesinde, kız çocuklarına yönelik belirlenen cezai sorumluluk yaşı, diyet (tazminat) uygulamaları, aile içindeki sosyal statüleri, miras hakları, zorunlu hicab ve başörtüsü uygulamaları gibi çeşitli alanlarda cinsiyet temelli ayrımcılıklar gözlemlenmektedir. Bu ayrımcılıklar, kız çocuklarının temel haklarını ciddi şekilde etkilemekte ve onların eğitim imkanları, sağlık hizmetlerine erişim, spor ve sanat aktivitelerine katılımı ile evlilik düzenlemeleri gibi konularda eşitsizlikler yaratmaktadır.

İran Anayasası'nın 20. ve 21. maddeleri, tüm vatandaşların eşit haklara sahip olduğunu ve devletin kadınların haklarını güvence altına alması gerektiğini belirtmektedir. Ancak, Anayasa aynı zamanda hakların İslami kurallara uygun olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu durum, kadın ve erkek arasında eşitlik ilkesinin İslami

¹⁰⁷ World Economic Forum, **Global Gender Gap Report 2020**, Geneva, 2020, p. 9.

normlara uygun şekilde uygulanması gereğini ortaya koymaktadır. İran Ceza Kanunu ve Medeni Kanun, çocuk hakları sözleşmesinin 2. maddesiyle çelişen, cinsiyete dayalı ayrımcılık içeren çeşitli düzenlemeler barındırmaktadır. Bu durum, İran’da cinsiyet farklılıklarını meşrulaştırma ve toplumsal cinsiyet ayrımcılığını pekiştirme konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Cinsiyet eşitliği ilkelerine aykırı olan bu yasal düzenlemeler, cinsiyet temelli ayrımcılığı hukuki bir zemin üzerinde meşrulaştırmakta ve kız çocuklarının haklarının korunmasında ciddi eksiklikler ortaya çıkarmaktadır.

a. Kız ve Erkek Çocukların Cezai Sorumluluk Yaşı

İran’ın ceza hukuku sisteminde, çocukların cezai sorumluluk yaşı konusunda belirgin bir cinsiyet ayrımcılığı gözlemlenmektedir. Bu ayrımcılık, kız ve erkek çocukların cezai sorumluluk yaşlarının farklı belirlenmesi nedeniyle ciddi eşitsizliklere ve ayrımcılığa yol açmaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi, İran’daki yasalar, hadd ve kısas gerektiren suçlar için kız çocuklarının cezai sorumluluk yaşını 9 tam ay yılını, erkek çocuklarının ise 15 tam ay yılı olarak düzenlemektedir. Bu düzenlemeye göre, 9 yaşına ulaşmış bir kız çocuğu, aynı yaşta bir erkek çocuğundan farklı olarak cezai sorumluluk taşıyabilmektedir. Örneğin, 9 yaşındaki bir kız çocuğu cinayet işlediğinde, mahkeme tarafından idam cezasına çarptırılabilirken, aynı yaşta bir erkek çocuğunun cezai sorumluluk yaşı 15 olduğundan, idam cezasına çarptırılması hukuken mümkün olmamaktadır.

Bu durum, kız çocuklarına erkek çocuklara göre daha erken yaşta cezai sorumluluk yüklemekte ve sonuç olarak kız çocuklarının erken yaşta ağır cezalarla karşı karşıya kalmasına neden olmaktadır. Cinsiyet temelli bu ayrımcılık, kız çocuklarının adil yargılanma hakkını ihlal etmekte ve çocuk koruma haklarında ciddi eşitsizlikler yaratmaktadır. Ayrıca, kız çocuklarına erkek çocuklara göre daha kısa süreli çocuk koruması tanınmakta ve bu durum, uluslararası çocuk hakları sözleşmelerinde öngörülen temel korumaların kız çocuklarına yeterince uygulanmasını engellemektedir.

b. Kız ve Erkek Çocukların Diyet Tazminatı

İran Ceza Kanunu çerçevesinde, kasıtlı veya kasıtsız bedensel zarara uğrayan veya hayatını kaybeden erkek ve kız çocukları ile ilgili olarak, faillerden talep edilebilecek parasal tazminat miktarlarında cinsiyete dayalı belirgin bir ayrım bulunmaktadır. Bu tazminat, İslam hukukunda “diyet” olarak bilinen parasal bir bedeldir. İran’ın yeni Ceza Kanunu’nun 550. maddesi, kadınların diyetinin erkeklerin diyetinin yarısı kadar olduğunu belirtmektedir. Bedensel zarar ve yaralanma durumlarında, kadınların diyetinin tam diyetin üçte birini aşmadığı ve erkeğin diyetine eşit olduğu belirtilmektedir. Bu durumda, kadınlar, ölümlle sonuçlanmayan küçük çaplı yaralanmalarda erkeklerle eşit diyet almaktadırlar. Ancak, bir erkek çocuğunun diyetinin üçte birine ulaştığında veya aştığında, kız çocuklarının diyetinin, erkek çocuklarının diyetinin yarısı kadar olacağı ifade edilmektedir.

Bu uygulama, cinsiyet temelli bir ayrımcılığı meşrulaştırmakta ve kız çocuklarının diyet tazminatında, erkek çocuklarına göre belirgin bir azalma yaratarak, onların tazminat haklarını ciddi şekilde kısıtlamaktadır. Ayrıca, bu tür bir düzenleme, çocuk hakları açısından adil ve eşit bir koruma sağlanmasını engellemektedir ve uluslararası çocuk hakları normları başta olmak üzere temel insan haklarına aykırı bir uygulama olarak değerlendirilebilmektedir.

c. Kız ve Erkek Çocukların Miras ve Mülkiyet Hakları

İran hukuk sisteminde miras paylaşımı, cinsiyete dayalı eşitsizlikleri sistematik olarak yansıtmaktadır. Özellikle, İran Medeni Kanunu’nun 907. ve 911. maddeleri, mirasın cinsiyet temelli bir ayrımcılıkla paylaşılmasına yönelik düzenlemeler içermektedir.

Medeni Kanun’un 907. maddesi, birden fazla çocuk mirasçı olduğunda, erkek çocukların mirastan aldıkları payın, kız çocuklarının aldıkları payın iki katı olduğunu

belirtmektedir. Başka bir ifadeyle, erkek çocuklar, miras paylaşımında kız çocukların iki katı pay almaktadır. Bu düzenleme, cinsiyete dayalı bir ayrımcılığı açıkça ortaya koymakta ve erkek çocukların miras hakkının kız çocuklardan daha yüksek olmasına olanak sağlamaktadır. Aynı kanunun 911. Maddesi, ölen kişinin çocuğu bulunmadığı durumlarda torunların miras paylaşımına dair düzenlemeleri içermektedir. Bu maddeye göre, torunlar, ebeveynlerinin (yani ölen kişinin çocuklarının) miras paylarına göre miras alırlar. Dolayısıyla, erkek çocukların torunları, kız çocukların torunlarına kıyasla mirastan aldıkları payın iki katını elde etmektedir. Bu düzenleme, cinsiyet temelli miras ayrımcılığının sadece ölen kişinin çocukları arasında değil, torunları arasında da geçerli olduğunu göstermektedir.

Bu hukuki düzenlemeler, cinsiyete dayalı eşitsizlikleri pekiştirmekte ve erkek çocukların miras haklarını, kız çocuklara kıyasla daha yüksek tutmaktadır. Bu uygulamalar, cinsiyet eşitliği ilkesine aykırı olarak, uluslararası standartlarla uyumlu bir miras paylaşımı sağlanmasını engellemektedir ve toplumsal cinsiyet adaleti açısından önemli bir sorun teşkil etmektedir.

d. Kız Çocuklarına Yönelik Zorunlu Başörtüsü ve Hicab Uygulaması

İran’da uygulanan zorunlu hijab ve başörtüsü uygulaması, özellikle kız çocukları için ciddi bir insan hakları ihlali olarak değerlendirilmektedir. Bu uygulama, çocukların kişisel özgürlüklerini ve dini inançlarını serbestçe ifade etme haklarını ihlal etmektedir. Zorunlu başörtüsü, bireylerin kendi kimliklerini ve özgürlüklerini ifade etme yeteneklerini kısıtlayarak hem toplumsal hem de bireysel düzeyde çeşitli olumsuz etkiler yaratmaktadır.

Başörtüsü kurallarına uyulmaması durumunda, İran’da ahlak polisinin devreye girmesi, kız çocuklarının gözaltına alınması ve uygulamada şiddet uygulanması gibi ciddi insan hakları ihlalleri ile sonuçlanmaktadır. Ahlak polisi, başörtüsü kurallarına uymayan bireyleri denetleyip, uyumsuzluk durumunda onları gözaltına alabilmektedir. Bu gözaltı

süreçlerinde, genellikle fiziksel ve psikolojik şiddet olayları yaşanmakta, bu da çocukların hem fiziksel hem de duygusal sağlıklarını ciddi şekilde etkilemektedir. Bu durum, zorunlu başörtüsü uygulamasının sadece toplumsal ve bireysel düzeydeki etkileriyle sınırlı kalmayıp, aynı zamanda çocukların insan haklarına yönelik açık ihlalleri de içerdiğini göstermektedir.

Hicab ve başörtüsü uygulaması, özellikle spor ve sanat alanlarında, kız çocuklarının uluslararası düzeyde yarışmalara katılmalarını ve bu alanlarda ilerlemelerini engellemektedir. Başörtüsünün fiziksel ve pratik zorlukları, birçok spor dalında, kız çocuklarının performansını ve etkinliklere katılımını sınırlamaktadır. Bu durum, başörtüsünün spor kıyafetleri ile uyumsuzluğu nedeniyle yarışmalarda eşit şartlarda rekabet edememelerine yol açmaktadır. Özellikle yüzme ve jimnastik gibi branşlarda, başörtüsünün gerekliliği hükümet tarafından bu spor dallarında kız çocuklarının uluslararası etkinliklere katılmalarına izin verilmemesiyle sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla, İran bu branşlarda uluslararası düzeyde herhangi bir temsilci bulundurmamaktadır. Aynı şekilde, şarkıcılık ve dans gibi sanat alanında da başörtüsünün kısıtlayıcı etkileri açıkça görülmektedir. Bu kısıtlamalar, kız çocuklarının spor ve sanat dallarındaki potansiyellerini tam olarak gerçekleştirmelerini ve küresel düzeyde başarı elde etmelerini engellemektedir. Dolayısıyla, başörtüsünün zorunlu hale getirilmesi, bu çocukların uluslararası spor ve sanat arenasında eşit fırsatlar elde etmelerini zorlaştırmakta ve genel olarak kişisel ve profesyonel gelişimlerini sınırlamaktadır.

B. Cinsel Yönelim ve Cinsiyet Kimliğine Dayalı Ayrımcılık

İran’da cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık, lezbiyen, gey, biseksüel ve trans (LGBT) çocuklar ve ergenler üzerinde derin ve kapsamlı etkiler yaratmaktadır. Bu ayrımcılık, hukuki ve sosyal alanlarda çeşitli biçimlerde kendini göstermekte olup, bu bireylerin yaşamlarını ciddi şekilde etkilemektedir.

Hukuki açıdan, İran’ın mevcut yasal çerçevesi ve uygulamaları, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği temelinde ayrımcılığı hem doğrudan hem de dolaylı yollarla

sürdürmektedir. Hukuki boyutlar açısından, ayrımcılığın en belirgin şekli, eşcinselliği suç olarak tanımlayan ve bu tür eylemler için ağır cezalar öngören İran Ceza Kanunu'nda görülmektedir. Ceza Kanunu'nun 232 ila 237. maddeleri, cinsel suçlar ve bunlara ilişkin cezaları detaylandırmaktadır. Bu kapsamda, işlenen suçun derecesi ve failin durumuna bağlı olarak cezalar, kırbaç cezasından idam cezasına kadar geniş bir yelpazede değişiklik göstermektedir.

Bu hukuki düzenlemeler, LGBT bireylerin cezai kovuşturma, işkence, idam ve diğer fiziksel veya cinsel şiddet türlerine maruz kalma risklerini artırmaktadır. Ayrıca, Trans çocukların ve gençlerin cinsiyet kimliklerinin tanınmaması, hukuki ve sosyal engellerle karşılaşmaları, temel haklarına erişimlerini kısıtlamakta ve yaşam kalitelerini olumsuz yönde etkilemektedir. Sosyal açıdan, LGBT çocuklar ve ergenler, toplumsal kabul ve destek eksikliği, aile içi reddedilme, toplum tarafından dışlanma ve iş fırsatlarından mahrum bırakılma gibi sorunlarla yüzleşmektedir. Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliğine dayalı ayrımcılık ve damgalar, LGBT çocukların eğitim kurumlarından dışlanmalarına ve zorbalığa maruz kalmalarına neden olmaktadır. Bu durum, çocukların eğitim haklarına erişimini önemli ölçüde kısıtlamakta ve akademik başarılarını, öğrenim fırsatlarını ciddi biçimde etkilemektedir. Ayrıca, cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği çeşitliliği hakkında bilgiye erişim hakları da büyük ölçüde kısıtlanmaktadır.¹⁰⁸

Bunula birlikte, evin içinde de bu bireyler ciddi şekilde kötü muameleye maruz kalmaktadırlar. Ancak, aile üyeleri tarafından uygulanan kötü muameleye karşı yasal bir koruma sağlanmamaktadır.¹⁰⁹ Bu bağlamda, aile, devlet ve devlet dışı aktörlerin LGBT bireylere yönelik uygulamaları hem hukuki hem de sosyal anlamda ciddi sorunlar yaratmakta ve bu çocukların ve ergenlerin temel insan haklarından yararlanmalarını engellemektedir.

¹⁰⁸ Iran Human Rights Documentation Center et. al., **a.g.e.**, s. 15-20.

¹⁰⁹ “Denied Identity: Human Rights Violations Against the LGBTQ+ Community in Iran,” **Iran Human Rights Documentation Center**, (Çevrimiçi) <https://iranhrdc.org/fa/>, 22 Eylül 2023.

C. Meşru ve Gayri Meşru Çocuklar Arasındaki Ayrımcılıklar

İran hukuk sisteminde, evlilik dışı doğan çocukların hukuki statüleri uzun süredir tartışma konusu olmuştur. Bu bağlamda, İran'ın hukuk sisteminin temelini oluşturan İslam hukuku, özellikle İmamiyye mezhebine dayanmaktadır. İslam hukukunda, çocuklar evlilik akdi çerçevesinde dünyaya geldiklerinde “meşru” olarak tanımlanırken, evlilik dışı ilişkilerden doğan çocuklar “gayri-meşru” ya da “veled-i zina” olarak nitelendirilmektedir. Bu ayrım, gayri-meşru çocukların hukuki statülerini, miras haklarını ve toplumsal kabulünü olumsuz yönde etkilemektedir.

Gayri-meşru bir çocuğun hukuki statüsünü incelemenin ilk adımında, İran Medeni Kanunu'nun 1167. Maddesi karşımıza çıkmaktadır. Bu madde, zinadan doğan bir çocuğun “zanı” (zina eden kişi) ile ilişkilendirilemeyeceğini ifade etmektedir. Dolayısıyla, gayri-meşru ilişki sonucunda doğan çocuğun, “zanı” ile herhangi bir hukuki bağının bulunmadığı belirtilmektedir. Maddede geçen “zanı” terimi, mutlak bir anlam taşıyarak çocuğun hem baba hem de anne açısından ebeveynlik ilişkisini kapsar.

Meşru ve gayri-meşru çocuklar arasındaki en önemli ayrım, miras hakkı ile ilgilidir. İslam hukukunda mirasçı olmanın gereklilikleri ve şartlarının yanı sıra, mirasçı olmayı engelleyen unsurlar da bulunmaktadır.¹¹⁰ Bu bağlamda, mirastan mahrumiyet sebeplerinden biri, varisin nesebinin gayri sahih olması veya lian yoluyla reddedilmesidir.¹¹¹ Bu hususla ilgili olarak, İran Medeni Kanunu'nda zinadan doğan çocukların miras hakkıyla ilgili özel hükümler bulunmaktadır. Bu düzenlemelere göre, gayri-meşru çocukların miras hakkı, meşru çocukların miras haklarından belirgin bir şekilde farklılık göstermektedir. Medeni Kanun'un 884. maddesinde, “veled-i zina” (gayri-meşru) çocukların ana babalarından veya onların akrabalarından miras alamayacakları belirtilmiştir. Ancak, çocuğun doğduğu ilişkinin gayri meşruiyeti bir

¹¹⁰ Suat Erdoğan “İslam Hukukunda Murisini Öldüren Kişinin Mirasçılığı”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 11, No: 56, Nisan 2018, s. 977.

¹¹¹ Hilal Özay, “İslâm Miras Hukukunun Özellikleri”, **İslam Medeniyet Araştırmaları Dergisi**, C. 3, No: 2, Aralık 2018, s. 212.

tarafıla ilgili olarak tespit edildiğinde, diğler taraf için bu durumun ıkrah¹¹² veya şüphe¹¹³ nedeniyle gerçekleşmediğı sürece, çocuk yalnızca ikinci taraftan miras alma hakkına sahiptir. Bu düzenleme, gayri-meşru çocukların miras hakkı açısından belirsizlikler ve sınırlamalar getirmektedir.

Kişilerin mirasçı olabilmesinin temel gerekçelerinden biri, nesep ilişkisidir. Zina ilişkisi sonucunda doğan çocuk ile babası arasında bu tür bir nesep bağı tesis edilmediğinden, çocuk babasına ve babası da çocuğa mirasçı olamamaktadır. Kanun koyucu, nesebin meşruiyetini miras hakkının temel şartı olarak kabul etmekte ve bu çerçevede gayri-meşru ilişkilerden doğan çocuklara miras hakkı tanımamaktadır. “Veled-i zina” olarak adlandırılan bu çocuklar, biyolojik babalarıyla nesep ilişkisi kuramadığı için miras hakkı elde edememektedirler. Bu bağlamda, baba ile çocuk arasında miras alışverişi gerçekleştirilemez.¹¹⁴ Ancak, bu durumun istisnası, maddenin ikinci kısmında açıklanmaktadır. Bu bağlamda, çocuğun anne veya babasından birinin zina ilişkisi sabit olduğunda ve diğler ebeveynle bu ilişkinin istemeyerek gerçekleştiğı veya şüphe bulunduğu durumlarda, çocuk ile bu ebeveyn arasında hukuki bir bağ kurulmaktadır. Böylece, miras hükümleri bu durumda geçerli kabul edilmekte ve çocuk, ilgili ebeveynin mirasçısı olabilmektedir. Kadın ve erkek arasında bir şüphe söz konusu olduğunda, gerçekleştirilen eylem her iki taraf için de zina olarak kabul edilmez ve doğan çocuk her iki ebeveynle yasal bir ilişki içinde kabul edilir. Bu durumda, aralarındaki miras ilişkisi de tesis edilir.¹¹⁵ Ayrıca, tecavüz sonucu doğan çocuk, zorlanan taraf (mükreh) açısından da hukuken tanınmakta ve bu bağlamda miras hakkı söz konusu olmaktadır.

¹¹² Ali Bardakoğlu, “İkrah”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, Sözlükte “İstememek, rızâ göstermemek” anlamındaki kürh (kerh) kökünden türeyen ikrâh, kişiyi razı olmadığı bir işi yapmaya zorlamak mânasına gelmektedir, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/ikrah/>, 21 Temmuz 2023.

¹¹³ A.e., Sözlükte “istememek, rızâ göstermemek” anlamındaki **kürh (kerh)** kökünden türeyen **ikrâh**, kişiyi razı olmadığı bir işi yapmaya zorlamak mânasına gelmektedir.

¹¹⁴ Seyed Mohsen Aziz (سید محسن عزیز), Amir Rahman Kolahi (امیررحمان کلاهی), Zahra Mehraban Moghaddam (زهرا مهربان مقدم), “İran ve Fransa’da Gayri Meşru Çocukların Hakları” (حقوق فرزندان نامشروع), **Bilimsel Modern Fıkıh ve Hukuk Dergisi** (فصلنامه علمی فقه و حقوق نوین), C. 1, No: 4, 2020, s. 81.

¹¹⁵ Bkz. İran Medeni Kanunu, m.1165.

İran hukuk sisteminde, miras haklarını etkileyen bir diğer engel, “lian” olarak bilinen durumdur. Lian, geçerli bir nikâhla evli olduğu eşinden doğan veya doğacak olan çocuğun kendisinden olmadığını iddia etmesi ve kadının da bu iddiayı yalanlaması sonucu gerçekleşmiş olur.¹¹⁶ Kendisine çocuk nispet edildiğini inkâr eden koca, karısını zina ile itham ettiği takdirde, aralarındaki miras ilişkisi sona erer. Lian sonrasında koca ve kadın, birbirlerinden miras almazlar; aynı şekilde, çocuk ile baba arasındaki miras ilişkisi de kesintiye uğrar. "Lian sonrasında, koca ve kadın birbirlerinden miras almazlar. Ayrıca, lian nedeniyle inkâr edilen çocuk, babasından ve baba da çocuktan miras almaz. Ancak, bu çocuk annesinden ve anne tarafından akrabalarından miras alabilir; aynı şekilde, anne ve anne tarafı akrabaları da çocuktan miras alabilirler." Kanunu'nun 883. maddesi çerçevesinde ise, “Eğer baba lian sonrasında liandan geri dönerse, çocuk babasından miras alır; ancak baba ve baba tarafından akrabalar, çocuktan miras almazlar.” Sonuç olarak, lian nedeniyle çocukların miras haklarında önemli kısıtlamalar ortaya çıkmakta ve miras haklarının zedelenmesine yönelik bir zemin hazırlanmaktadır.

İran Medeni Kanun'u, gayri-meşru çocukların velayet ve nafaka hakları konusunda herhangi bir düzenleme getirmemiştir. Medeni Kanun'un 1167. Maddesi, zina sonucu doğan bir çocuğun, zina eden kişi (zanî) ile doğal soyunun dikkate alınmadığı için, bu çocuğun miras, velayet ve nafaka gibi haklarının göz ardı edilmesine anlayışına neden olmaktadır. Bu durumda, kanun, yalnızca meşru çocuklara yönelik hak ve yükümlülükleri tanımakta, gayri-meşru çocukların haklarına ilişkin belirgin bir düzenleme bulunmamaktadır.¹¹⁷ Bu durum, gayri-meşru çocukların temel ihtiyaçlarının karşılanması ve aile içinde güvenli bir ortamda büyümeleri açısından önemli sorunlara neden olabilmektedir. Gayri-meşru çocukların hukuki durumlarına ilişkin belirsizlikleri ortadan kaldırmak amacıyla, 24 Haziran 1997 tarihinde Yargıtay Genel Kurulu tarafından alınan 617 Sayılı karar, bu çocukların hukuki statüsünde önemli bir değişiklik

¹¹⁶ Abdurrahim Yıldırım, “İslam Hukukunda Veled-i Zinâ ve İlgili Hükümler”, **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Diyarbakır, 2016, s. 63.

¹¹⁷ Aziz, Kolahi, Mehraban Moghadam, **a.g.e.**, s. 2.

gerçekleştirmiştir.¹¹⁸ Söz konusu karara göre, meşru ve gayri-meşru çocuklar arasında hak ve yükümlülükler bakımından herhangi bir ayrım yapılmamaktadır. Gayri-meşru ana-babaya bağlılık, mirasla ilgili bir durum olup, diğer alanlarda meşru ve gayri-meşru çocuklar arasında fark bulunmamaktadır. Ayrıca, doğum kaydı ve doğum belgesi alma süreçlerinde de meşru ve gayri-meşru çocuklar arasında ayrım yapılmamaktadır. Bu bağlamda, zina eden kişi (zanî) çocuğun biyolojik babası olarak kabul edilmekte ve gayri-meşru ilişkiden doğan çocukların doğum belgelerinin alınması da dahil olmak üzere Medeni Kanun'un 884. maddesi hariç, babaya ait tüm yükümlülükler onun sorumluluğundadır.

Son olarak belirtmelidir ki, gayri-meşru çocuklar, özellikle içtihat, yargıçlık ve tanıklık gibi bazı haklardan mahrum bırakılmaktadır. Bu haklardan mahrumiyet, gayri-meşru çocukların, meşru çocuklara kıyasla toplumsal hayatta eşit fırsatlara erişimini engellemektedir.

Gayri-meşru çocuklar, toplumda kabul görmeleri ve temel haklarını etkin bir şekilde kullanmaları açısından ciddi engellerle karşı karşıyadır. Halbuki, kanun evlilik dışı doğan çocukları koruma yükümlülüğüne sahiptir; çünkü bu çocuklar kendi koşullarını seçmemiştir ve miras hakkından yararlanmayı hak etmektedir. Bu nedenle, çocuğun miras hakkının ebeveynlerin ilişkisinin meşruluğundan bağımsız olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.¹¹⁹

D. Eğitim Erişimine Yönelik Yapısal Eksiklikler

Günümüzde, çocukların eğitim hakkı küresel düzeyde büyük önem taşımakta olup, eğitim süreçlerinde karşılaşılan eksiklikler ve aksaklıklar bu hakkın etkili bir şekilde kullanılmasını engellemektedir. Eğitimdeki yetersizlikler ve altyapı eksiklikleri, çocukların eğitim hakkına erişiminde önemli engeller oluşturmaktadır. İran bağlamında, birçok bölgede mevcut zorluklar ve sorunlar mevcuttur. Millî Eğitim Bakanlığı'nın

¹¹⁸ A.e., s. 12.

¹¹⁹ Persia Educational Foundation, a.g.e., s. 24.

verilerine göre, İran'daki okulların %20'si eski ve yıpranmış durumda olup, şehirlerin kenar mahallelerine yönelik göç ve öğrenci sayısındaki artış, yeni okul binalarının inşasını acil bir ihtiyaç haline getirmiştir.¹²⁰ Eğitim altyapısındaki bu eksiklikler, özellikle göçebe kız çocuklarının %50'sinden fazlasının yalnızca ilkokul düzeyinde eğitim alabilmesiyle sonuçlanmaktadır. Ayrıca, COVID-19 pandemisinin etkisiyle sanal eğitime geçiş, mevcut eğitim altyapısının bu tür yöntemleri destekleme kapasitesinin yetersizliğini ortaya koymuştur. Tüm bu faktörler, İran'daki birçok çocuğun eğitim ve öğretim hakkına erişimini önemli ölçüde kısıtlamaktadır.

İran hukuk sisteminde, eğitim hakkı ile ilgili olarak anayasanın 30. maddesi ve anayasanın 3. maddesinin üçüncü fıkrası ile 1974 tarihli İranlı Çocuklar ve Gençler için Eğitim Araç ve Gereçlerinin Sağlanması Kanunu öne çıkmaktadır. Ayrıca, Çocukları ve Gençleri Koruma Kanunu ile İran İslam Cumhuriyeti Vatandaşlık Hakları Bildirgesi, çocukların eğitim hakkını güvence altına alan başlıca yasal düzenlemeler arasında yer almaktadır.¹²¹ Ancak, bu ilerlemelere rağmen, İran'da birçok kız çocuğu hâlâ eğitimden mahrum kalmaktadır. Özellikle kırsal bölgelerde egemen olan kültürel faktörler ve diğer etkenler, kız çocuklarının ilkokul sonrası eğitimlerine devam etmelerini engellemektedir. Sistan ve Belucistan gibi yoksul illerde, kırsal ve dağınık nüfuslu bölgelerde öğretmen sayısı oldukça azdır. Bu durum, bu bölgelerdeki öğretmenlerin çoğunun askerlik görevini yerine getiren kişilerden oluştuğunu ve ailelerin bu kişileri kız çocuklarının eğitimine uygun görmediğini göstermektedir.¹²²

İran eğitim sistemindeki önemli eksikliklerden biri, azınlık gruplarına ait çocukların anadil öğrenme fırsatlarından yoksun olmalarıdır. Ülke genelinde, Azeri-Türkçe, Arapça ve Kürtçe gibi belirgin azınlık dillerinin öğretilmesine yönelik okulların

¹²⁰ "Twenty Percent of Schools in Iran Are Dilapidated," **VOA**, 6 Kasım 2023, (Çevrimiçi), <https://ir.voanews.com/a/twenty-percent-of-iran-s-schools-are-dilapidated/7343114.html>, 10 Aralık 2023.

¹²¹ Beigi, **a.g.e.**, s. 41.

¹²² Rajaei, Kashi Komijani, **a.g.e.**, s. 124.

bulunmaması, bu çocukların dilsel ve kültürel haklarının ihlaline yol açmaktadır.¹²³ Anayasası'nın 15. Maddesi'ne göre, Farsça ülkedeki tek resmi dil olarak kabul edilmektedir. Ancak, 15. Madde açıkça "bölgesel ve kabile dillerinin basında ve kitle iletişim araçlarında kullanılmasının yanı sıra, okullarda edebiyatlarının öğretilmesine de izin verildiğini" belirtmektedir. Ayrıca, uluslararası hukukun, özellikle de Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin (CRC) 30. maddesi, azınlık gruplarına ait çocukların, kendi kültürel kimliklerini sürdürme ve anadillerini öğrenme hakkını güvence altına almaktadır. Ancak, İran'da azınlık dillerinin eğitim müfredatına dahil edilmemesi, bu çocukların bu temel haklardan faydalanmalarını engellemektedir. Dolayısıyla, eğitim sisteminde yapılacak reformlar, azınlık dillerinin öğretimini içeren eğitim kurumlarının kurulmasını ve bu dillerin resmi eğitim programlarına dahil edilmesini gerektirmektedir. Bu değişiklikler, çocukların kültürel kimliklerini koruyabilmelerini ve eşit eğitim fırsatlarına sahip olmalarını sağlayacaktır.

E. Çocuk Evliliği

Çocuk evlilikleri, küresel çapta milyonlarca çocuğu, özellikle kız çocuklarını olumsuz yönde etkileyen ciddi bir insan hakları ihlalidir. Bu durum özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaygınken, çalışmamızın odaklandığı İran'da ciddi bir endişe kaynağıdır. İran'daki çocuk evlilikleri, ciddi insan hakları ihlallerine ve toplumsal sorunlara yol açan köklü bir meseledir. Bu evlilikler, özellikle henüz gelişimini tamamlamamış kız çocuklarını etkilemekte ve bireysel ile toplumsal düzeyde önemli mağduriyetlere sebep olmaktadır.

Çocuk yaşta gerçekleşen evlilikler, çocuklara ve kadınlara yönelik şiddet biçimlerinden biri olarak kabul edilirken aynı zamanda çocukların hayatında büyük riskler oluşturmakta ve derin izler bırakmaktadır. Bu evlilikler bireylerin özgürlüklerini ve temel haklarını ciddi şekilde kısıtlamaktadır. Bununa birlikte, bu tür evlilikler bireylerin hayatlarını olumsuz etkilemekle kalmayıp, toplumsal düzeyde de negatif etkiler

¹²³ Iran Human Rights Documentation Center et. al., **a.g.e.**, s. 4.

yaratmaktadır. Çocuk haklarına dair yapılan incelemeler, çocuk evliliklerini hem erkek hem de kız çocukları için ciddi bir hak ihlali olarak değerlendirmekle birlikte, özellikle kız çocuklarının bu durumdan daha fazla etkilendiğini göstermektedir.

Uluslararası normlar çerçevesinde, on sekiz yaşını doldurmamış her birey çocuk olarak kabul edilmekte ve bu yaşın altında gerçekleşen evlilikler “çocuk evliliği” olarak nitelendirilmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu’nun 2023 istatistiklerine göre, her yıl ortalama 12 milyon kız çocuğu 18 yaşının altında ve çocukluk döneminde evlendirilmektedir. Bu trendin devam etmesi durumunda, 2030 yılına kadar 150 milyon üzerinde kız çocuğunun çocuk yaşta evlenmiş olacağı tahmin edilmektedir. Uluslararası güncel veriler, dünya genelinde çocuk gelinlerin yaklaşık üçte birinin Hindistan’da, diğer üçte birinin ise İran da dahil olmak üzere 10 ülkede bulunduğunu göstermektedir. Geri kalan üçte birlik kısım dünyanın diğer 192 ülkesi arasında dağılmıştır.¹²⁴

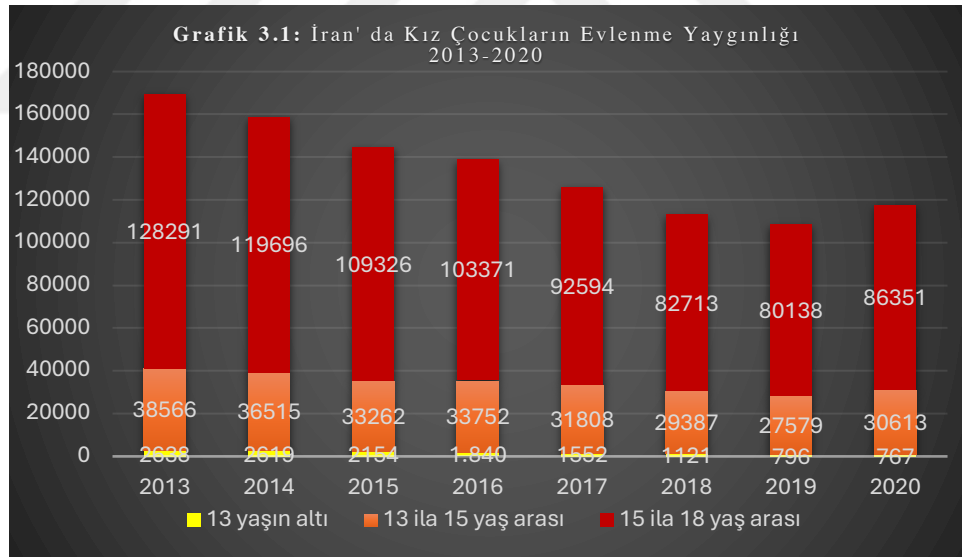
İran’da çocuk evlilikleri hem kız hem de erkek çocuklar için ciddi bir sorun olmakla birlikte, tüm dünyada olduğu gibi bu durum kız çocukları arasında daha yaygın bir hal almıştır. Bağımsız ve güvenilir araştırmaların sınırlı olmasına rağmen mevcut resmi veriler, 18 yaşın altında binlerce çocuğun evlendirildiğini göstermektedir. Resmi istatistiklere göre 2013 ile 2020 yılları arasında, 1 milyon 77 binden fazla kız çocuğunun evlendirildiği kaydedilmiştir. Bu rakam, aynı dönemde gerçekleşen toplam evliliklerin beşte birinden fazlasına denk gelmektedir. Özellikle Maşhhad şehri, aynı dönemde gerçekleşen evliliklerin beşte birinden yüksek bir oranı karşılamaktadır.

İran’da çocuk evlilikleri ciddi bir sorun olarak varlığını sürdürmesine rağmen çocuk yaşta evliliğe dair belirli bir yasal tanım veya yasaklama bulunmamaktadır. Ancak, Medeni Kanun’un 1041. Maddesi, 13 yaşını tamamlamamış kız çocukların evlenmesini velinin onayı ve mahkemenin uygunluğunu tespit etmesi şartına bağlamaktadır. Buna rağmen, 2013-2020 yılları arasında 13 yaşın altındaki yaklaşık 13.500 kız çocuğunun

¹²⁴ United Nations, **Çocuk Evliliklerine Son Verme Amacına Ulaşabilir mi? Son ve Gelecek Beklentiler**, 2023. bs., UNICEF, New York, 2023.

evliliği, İran'daki nüfus müdürlüklerinde resmi olarak kaydedilmiştir. Söz konusu istatistiklere göre çocuk evliliklerinin sayısında zaman zaman azalma olmasına rağmen, 2020 yılında tekrar bir artış yaşandığı görülmektedir. İran Nüfus Kurumu'nun raporuna göre 2019 yılında 18 yaş altı kız çocuklarının evlilik kayıtları, bir önceki yıla kıyasla 9 bin artış göstererek 118 bine ulaşmıştır. En fazla çocuk evliliği 2012 yılında gerçekleşmiş olup yaklaşık 170.000 kız çocuğu evlendirilmiştir. Bu dönemde 18 yaş altı kız çocuklarının evlilik oranı, tüm evlilikler içindeki payıyla %34,21 olarak hesaplanmıştır.¹²⁵

Grafik 2'de, gösterilen veriler incelendiğinde, 2013 ile 2019 yılları arasında çocuk evliliklerinde bir azalma gözlemlenmiştir. Ancak, 2020 yılı itibarıyla bu trendin tersine dönerek artış gösterdiği tespit edilmiştir.

Kaynak: Iran Open Data, “İran Nüfus Kayıt Kurumu Verileri”, (Şubat 2022), <https://iranopendata.org/pages/child-marriage>, 02 Mayıs 2024).

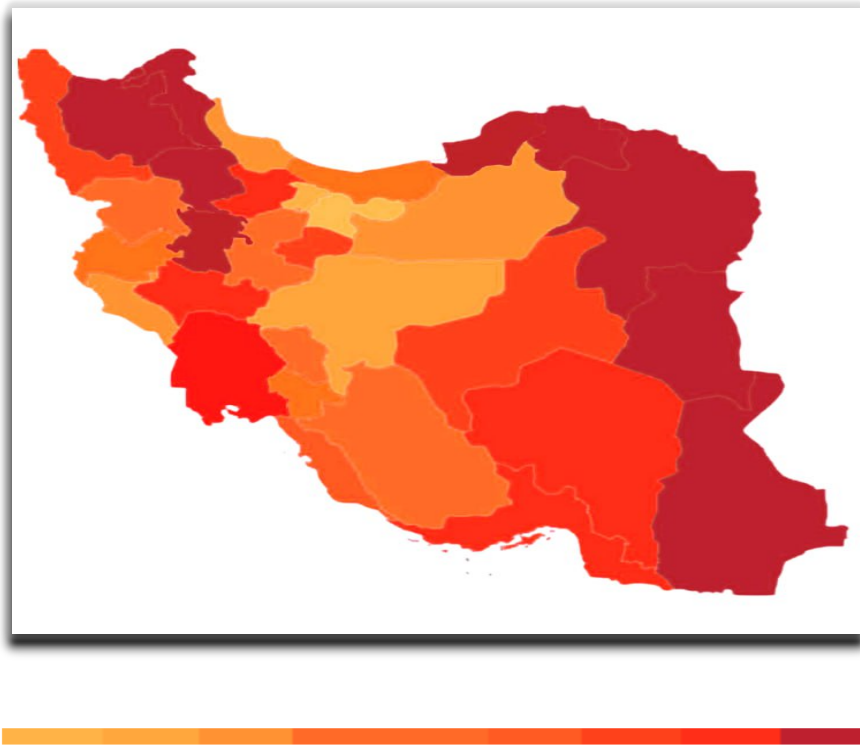
İran'daki erken yaşta evliliklerin yaygınlığı, coğrafi ve sosyoekonomik faktörlere bağlı olarak büyük farklılıklar göstermektedir.¹²⁶ Araştırmalar, bu evliliklere özellikle

¹²⁵ Iran Open Data, “İran Nüfus Kayıt Kurumu Verileri”, (Şubat 2022), <https://iranopendata.org/pages/child-marriage> (Erişim Tarihi: 02.05.2024).

¹²⁶ Ahdiyeh Asadpour (عهدیه اسدیور), Afsaneh Kamali (افسانه کمالی), Khadijeh Safiri (خدیده سفیری), “Çocukluk Döneminde Evlilik Olgusunun, Evlilik Yapmış Horasanlı Çocuk-Kadınlar Perspektifinden Analizi” (فهم

düşük sosyoekonomik seviyeye sahip kırsal bölgelerde, etnik azınlıkların yoğunlukta olduğu bölgelerde ve bazı kabile topluluklarında daha sık rastlandığını göstermektedir. Ülkenin kuzeydoğu, kuzeybatı ve Sistan ve Beluçistan eyaletleri en kritik konumlar olarak kaydedilmiştir. Bu bölgelerde çocuk evlilikleri diğer bölgelere kıyasla daha yüksek bir oranda gerçekleşmektedir.¹²⁷

Figür 3.1: 2020 Yılında Kız Çocuk Evliliklerinin Toplam Evliliklere Göre Oranı

Kaynak: Iran Open Data, “İran Nüfus Kayıt Kurumu Verileri”, (Şubat 2022), <https://iranopendata.org/pages/child-marriage>, 04 Mayıs 2024.

2020 yılına ilişkin veriler, İran’da çocuk evliliklerinin bölgesel dağılımını da değerlendirmiştir. Bu değerlendirme sonucunda; Sistan ve Beluçistan, Kuzey Horasan ve

(مسئله ازدواج در دوران کودکی از نگاه کودکان زن از دواج کرده خراسانی), **İran’ın Sosyal Sorunlarının İnceleme Dergisi** (مجله بررسی مسائل اجتماعی ایران), C. 10, No: 1, 2019, s. 167.

¹²⁷ Iran Open Data, “İran Nüfus Kayıt Kurumu Verileri”, (Şubat 2022), <https://iranopendata.org/pages/child-marriage>, 02 Mayıs.2024.

Razavi Horasan gibi bölgelerin on sekiz yaşından önce evlenen çocukların en yoğun ve kritik olduğu alanlar olduğu tespit edilmiştir.

Ancak belirtmelidir ki, devlet tarafından yayınlanan evlilik istatistikleri yalnızca resmi nikahlarla gerçekleştirilen evlilikleri kapsamaktadır. Bu durum, resmi olmayan ve dolayısıyla resmi kayıtlara dahil edilmeyen evlilikler hakkında bilgi sunulmadığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla, mevcut veriler İran'daki evliliklerin tamamını yansıtmamakta ve kayıt dışı evlilikleri içermemektedir.

Araştırmalara göre, genel olarak çocuk evliliklerini besleyen ve toplumsal yaşamda kökleşmesine olanak tanıyan pek çok etken bulunmaktadır.¹²⁸ Bu fenomen, toplumların dinsel, kültürel, ekonomik ve sosyal dokularının karmaşıklığından beslenen bir olgudur. İran özelinde yapılan araştırmalar, çocuk evliliklerinin arka planındaki önemli etkenleri yasal düzenlemelerdeki belirsizlikler ve boşluklar, dini inançlar, geleneksel ve kültürel normalar, toplumsal baskı, ataerkillik ve cinsiyet eşitsizliği yoksulluk ve ekonomik zorluklar, yerleşim yeri, eğitim seviyesinin düşüklüğü öne çıkmaktadır.

Bu evlilik türü, cinsiyetler arası eşitsizlikleri pekiştirmekte ve çocukların temel insan haklarının ihlaline neden olmaktadır. Dünya genelinde yaygın olan bu olgu, küçük yaşta evlenen bireylerin yaşamlarını derinden etkileyerek, henüz olgunluk dönemine ulaşmamış çocukların tipik çocukluk deneyimlerinden mahrum kalmalarına ve erken yaşta hala hazır olmadıkları yetişkin sorumluluklarıyla yüzleşmelerine neden olmaktadır. Çocuk evliliklerinin yol açtığı olumsuz sonuçlar, bireysel mağduriyetle sınırlı kalmamakta ve uzun vadeli olumsuz etkiler yaratarak toplumun geleceğinde derinden etkilemektedir.¹²⁹ Bu evlilikler toplumsal ilerleme ve ekonomik kalkınmayı olumsuz yönde etkileyerek toplumların sosyal ve ekonomik potansiyelini kısıtlamaktadır.¹³⁰ Çocuk yaşta gerçekleşen evliliklerin olumsuz sonuçları, çeşitli alanlarda kendini göstermektedir. Bu sonuçlar arasında en belirgin olanlar fiziksel, cinsel ve psikolojik sağlık sorunları,

¹²⁸ Doğan Köroğlu, **a.g.e.**, s. 15.

¹²⁹ Mina, Karimi Khanjari, **a.g.e.**, s. 2652.

¹³⁰ Doğan Köroğlu, **a.g.e.**, s. 19.

erken gebelik ve üreme sağlığı, eğitim olanaklarının kısıtlanması, yoksulluk, toplumsal cinsiyet eşitsizliği, aile içi şiddet ve istismar ve boşanma olasılığın artırılması yer almaktadır.

İran’da çocuk evliliklerinin durumu ve mücadele pratiklerinin incelenmesi sonucunda, ilerlemelere rağmen henüz gerekli ve yeterli girişimlerin yapılmadığı gözlemlenmektedir. Bu bağlamda, sorunun kökenlerine inerek temel problemlerle mücadele edilmesi oldukça önemlidir. Öncelikle belirtilmelidir, çocuk evliliklerinin nedenleri ile sonuçlarını tam manasıyla birbirinden ayırmak mümkün olmayabilir; çünkü bunlar birbirini tamamlayan faktörlerdir. Eğitimsizlik, yoksulluk, aile içi şiddet, istismar ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi faktörler, erken yaşta evliliklerin en önemli etmenleri arasında yer alırken aynı zamanda bu evlilikleri yapan çocukların maruz kaldığı etkilere de işaret etmektedir. Dolayısıyla bu fenomeni anlamak için kapsamlı ve disiplinler arası bir araştırma yaklaşımı benimsemek esastır. Çocuk evliliklerinin önlenmesine yönelik atılması gereken en önemli adım yasal reformların gerçekleştirilmesidir. Bu çerçevede, evlilik yaşının uluslararası standartlara uygun olarak kız ve erkek çocukları için 18’e yükseltilmesi önem arz etmektedir. Ayrıca ekonomik yoksulluğun azaltılması, toplumsal bilinçlendirme programlarının oluşturulması, özellikle cinsiyet eşitliği duyarlılık eğitim politikalarının güçlendirilmesi, eğitim politikalarının desteklenmesi, mağdur çocuklara psikolojik destek hizmetlerinin sağlanması ve uluslararası iş birliklerinin artırılması gibi önlemlerin çocuk evlilikleri sorunuyla mücadelede etkili olabileceği düşünülmektedir.¹³¹

F. Çocuk İşçiliği

Çocuk işçiliği, çocuk haklarına yönelik en büyük ihlallerden biri olarak kabul edilmektedir. Dünya genelinde ve özellikle İran’da, çocuk işçiliği uzun yıllardır devam eden bir sorun olarak varlığını sürdürmektedir. Günümüzde, sokak çocukları ve sokakta çalışan çocuklar gibi olgular, bu sorunun giderek arttığını göstermektedir. “Çocuk işçiliği,” en genel anlamıyla özellikle 0-15 yaş aralığındaki çocukların çocukluklarını

¹³¹ Mina, Karimi Khanjari, **a.g.e.**, s. 2666.

yaşamaktan alıkoyan, potansiyellerini ve saygınlıklarını zedeleyen, fiziksel ve zihinsel gelişimlerini olumsuz yönde etkileyen zararlı işler olarak tanımlanmaktadır.¹³²

Çocuk işçiler, toplumun en savunmasız kesimleri olarak değerlendirilmektedir. Mevcut koşulları, işlerinin doğası ve sokakta kalmaları, çocuk işçilerin fiziksel, ruhsal ve cinsel sağlıklarına yönelik olumsuz sonuçlar ve sosyal riskler taşıdığını göstermektedir. Araştırmalara göre, çocuk işçilerin karşılaştığı en önemli sağlık sorunları arasında fiziksel yaralanmalar, HIV/AIDS, cinsel yolla bulaşan hastalıklar, cinsel ve üreme sağlığı bozuklukları, taciz, uyuşturucu kullanımı ve ruhsal bozukluklar bulunmaktadır. Ayrıca, bu çocuklar genellikle şiddet mağduru olup, kirli ortamlarda yaşamakta, çöpçülük, dilencilik ve seyyar satıcılık gibi riskli faaliyetlerle uğraşmaktadırlar.¹³³

Çocuk işçiliğini engellemeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası yasal düzenlemeler olmasına rağmen, bu yasaların etkin bir şekilde uygulanması zorluklar içermektedir. Çocuk işçilerin çalışma koşullarını iyileştirmeye yönelik politikalar geliştirilmiş ve denetim mekanizmaları artırılmış olmasına rağmen, çocuk işçiliği pratikte hâlâ yaygın bir sorun olarak görülmektedir. Bu durum, çocukların eğitim ve sosyal gelişim haklarının ihlaline yol açmakta ve toplumun genel refahını olumsuz etkilemektedir.

İran bağlamında değerlendirildiğinde, Meclis Araştırma Merkezi'nin raporuna göre, İran'daki çocuk işçilerin sayısının 1 milyon 600 bin ile 2 milyon 100 bin arasında olduğu tahmin edilmektedir. Çocuk işçiliği ülke genelindeki çocukların yaklaşık %8'ini etkilemekte ve ev işlerinde çalışan çocuklar da dahil edildiğinde bu oran %15'e çıkmaktadır. Bu bağlamda, çocuk işçilerinin yaklaşık %10'u eğitim almakta fırsatından mahrum kalmaktadır. Bu sayı içerisinde önemli bir oranın Afgan çocuk işçiler tarafından oluşturulduğu belirtilmektedir.¹³⁴

¹³² **Child Labor, Mini Aaction Guide**, International Trade Union Confederation, June 2008, p. 2.

¹³³ Arash Ziapour et. al., "A Qualitative Study on the Challenges of Afghan Child Labourers in Tehran", **PLOS ONE**, C. 19, No: 7, 2024, s. 2.

¹³⁴ Farshid Khezri (فرشید خضری), "Çocuk İşçiliğinin Önlenmesinde Etkili Denetim Zorlukları" (چالش‌های نظارت مؤثر بر عدم استفاده از کار کودکان), **İran İslam Cumhuriyeti Meclisi Araştırma Merkezinin Sosyal**

İslam Cumhuriyeti İş Kanunu’nun üçüncü bölümü, çocuk işçiliğine özel bir bölüm ayırmaktadır. Bu kanunun 79. ve 80. maddeleri, 15 yaşın altındaki bireylerin çalıştırılmasını ve 15-18 yaş arasındaki gençlerin ağır ve zararlı işlerde çalıştırılmasını kesin bir şekilde yasaklamaktadır. İlgili kanunun 176. maddesi, önceki maddelerde belirtilen ihlallerin gerçekleşmesi durumunda, bu ihlallerin giderilmesine yönelik düzenlemeleri içermektedir. Söz konusu madde, çocuk işçiliği ile ilgili ihlallerin tespit edilmesi durumunda işçi haklarının ödenmesi veya cezai yaptırımların uygulanmasına dair hükümler getirmekte; ayrıca, ihlalin tekrarı halinde kısa süreli hapis cezası öngörmektedir. Ancak, bu düzenlemelerin etkinliği, uygulamadaki zorluklar nedeniyle sınırlı kalabilmektedir.

Belirtildiği gibi, kanun, 15 ile 18 yaş arasındaki çocukların çalışmalarını tanımakta ve bu gruba yönelik özel koruma düzenlemeleri getirmektedir. Avukatların görüşüne göre, bu yaş grubundaki bireylerin reşit olmadığı esastır ve 18 yaş altındaki bireylerin reşit olduğunu ispatlamak için mahkeme kararı gerekmektedir. Eğer 18 yaş altındaki bir kişi reşitlik kararı almak için başvuruda bulunmamış veya mahkeme onu reşit olarak değerlendirmemişse, bireyin kendisiyle iş sözleşmesi imzalanması ve ona ücret ödenmesi hukuki bir engelle teşkil etmektedir. Bu şekilde, yasa, kendisiyle sözleşme yapılması ve mali haklarının ödenmesinin mümkün olmadığı bir bireyin çalışma faaliyetini meşrulaştırmıştır. Böyle bir durumda, yani işçinin çocuk olması halinde, konu iş kanununun kapsamı dışına çıkmakta ve Medeni Kanun’un 1183. Maddesi çerçevesinde değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, çocuğun mali hakları, onun çalıştırılmasındaki önemli bir unsur olan, yasal velisine devredilmelidir.¹³⁵

Araştırmalar Bürosu (دفتر مطالعات اجتماعی مرکز پژوهش های مجلس شورای اسلامی), Seri Numarası: 21019167, 24 Haziran 2024, s. 1.

¹³⁵ Samaneh Rahmatifar (سمانه رحمتی فر), “İran Hukukunda Çocuk İşçiliği Durumunun İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 4. Maddesi Açısından İncelenmesi” (بررسی وضعیت کار کودکان در حقوق ایران، از (فصلنامه تحقیقات حقوقی), **Hukuki Araştırmalar Dergisi** (منظر ماده چهار اعلامیه جهانی حقوق بشر), C. 21, No: 82, s. 296.

82. madde, bu yaş grubundaki çocukların günlük çalışma süresini, diğer işçilerden yarım saat daha az olacak şekilde belirlemekte; bu da haftada 40 saatten fazla çalışma anlamına gelmektedir. Özellikle bu yaş grubunda, ortaokul düzeyindeki zorunlu eğitim muhtemelen tamamlanmış olsa da Anayasa'nın 30. ilkesi uyarınca çocukların lise sonuna kadar ücretsiz eğitim alma hakları devam etmektedir. Ancak mevcut koşullar, bu hakların etkin bir şekilde kullanılmasını engellemektedir.

Son olarak belirtilmelidir ki, Sonuç olarak, İş Kanunu'nun 188. maddesi uyarınca aile atölyeleri, kanunda aksi bir hüküm bulunmadığı sürece İş Kanunu'nun düzenlemelerinden muaf tutulmaktadır. Bu durum, aile işletmelerinde çalışma koşulları ve yaş sınırlamaları açısından İş Kanunu'nun kapsamı dışında kalmasına neden olmaktadır. Dolayısıyla, on sekiz yaşını doldurmamış çocuklar, aile işletmelerinde tam zamanlı olarak veya en kötü çalışma koşullarında çalışmalarına olanak sağlanmaktadır. Bu durum, çocuk işçiliği ile ilgili ciddi endişeleri beraberinde getirmektedir.

Çocuk işçiliğine yönelik İş hukukunda düzenlenen önlemlerin, bu sorununu etkili bir şekilde çözmediğini gözlemlemektedir. İran İş Kanunu, on beş yaş altındaki çocukların istihdamını kesin bir şekilde yasaklamış olmasına rağmen, çocukların çalışma koşulları ve işe alım haklarına ilişkin kapsamlı düzenlemeler mevcut değildir. Asgari çalışma yaşının, her işin spesifik koşulları ve ailelerin ekonomik durumları dikkate alınmaksızın belirlenmesi, eleştirilere neden olmaktadır. Bu bağlamda, çocuk işçiliğine yönelik teorik çabalar, sorunun çözülmesi hedefinden ziyade, çocuk işçiliğini insani hale getirmeye yönelik “çocuklar için iyi iş” anlayışı çerçevesinde gerçekleştirilmektedir. Bu durum, mevcut sorunların çözümüne katkıda bulunmak yerine, mevcut koşulların sürdürülmesine hizmet etmektedir.¹³⁶

İş Kanunu'nun 176. Maddesinde öngörülen “ihlalin giderilmesi” kavramı, esasen önceki duruma geri dönüşü ifade etmektedir. Ancak, bir çocuğun özel zamanının ihlal

¹³⁶ Mavunga, Ra. “A Critical Assessment Of The Minimum Age Convention 138 Of 1973 And The Worst Forms Of Child Labour Convention 182 Of 1999”, **Potchefstroom Electronic Law Journal**, 2013, Vol. 16, No: 5, pp. 131.

edilmesi durumunda, kaybedilen çocukluk ve oyun hakkının geri kazanılması mümkün değildir. Bu nedenle, uygun bir tazminat mekanizması oluşturulması gerekmektedir; bu mekanizma, gelecekteki iyileşmeyi sağlayabilecek nitelikte olmalıdır. Ayrıca, ebeveynler veya yasal vasilerin çocuğun işe alınmasında rol oynaması durumunda, genellikle bu kişilere yönelik herhangi bir ceza veya yaptırım uygulanmamaktadır. Bu durum, çocukların çoğu zaman aile ortamına geri teslim edilmesiyle birleştiğinde, ihlalin giderilmesini zorlaştırmakta ve tekrarlama riskini artırmaktadır.¹³⁷

Bu bağlamda, iş kanununun güçlendirilmesi ve ihlallerin ciddi yaptırımlarla karşılanması gereklidir. Bu, çocuk işçiliği ve kötü çalışma koşullarına karşı etkili bir mücadele sağlanmasına katkıda bulunacaktır. Bu sorunun çözümü, sadece yasal önlemlerle değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik reformlarla mümkün olacaktır. Çocukların haklarını korumak ve onlara daha iyi bir gelecek sunmak için bütüncül bir yaklaşım gerekmektedir. Bu bağlamda, hükümet ile sivil toplum kuruluşlarının iş birliği yapmasını ve kapsamlı bir strateji geliştirmesini gerektirmektedir. İş birliği çerçevesinde, çocuk işçilerin tespit edilmesi, ailelerine sürdürülebilir iş olanakları sunulması, hükümet denetimlerinin güçlendirilmesi ve çocuk işçilere yönelik destek ve koruma sağlanması gibi adımlar atılmalıdır. Ayrıca, bu süreçte sivil toplum kuruluşlarına aktif roller verilerek, çocuk işçiliğiyle mücadelede etkili bir destek mekanizması oluşturulması sağlanmalıdır.¹³⁸

G. Çocuklara Uygulanan İdam Cezası

İran İslam Cumhuriyeti, çocuk suçlularına idam cezası uygulayan az sayıdaki ülkeden biridir. Hükümet, 18 yaş altındaki çocukların idam cezasına tabi tutulmadığını sürekli olarak iddia etmektedir. Ancak, bu iddiaya ters düşen uygulamalara dair çeşitli vakalar mevcuttur. Çocuk suçlular genellikle 18 yaşına gelene kadar idam cezasını

¹³⁷ Rahmatifar, **a.g.e.**, s. 296.

¹³⁸ Ali Asghar Faridi (علی اصغر فریدی), “Çocuk İşçiliği ve Sokak Çocuklarını Koruma Kanunu, Yetersiz ve Eksiktir” (قانون حمایت از کودکان کار و خیابان، ناکافی و نارسا است), **İran İnsan Hakları Örgütü** (سازمان حقوق بشر), Haziran 2020, (Çevrimiçi) <https://iranhr.net/fa/articles/4332/>, 15 Ocak 2023.

bekletilmektedir ve bu yaşa ulaştıklarında idam cezasıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Ayrıca, idamların zamanlaması hakkında yeterli bilgi eksikliği, ailelerin sürekli bir ölüm beklentisi içinde kalmalarına yol açmakta ve bu durum, çocuklar da dahil olmak üzere aileler üzerinde ciddi psikolojik sorunlara neden olmaktadır. Özel Raportör, mevcut durumda 18 yaş altı işledikleri suçlar nedeniyle idam cezası bekleyen çocuk suçluların sayısının en az 100 kişi olduğunu bildirmektedir.¹³⁹

Uluslararası Af Örgütü'nün verilerine göre, 2023 yılında İran'da toplam 853 idam gerçekleşmiştir. Bu rakam, bir önceki yıl olan 2022'de gerçekleştirilen 576 idamla karşılaştırıldığında yaklaşık %48'lik bir artışı, 2021'deki 314 idamla karşılaştırıldığında ise iki katından fazla bir artışı göstermektedir. 2023 yılında dünya genelinde kaydedilen toplam infazların %74'ünden İran sorumludur.¹⁴⁰ BM Özel Raportörü, 2022 yılında ülkede idam cezası bekleyen en az 84 çocuk suçlu bulunduğunu rapor etmiştir.¹⁴¹

İran İslam Cumhuriyeti'nin hukuk sisteminde çocukların idam edilmesi, ülkenin insan hakları ihlalleri bağlamında önemli bir sorun teşkil etmektedir. İran'ın çocuk tanımının uluslararası standartlardan farklılık arz ettiği ve bu tanımın temelini şeriat hukukunun ilkelerine dayandığı daha önce belirtilmiştir. İran Ceza Kanunu'na göre, hudud ve kısas suçları için çocukların ceza sorumluluğu yaş sınırı erkekler için 15 yaş, kızlar için ise 9 yaş olarak belirlenmiştir. Bu düzenleme, bu yaşların üzerinde gerçekleşen herhangi bir hudud veya kısas suçunda hem kız hem de erkek çocukların ölüm cezasına çarptırılabilmesi olasılığını doğurmaktadır. Bu durum, özellikle İran'ın taraf olduğu Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ve Çocuk Hakları Sözleşmesi ile çelişmektedir.¹⁴² Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 6. maddesi, yaşı

¹³⁹ United Nations **Human Rights Council, Situation of Human Rights in the Islamic Republic of Iran (A/HRC/40/24)**, 8 February 2019, para. 7.

¹⁴⁰ Amnesty International Global Report, **Death Sentences and Executions 2023**, London, Amnesty International, 2024, p. 9.

¹⁴¹ United Nations General Assembly, **Situation of Human Rights in the Islamic Republic of Iran (A/77/181)**, 18 July 2022, Para. 25.

¹⁴² United Nations General Assembly, **Situation of Human Rights in the Islamic Republic of Iran: Report of the Special Rapporteur on the Situation of Human Rights in the Islamic Republic of Iran (A/HRC/43/61)**, 28 January 2020, Para. 19.

on sekizden küçük olan bireylere işledikleri suçlar nedeniyle ölüm cezası verilmesini yasaklamaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 37. maddesi ise, on sekiz yaşının altındaki kişilere işledikleri suçlar nedeniyle ölüm cezası verilmesini ve salıverilme koşulu bulunmayan ömür boyu hapis cezası verilmesini açıkça yasaklamaktadır.

2013 tarihli Ceza Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle birlikte, çocukların infazına yönelik bazı olumlu düzenlemeler yapılmıştır. Bu reformlar, yargıçlara cinayet işleyen çocuklar için alternatif ceza seçenekleri sunma yetkisi vermektedir. Bu düzenlemeler, uluslararası insan hakları standartlarına uyum sağlama çabası olarak değerlendirilmektedir. Ancak, mevcut yasal değişiklikler çocuk idamını tamamen ortadan kaldırmamaktadır. Dolayısıyla, İran hâlâ çocuklara yönelik uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmekte yetersiz kalmaktadır.

Yeni Ceza Kanunu, çocukların ceza sorumluluğuna ilişkin yaş sınırlarında erkekler ve kızlar arasında ayırım yapmaya devam etmektedir. Bu durum, kız çocuklarının erkek çocuklara kıyasla daha az yasal koruma ve güvenceden yararlanmalarına yol açmaktadır ve Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin (ÇHS) 2. maddesinde belirtilen ayrımcılık yasağı ilkesini açıkça ihlal etmektedir.¹⁴³

Uluslararası Af Örgütü'nün 2023 yılı verilerine göre, İran'da en az beş kişi, 18 yaşından küçükken işledikleri suçlar nedeniyle idam edilmiştir. Ayrıca, bu kategorideki diğer kişilerin de ölüm cezası ile karşı karşıya olduğu belirtilmiştir. Bu kişiler arasında, Hamidreza Azari adlı bir çocuk, henüz 17 yaşındayken idam edilmiştir. İran'da, uluslararası adil yargılama standartlarını karşılamayan yargı süreçlerinin ardından idam cezaları verilmiştir. Ayrıca, işkence veya diğer kötü muamele yöntemleriyle elde edilen "itiraflar," kişilerin mahkumiyetine ve idam cezasına çarptırılmasına neden olmuştur.¹⁴⁴

¹⁴³ Jo Staines, Nadia Aghtaie, Jessica Roy, "Gendered Justice: Inequalities in the Minimum Age of Criminal Responsibility in Iran", **Youth Justice: An International Journal**, Vol. 22, No: 3, December 2022, (Çevrimiçi), <https://journals.sagepub.com/doi/epub/10.1177/14732254211022854>, 19 Şubat 2024.

¹⁴⁴ Amnesty International Global Report, **a.g.e.**, s. 13.

Bu durum, İran'ın çocuk hakları konusundaki uluslararası yükümlülüklerini tam anlamıyla yerine getirmekteki eksikliklerini açıkça ortaya koymaktadır.¹⁴⁵

H. Namus Adına İşlenen Çocuk Cinayetleri

Dünyanın çeşitli bölgelerinde, namus cinayetleri, şiddetin en ağır biçimlerinden biri olarak kabul edilmektedir.¹⁴⁶ Çocuklara yönelik bu tür cinayetler incelendiğinde, İran'da aile içi cinayetlerin yaklaşık %15'inin çocuk öldürme vakalarına ait olduğu ve bu cinayetlerin %80'inin ev ortamında gerçekleştiği tespit edilmiştir. İran'da gerçekleşen çocuk cinayetlerinin önemli bir kısmı, namus cinayetleri olarak kategorize edilmektedir.¹⁴⁷ Resmi istatistikler İran'daki namus cinayetlerinin sayısına dair kesin veriler sunmamakla birlikte, medya ve sosyologlardan elde edilen bilgilere göre, son yıllarda bu tür vakalarda artış gözlemlendiği ifade edilmektedir.

İran'da, bu tür cinayetler genellikle babalar tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu olguların temelinde yatan dinamikler arasında ataerkil yapı, kültürel ve toplumsal değerler, aile onuru, toplumsal cinsiyet eşitsizliği ve hukuki yetersizlikler gibi faktörler öne çıkmaktadır.¹⁴⁸

Belirtilmelidir ki, İslam ceza hukuku doktrininde genel görüş, üstsoyun altsoyunu kasten öldürmesi durumunda kısas cezasının uygulanmayacağı yönündedir. Bu durumda, cezanın ta'zîr cezasına dönüştürülmesi ve kısasa alternatif olarak diyet ödenmesi gerektiği belirtilmektedir.¹⁴⁹ Daha önce bahsedildiği üzere, İran'daki yasal düzenlemeler İslam

¹⁴⁵ A.e., s. 32.

¹⁴⁶ Naile Bilgili, Gülşen Vural, "Kadına Yönelik Şiddetin En Ağır Biçimi: Namus Cinayetleri", **Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi**, C. 14, No:1, 2011, s. 66.

¹⁴⁷ Aliakbar Izadifard (علی اکبر ایزدی فرد), Mohammad Nabipour (محمد نبی پور), "Baba ve Büyükbabanın Kasıtlı Çocuk Öldürme Suçunda Mutlak veya Nisbi Cezai Muafiyeti" (معافیت مطلق یا نسبی پدر و جد پدری از (کیفر قتل در فرزندکشی عمد نشریه علمی-), **Fıkıh ve İslam Hukuku Araştırmaları Bilimsel-Araştırma Dergisi** (پژوهشی فقه و حقوق اسلامی), C. 2, No: 1, 2012, s. 3.

¹⁴⁸ Shahram Heidari Pidani (شهرام حیدری پیدنی), "Kız Çocuğunun Baba Tarafından Öldürülmesine İlişkin İslam Ceza Kanunu'nun Zorlukları ve Yaklaşımları" (چالش ها و رویکردهای قانون مجازات اسلامی در مورد قتل فرزند), **İnsan ve İslam Bilimleri Dergisi** (مجله علوم انسانی و اسلامی), C. 2, No: 6, 2020, s. 627.

¹⁴⁹ Talip Türkan, Ömer Osman F. Aktaş, "İslam Ceza Hukukunda Üstsoyun Altsoya Karşı İşlediği Kasten Öldürme Suçu ve Cezası", **S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.1, No: 2, 2011, s. 16.

ilkelerine dayanmaktadır. Bu doğrultuda, İslam Ceza Kanunu'nun 301. maddesinde, kısas cezasının yalnızca failin mağdurun babası veya baba tarafından ataları arasında bulunmadığı durumlarda uygulanabileceği belirtilmiştir. Bu madde, eğer fail, mağdurun baba veya baba tarafından ataları arasında yer alıyorsa, kısas cezasının uygulanmayacağını açıkça belirtmektedir. Bu düzenleme, namus cinayetlerinin cezalandırılmasında önemli bir eksiklik yaratmaktadır.

İslam Ceza Hukuku'nun 612. maddesi, cinayet suçlarıyla ilgili uygulanabilecek alternatif ceza düzenlemelerini ortaya koymaktadır. Bu maddeye göre, eğer mağdurun şikayeti bulunmuyorsa, mağdur şikayetinden vazgeçmişse veya kısas uygulanmıyorsa ve eylem toplumsal düzeni veya güvenliği bozacak ya da suçlunun veya başkalarının gelecekte suç işlemeye teşvik edilmesine yol açacaksa, mahkeme, kasten öldürme suçunu işleyen faile 3 ila 10 yıl arasında hapis cezası verebilir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, İslam Ceza Hukuku'nda annenin kısas cezasından muaf tutulmaması ve annenin çocuğuna karşı cinayet işlediğinde diğer suçlularla aynı şekilde cezalandırılmasıdır. Ayrıca, Madden 301 yalnızca baba tarafından ataları kapsadığından, annenin babası torununu öldürdüğünde kısas uygulanabilir.

Görüldüğü üzere, mevcut yasalar çocukları koruma konusunda oldukça yetersiz ve zayıf kalmaktadır. Son yıllarda, ebeveynler, özellikle de babalar tarafından çocukların öldürülmesine dair haberlerdeki artış, bu yasalara yönelik eleştirileri yoğunlaştırmıştır. Bu tür vakaların sıklığı, mevcut hukuki çerçevenin çocuk haklarını etkin bir şekilde korumadığını ve namus adına işlenen cinayetlerin cezalandırılmasında önemli eksiklikler barındırdığını göstermektedir.

İran'daki en bilinen çocuk cinayetlerinden biri, 14 yaşındaki Romina Ashrafi'nin trajik ölümü olarak dikkat çekmektedir. Romina, ailesinin erkek arkadaşıyla evlenmesine izin vermediği için evden kaçtıktan sonra, polise yakalanmış ve geri dönmekten korktuğunu belirtmiş olmasına rağmen, polis tarafından ailesine teslim edilmiştir. Bu olayın ardından, Romina, babası tarafından uykusunda başı kesilerek öldürülmüştür.

Romina cinayetinde, Romina'nın babasının cinayetten önce, çocuğunu öldürmenin kısas cezası gerektirmeyeceğini bildiği ve bu konuda araştırma yaptığı belirtilmiştir. Bu durum, mevcut yasal düzenlemelerin suç işleme potansiyeline sahip olduğunu ve bu tür vakaların önlenmesi için yasal çerçevenin yetersiz olduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Romina Ashrafi'nin trajik ölümü, toplumsal ve hukuki çevrelerde büyük bir tepki yaratmış ve kamuoyu baskısı, mevcut yasaların gözden geçirilmesi ve güçlendirilmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu olay, 2020 yılında kabul edilen Çocuk ve Gençlerin Koruma Kanunu'na yol açmıştır.¹⁵⁰ Ancak bu yasa çocukların etkin korunmasını sağlamakta yetersiz kalmaktadır.

I. Silahlı Çatışmalar ve Asker Çocuklar

Çocukların askeri amaçlarla kullanımı veya silahlı kuvvetlerde görev alması, uluslararası hukuk açısından belirgin bir çocuk hakları ihlali olarak değerlendirilmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 38. maddesi, 15 yaşından küçük çocukların silahlı çatışmalara katılımını açıkça yasaklamaktadır. Ayrıca, 15 yaş ile 18 yaş arasındaki çocukların silahlı çatışmalarda bulunmaları, yalnızca istisnai durumlarda ve öncelikli olarak yetişkinlerin yer aldığı koşullarda mümkün kılınmaktadır. Bunun yanı sıra, 25 Mayıs 2000 tarihinde kabul edilen ve 12 Şubat 2002 tarihinde yürürlüğe giren "Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye Ek Çocukların Silahlı Çatışmalara Dâhil Olmaları Konusundaki Üçüncü İhtiyari Protokol" çocukların silahlı çatışmalara katılımını önlemeye yönelik ilave düzenlemeler getirmektedir. Bu protokol, taraf devletlere, 18 yaşından küçük bireylerin silahlı çatışmalarda yer almasını önlemek amacıyla taraf devletlere yükümlülükler getirmektedir. Bu protokol, 2010 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu toplantısında dönemin İran Dışişleri Bakanı tarafından imzalanmıştır. Adalet ve Hukuk Komisyonu, hükümet tarafından meclise sunulan İran'ın bu ek protokole

¹⁵⁰ گزارش ویژه کمیسیون زنان شورای ملی مقاومت (Ulusal Direniş Konseyi Kadınlar Komisyonu Özel Raporu), "Çocuk Yasa Tasarısı Kız Çocuklarının Haklarını Destekliyor mu Yoksa Bu Haklara Karşı mı" (لايحه کودکان (در حمایت یا علیه حقوق دختر بچه ها؟), Ulusal Direniş Konseyi Kadınlar Komisyonu (کمیسیون زنان شورای ملی (مقاومت), 2020, s. 1.

katılımına ilişkin yasa tasarısını onaylamıştır. Ancak, bazı milletvekilleri ve ilgili kuruluşlar, özellikle Öğrenci Basic Organizasyonu’nun itirazları nedeniyle, tasarının nihai incelemesi Meclis’in gündeminden çıkarılmıştır. Bu gelişme sonucunda, İran bu anlaşmanın uygulanmasına dair herhangi bir yükümlülük altına girmemiştir.

Her ne kadar İslam Cumhuriyeti bu isteğe bağlı ek protokole taraf olmamış olsa da mevcut uygulamaları Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin hükümleriyle uyumsuzluk arz etmektedir. İran, Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 38. maddesine aykırı olarak, İran’ın İslam Devrim Muhafızları’na bağlı bir alt kuruluş olan Öğrenci Basic’i, çocukları, özellikle 15 yaş altındaki çocukları, üye olarak kabul ederek aktif bir şekilde kullanmaktadır. Bu organizasyonun faaliyetleri ve izlediği hedefler, Çocuk Hakları Evrensel Sözleşmesi’nin temel ilkeleriyle çelişmektedir. Sözleşmenin en temel ilkelerinden biri, çocuğun düşünce ve kanaat özgürlüğünün tanınmasıdır ve çocuklara görüş dayatmanın yasak olduğu belirtilmektedir. Ancak uygulamada, çocuklara ideolojik eğitim verilmesi bu ilkenin ihlali olarak değerlendirilebilir. İdeolojik eğitim, çocukların bireysel düşünce ve kanaat özgürlüklerini kısıtlayarak, görüş dayatmanın bir örneği olarak kabul edilebilir.¹⁵¹

Ek olarak, Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin 29. maddesi, çocukların eğitimlerinin evrensel insan hakları ilkelerine uygun olmasını zorunlu kılmaktadır. Ancak, Öğrenci Basic örgütünün sağladığı ideolojik eğitim, çocukların bireysel düşünce ve ifade özgürlüklerini kısıtlayarak, uluslararası insan hakları standartlarına uygun eğitim sağlama ilkesini ihlal etmektedir. Her ne kadar bu faaliyetlerin çoğu görünüşte eğitim odaklı ve ideolojik bir nitelik taşısa da doğası gereği askeri bir karakter arz etmekte ve çocukların muhtemel savaşlar için zihinsel ve örgütsel olarak hazırlanması bağlamında değerlendirilmelidir. Sonuç olarak, öğrencilerin bu örgüte üye olmaları, İran’da onaylanan yasalara uygun olsa da, Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin esaslarıyla çelişmektedir.

¹⁵¹ Ali Asghar Faridi (علی اصغر فریدی), “Çocuk Askerlik Yasaları ve Askeri Merkezlerde Çocuk İstismarı” (سازمان حقوقی), **İran İnsan Hakları Örgütü** (قوانین مربوط به کودک-سربازی و سوءاستفاده از کودکان در مراکز نظامی), 27 November 2022, (Çevrimiçi) <https://www.iranhr.net/fa/articles/5600/>, 11 Eylül 2023 (بشر ایران)

Öğrencilerin bu örgütte yer alması için çeşitli özel ve istisnai avantajlar sunulmaktadır; örneğin, askeri hizmetten muafiyet veya üniversite sınavında kontenjan gibi teşvikler sağlayarak, bu örgüte katılımı öğrenciler için cazip hale getirmektedir.

Resmi veriler, Öğrenci Basic üye sayısı veya bu örgütlenmenin üye çocuk sayısı hakkında doğrudan bilgi sunmamaktadır. Ancak, haberler ve raporlar aracılığıyla Basic'in faaliyetlerinin kapsamını yansıtan çeşitli dağınık istatistiklere erişim sağlanabilmektedir. Buna ek olarak, Basic Birliği'nin sorumlusunun verdiği bilgilere göre, örgütlenmenin 14 milyon 770 bin öğrenci üyesi bulunmaktadır.¹⁵²

Bu örgüt, İran'da çocukların askeri amaçlarla kötüye kullanıldığının en belirgin örneğidir. Geçmişte, 550 bin çocuğun savaş alanına gönderildiği ve 32 ila 36 bin öğrencinin hayatını kaybettiği kaydedilmiştir. İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW), İran'ın Devrim Muhafızları'nı, Afgan göçmen çocuklarını askeri olarak Suriye'ye gönderme suçlamasıyla hedef almıştır.¹⁵³ Bunun yanı sıra, bu Basic örgütüne üye çocuklar, iç protestoları bastırmak amacıyla da kullanılmaktadır. Bu durum, çocuk haklarının açık bir ihlali olup, İran'ın uluslararası yükümlülükleriyle uyumsuzdur.

J. Kız Çocuklara Yönelik Sünnet Uygulaması

Kadın sünneti, Orta Doğu'daki birçok ülkede olduğu gibi İran'da da ciddi bir insan hakları sorunu olarak varlığını sürdürmektedir. İran dahil olmak üzere Orta Doğu ülkelerinde kadın sünnetini yasaklayan kanunların eksikliği ve mevcut yasaların yetersizliği nedeniyle, kadın sünnetiyle mücadele çabaları istenilen olumlu sonuçları sağlayamamaktadır. İran'da kadın sünneti, yetkililer tarafından sıklıkla göz ardı edilmekte veya hatta zaman zaman inkâr edilmektedir. Bu durum, sorunun çözümü için gerekli olan

¹⁵² Basij News Agency, "We have 14 million and 770 thousand Basij student members," SNN, Published on 27 November 2021, (Çevrimiçi) <https://snn.ir/fa/news/979697/%DB%B1%DB%B4>, 12. Şubat 2024.

¹⁵³ Ali Ranjipour (علی رنجی‌پور), "Öğrenci Bisici; Çocukların Askeri Amaçlarla Suistimali Örneği" (بسیج دانش‌آموزی؛ مصداق سوءاستفاده نظامی از کودکان), IRANWIRE, 2 Eylül 2024, (Çevrimiçi) <https://iranwire.com/fa/features/36323/>, 18 Mart 2024.

farkındalık ve müdahale çabalarını engellemekte ve uygulamanın devam etmesine zemin hazırlamaktadır.¹⁵⁴

İran'ın mevcut yasalarında kadın sünneti (FGM) ile doğrudan ilgili bir düzenleme bulunmamaktadır ve bu yasalar kadınları sünnet uygulamasından korumamaktadır. Sünnetin cezalandırılmasına ilişkin belirli bir yasa olmamakla birlikte, İran Ceza Kanunu'nun 663. maddesi, bir kadının cinsel organlarının her iki tarafının kesilip yok edilmesi durumunda ödenecek tazminatın (diyet) tam diyetin yarısının olarak öngörülmüştür. Cinsel organın bir kısmının kesilip yok edilmesi halinde ise tazminat aynı oranda ödenmektedir. Bu hüküm, bakire ile bakire olmayan, reşit ile gayri reşit, sağlıklı ile kusurlu arasında herhangi bir ayrım yapmamaktadır.

Kadın sünneti, İran'da yaygın bir gelenek olmamakla birlikte, saha araştırmalarına göre bu uygulama, ülkenin batısında, kuzeybatısında ve güneyinde bulunan bazı vilayetlerin belirli bölgelerinde çeşitli biçimlerde uygulanmaktadır. Bu bölgelerde, kız çocuklarının sünnet edilmesi genellikle "gelenek" olarak nitelendirilmektedir. Son yıllarda uygulamanın azalma göstermiş olmasına rağmen, mevcut veriler bu uygulamanın hâlâ ciddi bir toplumsal sorun teşkil ettiğini ortaya koymaktadır. Bir araştırma çerçevesinde, 200 köy ve şehir incelenmiş ve binden fazla görüşme yapılmıştır. Elde edilen bulgular, Şafii mezhebine mensup olan Hormozgan, Kermanşah, Kordestan ve Batı Azerbaycan illerinin belirli bölgelerinde kız çocuklarının edildiğini göstermektedir. Kadın sünnetinin en yüksek oranda uygulandığı bölge Hormozgan ilidir. Bu bölgelerde sünnet uygulamasının başlıca nedenleri arasında dini gerekçeler, düşük bilinç düzeyi, eğitim seviyelerinin düşüklüğü, cehalet, ataerkil kültür, iffet ve sağlıkla ilgili inançlar yer almaktadır.¹⁵⁵

¹⁵⁴ Kameel Ahmady (کامیل احمدی), Gelenek Adına: İran'da Kadın Sünneti Üzerine Kapsamlı Bir Araştırma” (سنت های مضر: پژوهشی جامع در باب ختنه زنان در ایران), (Çevrimiçi) <http://kameelahmady.com/>, 15 Şubat 2023.

¹⁵⁵ Kameel Ahmady, “Female Genital Mutilation: A Comparative Study Based on Women’s Rights in Iran, Religions, and Children’s Rights”, *Un Cut Voice*, C. 5, No: 1, July 2016, s. 9.

İran hükümeti açısından bakıldığında, kadın sünnetinin Sünni topluluklara özgü bir uygulama olarak görüldüğü ve bu nedenle Şii merkezli hükümetin, kadın sünnetini sona erdirmek için resmi ya da gayri resmi herhangi bir çaba göstermediği anlaşılmaktadır.¹⁵⁶ Bu uygulama, genellikle çocuklara yönelik gerçekleştirildiği için, çocuğa yönelik şiddetin bir örneği olarak değerlendirilmektedir.

Kız çocuklarının sünneti hem kısa vadeli hem de uzun vadeli ciddi sağlık sonuçlarına yol açmaktadır. Sünnet işlemi sırasında veya hemen sonrasında karşılaşılabilecek kısa vadeli komplikasyonlar arasında şiddetli ağrı, enfeksiyon ve cinsel işlev bozukluğu yer almaktadır. Uzun vadeli etkiler ise cinsel işlev bozukluğu, psikolojik sorunlar, idrar ve adet döngüsü problemleri ile ağırlı cinsel ilişkiyi içermektedir. Bu durum, kadınların fiziksel ve psikolojik sağlıkları üzerinde derin ve kalıcı etkiler bırakmaktadır.¹⁵⁷ Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin 24. maddesinin 3. fıkrasına göre, taraf devletler, çocukların sağlığına zarar veren geleneksel uygulamaları ortadan kaldırmak amacıyla uygun ve etkili tüm önlemleri almakla yükümlüdür. Bu çerçevede, İran'ın da bu sözleşmeye taraf bir devlet olarak, çocukların sağlığını olumsuz etkileyen kadın sünneti gibi geleneksel uygulamaların sona erdirilmesi için gerekli tedbirleri alması gerekmektedir.

K. Mülteci Çocuklar

Hükümetlerin insan haklarını koruma bağlamında karşılaştığı temel zorluklardan biri, mülteciler ve yabancı göçmenlerin durumuyla ilgili meselelerdir. İran İslam Cumhuriyeti, dünya genelinde en büyük mülteci topluluklarından birine ev sahipliği yapmaktadır. 2022 yılının sonu itibarıyla, Afganistan'dan gelen mülteci sayıları, İran İslam Cumhuriyeti tarafından gerçekleştirilen bir sayım çalışması sonucunda önemli ölçüde artış göstermiştir. Güncellenmiş tahminlere göre, 3,4 milyondan fazla mülteci ve

¹⁵⁶ Kameel Ahmady, "The Changing Paradigms of Female Genital Mutilation/Cutting: A National Report on FGM/C in Iran 2017", **Shirazeh Publishing**, 2017, s. 11

¹⁵⁷ Tahmineh Faraj Khoda (تهمينه فرج خدا) v.d., "Kadın Genital Mutilasyonunun Etik Sonuçları, Hukuki Boyutları ve Ortadan Kaldırılması İçin Stratejilerinin İncelenmesi" (بررسی پیامدهای اخلاقی، ابعاد حقوقی و (استراتژی‌های ریشه‌کنی اختتام آلت تناسلی زنان), **Tıp Etiği Dergisi (نشریه اخلاق پزشکی)**, C. 5, No: 18, 2011, s. 63.

mülteci benzeri nüfus ile İran, Türkiye'nin ardından dünyanın en büyük ikinci mülteci barındıran ülkesi konumuna gelmiştir. Ayrıca, çeşitli hukuki statülere sahip 1.1 milyondan fazla Afgan da İran sınırları içinde bulunmaktadır. Bu nüfus arasında, 360.000 kişi İran'da oturma iznine sahip, 267.000 kişi aile pasaportu sahibi ve 500.000 kişi ise belgesiz olarak değerlendirilmektedir.¹⁵⁸

Afgan mülteci çocukların İran'daki karşılaştığı zorluklar ve hak ihlalleri, çeşitli biçimlerde kendini göstermektedir. Özellikle yasal statüsü belirsiz olan düzensiz göçmen çocuklar, bu durumdan daha fazla etkilenmektedir. Kimlik belgesi eksikliği ve belirsiz yasal durum, bu çocukların temel haklara erişimini engelleyerek sosyal hizmetlerden, eğitim ve sağlık hizmetlerinden mahrum kalmalarına yol açmaktadır. Bu durum, aynı zamanda ayrımcılık ve kötü muamele risklerini artırarak çocukları daha savunmasız hale getirmektedir. Bu çocukların karşılaştığı en önemli sorunlar arasında eğitim hakkına erişim ve çocuk işçiliği belirgin şekilde öne çıkmaktadır. Mülteci çocukların eğitim hakkına erişimi, uzun yıllardır tartışmalı bir konu olarak kalmıştır.

Çocukların ücretsiz ve zorunlu eğitim hakkı, çeşitli ulusal ve uluslararası belgeler ve sözleşmeler tarafından vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, uluslararası belgeler arasında çocukların eğitim hakkını güvence altına alan önemli metinler, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi 26. Maddesi, 1951 tarihli Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşmenin 22. maddesi, 1962 tarihli Eğitimde Ayrımcılıkla Mücadele Sözleşmenin 4. maddesi, 1989 tarihli Çocuk Haklarına Dair Sözleşmenin 28. maddesi, 1966 tarihli Uluslararası Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmenin 13. maddesi, 2000 tarihli Dünya Eğitim Bildirgenin 20. Maddesi ve 2015 tarihli Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleridir.¹⁵⁹ Bu uluslararası belgeler, çocukların eğitim hakkının evrensel bir hak olarak tanınmasını ve devletlerin bu hakkı sağlama konusundaki yükümlülüklerini açıkça

¹⁵⁸ "Iran, The Second Largest Refugee Hosting Country", **United Nations Islamic Republic of Iran**, 26 July 2023, (Çevrimiçi) <https://iran.un.org/en/240288-iran-second-largest-refugee-hosting-country>, 12 Haziran 2023.

¹⁵⁹ Masih Behnia (مسیح بهنیا), Sanaz Mahmoudian (ساناز محمودیان), "Uluslararası Mülteci Hukuku Işığında İran'da Afgan Mülteci Çocuklarının Eğitim Hakkı" (حق آموزش کودکان پناهنده افغان در ایران در پرتو نظام حقوق بین الملل ناظر بر پناهندگی), **Uluslararası Hukuk Dergisi (مجله حقوقی بین المللی)**, No: 66, 2024, s. 323.

belirtmektedir. Ancak, İran bu uluslararası belgelere taraf olmasına rağmen, mülteci çocukların eğitim hakkına erişimi, uzun yıllardır tartışmalı bir konu olmuştur. Kimlik belgesi bulunmayan çocuklarının büyük bir kısmı, eğitim fırsatlarından mahrum kalmıştır. Günümüzde, bu çocukların eğitim hakkıyla ilgili hukuki engellerin bazıları aşılmış olsa da, uygulamada Afgan çocuklarının eğitime erişimi hala önemli bir sorun teşkil etmektedir. Eğitim ücretlerinin ödenmesi gibi ek yükümlülükler ve belirli şehirlerde yalnızca belirli okullara kayıt yapılması gerekliliği, ailelerin yaşadığı coğrafi engeller bu çocukların büyük bir kısmının eğitim fırsatlarından mahrum kalmasına yol açmaktadır.

Bununla birlikte, ailelerin ekonomik yoksunlukları, çocukların temel ihtiyaçlarını karşılamada güçlükler yaşamasına neden olmaktadır. Bu ekonomik zorluklar, çocukları erken yaşlardan itibaren çalışma hayatına yönlendirmekte ve bu durum, mülteci çocukların eğitim hakkına erişimini ciddi şekilde engellemektedir. Ailelerin mali koşulları, çocukları eğitim yerine çalışma zorunluluğuyla karşı karşıya bırakmakta; bu da hem eğitim haklarının ihlaline hem de çocukların fiziksel ve psikolojik sağlıklarının olumsuz etkilenmesine yol açmaktadır. Sağlık hizmetlerine erişimde benzer zorluklar söz konusudur. Yetersiz sağlık sigortası ve yüksek sağlık hizmetleri maliyetleri, göçmen çocukların bu hizmetlerden yararlanmasını engellemektedir. Sigorta ve mali destek eksiklikleri, çocukların gerekli sağlık bakımını almasını zorlaştırmakta ve bu durum, sağlık sorunlarının ilerlemesine yol açabilmektedir.

Meclis Araştırma Merkezi'nin raporuna göre, ülke genelinde çocuk işçilerin %37'si Afgan kökenli olup, Tahran'daki çocuk işçilerin %66'sı Afgan çocuklardır.¹⁶⁰ Afgan çocuklarının eğitime erişim eksiklikleri, aile içindeki düzensiz koşullar (şiddet ve bağımlılık gibi) ve kültürel tutumlar, farklı etnik gruplardan çocukların çeşitli derecelerde sokakta yaşamalarına ve çocuk işçiliğinin artmasına neden olmaktadır.¹⁶¹ Bu durum,

¹⁶⁰ Farshid Khezri, **a.g.e.**, s. 1.

¹⁶¹ Meroe Vameghi et. al., "Rapid Assessment of Tehran's Street Children Situation, 1393: Factors and Risks of children's Street Working", **Journal of Social Studies and Research in Iran**, Vol. 4, No: 1, May 2015, p. 33.

çocukları sosyal olarak alt konumlarda ve zor yaşam koşullarında bırakmaktadır. Ayrıca, birçok Afgan çocuk çöp toplama ve dilencilik gibi işlerle uğraşmaktadır.¹⁶²

¹⁶² Elham Ghanizadeh (الهام غنى زاده), Samad Rasoulzadeh Aghdam (صمد رسول زاده اقدم), Mehrdad Mohammadian (مهرداد محمدیان), “Afgan Çalışan Çocukların Kültürleşme Stratejileri Üzerine Fenomenolojik Bir Çalışma (Örnek olay: Hami Perto Merkezi, Bölge 5, Tahran)” (مطالعه پدیدارشناختی راهبردهای فرهنگ‌پذیری ((کودکان کار افغانی (مطالعه موردی: مرکز حامی پرتو منطقه 5 تهران), **Ferdowsi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi** (نشریه علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد), C. 21, No:1, 2024, s. 37.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çocuklar, toplumların geleceğini şekillendiren ve toplumsal yapının temel taşlarını oluşturan bireylerdir. Çocukluk dönemi ise, bireyin kişiliğinin gelişiminde kritik bir rol oynayan ve hayatın en belirleyici aşamalarından biri olarak kabul edilmektedir. Günümüzde, Çocuklar, coğrafi konumlarına bakılmaksızın, gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde çeşitli istismarlarla karşılaşmaktadır. Gelişmiş ülkelerde çocuklar, pornografi ve aile içi şiddet gibi istismar türlerine maruz kalırken, gelişmekte olan veya az gelişmiş ülkelerde çocuk işçiliği, zorla evlendirilme ve eğitimden mahrum bırakılma gibi hak ihlalleri ön plana çıkmaktadır. Bu durum, çocuk istismarının ve hak ihlallerinin uluslararası düzeyde küresel bir sorun teşkil ettiğini ve tüm dünya için önemli bir endişe kaynağı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, çocukların korunması, karşılaştığı hak ihlalleri ve istismar biçimlerinin etkili bir şekilde ele alınabilmesi için hem ulusal hem de uluslararası düzeyde kapsamlı stratejilerin geliştirilmesi ve uygulama süreçlerinin hızlandırılması büyük önem arz etmektedir.

Tarihsel süreç içerisinde çocuk ve çocukluk kavramları, dönemin toplumsal ihtiyaçları ve anlayışlarına bağlı olarak çeşitli biçimlerde tanımlanmıştır. toplumların yapısal ihtiyaçları ve insan modeline göre çocuğun rolü ve önemi belirlenmişken, çocuklar genellikle yetişkinlerin bir uzantısı olarak görülmüş ve çocukluk dönemi sınırlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Orta Çağ'da, çocuklar, yetişkinlerle karşılaştırıldığında özel bir statüye sahip olmamış ve modern anlamda "çocuk" ve "çocukluk" terimlerine rastlanmamıştır. Çocuklar, toplumsal ve hukuki bağlamda yetişkinlerin gölgelerinde kalmış, dolayısıyla çocukluk dönemi pek çok açıdan göz ardı edilmiştir. Rönesans ve Aydınlanma dönemlerinde ise çocuklar, toplumsal ve felsefi düşünceler çerçevesinde değer görmeye başlamış, çocukluk dönemi bir öğrenme ve gelişim aşaması olarak yeniden değerlendirilmiştir. Bu dönemlerde çocuklar, eğitim ve korunma gereksinimleri olan bireyler olarak tanınmış ve korunma altına alınmıştır. Modern dönemde ise çocuklar, hak özneleri olarak tanınmış ve çocuk haklarının korunması uluslararası bir hukuki norm olarak

kabul edilmiştir. Bu dönüşüm, çocukların bireysel haklarının ve refahlarının uluslararası standartlarla güvence altına alınmasını sağlamıştır.

Son yüzyılda çocuk hakları alanında uluslararası hukuk bağlamında kaydedilen ilerlemeler, çocuk haklarının korunması ve güçlendirilmesi konusundaki uluslararası standartların belirlenmesine ve uygulanmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Çocuk hakları ile ilgili uluslararası sözleşmelerin, normların ve mekanizmaların geliştirilmesi, çocukların yaşam koşullarını ve haklarını koruma çabalarını büyük ölçüde iyileştirmiştir.

Bu çalışmada, çocuk ve çocukluk kavramlarının teorik temelleri detaylı bir şekilde ele alınmış ve bu kavramların tarihsel gelişimi kapsamlı bir biçimde incelenmiştir. İlk olarak, çocuk ve çocukluk kavramlarının tanımları yapılmış ve bu kavramların tarihsel süreç içinde nasıl evrildiği açıklanmıştır. Antik Çağlardan modern döneme kadar çocukluk imgesinin ve çocuklara yönelik toplumsal algının nasıl değiştiği geniş bir perspektiften incelenmiştir. Ayrıca, çocuk tanımının İslam hukuku ve uluslararası belgeler çerçevesinde nasıl ele alındığı da detaylı bir şekilde değerlendirildikten sonra çocuk hakları ve çocuk hukuku kavramları analiz edilmiştir. Bu bağlamda, çocuk ve çocukluk kavramlarının evrensel nitelik taşımasına rağmen, yaş, cinsiyet, din ve sosyoekonomik durum gibi değişkenlerden etkilenecek göreceli özellikler gösterdiği tespit edilmiştir.

Çalışmanın devamında, uluslararası hukukta çocuk haklarına dair yaşanan gelişmeler ayrıntılı olarak ele alınmış ve genel insan hakları metinleri, çocuklara özgü uluslararası belgeler ile bölgesel düzenlemeler detaylı bir biçimde incelenmiştir. Uluslararası düzeyde, çocuk haklarının korunması ve güçlendirilmesi konusundaki ilerlemeler, çocukların yaşam koşullarında ve haklarının korunmasında belirgin bir iyileşme yaratmıştır. Çocukların korunmasına yönelik hazırlanan başlıca uluslararası belgeler arasında 1924 tarihli Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, 1959 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi ve 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Özellikle 1989 tarihli BMÇHS, çocuk hakları alanında en kapsamlı ve bağlayıcı belge olarak öne çıkmakta ve çocuk

haklarının uluslararası düzeyde korunması için temel bir referans noktası teşkil etmektedir.

Çalışmanın odak noktası olan İran hukuk sisteminde çocuk hakları ve yasal çerçeve kapsamlı bir şekilde analiz edilmiştir. İran Medeni Kanunu, Ceza Kanunu ve diğer ilgili yasal düzenlemelerde çocuklara tanınan haklar ve bu hakların korunmasına yönelik hukuki mekanizmalar detaylı biçimde incelenmiştir. Ardından, İran'ın Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin kabul süreci, Sözleşmenin yerel hukuka entegrasyonu ve sözleşme'ye yönelik çekinceler kapsamlı olarak değerlendirilmiştir. Bu süreç, İran'ın uluslararası yükümlülükleri ile yerel uygulamaları arasındaki uyumsuzlukları ve bu uyumsuzlukların çocuk haklarının korunması üzerindeki etkileri ortaya koyulmuştur.

İran özelinde yapılan değerlendirmelerde, en önemli sorun, çocuk haklarını tanıyan ve koruma altına alan kapsamlı bir yasal düzenlemenin eksikliği olarak öne çıkmaktadır. Çocuklarla ilgili düzenlemeler, Medeni Kanunu, Ceza Kanunu, İş Kanunu ve Aile Korunması Kanunu gibi yasalar arasında dağılmış durumdadır. Yeni Çocuk ve Gençlerin Korunması Kanunu, bu alandaki eksiklikleri kısmen gidermeye çalışsa da, kapsamlı bir koruma sağlama konusunda yetersiz kalmaktadır. Bu durum, çocuk haklarının bütünsel bir yaklaşımla korunmasını ve düzenlenmesini zorlaştırmaktadır.

İran Anayasa'nın dördüncü maddesi çerçevesinde tüm yasaların "İslami kriterlere dayanması gerektiği belirtilmiştir. Bu durum, çocuk haklarının yeterince ön plana çıkmamasına ve etkili bir şekilde korunmamasına yol açmaktadır. Söz konusu ilke doğrultusunda, İran, 1991 yılında Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni imzalamış ve 1993 yılında İslam normlarına ve iç hukuka uygunluk kaydıyla onaylamıştır. Onay sürecinde getirilen çekince, İran'ın uluslararası çocuk hakları normları ile iç hukuk sistemi arasında önemli uyumsuzluklara neden olarak çocuk haklarının evrensel standartlarla uyumlu bir şekilde korunmasını engellemektedir.

İran hukuk sisteminde, çocuk haklarının korunmasında belirgin yasal eksiklikler tespit edilmiştir. Bu eksikliklerin başında, “çocuk” kavramının net bir şekilde tanımlanmamış olması gelmektedir. Mevcut hukuk sisteminde “Ergenlik yaşı”, “buluğ yaşı,” “mümeyyiz sağır” ve “gayri mümeyyiz sağır” gibi terimlerin kullanılması, bireylerin çocuk olarak kabul edilme yaşının tespitini güçleştirmektedir. Ayrıca, farklı yasal düzenlemelerde çocuklar için öngörülen değişken yaş sınırları, hukuki belirsizliklere yol açmakta ve bu durum, yasal uygulamaların tutarlılığını ve etkinliğini olumsuz yönde etkileyerek çocuk haklarının etkin bir şekilde korunmasını engellemektedir.

İran hukuk sisteminde, çocuk haklarının korunmasında bir diğer ciddi eksiklik, ebeveynlere, özellikle babalara, çocuklarını mülk gibi değerlendirme yetkisi veren aşırı geniş haklardır. Bu kapsamda, çocuk yetiştirme sınırlarının belirsizliği, özellikle reşit olmayan kız çocuklarının babaları tarafından evlendirilebilmesine olanak tanıyan düzenlemeler ve çocuğunu öldüren babalara tanınan yasal muafiyetler, bu hakların genişliğini ve potansiyel tehlikelerini gözler önüne sermektedir. Özellikle, çocuğun yüksek yararını göz ardı eden bu tür uygulamalar, uluslararası çocuk hakları standartları ile çelişmekte ve İran hukukunda acil reform ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, İran hukukunun çocuk hakları konusundaki eksikliklerini ve uluslararası standartlarla uyum sağlama konusundaki zorluklarını kapsamlı bir şekilde incelemiştir. İran, çocuk hakları konusunda uluslararası taahhütlerde bulunmuş ve çeşitli yasal düzenlemeler yapmış olmasına rağmen, hâlâ önemli endişe verici sorunlarla karşı karşıyadır. Çocukların haklarına yönelik sağlanan yasal güvenceler ve uygulamalar, pratikte istenilen düzeyde olmamaktadır. Bu bağlamda, İran’da çocuk hakları alanında önemli ilerlemeler kaydedilmiş olsa da, yaşanan gerçek vakalar ve saha gözlemleri, çocukların haklarının yeterince korunmadığını ve uygulanmadığını göstermektedir. Bu durum, çocuk haklarının etkin bir biçimde korunması için daha fazla çaba sarf edilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, çocuk haklarının etkin bir şekilde korunabilmesi için yasal reformların gerçekleştirilmesinin kaçınılmaz olduğunu ortaya koymaktadır. İran’ın uluslararası çocuk hakları normlarına özellikle çocuk hakları

sözleşmesine uyum sağlaması için hem yasal düzenlemelerde hem de uygulama süreçlerinde köklü değişiklikler yapılması zorunlu olduğu tespit edilmiştir. Bu doğrultuda, çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesi amacıyla daha güçlü, etkili ve insan haklarına dayalı bir hukuk sistemi inşa edilmelidir.

Ancak, yalnızca yasal düzenlemelerin yapılması, çocuk haklarının tam anlamıyla korunması ve iyileştirilmesi için yeterli değildir. Bu bağlamda, çocuk haklarının korunması ve güçlendirilmesi için çok boyutlu bir yaklaşım benimsenmesi gerekmektedir. Çocuk haklarının korunmasında etkili bir strateji geliştirmek için çeşitli sektörler arasında iş birliği ve entegrasyon gerekmektedir. Eğitim, sağlık, sosyal hizmetler ve hukuk alanları gibi farklı sektörlerin koordine bir şekilde çalışması, çocuk hakları konusunda bütünsel ve sürdürülebilir çözümler üretmeye olanak sağlayacaktır. Bu bağlamda, çocuk haklarının ihlallerini önlemek ve mevcut eksiklikleri gidermek amacıyla çeşitli alanlarda alınabilecek önlemler, uzun vadeli ve sürdürülebilir bir iyileşme süreci için temel teşkil edecektir.

İran’da çocuk haklarının korunması ve geliştirilmesi için etkili olabilecek stratejik öneriler aşağıda detaylandırılmıştır:

Hukuki Reformlar ve Düzenlemeler: Mevcut yasal düzenlemelerin çocuk haklarını yeterince korumadığı göz önüne alındığında, bu hakların iyileştirilmesi için kapsamlı bir stratejik yaklaşım gereklidir. Bu bağlamda yapılanabilecek adımları şöyle özetleyebiliriz:

- **Kapsamlı Çocuk Hakları Yasası:** Çocuk haklarını kapsamlı bir şekilde düzenleyen özel bir yasa tasarısı hazırlanmalıdır. Bu yasa, çocukların tüm haklarını herhangi bir ayrımcılık olmadan güvence altına alacak şekilde, uluslararası standartlara uygun olarak düzenlenmelidir.

- **Mevcut Yasaların Gözden Geçirilmesi:** İran'ın mevcut çocuklarla ilgili yasalarının kapsamlı bir şekilde gözden geçirilmesi ve uluslararası normlara uyumlu şekilde iyileştirilmesi gerekmektedir.
- **Çocuk Tanımının Yapılması:** Şariat kurallarından bağımsız bir şekilde ve cinsiyet ayrımcılığına yer vermeden hem kız hem de erkek çocuklar için uluslararası standartlara uygun olarak çocuk tanımının yasal mevzuatta açıkça 18 yaş olarak belirlenmesi önem arz etmektedir.
- **Cinsiyet Ayrımcılığının Kaldırılması:** Cinsiyet temelli ayrımcılığı özellikle kız çocukların aleyhine olan ayrımcı yasaların acilen kaldırılması ve tüm çocukların, cinsiyet, etnik köken veya dini inançlarından bağımsız olarak, Sözleşme tarafından güvence altına alınan eşit hak ve özgürlüklerden yararlanmasını sağlamak gerekmektedir.
- **Cezaî Sorumluluk Yaşının Yükseltilmesi:** Hem kız hem de erkek çocuklar için, tüm suçlarda (hadd, kısas ve ta'zir suçları dahil) cezaî sorumluluk yaşının uluslararası standartlara uygun olarak 18 olarak belirlenmesi sağlanmalıdır. Bu düzenleme, çocukların adil bir şekilde yargılanmasını ve rehabilitasyon süreçlerinin iyileştirilmesini destekleyecektir.
- **LGBT Çocuklarının Korunması:** Cinsel yönelim ve cinsiyet kimliği açısından ayrımcılık yapmayan ve LGBT çocuklarını hem kamusal hem de özel ortamlarda taciz ve fiziksel/cinsel istismardan koruyan yasal düzenlemelerin sağlanmalıdır. Bu düzenlemeler, LGBT çocuklarının güvenliğini ve haklarını koruma altına almalıdır.
- **Çocuk Mültecilerin Eğitime Erişimi:** Çocuk mültecilerin ayrımcılığa maruz kalmadan eğitim ve diğer sosyal hizmetlere tam erişimlerinin sağlanması önemlidir. Bu, mülteci çocukların toplumsal entegrasyonunu ve gelişimlerini destekleyecektir.
- **Evlilik Yaşının Yükseltilmesi:** Uluslararası standartlara ve toplumsal cinsiyet eşitliği ilkelerine uygun olarak, asgari evlilik yaşının 18'e yükseltilmesi ve çocuk evliliklerinin azaltılmasına yönelik proaktif önlemler alınması

gerekmektedir. Bu, çocukların erken yaşta evlendirilmesini önlemeye yardımcı olacaktır.

- **Ölüm Cezalarının Kaldırılması:** 18 yaşından önce işledikleri suçlardan dolayı hüküm girmiş kişilere verilen tüm ölüm cezalarının infazının derhal durdurulması ve çocuk suçlulara yönelik ölüm cezasının kaldırılması sağlanmalıdır. Bu, çocukların insan haklarını koruyacak ve adil bir yargı sisteminin sağlanmasına katkıda bulunacaktır.
- **İşkence ve Bedensel Ceza:** İşkence, zalimane, insanlık dışı ve aşağılayıcı muamele teşkil edebilecek yasal cezaların kaldırılması ve bedensel cezanın yasaklanması gerekmektedir. Bu önlemler, çocukların temel haklarının korunmasını ve insan onuruna saygıyı güvence altına alacaktır.

Uluslararası İş birliği ve Entegrasyon: Çocuk haklarının uluslararası standartlara uygun olarak korunmasını ve geliştirilmesini sağlamak için uluslararası iş birliği ve entegrasyon kritik öneme sahiptir. Uluslararası standartların ulusal mevzuatla uyumlu hale getirilmesi, çocuk haklarının uluslararası düzeydeki en yüksek standartlara uygun olarak korunmasını garanti altına alacaktır. Bu bağlamda aşağıdaki stratejik adımlar önerilmektedir:

- **Uluslararası Belgelerin Entegrasyonu:** İran'ın taraf olduğu uluslararası insan hakları ve çocuk hakları belgelerinin, özellikle Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin, ulusal mevzuatla entegrasyonu sağlanmalıdır. Bu süreç, ulusal mevzuatın uluslararası standartlara uyumunu temin etmek ve bu sözleşmelere ilişkin mevcut çekincelerin geri çekilmesi veya daraltılmasını içermelidir. Sözleşmelere uyumun sağlanması, ulusal düzeyde çocuk haklarının korunmasını güçlendirecektir.
- **Sözleşme Hükümlerinin Önceliği:** Çocuk Hakları Sözleşmesi hükümlerinin tam anlamıyla kanun hükmünde olması ve ulusal hukukla çelişen hükümlere göre öncelik tanınması sağlanmalıdır. Bu, uluslararası çocuk hakları

standartlarının yerel mevzuatla uyumlu hale gelmesini ve uygulamada öncelik kazanmasını temin edecektir.

- **ÇHS'nin İhtiyari Protokollerinin Onaylanması:** Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin ihtiyari protokollerinin onaylanması, çocuk haklarının uluslararası düzeyde daha kapsamlı bir şekilde korunmasını sağlayacaktır.
- **Uluslararası Kuruluşlarla Ortaklıklar:** UNICEF ve Çocuk Hakları Komitesi gibi uluslararası kuruluşlarla iş birliklerinin artırılması gerekmektedir. Bu tür ortaklıklar, teknik destek, eğitim ve kaynak paylaşımı yoluyla çocuk haklarının korunmasını güçlendirebilir ve uluslararası standartların uygulanmasını kolaylaştırabilir.
- **Uluslararası Destek ve İş birliği:** Uluslararası kuruluşlar ve sivil toplum örgütleriyle iş birliği yaparak çocuk hakları konusundaki bilgi ve deneyim paylaşımını artırmak önemlidir. Bu iş birliği, en iyi uygulamaların paylaşılmasını, bilgi akışını ve uluslararası destek mekanizmalarının etkinliğini artırarak çocuk hakları konusunda küresel düzeyde daha etkili çözümler geliştirilmesini sağlayacaktır.

İzleme ve Denetim Mekanizmalarının Güçlendirilmesi: Çocuk haklarını ihlallerinin önlenmesinde izleme ve denetim mekanizmalarının güçlendirilmesi kritik bir öneme sahiptir. Etkili izleme ve denetim, çocuk haklarının korunmasını sağlamak ve ihlallerini erken aşamalarda tespit etmek için gereklidir. Aşağıda, bu mekanizmaların güçlendirilmesi için önerilen stratejiler detaylı bir şekilde ele alınmıştır:

- **Bağımsız Bir Ulusal Çocuk Hakları Komisyonu Kurulması:** Paris İlkeleri doğrultusunda, bağımsız bir Ulusal Çocuk Hakları Komisyonu'nun kurulması önerilmektedir. Bu komisyon, çocuk hakları ihlallerini izlemek ve raporlamak, koruma önlemlerini denetlemek ve çocuk haklarının ihlallerine karşı etkili bir denetim ve koruma mekanizması olarak işlev görmek üzere tasarlanmalıdır. Komisyonun bağımsızlığı, tarafsızlığı ve yetkinliği, çocuk haklarının korunmasında önemli bir rol oynayacaktır.

- **İhlallerin Tespiti ve Müdahale:** Çocuk hakları ihlallerini sistematik olarak izleyen ve raporlayan mekanizmaların oluşturulması gerekmektedir. Bu mekanizmalar, ihlallerin hızlı ve etkili bir şekilde tespit edilmesine olanak tanıyarak, gerekli müdahalelerin zamanında yapılmasını sağlayacaktır. Etkili izleme sistemleri, hem ihlallerin önlenmesi hem de mevcut sorunların çözülmesi açısından büyük önem taşımaktadır.
- **Koruma Mekanizmalarının Güçlendirilmesi:** Çocukları istismar, ihmal ve şiddet gibi durumlarda koruma mekanizmalarının güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu, mevcut yasaların etkinliğinin artırılması ve çocukların fiziksel, duygusal ve psikolojik güvenliğinin sağlanmasını içermektedir. Koruma mekanizmalarının güçlendirilmesi, çocukların güvenli bir ortamda yaşamalarını destekleyecektir.
- **Uygulama Mekanizmalarının Gözden Geçirilmesi:** Mevcut yasaların uygulanmasında yaşanan aksaklıkların tespit edilmesi ve uygulama mekanizmalarının gözden geçirilmesi önemlidir. Bağımsız denetim mekanizmalarının oluşturulması, yasaların etkinliğini ve uygulanabilirliğini artırmak için gereklidir. Bu, yasal düzenlemelerin doğru bir şekilde hayata geçirilmesini sağlayacaktır.
- **Yardım Hatları ve Destek Merkezleri:** Çocuklara yönelik acil yardım hatları ve destek merkezlerinin kurulması, çocukların ihtiyaç duyduklarında hızlı ve etkili bir şekilde destek alabilmelerini sağlayacaktır. Bu tür merkezler, çocukların sorunlarını güvenli bir ortamda ifade edebilmeleri için önemli bir kaynak sunacaktır.
- **Erişilebilir Hukuki Yardım:** Çocuk hakları ihlallerine karşı etkili bir mücadele yürütmek için çocuklara ve ailelerine hukuki yardım sağlanması önemlidir. Hukuki yardım, çocukların haklarını korumada ve ihlallere karşı adalet arayışında önemli bir araçtır. Bu yardımların erişilebilir ve yeterli düzeyde olması, çocukların haklarının korunmasını ve adaletin sağlanmasını destekleyecektir.

Eğitim ve Bilinçlendirme Faaliyetlerinin Geliştirilmesi: Çocuk haklarının korunması ve güvence altına alınması açısından eğitim ve bilinçlendirme faaliyetleri kritik bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda, aşağıdaki stratejik adımlar önerilmektedir:

- **Okullarda Çocuk Hakları Eğitim Programları:** Çocukların temel haklarını öğrenmeleri ve potansiyel tehlikelere karşı bilinçlenmeleri için okullarda kapsamlı çocuk hakları eğitim programlarının müfredata entegre edilmesi gerekmektedir. Bu programlar, öğrencilere çocuk hakları, şiddetten korunma, ayrımcılıkla mücadele ve kişisel güvenlik konularında bilgi sunmalı ve çocuklara kendi haklarını tanıma ve savunma becerileri kazandırmalıdır.
- **Toplumda Farkındalık Yaratma Kampanyaları:** Çocuk hakları konusunda toplumda farkındalık yaratmak amacıyla medya ve toplumsal etkinlikler aracılığıyla geniş kapsamlı bilinçlendirme kampanyalarının düzenlenmesi önemlidir. Bu kampanyalar, çocuk hakları ile ilgili bilgi ve bilinç seviyesini artırarak, toplumsal normları ve değerleri destekleyici bir ortam oluşturmayı amaçlamalıdır. Medya, sosyal medya platformları, radyo ve televizyon programları bu kampanyaların etkin araçları olarak kullanılabilir.
- **Yerel Liderler ve Din Görevlileri ile İş birliği:** İran’da, şariat öğretilerinin sosyal normlar olarak kabul edilmesi nedeniyle, özellikle kırsal bölgelerdeki dini liderlerin ve yerel topluluk liderlerinin çocuk hakları konusunda bilgilendirilmesi ve yönlendirilmesi önemli bir strateji olarak ortaya çıkmaktadır. Yerel liderler ve din görevlileri, çocuk hakları konusunda toplulukları bilgilendirebilir, bu konuda farkındalık yaratabilir ve ailelere rehberlik edebilir.
- **Yargı Mensuplarının Eğitilmesi:** çocuk hakları ihlallerinin etkin bir şekilde ele alınabilmesi için yargı mensuplarına yönelik özel eğitim programlarının oluşturulması gerekmektedir. Bu eğitimler, yargı mensuplarına çocuk hakları ile ilgili güncel bilgileri, yasal standartları ve çocuklara yönelik adil ve etkili yargılama süreçlerini öğretmeyi amaçlamalıdır. Eğitimler, çocukların yasal

haklarını ve bu hakların korunması konusunda yargı mensuplarının bilgi ve becerilerini artıracaktır.

Sosyal Destek ve Koruma Programlarının Güçlendirilmesi: Sosyal destek ve koruma programları, çocuk hakları ihlallerinin önlenmesi ve bu ihlallerin etkilerinin azaltılmasında kritik bir rol oynamaktadır. Çocukların güvenli ve sağlıklı bir yaşam sürdürmelerini sağlamak amacıyla bu programların güçlendirilmesi gerekmektedir. Aşağıda, sosyal destek ve koruma programlarının güçlendirilmesi için önerilen stratejik adımlar detaylandırılmıştır:

- **Çocuk Koruma Hizmetleri:** Çocuk istismarına uğrayan veya risk altında olan çocuklar için kapsamlı kriz müdahaleleri, barınma ve rehabilitasyon hizmetlerinin sağlanması gerekmektedir. Bu hizmetler, istismar ve şiddet mağduru çocuklar için acil müdahale ekipleri, geçici barınma merkezleri ve uzun vadeli rehabilitasyon programları içermelidir. Ayrıca, çocuk koruma hizmetleri, bu tür durumlarda çocukların güvenliğini ve iyilik halini sağlayacak şekilde tasarlanmalı ve koordine edilmelidir.
- **Ekonomik Destek:** Sosyoekonomik zorluklar yaşayan ailelere yönelik mali destek programlarının uygulanması, çocukların eğitim, sağlık ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılamada önemli bir rol oynamaktadır. Ailelerin ekonomik durumunu iyileştirmek için doğrudan mali yardımlar, gıda yardımları, eğitim bursları ve sağlık sigortası gibi destekler sunulmalıdır. Bu tür ekonomik destekler, çocukların yaşam standartlarını yükseltir ve onların gelişimlerini desteklemektedir.
- **Psiko-Sosyal Destek:** Mağdur çocuklar ve aileleri için psikolojik ve sosyal destek hizmetlerinin sunulması, yaşadıkları travmaların üstesinden gelmelerine yardımcı olmaktadır. Psiko-sosyal destek programları, travma sonrası stres bozukluğu, depresyon ve diğer psikolojik sorunlar yaşayan çocuklar için danışmanlık, terapi ve destek gruplarını içermelidir. Ayrıca,

ailelere yönelik eğitim ve destek programları, ailenin çocukların psikososyal iyilik halleri üzerinde olumlu bir etkisi sağlamaktadır.

- **Kalkınma Projelerinin Odaklanması:** Kalkınma projeleri, özellikle kırsal ve dezavantajlı bölgelerde ekonomik fırsatları artırarak ve temel altyapıyı geliştirerek yoksulluğun azaltılmasına yönelik odaklanmalıdır. Bu projeler, bölgesel kalkınmayı teşvik ederek, toplumsal ve ekonomik eşitsizlikleri azaltmaya yardımcı olmaktadır. Eğitim ve sağlık altyapısının güçlendirilmesi, iş olanaklarının artırılması ve temel hizmetlerin erişilebilirliğinin sağlanması gibi alanlarda yapılan yatırımlar, çocukların genel refahını iyileştirmektedir.

Sivil Toplum Kuruluşlar ile İş birliği: Sivil toplum kuruluşlarının çocuk haklarının korunmasındaki önemli katkıları bulunmaktadır. Bu kurumlardan yararlanabilmek doğrultuda atılabilecek adımlar şu başlıklarla özetlenebilir:

- **Sivil Toplum Kuruluşların Kapasitesinin Artırılması:** Çocuk hakları alanında faaliyet gösteren STK'ların teknik ve idari kapasitelerinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu, STK'ların insan kaynağı, finansal yönetim, proje tasarımı ve uygulama yeteneklerini artırmayı kapsamaktadır. Eğitim programları, teknik destek ve kapasite geliştirme hizmetleri aracılığıyla STK'ların etkinliği ve sürdürülebilirliği artırılabilir. Ayrıca, STK'ların veri toplama ve analiz kapasiteleri de güçlendirilmelidir.
- **Sivil Toplum Kuruluşlarının Desteklenmesi:** Çocuk hakları konusunda çalışan sivil toplum kuruluşlarına özellikle finansal destek sağlanması, bu kuruluşların projelerini hayata geçirmelerini ve hizmetlerini genişletmelerini sağlar. Bu destekler, hibe programları, bağışlar ve diğer finansal yardımlar şeklinde olabilir. Ayrıca, STK'lara yönelik vergi teşvikleri ve diğer mali kolaylıklar da sağlanabilir.
- **İş birliği ve Ortak Projeler:** Devlet ve sivil toplum arasında iş birliği yaparak çocuk haklarının korunmasına yönelik ortak projelerin geliştirilmesi

önemlidir. Bu iş birliği, ortak projelerin tasarımı, uygulanması ve izlenmesini içerebilir. Devletin kaynakları ile STK'ların saha deneyimlerinin birleştirilmesi, çocuk hakları alanında daha etkili ve kapsamlı çözümler sunabilir. Ayrıca, STK'lar tarafından yürütölen projelere devlet desteği, bu projelerin etkinliğini ve erişimini artırabilir.

Özetle, bu önerilen stratejik adımlar, çocuk haklarının korunması ve güçlendirilmesi açısından hayati bir öneme sahiptir. Tasarlanan reformlar, İran'da çocuk haklarının etkin bir şekilde korunmasını ve ihlallerinin önlenmesini destekleyecek niteliktedir. Bu adımlar, hem hukuki hem de toplumsal düzeyde köklü değişiklikler sağlama kapasitesine sahip olup, çocuk haklarının güvence altına alınmasını sağlayacak kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Ayrıca, bu öneriler genel toplumsal refahı ve gelişimi artırarak, çocuk haklarının korunmasında anlamlı ilerlemeler sağlanmasını mümkün kılacaktır. Bu bağlamda, sunulan önerilerin uygulanmasının, İran'da çocuk haklarının korunmasında anlamlı ilerlemeler sağlayacağını ümit etmekteyiz.

KAYNAKÇA

Abbasi Kalimani,
Atefeh (عباسی کلیمانی،
عاطفه):

İran Hukuk Sisteminde Çocuk Hakları (حقوق کودک در)
(نشر میزان), Tahran, Mizan Yayınları (نظام حقوقی ایران),
2016.

Abbasi, Atefeh (عباسی،
عاطفه);

“İran Hukuk Sisteminde 18 Yaşından Küçüklerin
Evliliğinin Yasaklanmasına İlişkin Gereklilikler” (بایسته
سال هجده از کمتر افراد ازدواج منع در های نظام حقوقی ایران
Yargı Dergisi (فصلنامه قضاوت), C. 23, No: 115, 2023, s. 37-58.

Salehinejad Fatima
(صالحی نژاد، فاطمه):

Abbasi, Saeed;
Yousefi, Nariman;

Iranian Children From a Statistical Perspective, In
Collaboration with the Statistical Research Institute, The
Statistical Center, and UNICEF, 2020.

Fazeli, Arash;

Hosseini Nejad,
Seyyed Mehdi;

Faqih Khoshabi,
Atiyeh;

Ali Akbari Saba,
Roshanak;

Mir Mohammad,
Mehrnoosh:

Abdulnazar,
Muhammad Arif:

İslam Hukukunda Çocuk İstismarını Önleyici Tedbirler”,
Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınlanmamış
Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2012.

Abedeh Khorasani,
Mahmoudrez (عابد
خراسانی، محمود رضا):

Çocuk Haklarına Giriş (درآمدی بر حقوق کودک), Tahran,
Mizan Yayınları (نشر میزان), 2010.

Abrahams, Kashifa;
Matthews, Taseem:

Promoting Children's Right In Sought Africa: A Handbook for Members od Parliment, Ed., Joy Watson, Cap Town, Parliament of the Republic of South Africa and UNICEF, 2011.

Ahmady, Kameel:

“Violation of Children's Rights Regarding Child Labor in Iran: Analyses and Solutions”, **Journal of Research Approaches in Social Sciences**, No: 27, Autumn 2021, pp. 50-71.

Ahmady, Kameel:

“Traces of childhood exploitation: A Comprehensive Study on the Forms of Child Labour in Iran”, **Journal of Advanced Pharmacy Education & Research**, August 2022, pp. 57-64.

Ahmady, Kameel:

“Female Genital Mutilation: A Comparative Study Based on Women's Rights in Iran, Religions, and Children's Rights”, **Un Cut Voice**, Vol. 5, No: 1, July 2016, pp.1-30.

Ahmady, Kameel:

“The Changing Paradigms of Female Genital Mutilation/Cutting: A National Report on FGM/C in Iran 2017”, **Shirazeh Publishing**, 2017.

Ahmady, Kameel
(احمدی، کامیل):

“Gelenek Adına: İran'da Kadın Sünneti Üzerine Kapsamlı Bir Araştırma” (سنت های مضر: پژوهشی جامع در (Çevrimiçi)
(باب ختنه زنان در ایران), <http://kameelahmady.com/>, 15 Şubat 2023.

Akad, Mehmet;

Genel Kamu Hukuku, 12. bs., İstanbul, Der Yayınları, 2016.

Vural Dinçkol,
Bihterin;

Bulut, Nihat:

Akbaş, Emrah;

“Modern Çocukluk Paradigmasının Oluşumu- Eleştirisel Bir Değerlendirme”, **Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi**, C. 20, No: 1, Nisan 2009, s. 95-103.

Atasü Topçuoğlu,
Reyhan:

Akbatur, Fahrünnisa:

“Çocuk Hakları Sözleşmesi Işığında Mültecilik ve Çocuklar,” **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, C. 16, No: 1-2, 1996, s. 1-18.

Akbulut, Bürge;

“BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesinin Hayatımıza Girmesinden Sonra Türkiye’de Çocuk Koruma Sistemi”, **Çocuk Koruma Sistemleri**, Yay. Haz. E. Tolga Dağlı, İstanbul, Çocuk Koruma Merkezlerini Destekleme Derneği, Mayıs 2016, s. 6-17.

Akço, Seda:

Akbulut, İlhan:

“İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 52, No: 1, Şubat 2003, s. 167-181.

Akbulut, Ömer Faruk;
Günaydın, Hümeysra:

“Çocuğa Yönelik Şiddetin Çocuk Hakları Sözleşmesi Bağlamında İncelenmesi”, **Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi**, C. 1, No: 1, 2020, s. 29-40.

- Akıllıoğlu, Tekin: **Çocuk Haklarına Dair Sözleşme**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi İnsan Hakları Merkezi Yayınları, 1995.
- Akyüz, Emine: “Çocuk Hakları Bildirisi ve Türk Hukuk Sistemi”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. 13, No: 1, 1980, s. 339-365.
- Akyüz, Emine: **Çocuk Hukuku Çocukların Hakları ve Korunması**, 2. bs., Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık, 2012.
- Alemi, Mohammad Hossein (عالمی، محمدحسین); Taei, Fariba (طایی، فریبا): “Çocuk Haklarının İran Hukuku ve Uluslararası Düzenlemeler Açısından Karşılaştırmalı İncelemesi” (بررسی تطبیقی حقوق کودک از منظر حقوق ایران و قوانین بینالملل), **Bilimsel İslami İnsan Hakları Çalışmaları Dergisi** (فصلنامه علمی مطالعات حقوق بشر اسلامی), C. 10, No: 1, Bahar 2022, s. 177-200.
- Algan, Müberra: **Anayasa Hukukunda Çocuk Hakları**, İstanbul, Oniki Levha Yayınları, 2021.
- Andi, Fatemeh (اندی، فاطمه); Jalalian, Maryam (جلالیان، مریم): “Hukuki ve Fikhi Açıdan Sağîr-i Gayr-i Mümeyyizin Hukuki Sorumluluğunun İncelenmesi” (بررسی فقهی و حقوقی مسئولیت مدنی صغیر ممیز همایش علمی پژوهشی), **Fıkıh ve İslam Hukuku Bilimsel Araştırma Konferansı** (و حقوق اسلامی فقه), 2019.
- Arefi, Morteza (عارفی، مرتضی): **2020 Yılında Kabul Edilen Çocuklar ve Gençlerin Korunması Kanunu'nun Kapsamlı Açıklaması** (شرح جامع قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب 1399), Tahran, Anonim Yayınları, (سهامی انتشار), 2022.

Arkadaş-Thilbert,
Âdem:

“Çocuk Hakları”, **Türkiye Klinikleri Halk Sağlığı**, C. 1,
No: 2, 2015, s. 1-5.

Arkadaş-Thilbert,
Âdem;
Lansdown, Gerison:

“Article 7: The Right to a Name, Nationality and to Know
and Be Cared for by Parents”, **Monitoring State
Compliance with the UN Convention on the Rights of
the Child An Analysis of Attributes**, Ed., Ziba Vaghri,
Jean Zermatten, Gerison Lansdown, Roberta Ruggiero,
Geneva, Springer, 2022.

Arkadaş-Thilbert,
Âdem;
Lansdown, Gerison:

“Article 35: Prevention of Abduction, Sale, and
Trafficking”, **Monitoring State Compliance with the
UN Convention on the Rights of the Child an Analysis
of Attributes**, Ed., Ziba Vaghri, Jean Zermatten, Gerison
Lansdown, Roberta Ruggiero, Geneva, Springer, 2022.

Arslan Kılıçoğlu,
Emine;

“Çocuk Refahi”, **Disiplinlerarası Çocuk Hakları
Araştırmaları Dergisi**, 2023, C. 3, No: 6, s. 115-128.

Güneş, Engin:

Arzanian, Nastaran
(ارزانیان، نسترن):

“Çocuk ve Ergen Haklarının Korunmasına Yönelik
Yasadaki Boşlukların İncelenmesi ve Adalet
Bakanlığının Çocuk ve Ergen Hakları Koruma
Dairelerinin Rolünün Vurgulanması” (بررسی خلأهای قانون)
حمایت از حقوق کودکان و نوجوانان با تأکید بر نقش دفاتر حمایت از
(حقوق کودکان و نوجوانان دادگستری), **Hukuk Medeniyeti
Dergisi (نشریه تمدن حقوقی)**, C. 5, No: 13, 2023, s. 259-270.

Aries, Philip (اریه،
فیلیپ):

**Centuries of Childhood A Social History of Family
Life (قرون کودکی تاریخ اجتماعی زندگی خانوادگی)**, Çev. Zeynab
Sadat Ghani (زینب سادات غنی), Tahran, **Çocuklar ve
Gençler için Zihinsel Gelişim Merkezi (کانون پرورش فکری)**
(کودکان و نوجوانان), 2020.

Asadpour, Ahdiyeh
(اسدیپور، عهدیه);

Kamali, Afsaneh
(کمالی، افسانه);

Safiri, Khadijeh
(سفیری، خدیجه);

Asadzadeh, Saeed
(اسدزاده، سعید);

Kanjori, Mojtaba
(کنجوری، مجتبی);

Atatanır, Hicran:

Avcı, Artun:

Avşar, Zakir;

Öğütoğulları, Eren:

“Çocukluk Döneminde Evlilik Olgusunun, Evlilik Yapmış Horasanlı Çocuk-Kadınlar Perspektifinden Analizi” (فهم مسئله ازدواج در دوران کودکی از نگاه کودک-زنان) (ازدواج کرده خراسانی **İran’ın Sosyal Sorunlarının İnceleme Dergisi** (مجله بررسی مسائل اجتماعی ایران), C. 10, No: 1, 2019, s. 167-194.

“Çocuk Yaşta Evliliklerin, Zorla Evlilik Suçu ile Karşılaştırılması ve Cezai Yöntemlerle Önlenmesi” (نحوه پیشگیری کیفری از ازدواج در سنین کودکی از گذر تطبیق آن با جرم ازدواج اجباری), **Yönetim, Muhasebe ve Hukuk Çalışmalarına Dair Uluslararası ve Ulusal Konferans** (کنفرانس بین المللی و ملی مطالعات مدیریت، حسابداری و حقوق), Tahran, 25 Kasım 2021.

“Çocukluk Olgusunun ve Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi”, **Uluslararası Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi**, C. 2, No: 2, Eylül 2022, s. 205-219.

“Çocuğun İfade Özgürlüğü, Katılım Hakkı ve Medya Hukuki Boyut”, **I. Türkiye Çocuk ve Media Kongresi Bildiriler Kitabı**, Haz. Haluk Yavuzer, Mustafa Ruhi Şirin, C. 1, İstanbul, Çocuk Vakfı Yayınları, Kasım 2013.

“Çocuk İşçiliği ve Çocuk İşçiliği Mücadele Stratejileri”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, C. 2, No: 1, Ocak 2012, s. 9-40.

- Ay, Mehmet Emin: “İslam Hukuku Kaynaklarına Göre; Pedagojik Açıdan Çocuk Eğitiminde Dayak Cezasına Getirilen Sınırlamalar”, **Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 3, No: 3, 1991, 225-230.
- Ayar, Ahmet: “Çocuk Hakları Sözleşmesi Kapsamında Çocuğun Eğitim (Nitelikli Eğitim) Hakkına İlişkin Bir Değerlendirme”, **Türkiye Barolar Birliği Dergisi**, C. 34, No: 159, Mart 2022, s. 337-362.
- Aybay, Rona: **Açıklamalı İnsan Hakları Evrensel Bildirisi, Ankara, Türkiye Barolar Birliği İnsan Hakları Uygulama ve Araştırma Merkezi, Aralık 2006.**
- Ayper, Fatma: “Felsefede Çocuk ve Çocukluk Kavramı”, **LSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 33, s. 463 – 480.
- Aybar, Tuğçe:
- Aziz, Seyed Mohsen (عزیز، سید محسن): “İran ve Fransa’da Gayri Meşru Çocukların Hakları” (حقوق فرزندان نامشروع در ایران و فرانسه), **Bilimsel Modern Fıkıh ve Hukuk Dergisi** (فصلنامه علمی فقه و حقوق نوین), C. 1, No: 4, 2020, s. 87-104.
- Kolahi, Amir Rahman (کلاهی، امیررحمان):
- Mehraban Moghaddam, Zahra (مهربان مقدم، زهرا):
- Ballar, Suat: **Çocuk Hakları**, İstanbul, Beta Basım Yayın, 1998.
- Bardakoğlu, Ali: “İkrah”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi**, (Çevrimiçi) <https://islamansiklopedisi.org.tr/ikrah#> , 21 Temmuz 2023.

- Barrett, Damon;
Vaghri, Ziba: “Article 33: The Right to Protection from Illicit Use of Narcotic Drugs and Psychotropic Substances,” **Monitoring State Compliance with the UN Convention on the Rights of the Child an Analysis of Attributes**, Ed., Ziba Vaghri, Jean Zermatten, Gerison Lansdown, Roberta Ruggiero, Geneva, Springer, 2022.
- Bassiouni, Cherif;
Aslan, Nasi: “İslam Hukukunda Kısası Gerektiren Suçlar”, **Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C. 3, No: 1, Ocak-Haziran 2003, s. 311-320.
- Bazzar, Vahid (بذّار، وحید): “İran Hükümetinin Uluslararası Yükümlülükleriyle İlgili Medeni Kanun’un 9. Maddesinin Uygulama Sınırları” (محدوده اعمال ماده 9 قانون مدنی نسبت به تعهدات بینالمللی دولت ایران), **Yargı Dergisi (فصلنامه قضاوت)**, C. 19, No: 97, 2019, s. 49-68.
- Behnia, Masih (بهنیا، مسیح);
Mahmoudian, Sanaz (محمودیان، ساناز): “Uluslararası Mülteci Hukuku Işığında İran’da Afgan Mülteci Çocuklarının Eğitim Hakkı” (حق آموزش کودکان و (پناهنده افغان در ایران در پرتو نظام حقوق بین الملل ناظر بر پناهندگی), **Uluslararası Hukuk Dergisi (مجله حقوقی بینالمللی)**, No: 66, 2024, s. 303-333.
- Beygi, Jamal (بیگی، جمال): “Eğitim Politikalarında Çocuklar ve Gençler İçin Hukuki Stratejinin Oluşturulması” (راهبردنگذاری قانونی برای کودکان و (نوجوانان در سیاستگذاری آموزشی), **Bilim ve Teknoloji Politikası Dergisi (سیاستنامه علم و فناوری)**, C. 9, No: 4, 2019, s. 31-46.

- Bilgili, İsmail: “İslam Hukukunda Cenin Hakkı ve Onuruyla İlgili Hükümler”, **İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi**, C. 12, No: 24, 2014, s. 219-240.
- Bilgili, Naile;
Vural, Gülşen: “Kadına Yönelik Şiddetin En Ağır Biçimi: Namus Cinayetleri”, **Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi**, C. 14, No:1, 2011, s. 66-72.
- Birinci, Görkem: “İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi’nin Kısa Tarihi I: Milletler Cemiyeti’nden Birleşmiş Milletler’e”, **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 7, No: 2, 2017, s. 50- 81.
- Blozman, Lara: “The Advent of Child Rights on the International Scence and the Role of the Save the Children International Union 1920-45”, **Refugee Survey Quarterly**, Vol. 27, No: 4, 2008, pp. 26-36.
- Borzouei, Abbas
(برزویی، عباس);
Kazemi, Mahmoud
(کاظمی، محمود): “İran’ın Pozitif Hukuku ve İslam Hukukundaki Olgunlaşma Ölçütlerinin Fransız Hukuku ile Karşılaştırmalı Bir Şekilde Yeniden İncelenmesi” (از بلوغ جسمانی تا رشد عقلانی: بازخوانی اماره ی رشد در حقوق موضوعه ی ایران و فقه اسلامی با مطالعه ی تطبیقی در حقوق فرانسه فصلنامه پژوهش حقوق), **Özel Hukuk Araştırmaları Dergisi (خصوصی)**, C. 4, No: 13, s. 119-146.
- Canan, İbrahim: “İslam’da Çocuk Hakları”, **Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları**, C.1, No: 1, Haziran 1995, s. 7-22.
- Cantwell, Nigel: “The Origins, Development and Significance of the United Nations Convention on the Rights of the Child”,

The United Nations Convention on the Rights of the Child, Ed., Sharon Detrick, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1992, pp. 19-30.

Carlsmith,
Christopher:

“The Child in the Classroom: Teaching a Course on the History of Childhood in Medieval/Renaissance Europe”, **Childhood in the Middle Ages and the Renaissance: The Result of a Paradim Shift in the History of Mentality**, Ed. by., Albrecht Classen, Berlin, De Gruyter, 2005, p. 417-432.

Cesuroğlu, Jale;
Menteşoğulları,
Eylem;

“Çocuk Hukuku ve Çocuk Haklarının Önemi Üzerine”, **Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 7, No: 28, 2023, s. 16-27.

Yıldız, Melih:

Çığır Dikyol, Derya:

“Antik Yunan’dan Bir Eğitim Modeli: Sparta”, **Akdeniz İnsani Bilimler Dergisi**, C. 6, No: 2, 2016, s. 189-207.

C. Mower, A. Glenn:

The Convention on the Right of The Child: International Law Support for Children, New York, Bloomsbury Publishing, 1997.

Cole-Albäck, Aline:

“Children’s Rights in Early Childhood: An Exploration of Child Rights Pedagogy in England and Finland”, **Ph.D. Thesis Birmingham City University**, Birmingham, 2020.

Çopur, Ebru;

“Çocuk ve Suç”, Uluslararası Katılımlı 3. Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Kongre Kitabı, **Hacettepe Üniversitesi**

Ulutaşdemir, Nilgün;

Balsak, Habip:

Sağlık ve Bilimleri Fakültesi Dergisi, C. 1, No: 2, 2015, s. 120-124.

Coşkun Çuvaloğlu,
Feyza:

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Sisteminde Medeni Yargılamada Çocuğun Katılım Hakkı, İstanbul, Oniki Levha Yayınları, 2024.

Davis, Samuel:

Children's Rights Under the Law, Oxford, Oxford University Press, April 2011.

Dehkhoda, Ali Akbar
(دهخدا، علی اکبر):

Dehkhoda Sözlüğü (لغتنامه دهخدا), Tahran, Tahran Üniversitesi Yayın Enstitüsü (مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران), C. 12, 1998.

Demir, Abdullah:

“Tarihten Günümüze Çocuk Hakları”, **International Journal of Early Childhood Education Research**, Vol. 1, No: 3, 2012, pp. 37-47.

Dirican, javaRabia:

“Tarihi Süreçte Çocukluk ve Çocuk Hakları”, **Çocuk ve Gelişim Dergisi**, C.2, No: 2, 2018, s. 51-62.

Doğan, Bahar:

Uluslararası Sözleşmelere Işığında Çocukların Kişisel Hakları, Ankara, Adalet Yayınları, 2021.

Doğan Köroğlu,
Aslıhan:

“En Az Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Erken Yaşta Evliliklerle Mücadele ve Türkiye Uygulamaları”, **Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Uzmanlık Tezi**, Ankara, Nisan 2014.

- Elkind, David: “Değişen Dünyada Çocuk Yetiştirme ve Eğitim”, **Dünyada ve Türkiye’de Değişen Çocukluk: Changing childhood in the world and in Turkey**, Yay. Haz. Bekir Onur, Çev. Emine Gül Kapçı, Ankara, Ankara Üniversitesi Basımevi, 2001.
- Ekiz, Serkan: “Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Kapsamında Çocuğun Katılım Hakkı”, **İzmir Barosu Dergisi**, C. 86, No: 2, Mayıs 2021, s. 193-232.
- Ekundayo, Osifunke: “Does the African Charter on the Rights and Welfare of the Child (ACRWC) only Underlines and Repeats the Convention on the Rights of the Child (CRC)’s Provisions?: Examining the Similarities and the Differences between the ACRWC and the CRC”, **International Journal of Humanities and Social Science**, Vol. 5, No: 71, July 2015, pp. 143-158.
- Erbay, Ercüment: “Çocukların Katılım Hakkı Üzerine Bir Türkiye Değerlendirmesi”, **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, C. 2, No: 1, s. 2013, s. 38-54.
- Erbay, Ercüment: **Çocuk Hukuku**, 1.b., İstanbul, Yeni insan Yayınevi, 2009.
- Erbay, Ercüment; Çalış, Nurullah: “Kurum Bakımı Altında Kalan Bireylerin Deneyimleriyle Korunma İhtiyacı Olan Çocuk Olmak: Retrospektif Bir Araştırma”, **Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırmaları Dergisi**, C. 23, 2022, s. 10- 32.
- Eraslan, Levent: “Çocukluk Sosyolojisine Giriş”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, C. 4, No: 7, 2019, s. 81-104.

- Erdiller-Yatmaz,
Zeynep Berna;
Erdemir, Ersoy;
Erbil, Fetiye:
- “Çocuk ve Çocukluk: Okul öncesi Öğretmen Adayları Anlatıyor”, **Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi-ENAD**, C. 6, No: 3, 2018, s. 284- 312.
- Erdoğan, Oktay: **Çocuk Hakları**, İstanbul, Acar Basım, 2017.
- Erdoğan, Suat: “İslam Hukukunda Murisini Öldüren Kişinin Mirasçılığı”, **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C. 11, No: 56, Nisan 2018, s. 977-982.
- Erkut, Zeynep;
Balcı, Serap;
Yıldız, Suzan:
- “Tarihsel Süreç İçinde Çocuk”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, C. 2, No: 3, Haziran 2017, s. 17-28.
- Ertan, İzzet Mert: **Uluslararası Boyutlarıyla Sağlık Hakkı**, İstanbul, Legal Yayınevi, 2012.
- Eskicumalı, Ahmet;
Eroğlu, Erol:
- “Ailenin Sosyo-Ekonomik ve Eğitim Düzeyleri ile Çocukların Problem Çözme Yetenekleri Arasındaki İlişki”, **Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, No: 1, 2001, s. 165-189.
- Esmaili, Hossein
(اسماعیلی، حسین):
- “Anne ve Ceninin Hayatının Tehlikeye Girmesi Durumunda Kürtajın Değerlendirilmesi” (بررسی سقط جنین (در صورت به خطراتان جان مادر و جنین), **Tıp Fıkhı Dergisi**

(فصلنامه فقه پزشکی), C. 7, No: 21 ve 22, Bahar ve Yaz 2015, s. 75-106.

Fagan, Patrick F:

“How U.N. Conventions on Women’s and Children’s Rights Undermine Family, Religion, and Sovereignty”, **The Heritage Foundation**, 5 February 2001, (Çevrimiçi), <https://static.heritage.org/2001/pdf/bg1407.pdf>, 12 Ocak 2024.

Faraji, Mohammad Ali
(فرجی، محمدعلی):

“İslami Düşünce ve İran Hukukunda Çocukluk Kavramı ve Kriterlerinin İlgili Haklardan Yararlanmak İçin İncelenmesi” (بررسی مفهومی و معیار کودکی در تفکر اسلامی و) **Kamu Hukuku Dergisi** (مجله حقوق عمومی), (Çevrimiçi) <http://www.farajipublawn.blogfa.com/post/47>, 16 Haziran 20.

Farajkhoda Tahmineh
(فرج‌خدا، تهمینه):

“Kadın Genital Mutilasyonunun Etik Sonuçları, Hukuki Boyutları ve Ortadan Kaldırılması İçin Stratejilerinin İncelenmesi” (بررسی پیامدهای اخلاقی، ابعاد حقوقی و) **Tıp Etiği Dergisi** (استراتژی‌های ریشه‌کنی اختتام آلت تناسلی زنان), C. 5, No: 18, 2011, s. 55-71.

Irani Far Elnaz
(ایرانی‌فر، الناز):

Javanbakht Maryam
(جوانبخت، مریم):

Abbasi Mahmoud
(عباسی، محمود):

Bakai Mahshid (بکایی،
(مهشید):

- Farzanfar, Javad
(فرزانفر، جواد): “Tarihin Akışında Çocukluk Felsefesi” (فلسفه کودکی در گذر), **Hourgan (هورگان)**, 20 Aralık 2021, (Çevrimiçi) <https://l24.im/rfWvbG8>, 20 Nisan 2022.
- Farzanfar, Javad
(فرزانفر، جواد): “Çocukluk Dönemi Felsefesinin İncelemesi” (بررسی فلسفه), **Eğitim Araştırmaları Dergisi (نشریه)**, (دوران کودکی), C. 6, No: 2, 2009, s. 17-43.
- Ghaedi, Yahya (قاندی، یحیی):
- Naghibzadeh, Mirabdolhossein (نقیب (زاده، میر عبدالحسین):
- Mahmoudnia, Alireza (محمودی نیا، علیرضا):
- Faridi, Ali Asghar
(فریدی، علی اصغر): “Çocuk Askerlik Yasaları ve Askeri Merkezlerde Çocuk İstismarı” (قوانین مربوط به کودک-سربازی و سوءاستفاده از کودکان), **İran İnsan Hakları Örgütü (سازمان حقوق)**, (در مراکز نظامی), 27 November 2022, (Çevrimiçi) <https://www.iranhr.net/fa/articles/5600/>, 11 Eylül 2023.
- Faridi, Ali Asghar
(فریدی، علی اصغر): “Çocuk İşçiliği ve Sokak Çocuklarını Koruma Kanunu, Yetersiz ve Eksiktir” (قانون حمایت از کودکان کار و خیابان، (ناکافی و نارسا است), **İran İnsan Hakları Örgütü (سازمان)**, (حقوق بشر ایران), 17 Haziran 2020, (Çevrimiçi) <https://iranhr.net/fa/articles/4332/>, 15 Ocak 2023.
- Fatah Santoso, M. Abdul: “Islamic Perspective on the Rights of Child: Their Consequences for the Roles of State and Civil Society (Especially in Education)”, **The First International Conference on Child- Friendly Education**, 2016, pp. 18-25.

- Fendeoğlu, Hasan Tahsin: **Çocuk Hukuku**, 2. bs., Ankara, Yetkin Yayınları, 2021.
- Firozkah, Zari (فیروزگاه، زری): “Cezai Meseleler Vurgusuyla Fıkıh Açısından Çocuk Nafaka Hakkı” (حق نفقه کودک در فقه با تأکید بر مسائل کیفری), **Karşılaştırmalı Ceza Fıkıhı Dergisi (فصلنامه فقه جزای تطبیقی)**, C. 3, No: 2, 2023, s. 129-140.
- Franklin, Bob: **Çocuk Hakları**, Çev. Alev Türker, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 1993.
- Freeman, Michael: “Article 3, The Best Interests of the Child”, **A Commentary on the United Nations Convention on the Rights of the Child**, Ed. by., Andre Alen, John Vande Lanotte, Eugene Verhellen, Fiona Ang, Eva Berhmans, Mieke Verheyde, Leiden, Martinus Nijhoff Publishers, 2007.
- Gemalmaz, Mehmet Semih: **Çocuk ve Genç Haklarına İlişkin Uluslararası Belgeler (Bölgesel Sistemler)**, İstanbul, İstanbul Barosu Yayınları, 2002.
- Genç, Özlem: “Çocukların Orta Çağ Avrupa’sındaki Yeri”, **Uluslararası Tarih Araştırma Dergisi**, C. 1, No: 1, Mart 2016, s. 241-261.
- Ghanizadeh, Elham (غنی زاده، الهام): “Afgan Çalışan Çocukların Kültürleşme Stratejileri Üzerine Fenomenolojik Bir Çalışma (Örnek Olay: Hami Perto Merkezi, Bölge 5, Tahran)” (مطالعه پدیدارشناختی راهبردهای فرهنگ‌پذیری کودکان کار افغانی (مطالعه موردی: مرکز حامی پرتو منطقه 5 تهران), **Ferdowsi Üniversitesi Sosyal**
- Rasoulzadeh Aghdam, Samad (رسول زاده اقدم، صمد):

Mohammadian,
Mehrddad (محمدیان،
مهرداد):

Bilimler Dergisi (نشریه علوم اجتماعی دانشگاه فردوسی مشهد)
C. 21, No:1, 2024, s. 35-56.

Gol Kareem, Sharmine
(گل کرم، شرمینه)

Khandani, Seyyed
Pedram (خندانی، سید
پدارم):

“Çocuğun Medeni Haklarının İran Hukuku ve Çocuk Hakları Sözleşmesi Perspektifinden İncelenmesi” (بررسی (حقوق مدنی کودک از منظر حقوق ایران و کنوانسیون حقوق کودک), **İran Siyasal Sosyolojisi Bilimsel Araştırma Dergisi** (فصلنامه علمی پژوهشی جامعه شناسی سیاسی ایران), C.3, No: 1, Bahar 2020, s. 2557-2580.

Rah Anjam, Hamideh
(ره انجام، حمیده):

Ghanizadeh Bafghi,
Maryam (غنی زاده بافقی،
مریم):

“İran Mevzuatı ve Uluslararası Belgeler Işığında Engelli Çocukların Durumunun Çocuğun Üstün Yararına Göre Değerlendirilmesi” (نسبت‌سنجی وضعیت کودکان دارای معلولیت) (با مصالح عالیۀ کودک در پرتو قوانین ایران و اسناد بین‌المللی), **Karşılaştırmalı Hukuk Çalışmaları Dergisi** (مجله حقوق تطبیقی), C. 10, No: 2, 2023, s. 597-616.

Ghasemi, Razieh
(قاسمی، راضیه):

Nasr, Amin (نصر، امین):

“Çocuk ve Ergenlerin Riskli Durumlarının Değerlendirilmesi ve 2020’de Onaylanan Çocuk ve Ergenlerin Korunması Hakkındaki Kanun Önünde Arziyabi وضعیت مخاطره) (آمیز اطفال و نوجوانان و تکالیف نهادهای حاکمیتی در قانون حمایت از (أطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹), **Polis Üniversitesi ve Kadın Polis Eğitim Merkezi Dergisi** (دوفصلنامه پلیس زن), C. 15, No: 35, 2021, s. 219-239.

Ghorbani, Azam
(قربانی، اعظم):

Marandi, Elaheh
(مرندی، الهه):

“İran İslam Cumhuriyeti Anayasası ve İnsan Hakları Belgelerinde Eğitim Hakkının Temelleri ve Koruyucu Mekanizmaları” (مبانی و سازوکارهای حمایتی حق آموزش در (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران و اسناد حقوق بشری), **Bilimsel**

İslami İnsan Hakları Çalışmaları Dergisi (فصلنامه علمی)
(مطالعات حقوق بشر اسلامی), C. 10, No. 1, Bahar 2022, s. 91-120.

Güçlü, Sevinç:

“Çocukluk ve Çocukluğun Sosyolojisi Bağlamında Çocuk Hakları”, **Sosyoloji Dergisi**, No: 1, 2016, s. 1-22.

Hedayatollah
Hadaftmand Nabipour
(هدفمند نبی پور، هدایت الله):

“İslam’da ve Uluslararası Belgelerde Çocuk Hakları”
(حقوق اطفال در اسلام و اسناد بین الملل), **İslam Hukuku Çalışmaları Dergisi (مطالعات حقوق اسلامی)**, C. 13, No: 13, s. 135-182.

Heydari, Mazaher
(حیدری، مظاهر):

“İslam Hukukunda Ergenlik ve Rüşd Yaşı ile İran Medeni Hukukundaki Yasal Yaş Arasındaki Fark” (تفاوت (سن بلوغ و رشد در شریعت اسلام و سن قانونی در قانون مدنی ایران), **İmamiyye Fıkıhı Çalışmaları Dergisi (مجله مطالعات فقه امامیه)**, Yaz 2019, No: 12, s. 157-184.

Heydari Pidani,
Shahram (حیدری پیدنی، شهرام):

“Kız Çocuğunun Baba Tarafından Öldürülmesine İlişkin İslam Ceza Kanunu’nun Zorlukları ve Yaklaşımları”
چالش ها و رویکردهای قانون مجازات اسلامی در مورد قتل فرزند (دختر توسط پدر), **İnsan ve İslam Bilimleri Dergisi (مجله علوم انسانی و اسلامی)**, C. 2, No: 6, 2020, s. 626- 635.

Heywood, Colin:

A History of Childhood: Children and Childhood in the West From Medieval to Modern Times, Cambridge, Polity Press, 2001.

Hilal Şahin:

“Çocuk, Çocukluk Kavramı ve Çocukluğun Tarihsel Gelişimi”, **Türkiye’de Çocuk Olmak**, Ed., Şirin Dilli, Ankara, Pegem Akademi Yayıncılık, Haziran 2020, s. 3.

Hodgkin, Rachel,

Çocuk Haklarına Dair Sözleşme Uygulama El Kitabı,
Çev. Şebnem Akipek, 2. bs., Geneva, UNICEF, 2003.

Newell, Peter:

Holzscheiter, Anna:

“Governing Children’s Rights in Global Social Policy-
International Organization and the Thin Line Between
Child Protection and Empowerment”, **International
Organizations in Global Social Governance**, Ed.,
Kerstin Martens, Dennis Niemann, Alexandra Kassch,
London, Palgrave Macmillan, April 2021, s. 139-162.

Hosseini, Seyyede
Latifeh (حسيني، سيده)
(لطيفه);

“İnsan Hakları Kavramının İncelenmesi” (بررسی مفهوم
(حقوق بشر), **Koruyucu Konseyi Araştırma Enstitüsü**
(پژوهشکده شورای نگهبان), 9 Mayıs 2014.

Hossein Abbasi,
Mohammad (محمدحسين،
عباسی);

“İslam’ın Gerçek Dini Perspektifinden Çocukların
Eğitim Hakkının Zorunluluğu, Kapsamı ve Sorumluları
Üzerine Bir Analiz” (واکاوى ادله لزوم حق آموزش کودک، قلمرو)
(و متولیان آن از نگاه دين مبين اسلام), **Ulusal Yönetim, Ekonomi
ve İslami Bilimler Konferansı** (اقتصاد، مدیریت،
و علوم اسلامی), 2024.

Abolhasani, Mohsen
(ابوالحسنی، محسن):

Hökelekli, Hayati:

Hayati “Çocuk”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam
Ansiklopedisi**, (Çevrimiçi)
<https://islamansiklopedisi.org.tr/cocuk#1>, 27 Aralık
2023.

Humphrey, John:

“Human Rights: The United Nations and 1968”, **Journal
of the International Commission of Jurists**, Vol. IX,
No. 1, June 1968, pp. 1-13.

- İnan, Ali Naim: “Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 44, No: 1, 1995, s. 765-778.
- İpek, Nurcan: “Arkaik ve Klasik Dönem Roma Ailesinde Çocuk ve Yeni Doğan Bebeğin Terk Edilmesi Meselesi”, **Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi**, C. 23, No: 2, 2017, s. 297.
- Izadifard, Aliakbar (ایزدی فرد، علی اکبر); Nabipour, Mohammad (نبی پور، محمد): “Baba ve Büyükbabanın Kasıtlı Çocuk Öldürme Suçunda Mutlak veya Nisbi Cezai Muafiyeti” (معافیت مطلق یا نسبی)، **Fıkıh ve İslam Hukuku Araştırmaları Bilimsel-Araştırma Dergisi** (نشریه علمی-پژوهشی فقه و حقوق اسلامی), C. 2, No: 3, 2012, s. 1-32.
- Jacques Rousseau, Jean: **Emile**, Çev. Yaşar Avunç, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları, 2009.
- Jafari, Afshin (جعفری، افشین); Esmaelpoor, Heydar (اسماعیل پور، حیدر): “Çocuk Hakları Sözleşmesi Perspektifinden Çocukluk ve Ergenliğin Felsefi ve Hukuki Temelleri” (مبانی فلسفی و حقوقی دوره کودکی و نوجوانی از منظر نظام حقوقی اسلام و کنوانسیون (فصلنامه حقوق پزشکی), **Tıp Hukuku Dergisi** (İnsan Hakları ve Vatandaşlık Haklarına İlişkin Özel Yazı, 2018, . 125-138.
- Jafari Langroudi, Mohammad Jafar (جعفری لنگرودی، محمدجعفر): **Hukuk Terminolojisi** (ترمینولوژی حقوق), Ganje Danesh Yayınları (انتشارات گنج دانش), 1988, s. 1720.
- Jafarzadeh, Siamak (جعفرزاده، سیامک): “İran ve İngiltere Hukukunda Akraba Nafakası Hakkının Hukuki Niteliği ve Hak Kazanma Şartlarının Karşılaştırmalı İncelemesi” (بررسی تطبیقی ماهیت حقوقی و

Alizadeh, Hamid
(علیزاده، حمید):

Fıkıh ve Aile Hukuku Dergisi (فصلنامه فقه و حقوق خانواده), C. 25, No: 73, 2019, s. 261-282.

Jamshidi, Ali Reza
(جمشیدی، علیرضا):

“Çocuklar ve Gençler Mahkemelerinin Kurulmasına Dair Kanun Tasarısındaki Ceza Politikası Söylemi” (گفتمان سیاست جنایی در لایحه قضائی قانون تشکیل دادگاه اطفال و نوجوانان), **Hukuki Adalet Dergisi** (مجله حقوقی دادگستری), C. 67, No: 45, 2003, s. 62-102.

Jamshidiha, Gholamreza
(جمشیدیها، غلامرضا):

“Dinlerde Çocukluk: Hristiyanlık ve İslam’da Çocukluk Analizi” (کودکی در ادیان: تحلیل کودکی در مسیحیت و اسلام), **Müslüman Düşünürlerin Sosyal Teorileri Bilimsel-Araştırma Dergisi** (های فصلنامه علمی - پژوهشی نظریه اجتماعی متفکران مسلمان), C. 10, No: 1, 2020, s. 235-269.

Shaban, Maryam
(مریم، شعبان):

Jangjoo, Farzad
(فرزاد، جנגجوی):

“İran Hukuk Sisteminde Çalışan Çocukların Korunmasına İlişkin Genel Bir Bakış ve Uluslararası Belgeler Işığında Değerlendirilmesi” (مروری بر حمایت از (کودکان کار در نظام حقوقی ایران و با نگاهی بر اسناد بین المللی **İş ve Toplum Dergisi** (ماهنامه کار و جامعه), No. 181, 2015, s. 70-76.

Nasiri, Hossein
(نصیری، حسین):

Jami, Javad
(جامی، جواد):

Jenkins, Ian:

Yazılı Kaynaklar ve Arkeolojik Buluntular Işığında Antik Devirde Çocuk Eğitimi, Çev. Hasan Malay, İstanbul, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, 1993.

Jimeno, Roldan:

“The Birth of Children’s Rights Between the First and Second World Wars: The Historical Events Leading Up

to the Convention”, **Miscellanea Historico-Iuridica**, C. 19, No: 1, 2020, pp. 143-166.

- Jost, Jean E: “Loving Parents in Middle English Literature”, **Childhood in the Middle Ages and the Renaissance: The Result of a Paradim Shift in the History of Mentality**, Ed. by., Albrecht Classen, Berlin, De Gruyter, 2005, pp. 307-328.
- Kaime, Thoko: “The Foundations of Rights in the African Charter on the Rights and Welfare of the Child: A Historical and Philosophical Account”, **African Journal of Legal Studies**, Vol. 3, No: 1, January 2010, pp. 119-136.
- Kalabalık, Halil: **İnsan Hakları ve Kamu Özgürlükleri**, Ed., Nazmiye Özenbaş Boydağ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Ağustos 2018.
- Karadoğan, Umut
Cafer: “Çocuk ve Çocukluk Kavramının Tarihsel Süreçte Değerlendirilmesi”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, C. 4, No: 7, Aralık 2019, s. 195-226.
- Karakuş Öztürk,
Hatice: “Çocukluğun Tarihsel Gelişimi Üzerinde Düşünceler”, **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, No: 13, Ekim 2017, s. 253-276.
- Kayak, Sevgi: “Arkaik Dönem Roma Toplumunda Hukuki Statüsü Bakımından Çocuk”, **Tarih İncelemeleri Dergisi**, C. 37, No: 1, 2022, s. 245-275.

- Keskin, Dilşad: “Küçük Yaşta Evlenmenin Müeyyidesi”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 15, No: 4, 2011, s. 65-83.
- Khari Arani, Majid (خاری آرائی، مجید);
Rahnama, Akbar (رهنما، اکبر): “Antik İran’da Çocukluk Kavramına İlişkin Görüş ve Düşüncelerin Seyrinin İncelenmesi” (بررسی سیر آراء و اندیشه‌های مربوط به مفهوم کودکی در ایران باستان), **Felsefe ve Çocuk (فلسفه و کودک)**, No: 18, 2018, s. 41-56.
- Khazaei, Hossein (خزایی، حسین);
Ghaedi, Saeed (قائدی، سعید): “İran İslam Cumhuriyeti Anayasası’nda Ücretsiz Eğitim Hakkının Sorunları ve Analizi” (آسیب شناسی حق بر آموزش (و پرورش رایگان در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران), **Hukuk Araştırmaları Dergisi (نشریه پژوهش‌های حقوقی)**, C. 24, No: 62, 2024, s. 1-21.
- Khezri, Farshid (خضری، فرشید): “Çocuk İşçiliğinin Önlenmesinde Etkili Denetim Zorlukları” (چالش‌های نظارت مؤثر بر عدم استفاده از کار کودکان), **İran İslam Cumhuriyeti Meclisi Araştırma Merkezinin Sosyal Araştırmalar Bürosu (دفتر مطالعات اجتماعی مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی)**, Seri Numarası: 21019167, 24 Haziran 2024.
- Kılınç, Ahmet: “İran Anayasa Hukuku’nun Genel Esasları”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. XII, No: 1-2, 2008, s. 907-948.
- Kırdök, Mıhrıban: **Çocuk Hakları**, İstanbul, Çiviyazıları, 1998.
- Kosher, Hanita;
Ben-Arieh, Asher: **Children’s Rights and Social Work**, New York, Springer, 2016.

Hendelsman, Yael:

Kösesoy, Elif:

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çocuğun İhmal ve İstismardan Korunma Hakkı, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2020.

Lansdown, Gerison:

Every Child’s Right to be Heard, A Resource Guide on the UN Committee on the Rights of the Child General Comment No. 12, Save the Children UK and UNICEF, 2011.

Lansdown, Gerison:

“Article 12: The Right to be Heard”, **Monitoring State Compliance with the UN Convention on the Rights of the Child An Analysis of Attributes**, Ed., Ziba Vaghri, Jean Zermatten, Gerison Lansdown, Roberta Ruggiero, Geneva, Springer, 2022.

Lansdown, Gerison:

“Article 5: The Right to Parental Guidance Consistent with the Evolving Capacity of the Child”, **Monitoring State Compliance with the UN Convention on the Rights of the Child an Analysis of Attributes**, Ed., Ziba Vaghri, Jean Zermatten, Gerison Lansdown, Roberta Ruggiero, Geneva, Springer, 2022.

Lansdown, Gerison;

Vaghri, Ziba:

“Article 1: Definition of a Child”, **Monitoring State Compliance with the UN Convention on the Rights of the Child an Analysis Attributes**, Ed. by., Ziba Vaghri, Jean Zermatten, Gerison Lansdown, Roberta Ruggiero, Geneva, Springer, 2022.

- Lansdown, Gerison; Vaghri, Ziba: “Article 28: The Right to”, **Monitoring State Compliance with the UN Convention on the Rights of the Child an Analysis of Attributes**, Ed. by., Ziba Vaghri, Jean Zermatten, Gerison Lansdown, Roberta Ruggiero, Geneva, Springer, 2022.
- Liefaard, Ton: **Deprivation of Liberty of Children in Light of International Human Rights Law and Standards**, United Kingdom, Intersentia, October 2008.
- Liv, Cemil: “İslam Hukuku Açısından Çocuk İhmal ve İstismarı”, **Darulhadis İslami Araştırmalar Dergisi**, No: 1, 2021, s. 50-82.
- Lloyd, Amanda: “A Theoretical Analysis of the Reality of Children’s Rights in Africa: An Intruduction to the African Cahrter on the Rights and Welfare of the Child”, **African Human Rights Law Journal**, Vol. 2, No: 1, January 2002, pp. 11-32.
- Locke, John: **Eğitim Üzerine**, Çev. Aylin Uğur, Ankara, Yeryüzü Yayınevi, 2004.
- Loft, Philip: “Iran Protests 2022: Human Rights and International Response”, **House of Commons Library**, 26 May 2023.
- Lowe, Roy: “Childhood through the Ages”, **An Introduction to Early Childhood Studies**, Ed. by., Trisha Maynard, Nigel Thomas, London, SAGE Publications, 2009, pp. 21- 32.

- MacDonald QC, **The Rights of the Child: Law and Practice**, United Kingdom, Family Law Publishing, March 2011.
- Makki, Zahra Al Saadat (مکی، زهر السادات); "Iran Hukuk Sisteminde Evlat Edinmenin Etkileri (آثار فصلنامه) **Adalet Dergisi** (فرزندخواندگی در نظام حقوقی ایران), C. 114, 2023, s. 73-88.
- Kashkulian Esmacil (کشکولیان، اسماعیل);
- Makki, Akram Al Saadat (مکی، اکرم السادات);
- Maleki, Amir (ملکی، امیر); "Kalkınma Programlarında Yoksulluk ve Sosyal Eşitsizliği Azaltma Politikalarının Sosyolojik Analizi (Yedinci Kalkınma Programının Hazırlanması İçin Çözüm Önerileri ve Politika Tavsiyeleri)" (تحلیل جامعه شناختی سیاستهای کاهش فقر و نابرابری اجتماعی در برنامه های توسعه (راهکارها و توصیه های سیاستی برای تدوین برنامه هفتم توسعه), **Sosyal Kalkınma Dergisi** (فصلنامه توسعه اجتماعی), C. 17, No: 3, 2023, s. 35-78.
- Mashayekhi, Ghodratollah (مشایخی، قدرت الله); Fıkıh ve Hukuk Açısından Hezanet (حضانت از دیدگاه فقه و حقوق), **Al-Zahra Üniversitesi İnsan Bilimler Bilimsel Araştırma Dergisi** (فصلنامه علمی پژوهشی علوم انسانی), C. 12, No: 41, 2002, s. 281-300.
- Marlow, Dorothy R: **Textbook of Pediatric Nursing**, London, W.B. Saunders Co, 1977.

Mazlounzadeh,
Ameneh (مظلوم زاده،)
(آمنه);

Jamalzadeh, Abdolreza
(جمالزاده، عبدالرضا);

Shahabi, Roghiyeh
(شهابی، رقیه):

Meghadadi,
Mohammad Mehdi
(محمد مهدی مقدادی);

Javadpour, Maryam
(جوادیپور، مریم):

Merey, Zihni:

Meysami, Fatemeh
(میثمی، فاطمه);

Aghajani Ronaghi,
Ayda (آقاجانی رونقی، آیدا);

Shahbazi, Aramesh
(شهبازی، آرامش):

Miller, Michael James:

“Annenin Çocuk Üzerindeki Hezanet Hakkının Fıkhi ve Hukuki Açıdan İncelenmesi: Sorunlar ve Çözümler”
بررسی فقهی حقوقی حضانت کودک از طرف مادر؛ چالشها و (راهکارها), **Disiplinlerarası Fıkıh Araştırmaları Dergisi** (فصلنامه مطالعات میان رشته فقه), C. 6, 2022, s. 103-121.

“İslam Hukuk Sisteminde Fetüsün Fiziksel ve Psikolojik
حمایت از تمامیت جسمی و روانی (جنین در نظام حقوقی اسلام
Kadınların ve Ailenin Kültürel ve Sosyal Konseyi Dergisi (فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی)
ve Sosyal Konseyi Dergisi (زنان و خانواده), No: 62, Kış 2014, s. 105-145.

Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi, 3. bs., Ankara, Pegem Akademi, 2018.

“Uluslararası İnsan Hakları Hukuku ve İran Hukuku
Perspektifinden Çocuğun En Yüksek Yararı:
بهترین منفعت) (کودک در حقوق بینالملل بشر و حقوق ایران: تاملی در رویه و نظریه
Karşılaştırmalı Hukuk Araştırmaları (پژوهشهای حقوقی) (تطبیقی), C. 24, No: 2, 2020, s. 139- 162.

Birth Registration and the Rights of the Child,
Brussels, European Communities, 2007.

Hassanali
Moazenzadgan
(مؤذنزادگان، حسنعلی):

“İran Hukukunda Çocuklar ve Gençlerin Korunmasına Yönelik Ceza Kanunlarının Gelişimi” (سیر تحول قوانین), **Adalet Hukuku Dergisi** (مجله حقوقی دادگستری), No: 62-63, Bahr ve Yaz 2008, s. 16-40.

Mohammadbeyki, Ali
Reza (محمدبیکی،)
(علیرضا);

“1996 ve 2013 Yılında Kabul Edilen İslam Ceza Kanunlarında Çocuklar ve Gençlerin Cezaî Sorumluluğunun Karşılaştırmalı İncelemesi” (بررسی تطبیقی مسئولیت کیفری اطفال و نوجوانان در قانون مجازات اسلامی 1392 و 1375), **Fıkıh Alanında Disiplinler Arası Çalışmalar Dergisi** (فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای فقه), C. 8, No: 7, 2022, s. 27-54.

Asadi, Habib (اسدی،)
(حبیب);

Elhoi, Navid (الهوئی،)
(نوید):

Mortazavi, Seyyed
Mohsen (مرتضوی،)
(سیدمحسن);
Shaygan, Mehraneh
(شایگان، مهرا نه)
Mortazavi, Tahere
(مرتضوی طاهره):

“Doğu Kültürlerinde Çocukluk: Antik Çin ve Hindistan” جایگاه کودکی در فرهنگ مشرق زمین: چین و هند باستان: همایش ملی (انجمن فلسفه تعلیم و تربیت)، **İran Eğitim Felsefesi Derneği Ulusal Konferansı** (همایش ملی انجمن فلسفه تعلیم و تربیت)، C. 5, 2014, s. 236-239. (ایران)

Mortazavian, Seyyedeh
Fereshteh:

A New Perspective on Children's Rights in International Conventions and the Iranian Legal System, Azarfar, 2020.

Mosalinejad, Niyusha
(مصلی نژاد، نیوشا):

“İradenin Hezanet (Hidane) Üzerindeki Etkisinin Araştırılması” (بررسی تأثیر اراده در حضانت)، **Fıkıh ve Aile Hukuku Dergisi** (نشریه فقه و حقوق خانواده), C. 16, No: 55, Sonbahar ve Kış 2011, s. 70- 90.

Mousavi Bojnourdi,
Seyyed Mohammad
(موسوی بجنوردی، سید محمد):

“İlgili Haklardan Yararlanmak İçin İslam Düşüncesinde ve İran Kanunlarında Çocukluk Kavramı ve Kriterlerinin بررسی مفهومی و معیار کودکی در تفکر اسلامی و (Incelenmesi”), **Matin Araştırma Dergisi** (پژوهشنامه متین), C. 5, No: 21, Mart 2004, s. 27-60.

Müftü, Gülgün:

“Çocuk Hakları ve Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına dair Sözleşme: Bir Tarihçe,” **Sosyal Haklar Derneği**, 22 Nisan 2020, (Çevrimiçi) <https://sosyalhakladernegi.org/cocuklarin-haklari-ve-bm-cocuk-haklarina-dair-sozlesme-bir-tarihce/>, 18 Haziran 2022.

Naghibi, Seyyed
Abolghasem (نقیبی، سید)
(ابوالقاسم):

“İslam Hukukunda Çocukluğun Başlangıcı ve Sonuna İlişkin Teoriler” (نظریات آغاز و انجام کودکی در حقوق اسلامی), **Fıkıh ve İslam Hukuku Araştırma Dergisi** (پژوهشنامه فقه و حقوق اسلامی), C. 1, No: 1, Yaz 2008, s. 191-207.

Nouri, Mohammad
(نوری، محمد):

“Ergenlik Yaşı ve Kavramının İmamiyye Fıkhi Açısından İncelenmesi” (بررسی سن بلوغ و مفهوم شناسی آن از (منظر فقه امامیه), **Hukuk ve Felsefi Çalışmalar Dergisi** (مطالعات فقهی و فلسفی), C. 14, No: 49, 2022, s. 1-21.

Ahmari, Hossein
(احمری، حسین):

Razmi, Seyyed
Mohsen (رزمی، سید)
(محسن):

Nouri, Seyed Masoud
(نوری، سید مسعود):

“The Principle of Protecting the Best Interests of the Child in Shia Jurisprudence and Iran’s Legal System with Emphasis on Custody (New Understanding of a Traditional Legal Concept)”, **Asian Journal of Legal Education**, Vol. 6, No: 1-2, 2019, pp. 66-82.

Torabi,
Maryamossadat (ترابی،
مريم السادات):

Nowak, Manfred:

“Article 6 The Right to Life, Survival and Development”,
**A Commentary on the United Nations Convention on
the Rights of the Child**, Ed. by., Andre Alen, John
Vande Lanotte, Eugene Verhellen, Fiona Ang, Eva
Berhmans, Mieke Verheyde, Leiden, Martinus Nijhoff
Publishers, 2005.

Onur, Mehmet:

“Bir Ehliyet Arızası Olarak İslam Hukukunda Sefeh”,
Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2011.

Öktem, Mehmet
Selman:

Uluslararası Göç Hukukunda Çocuklar ve Hukuki
Statüleri, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2018.

Ozansoy, Cüneyt:

“Öznesini Arayan Nesneler: Çocuk ve Çocuk Hakları”,
Türkiye Barolar Birliği Dergisi, C. 11, No: 1, Ocak
1999.

Özay, Hilal:

“İslâm Miras Hukukunun Özellikleri”, **İslam Medeniyet
Araştırmaları Dergisi**, C. 3, No: 2, Aralık 2018, s. 203-
224.

Özcan, Özge:

“Orta Çağ’dan Erken Modern Döneme Çocukluğun
Tarihsel Gelişimi”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, C. 2,
No: 4, 2017, s. 91-126.

- Öztürk, Gülce: Birleşmiş Milletler Sözleşmelerinde İnsan Haklarının Bireysel Başvuru Usulü Yoluyla korunması, Ankara, Adalet Yayınevi, 2017.
- Pakzad, Mehrdad
(پاکزاد، مهرداد): “İran Hukukunda Rüşd Çağının İncelenmesi” (بررسی سن (رشد در حقوق ایران), İran’da Yönetim ve İnsan Bilimleri Araştırmaları Konferansı (همایش پژوهش های مدیریت و علوم), Tahran Üniversitesi, 2019, s. 1565- 1577.
- Palaz Erdemir, Hatice;
Erdemir, Hilal: “Antik Çağ’da Çocuk Olmak: Ölmek ya da Ölmemek!”, **Uluslararası Katılımlı Kadına ve Çocuğa Karşı Şiddet Sempozyumu**, Yay. Haz. Dounay Şenol, Sıtkı Yıldız, Talat kıymaz, Hasan Kala, C. 2, Ankara, Mutlu Çocuklar Derneği Yayınları, Nisan 2012.
- Parkes, Aisling: Children and International Human Rights Law: The Right of the Child to be Heard, London, Routledge, 2013.
- Pembegül, Bilge Nur: “TÜBİTAK Tarafından Çocuklara Yönelik Yayımlanan Popüler Bilim Değerlerinin Çocuk Hakları Açısından İncelenmesi”, **Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2019.
- Peyvandi, Gholamreza
(پیوندی، غلامرضا): “Çocukluk Kriterlerinin Karşılaştırmalı Çalışması” (مطالعه تطبیقی معیار کودکی), **İslam Hukuku Bilimsel Araştırma Dergisi** (فصلنامه علمی پژوهشی حقوق اسلامی), C. 7. No: 27, Ocak 2010, s.139-167.
- Peleg, Noam: The Child’s Right to Development, Cambridge, Cambridge University Press, July 2019.

- Polat, Oğuz: **Çocuk ve Hakları**, İstanbul, Analiz Yayınları, 1997.
- Postman, Neil: **Çocukluğun Yok Oluşu**, Çev. Kemal İnal, Ankara, İmge Yayıncılık, 1995.
- Pourghahremani, Babak (پورقهرمانی، بابک);
Ahadi, Fatemeh (احدی، فاطمه): “2013 Tarihli İslam Ceza Kanunu’nda Çocukların Cezaî Sorumluluğu (İhmalkâr Politikadan Aşırıya Kaçan Politikaya)” (مسئولیت کیفری اطفال در سیاست قانون مجازات اسلامی (از سیاست تفریطی تا سیاست افراطی 1392)), **İslam Hukuku ve Hukuk Felsefesi Üzerine Bilimsel Araştırmalar Dergisi** (فصلنامه علمی پژوهشی فقه و مبانی حقوق اسلامی), C. 13, No: 21, 2014, s. 27-48.
- Pourmohammad Golzari Nobar, Mojdeh; “Child Labour in Iran: Problems and Solutions”, **Journal of Childhood Studies**, Vol. 48, No: 4, December 2023, pp. 56-66.
- Arfania, Behshid;
- Afshari, Maryam;
- Taghizadeh Ansari, Mostafa;
- Price Cohen, Cynthia: “The United Nations Convention of the Rights of the Child: A Feminist Landmark”, **William & Mary Journal of Women and the Law**, Vol. 3, No: 1, April 1997, pp. 29-78.
- Pradon, Fanette: “Child Labour and Industrialization”, **Université d’Angers Master’s thesis**, Angers, 2015.

- Ra, Mavunga: “A Critical Assessment Of The Minimum Age Convention 138 Of 1973 And The Worst Forms Of Child Labour Convention 182 Of 1999”, **Potchefstroom Electronic Law Journal**, 2013, Vol. 16, No: 5, pp. 131-132.
- Radmehr, Farzaneh (رادمه‌ر، فرزانه); Rezvani, Ali (رضوانی، علی); Masjedsaraie, Hamid (مسجدسرای، حمید): “İngiltere Hukukuyla Karşılaştırmalı Bir Bakışla İran’ın Çocuk ve Ergen Suçluluğuna Karşı Ceza Politikası” سیاست جنایی ایران در قبال بزهکاری اطفال و نوجوانان با نگاهی (تطبیقی به حقوق انگلیس), **Fıkıh ve İslam Hukuku Araştırma Dergisi** (پژوهشنامه فقه و حقوق اسلامی), C. 15, No: 33, Kış 2023, s.153-194.
- Rahbar, Navid: “The Challenges of Protecting Children’s Rights in Iran: The Bill on Protection of Children and Adolescents: a Friend or Foe?”, **Journal of Medical Law**, Vol. 1, 2017, pp. 25-48.
- Rahmatifar, Samaneh (رحمتی‌فر، سمانه): “İran Hukukunda Çocuk İşçiliği Durumunun İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 4. Maddesi Açısından İncelenmesi” بررسی وضعیت کار کودکان در حقوق ایران، از (منظر ماده چهار اعلامیه جهانی حقوق بشر **Hukuki Araştırmalar Dergisi** (فصلنامه تحقیقات حقوقی), C. 21, No: 82, s. 283-306.
- Rajaei, Mahdi (رجائی، مهدی); Kashi Komijani, Milad (کاشی‌کمیجانی، میلاد): “Çocuk Hakları Sözleşmesi ve İran’ın Anayasal Hukuku Perspektifinden Çocukların Eğitim Hakkı Üzerine Karşılaştırmalı İnceleme” مطالعه تطبیقی حق بر آموزش کودکان (از منظر کنوانسیون حقوق کودک و حقوق اساسی ایران **Karşılaştırmalı Kamu Hukuku Dergisi** (مجله حقوق عمومی تطبیقی), C. 1, No: 2, Temmuz 2024, s. 111-130.

- Rosenthal, Franz
(روزنتال، فرانتس):
“Childhood in Islam” (کودک در اسلام), Çev. Afsaneh Monfared (افسانه منفرد), **Makaleler ve İncelemeler (مقالات و بررسیها)**, C. 67, 2000, s. 207-235.
- Ruhi, Ahmet Cemal;
Özdemir, Hayrunnisa:
Çocuk Hukuku, Ankara, Adalet Yayınevi, 2012.
- Ruhi Şahin, Mustafa:
“Çocuk Hakları: Aynı Okyanusta Yüzmek İçin”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, C. 4, No: 8, 2019, s. 5-32.
- Sabooripour, Mahdi
(صبوری پور، مهدی);
Alavi Sadr, Fateme
(علوی صدر، فاطمه):
“2013 Tarihli İslam Ceza Kanunu’nda Çocuklar ve Gençlerin Cezaî Sorumluluk Yaşı” (سن مسئولیت کیفری (کودکان و نوجوانان در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲), **Ceza Hukuku Araştırma Dergisi (پژوهشنامه حقوق کیفری)**, C. 6, No: 1, 2015, s. 171-194.
- Sabooripour, Mahdi
(صبوری پور، مهدی);
Hagh Bin, Faezeh (حق بین، فائزه):
“Çocuk ve Ergen Koruma Yasasının Çocuk İstismarı Önlenmesindeki Yenilikler ve Zorluklar” (چالشهای قانون حمایت از اطفال و نوجوانان در پیشگیری از کودک مجله پژوهشهای (آزادی), **Hukuk Araştırmaları Dergisi (حقوقی)**, C. 22, No: 53, Bahar 2023, s. 507-537.
- Sadeghi, Seyed Hossein (سید صادق، حسین):
“İran İç Hukuku ile İnsan Hakları Hukuku Arasındaki Çelişkiler” (تعارضات بین قوانین موضوعه ایران و حقوق بشر), **İslami Uyanış Çalışmaları Dergisi (مطالعات بیداری)** (Çevrimiçi), C. 3, No: 5, 2014, (https://www.iabaj.ir/article_41543.html), 18 Ocak 2023.
- Sadeghpour, Tayebbeh
(صادق پور، طیبه):
Kapsamlı İnsani Bilimler Portalı (کرامت انسان در قرآن), 2007, (پرتال جامع علوم انسانی).

(Çevrimiçi) <https://ensani.ir/fa/article/140207/> , 22
Aralık 2021.

- Saei, Seyed Mohammadhadi
(ساعی، سید محمدهادی);
Kamuyab Mansouri, Niloofar
(کامیاب (منصوری، نیلوفر):
Sağlam, Mehmet:
Saiful Islam, Mohammad:
Sajjadiyeh, Narges
(سجادیه، نرگس);
Azadmanesh, Saeed
(آزادمنش، سعید):
Sajjadiyeh, Narges
(سجادیه، نرگس);
Azadmanesh, Saeed
(آزادمنش، سعید):
- “Çocuğun Menfaati Işığında, Annenin Yeniden Evlenmesi Durumunda Çocuğun Hezanet Hakkı” (حضانت در پرتو مصلحت کودک در زمان ازدواج مجدد مادر), **Kamu Hukuku Çalışmaları Dergisi (فصلنامه مطالعات حقوق عمومی)**, C. 64, No: 6, 2017, s. 771-801.
- “Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, C.1, No: 2, Aralık 2016, s. 43-56.
- “Fundamental Human Rights Towards Childhood: Islamic Guidelines are Unique to Protect the Child”, **Journal of Asia Pacific Studies**, Vol. 4, No: 2, December 2015, pp, 177-202.
- “Tarihsel Evrimde Çocukluğun Kavramsal Altyapıları: Çocukluğun İslami Bir Kavramsallaştırılmasına Yönelik” (تاریخچه های مفهومی دوران کودکی در تطور تاریخی: به “سوی مفهوم پردازی اسلامی از کودکی”), **Eğitim Felsefesi Dergisi (نشریه فلسفه تربیت)**, C. 1, No: 1, 2016, s. 115-140.
- “İslam Eylem Teorisi Perspektifinden Çocukluğun Doğasının Açıklanması” (تبیین ماهیت دوران کودکی در هندسه (نظریه اسلامی عمل), **Eğitim Temelleri Dergisi (مجله پژوهشنامه مبانی تعلیم و تربیت)**, C. 6, No: 1, İlkbahar ve Yaz 2016, s. 83-103.

Khosrow Bagheri
Noaparast (باقری نوع)
(پرست، خسرو):

Sarikhani, Adel
(ساریخانی، عادل);

Atazadeh, Saeed
(عطازاده، سعید):

Shahar, Shulamith:

Shoja Sangchooli,
Mahrooye (شجاع)
(سنگچولی، مهرویه):

Soyer Güleç, Sesim:

Spring, Joel:

Staines, Jo;
Aghtaie, Aghtaie;

“Fıkıh ve Pozitif Hukukta Kız Çocukların Cezai Ehliyet Yaşı Ölçütü” (معیار سن کیفری دختران در فقه و حقوق موضوعه), **Karşılaştırmalı Hukuk Araştırmaları (مطالعات حقوقی تطبیقی)**, C. 4, No: 2, 2013, s. 57-79.

Childhood in the Middle Ages, London, Routledge, 1992.

“Comparative Study of the Rights of the Fetus in the Laws of Iran and the Convention on the Rights of the Child” (بررسی تطبیقی حقوق جنین در قوانین موضوعه ایران و (کنوانسیون حقوق کودک), **Legal Science and Modern Studies (حقوق و مطالعات نوین)**, C. 3, No: 3, 2022, s. 1-120.

“Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Güney Kıbrıs ve Rusya’ya karşı Verdiği 07.01.2010 Tarihli “Rantseva” Kararından Çıkan Bazı Sonuçlar”, **İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası**, C. 70, No: 1, 2012, s. 123-152.

The Universal Right to Education Justification, Definition, and Guidelines, London, Lawrence Erlbaum Associates, 2005.

“Gendered Justice: Inequalities in the Minimum Age of Criminal Responsibility in Iran”, **Youth Justice: An International Journal**, Vol. 22, No: 3, December

- Roy, Jessica: 2022, pp. 245-360. (Çevrimiçi), <https://shorturl.at/6sIpr>, 19 Şubat 2024.
- Sutherland, Elaine E: “The Child’s Right to Life, Survival and Development: Evolution and Progress”, **Juta’s Law Journals**, Vol. 26, No: 2, June 2015, pp. 272-294.
- Şahin, Levent: “Geçmişten Günümüze Çocuk İşçiliği”, **Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi**, C. 2, 2012, s. 103-118.
- Şahin Sak, Tuba: “Çocukluğun Tarihi”, **Çocuk Hakları**, Ed., Zihni Merey, 3. bs., Ankara, Pegem Akademi, Aralık 2018, s. 44-52.
- Şalgam, Mahmut: “Türk Bozkır Kültüründe Eğitim”, **Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Nevşehir, 2021.
- Şimşek, Hüseyin: “Eğitim ve Oyun Bağlamında 19. Yüzyılda Türk Çocukluk Anlayışında Değişmeler”, **Değerler Eğitimi Dergisi**, C.11, No: 25, Haziran 2013, s. 215-249.
- Şirin, Memduh Cemil: “Çocuk Hukuku Ne Değildir? Çocuk Hukuku Yazılarına Giriş”, **Çocuk ve Medeniyet Dergisi**, C.1, No: 1, 2016, s. 49-59.
- Talaat, Armin (طلعت، آرمن); Ahangar Asil, Mohammad (آهنگر، اصیل، محمد): “Uluslararası Belgeler Çerçevesinde Silahlı Çatışmalarda Çocukların Korunması” (حمایت از کودکان در (مخاصمات مسلحانه در چارچوب اسناد بین المللی), **Hukuki Araştırmalar Dergisi** (مجله پژوهشهای حقوقی), C. 15, No: 30, 2016, s. 115-145.

- Tan, Mine: “Çağlar Boyunca Çocukluk”, **Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi**, C. 22, No: 1, 2019, s. 71-88.
- Tepetaş Çengiz;
Gülzar Şule;
Kılınç, Fatma Elif: “Erken Çocukluk Dönemini Koruma Altında Geçirmiş Bireylerin Aile ve Devlet Metaforlarının Belirlenmesi”, **Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi**, C. 5, No: 1, 2016, s. 156- 183.
- Terzi, Mahir;
Yenal, Serkan: “İnsan Haklarının Afrika’da Hukuki Korunma Sistemi Üzerine Bir İnceleme (Bölgesel Karşılaştırmalar Orta Doğu Üzerine Bazı Öneriler”, **Avrasya Etüdleri**, C. 55, No: 1, 2019, s. 47-82.
- Toran, Mehmet: “Çocukluğun ve Erken Çocukluk Eğitiminin Tarihi ve Kurumsal Temelleri”, **Okul Öncesi Eğitime Giriş**, Ankara, Eğiten Kitap, 2012, s. 1-19.
- Türcan, Talip;
Aktaş Ömer Osman F: “İslam Ceza Hukukunda Üstsoyun Altsoya Karşı İşlediği Kasten Öldürme Suçu ve Cezası”, **S.D.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.1, No: 2, 2011, s. 11-26.
- Uludağ, Gonca: **Çocuk Üzerine Araştırmalar**, Ankara, Astana Yayınları, 2018.
- Uğur, Sinem Burcu: Geçmişten Günümüze Şekillenen Çocukluk Algısı ve Çocuk Yetiştirme Pratikleri, **SDÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 1, No: 45, Aralık 2018 s. 227-247.
- Uyanık, Zeki: “İslam Aile Hukukunda Evlilik ve Boşanma Nafakası Bağlamında Süresiz Nafaka Yasası”, **Necmettin**

Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, No: 47, 2019, s. 57-88.

Ünal, Ayten: “Antik Çağ’da Çocuk, Çocukluk ve Eğitim Üzerine Bir İnceleme”, **Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi**, C. 15, No: 2, 2024, s. 1340-1364.

Üsta, Sevgi: **Çocuk Hakları ve Velayet**, İstanbul, On İki Levha Yayıncılık, 2012.

Van Bueren, Geraldine: **The International Law on the Right of the Child**, Dordrecht, Martinus Nijhoff Publishers, 1995.

Vandenhoe, Wouter: “Introduction: Three Decades of Children’s Right Law”, **Advanced Introduction to Children’s Rights, Cheltenham**, Edward Elgar Publishing, November 2022, pp. 1-43.

Lembrecht, Sara: **Child Rights A Perspective on International and National Law**, Delhi, Manak Publications, 2004.

Vural, Sezin: “İnsan Ticareti Suçu”, **Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara, 2018.

Whalen, Christian: “Article 24: The Right to Health,” **Monitoring State Compliance with the UN Convention on the Rights of the Child an Analysis of Attributes**, Ed. by., Ziba Vaghri, Jean Zermatten, Gerison Lansdown, Roberta Ruggiero, Geneva, Springer, 2022.

- Yadegari, Fatemeh: “Comparative Study of the Laws Concerning Juvenile Delinquents and Victims in Iranian and International Law”, **Journal of Jurisprudence, Law, and Criminal Sciences**, Vol. 4, No: 11, Spring 2019, pp. 43-57.
- Yaman, Fikret: “Çocuk Hakları Sözleşmesine Taraf Olmayan Ülke: Amerika Birleşik Devletleri”, **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, C. 22, No: 55, Nisan- Haziran 2022, s. 377-398.
- Yener, Ünver: **Karşılaştırmalı Hukukta Çocuk Hakları**, Ankara, Seçkin Yayıncılık, 2018.
- Yıldırım, Abdurrahim: “İslam Hukukunda Veled-i Zinâ ve İlgili Hükümler”, **Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, 2016.
- Yolcuoğlu, İsmet Galip: “Sosyal Çalışma ve Çocuğun İyilik Hali”, **Toplum ve Sosyal Hizmet**, C. 20, No: 1, 2009, s. 85-94.
- Yörükoğlu, Atalay: **Değişen Toplumda Aile ve Çocuk**, 5. bs., İstanbul, Özgür Yayınları, 1997.
- Yücel, Özge: “Çocuğun Yüksek (Üstün)Yararı Bağlamında Çocuğun İradesi,” **Ufuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.1, No. 2, Aralık 2013, s. 117-137.
- Zeynali, Amir Hamze (زینالی، امیر حمزه); Karimi, Tachara (کریمی، تاجارا): “İran Hukukunda Çocukluk Yaşı ile İlgili Değişiklikler” (تحولات سن کودکی در حقوق ایران), **Kültür ve İletişim**

Çalışmaları Dergisi (نشریه مطالعات فرهنگی و ارتباطات), C. 13, No: 46, Haziran 2017, s. 71-90.

Ziapour, Arash;

Chaboksavar,
Fakhreddin;

“A Qualitative Study on the Challenges of Afghan Child Labourers in Tehran,” **PLOS ONE**, Vol. 19, No: 7, 2024, pp. 1-21.

Ahmadi, Ahmad;

Yoosefi Lebni, Javad ;

Kianipour, Neda;

Janjani, Parisa;

Mehedi, Nafiul;

Zorlu, Süleyman Emre:

“Günümüz ve İslam Hukukunda Çocuk Hakları Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C. 21, No: 2, 2013, s. 125-160.

Yasal Düzenlemeler (İran)

Ailenin Korunması Kanunu (İran), 2013.

Eski Aile Koruma Kanunu (İran), 1975.

Eski Çocukların ve Gençlerin Korunması Kanunu (İran), 2002.

İranlı Çocuklar ve Gençler İçin Eğitim Kaynakları ve İmkanlarının Sağlanması Kanunu (İran), 1974.

İslam Ceza Kanunu (İran), 2013.

İslam Cumhuriyeti Anayasası (İran), 1979.

İş Kanunu (İran), 1990.

Medeni Kanunu (İran), 1935.

Zorunlu ve Ücretsiz Halk Eğitimi Kanunu (İran), 1943.

Uluslararası Belgeler

Afrika Çocuk Hakları ve Refahı Şartı, 1990.

Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi, 1924.

Çocuklara Karşı Nafaka Mükellefiyetine Uygulanacak Kanuna Dair Sözleşme, 1956.

Birleşmiş Milletler Çocuk Adalet Sisteminin Uygulanması Hakkında Asgari Standart Kurallar (Pekin (Beijing) Kuralları), 1985.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi, 1959.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi, 1989.

Birleşmiş Milletler Çocuk Suçluluğunun Önlenmesine İlişkin Yönlendirici İlkeler (Riyad İlkeleri), 1990.

Birleşmiş Milletler Özgürlüğünden Yoksun Bırakılmış Çocukların Korunmasına İlişkin Kuralları (Havana Kuralları), 1990.

Birleşmiş Milletler Çocuk Satışı, Çocuk Fahişeliği ve Çocuk Pornografisi ile İlgili İhtiyari Protokol, 2000.

Birleşmiş Milletler Çocukların Silahlı Çatışmalara Dahil Olmaları Konusundaki İhtiyari Protokol, 2000.

Declaration on Social and Legal Principles relating to the Protection and Welfare of Children, with Special Reference to Foster Placement and Adoption Nationally and Internationally, (1986).

En Kötü Biçimlerdeki Çocuk İşçiliğinin Yasaklanması ve Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Acil Eylem Sözleşmesi, (1999).

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi (1948).

İstihdamda Asgari Yaş ile İlgili 138 Sayılı ILO Sözleşmesi (1973).

Kölelik, Köle Ticareti, Köleliğe Benzer Uygulama ve Geleneklerin Ortadan Kaldırılmasına dair Ek Sözleşme (1956).

Olağanüstü Durumlarda ve Silahlı Çatışma Hallerinde Kadınların ve Çocukların Korunmasına Dair Bildirge (1974).

Amnesty International Global Report, Death Sentences and Executions 2023, London, Amnesty International (2024).

Birleşmiş Milletler Kararları ve Yorumları

Al-Azhar Univeristy and UNICEF, **Children in Islam, Their Care, Upbringing and Protection**, Cairo, Al-Azhar University in Cooperation with the UNICEF, 2005.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, “12 No Başlıklı Genel Yorum”, **Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi’nin Çocuk Haklarına dair Sözleşme’ye ilişkin Genel Yorumları 2008–2011**, Ankara, ICC Çocuk Hakları Serisi 10.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, “7 No Başlıklı Genel Yorum (gözden geçirilmiş): Erken çocuklukta Çocuk Haklarının Uygulanması”, **Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi’nin Çocuk Haklarına dair Sözleşmeye ilişkin Genel Yorumları 2006–2008**, Ankara, ICC Çocuk Hakları Serisi 4, Şubat 2008.

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Komitesi, **Çocuğun Yüksek Yararının Birinci Planda Dikkate Alınması Hakkı (Madde3, Paragraf 1) ile İlgili 14’nölü Genel Yorum (CRC/c/gc/14)**, 2013.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiserliği, **Birleşmiş Milletler ’de İnsan Hakları Yorumları İnsan Hakları Komitesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Komitesi, 1981-2006**, Çev. Lema Uyar, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eylül 2006.

United Nations Committee on the Rights of the Child, **Reservations, declarations and objections relating to the Convention on the Rights of the Child (CRC/C/2/Rev.8)**, 7 December 1999.

United Nations, **General Comment No. 1 (2001) Article 29 (1): The Aims of Education (CRC/GC/2001/1)**, 17 April 2001.

United Nations International Human Rights Instruments, **Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies (HRI/GEN/1/Rev.5)**, 26 April 2001.

United Nations Committee on the Rights of the Child, **Consideration of Reports Submitted by States Parties Under Article 44 of the Convention (CRC/C/15/Add.254)**, 31 March 2005.

United Nations Committee on the Rights of the Child, **Day of General Discussion: outline: Committee on the Rights of the Child, Resources for the Rights of the Child**, 21 September 2007.

United Nations Committee on the Rights of the Child, **Concluding Observations on the Combined Third and Fourth Periodic Reports of the Islamic Republic of Iran (CRC/C/IRN/CO/3-4)**, 14 March 2016.

United Nations Committee on the Rights of the Child, **Rules of Procedure (CRC/C/4/Rev.5)**, 1 March 2019.

United Nations Human Rights Council, **Situation of Human Rights in the Islamic Republic of Iran (A/HRC/40/24)**, 8 February 2019.

United Nations General Assembly, **Situation of human rights in the Islamic Republic of Iran: Report of the Special Rapporteur on the Situation of Human Rights in the Islamic Republic of Iran (A/HRC/43/61)**, 28 January 2020.

United Nations General Assembly, **Situation of Human Rights in the Islamic Republic of Iran (A/77/181)**, 18 July 2022.

United Nations Human Rights Council, **Situation of Human Rights in the Islamic Republic of Iran (A/HRC/53/23)**, 30 October 2023.

Diğer İnternet Kaynakları

“About Save the Children”, **Save the Children**, (Çevrimiçi) <https://www.savethechildren.org/us/about-us,%2010%20Ocak%202022>, 21 Ocak 2022.

Basij News Agency, “We have 14 million and 770 thousand Basij student members,” **SNN**, Published on 27 November 2021, (Çevrimiçi) <https://snn.ir/fa/news/979697/%DB%B1%DB%B4>, 12. Şubat 2024.

“Denied Identity: Human Rights Violations Against the LGBTQ+ Community in Iran,” **Iran Human Rights Documentation Center**, (Çevrimiçi) <https://iranhrdc.org/fa/>, 22 Eylül 2023.

“Iran, the second largest refugee hosting country”, **United Nations Islamic Republic of Iran**, 26 July 2023, (Çevrimiçi) <https://iran.un.org/en/240288-iran-second-largest-refugee-hosting-country>, 12 Haziran 2023.

Iran: At least 23 Children Killed with İmpunity During Brutal Crackdown on Youthful Protests,” **Amnesty International**, 13 October 2023, (Çevrimiçi) <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2022/10/iran>, 15 Ocak 204.

Iran Open Data, “İran Nüfus Kayıt Kurumu Verileri”, **Iran Open Data**, (Şubat 2022), <https://iranopendata.org/pages/child-marriage> , 02 Mayıs 2024.

İslam Cumhuriyeti Haber Ajansı (خبرگزاری جمهوری اسلامی), “Çocuk işçilerin %83’ü yabancı uyrukludur” (۸۳درصد کودکان کار از اتباع هستند), **İslam Cumhuriyeti Haber Ajansı** (خبرگزاری جمهوری اسلامی), 27 Nisan 2024, (Çevrimiçi) <https://www.irna.ir/news/85443043/> , 20 Haziran 2023.

“Killings and detentions of children in Iran must end, UN child rights committee urges,” **United Nations News**, 17 October 2022, (Çevrimiçi) <https://news.un.org/en/story/2022/10/1129612> , 18 Kasım 2023.

“Names and Details of 70 Children Who Were Killed During the Nationwide Protests in Iran + UNICEF Statemen,” **Iran Human Rights Society**, 4 February 2023, (Çevrimiçi) <https://tinyurl.com/3w2dmndb>, Haziran 2024.

Ranjipour, Ali (رنجی‌پور، علی), “Öğrenci Bisici; Çocukların Askeri Amaçlarla Suistimali Örneği” (بسیج دانش‌آموزی؛ مصداق سوءاستفاده نظامی از کودکان), **IRANWIRE**, 2 Eylül 2024, (Çevrimiçi) <https://iranwire.com/fa/features/36323/>, 18 Mart 2024.

United Nations International Children’s Emergency Fund: “History of Child Rights”, **UNICEF**, (Çevrimiçi) <https://www.unicef.org/child-rights-convention/history-child-rights>, 17 Ocak 2023.

United Nations Treaty Collection, Convention on the Rights of the Child, **United Nations**, (Çevrimiçi), https://web.archive.org/web/20200908154226/https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-11&chapter=4&lang=en#24, 28 Ocak 2024.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri Güncel Türkçe Sözlük, (Çevrimiçi) <https://sozluk.gov.tr/>, 30 Mart 2022.

Worldometer, “Countries in the world by population (2024)”, (Çevrimiçi) <https://worldometers.info/world-population/population-by-country/>, 12 Mayıs 2024.

“20 Prominent Iranian Lawyers Call on UN to Investigate School Girl Poisonings,” 6 March 2023, (Çevrimiçi) <https://tinyurl.com/5bpn9nhh>, 28 Haziran 2024.

Diğer Kaynaklar

Child Labor, Mini Aaction Guide, International Trade Union Confederation, June 2008.

Commissioner for Human Rights, **Adoption and Children: A Human Rights Perspective**, Strasbourg, Council of Europe, April 2011.

Iran Human Rights Documentation Center, **Rights of the Child in Iran: Joint Alternative Report by Civil Society Organizations on the implementation of the Convention on the Rights of the Child by the Islamic Republic of Iran**, Child Rights International Network, March 2015.

Kadın Dayanışma Vakfı, **Kadın Ticareti ile Mücadele**, Ankara, Kadın Dayanışma Vakfı, Temmuz 2010.

Parliament of South Africa, **Fast Fact- United Nations Convention on the Rights of the Child (CRC)**, Cape Town, Public Education office, 19 November 2019.

Persia Educational Foundation, Persia Educational Foundation, “A Legal Study on Children’s Rights and Iran’s Law”, **Persia Educational Foundation**, London, 2017.
United Nations, **Legislative History of the Convention on the Rights of the Child**, Vol. I, New York and Geneva, United Nations, 2007.

Ulusal Direniş Konseyi Kadınlar Komisyonu Özel Raporu (گزارش ویژه کمیسیون زنان)
(شورای ملی مقاومت), “Çocuk Yasa Tasarısı Kız Çocuklarının Haklarını Destekliyor mu Yoksa Bu Haklara Karşı mı” (لایحه کودکان در حمایت یا علیه حقوق دختر بچه ها؟), **Ulusal Direniş Konseyi Kadınlar Komisyonu** (کمیسیون زنان شورای ملی مقاومت), 2020.

United Nations, **Çocuk Evliliklerine Son Verme Amacına Ulaşabilir mi? Son ve Gelecek Beklentiler, 2023**, UNICEF, New York, 2023.

World Economic Forum, **Global Gender Gap Repost 2020**, Geneva, 2020.

ÖZGEÇMİŞ

Lisans eğitimimi 2008-2012 yılları arasında, Orumiyeh Payame Noor Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde tamamladım. Bu dönemde, hukuk teorisi ve uygulamaları üzerine temel bilgi edinerek, özellikle kamu hukuku ve uluslararası hukuk alanlarına yönelik ilgi geliştirdim.

Akademik kariyerime devam etmek ve uluslararası bir perspektif kazanmak amacıyla 2013 yılında Türkiye'ye yerleşerek İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kamu Hukuku Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladım. 2017 yılında tamamladığım yüksek lisans programımda, Prof. Dr. İbrahim Kaya danışmanlığında “Uluslararası Hukukta Nükleer Programlar: İran Örneği” başlıklı tezimi sundum.

2017 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kamu Hukuku Anabilim Dalı'nda başladığım doktora eğitimimde ise, araştırmalarımı insan hakları ve çocuk hakları alanında yoğunlaştırdım. Prof. Dr. Sabahattin Nal danışmanlığında gerçekleştirdiğim doktora tez çalışmamda, “Uluslararası Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin İran Hukuk Sistemi'ne Yansıması” başlıklı konuyu ele aldım. Bu çalışma, İran'ın çocuk hakları alanındaki uluslararası taahhütlerini, özellikle Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'ni nasıl içselleştirdiğini ve bu sözleşmenin İran hukuk sistemindeki yansımalarını inceledim. İran'ın ulusal hukuku ile uluslararası normlar arasındaki etkileşimi ve çocuk hakları konusunda yaşanan hukuki engelleri detaylı bir biçimde analiz ettim.

İranlı bir kökenden gelmiş olmam, çok kültürlü bir bakış açısı kazanmama ve farklı hukuk sistemleri üzerine düşünme yeteneğimi geliştirmeme olanak sağladı. Farsça'yı anadil seviyesinde kullanmam, Türkçe ve İngilizce'yi ileri düzeyde bilmem, Fransızca'ya aşina olmam, akademik çalışmalarımda uluslararası kaynaklardan faydalanmamı ve farklı hukuk sistemlerini karşılaştırarak derinlemesine analizler yapmamı kolaylaştırdı.

Doktora sürecimde edindiğim bilgi birikimi, kamu hukuku, insan hakları ve çocuk hakları gibi alanlarda kapsamlı bir anlayış geliştirmemi sağladı. Gelecekteki akademik hedefim, bu alanlardaki bilgi ve birikimi daha da derinleştirerek, ulusal ve uluslararası düzeyde katkılar sağlamak, hukukun evrensel değerlerini esas alan araştırmalar yaparak bu alanda fark yaratmaktır.

